

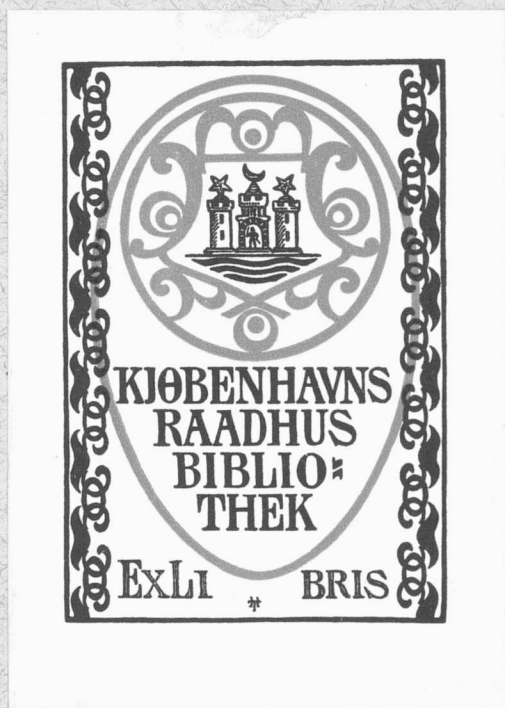
545162385

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

99.4 Jensen - Sønderup, Jens Je

RHB

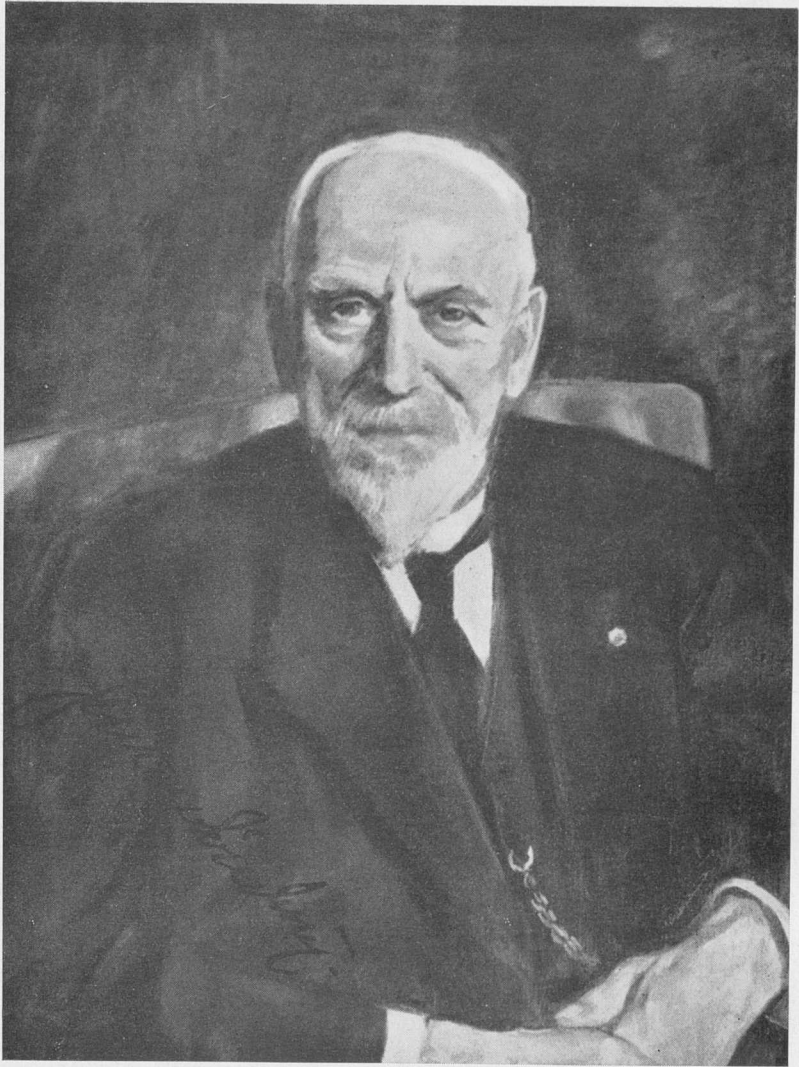

99.4 Jensen - Sanderup,

Jens

HØRT OG OPLEVET

HØRT OG OPLEVET

GENNEM 24 AARS
POLITISK VIRKSOMHED PAA RIGSDAGEN
1896—1920

AF

J. JENSEN - SØNDERUP

H. HAGERUP - KØBENHAVN
1943

99.4

Je 60

j

13671

FORORD

Har man gennem flere Aar været travlt optaget, saavel i Finansudvalget gennem hele syv Aar, som ogsaa som Minister i omtrent fire Aar, føler man sig som arbejdsløs, naar det hele hører op, selv om man er Medlem af Rigsdagen. Saadan følte jeg det i hvert Fald, da jeg den 12. Juni 1913 gik ud af Ministeriet. Jeg besluttede mig derfor til at paabegynde mine politiske Erindringer. Jeg havde Følelsen af, at disse Aar var begivenhedsrige Aar, og at jeg havde oplevet meget, der nok kunde have Interesse for Eftertiden.

Der gik imidlertid ikke mere end et halvt Aar, før jeg af den daværende Indenrigsminister, Ove Rode, blev anmodet om at overtage Stillingen som Arbejdsanvisningsdirektør. Jeg havde i den sidst forløbne Rigsdagssamling som Indenrigsminister gennemført den første Lov om Arbejdsanvisning her i Landet og det laa da ret nær for Indenrigsministeren at bede mig om, som Arbejdsanvisningsdirektør, at føre Loven ud i Livet.

Ganske vist havde jeg paabegyndt Optegnelser, ogsaa skrevet lidt vedrørende min Deltagelse i det politiske Liv, men Stillingen som Arbejdsanvisningsdirektør, navnlig Tilrettelæggelsen og Oprettelsen af Arbejdsanvisningskontorer i samtlige Landets Købstæder, gav saa rigeligt med Arbejde, saa der ikke blev Tid til at beskæftige sig med Arbejde af anden Art; dertil kom, at Verdenskrigen og den derved skabte Situation for vort Land ikke gav Lyst til at beskæftige sig med de politiske Erindringer.

I 1921 blev jeg Hypothekbankdirektør — Kongeriget Danmarks Hypothekbank — da der var gennemført Lov om Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring, hvorefter Stillingerne som Arbejdsanvisningsdirektør og Arbejdsløshedsinspektør blev slaaet sammen og skulde beklædes af een Mand. Ministeren valgte ret naturligt en ny Mand til den nyoprettede Stilling. Arbejdet i Hypothekbanken lagde efterhaanden mere og mere Beslag paa min Tid, flere og flere Sager blev henlagt til Hypothekbankens Administration; der havde tidligere været to Kontorchefer i Banken, men da Tiendeafløsningen i det væsentlige var tilendebragt, og da den Kontor-

chef, der havde været beskæftiget med Tiendeafløsningen, fik en Stilling som Direktør i en af Landets største Sparekasser, valgte Finansministeren ikke at ansætte nogen ny Kontorchef. Skønt Direktionen for Hypothekbanken, endda flere Gange i de ti Aar, jeg var administrerende Direktør, søgte om Bevilling til Oprettelse af et nyt Kontorchefembede, sagde Ministeren stadig Nej. Arbejdet i Banken blev derfor større og større; jeg maatte faktisk være min egen Kontorchef og skrive en Mængde Koncepter selv, der blev derfor ikke den mindste Tid tilovers til at skrive Erindringer.

I 1932 — den første April — faldt jeg for Aldersgrænsen og flyttede tilbage til min Fødeby, Sønderup. Selvfølgelig gaar der nogen Tid med at komme i Orden, naar man er flyttet ind i en ny Ejendom. Næste Aar, 1933, døde min Hustru, lige til Jul samme Aar døde min Svigersøn, Professor Lars Frederiksen, og i 1936 døde min Datter, der var gift med Professor Frederiksen. Disse Forhold standsede selvfølgelig Arbejdet, og først i de følgende Aar kunde jeg igen beskæftige mig med Erindringerne.

I 1935 udkom N. Neergaards politiske Erindringer, der omfatter Tiden fra 1854 til 1894. At jeg læste disse Erindringer med stor Interesse, er en Selvfølge, og jeg blev klar over, at hvis Neergaard vilde fortsætte og naa ogsaa at beskæftige sig med sin egen Tid som Konseilspræsident, vilde der i Virkeligheden ikke blive Plads for mine politiske Erindringer. Jeg besluttede mig derfor til at opgive mit paabegyndte Arbejde og at indskrænke mig til enkelte politiske Begivenheder, jeg selv havde levet med i, og som jeg vidste, at kun jeg var i Stand til at fortælle om. Det efterfølgende er altsaa ikke nogen sammenhængende Fremstilling af de politiske Begivenheder, men kun Træk, jeg selv har været med i eller fra første Haand faaet berettet. For Sammenhængens Skyld har jeg dog fundet det rigtigt at medtage et og andet fra min politiske Virksomhed. Ligeledes har jeg ment, at det kunde have nogen Interesse for Læserne at faa lidt at vide om, hvordan jeg kom ind i Politik.

Naar det er muligt paa nærværende Tidspunkt at udgive mine Erindringer, skyldes det Den Raben-Levetzauseke Fond, som gennem økonomisk Støtte har vist Sagen sin Interesse, og herfor bringer jeg Fondens Bestyrelse min varmeste Tak.

„Kærhus“, Sønderup, den 16. Februar 1943.

JENSEN-SØNDERUP

HVORLEDES JEG BLEV POLITIKER

Mit Fædrenehjem i Sønderup var ikke meget politisk interesseret, men dog vistnok mere end almindeligt var ude paa Landet. Jeg husker i hvert Fald, at en ældre Broder og jeg en Gang hver Uge blev sendt om i Præstegaarden for at hente et københavnsk Dagblad »Fædrelandet«, som min Fader laante af Præsten. Mit Hjem var dog i min Barndom mere religiøst end politisk præget, saa det var ikke før i 1873, da der kom en grundtvigsk Præst til Sønderup, at den folkelige og politiske Bevægelse holdt sit Indtog paa Egnen og i mit Hjem. Provisoriet i 1877 satte maaske den politiske Interesse noget op, men først i Midten af Firserne, og navnlig da Provisoriet i 1885 kom, gik de politiske Bølger højt, ogsaa i Sønderup. Jeg skulde møde som Soldat ved Feltartilleriet i Aarhus den 10. Maj 1885, men havde allerede da deltaget i nogle politiske Møder og skrevet en Artikel, som jeg sendte til Aarhus Amts Folkeblad. Jeg husker ikke, hvad der stod i Artiklen, men skrap maa den have været. Da jeg den 10. Maj kom til Aarhus, gik jeg op paa Folkebladets Kontor for at spørge til Artiklen; Bladets Redaktør, N. Johan Laursen, gjorde mig opmærksom paa, at Artiklen nok kunde medføre Strafansvar, og da han hørte, at jeg samme Dag skulde melde mig som Soldat, sagde han: »Saa er det vist bedst, at vi lader Artiklen gaa i Papirkurven.«

Efter endt Soldatertid overtog jeg min Fødegaard og begyndte at komme med i Egnens offentlige Foretagender. Jeg blev bl. a. Næstformand i Venstrevælgerforeningen for Brorstrup-Kredsen (nu Aars-Kredsen) og efter et Par Aars Forløb Formand. Jeg deltog i et Par Venstredelegeretmøder i København og i C. Bergs Begravelse i Kolding. I 1892, første Gang jeg kunde udøve min Valgret ved Folketingsvalg, holdtes der, forud for Valget i April Maaned, en lang Række Vælgermøder, hvor jeg som Formand for Venstre i Kredsen deltog. Kredsens Folketingsmand, Gaardejer Jens Vestergaard, Gjøtttrup, havde nægtet at lade sig genopstille som Kandidat ved Valget. Der var derefter rettet Opfordring til Lærer Anders

Thomsen, Haubro — den senere Formand i Folketinget. Han havde sagt ja til Opfordringen, men var kun lidt kendt, navnlig i den østlige Del af Folketingskredsen, saa det var nødvendigt at afholde mange Møder. Da Vælgermøderne var sluttet, og Jens Vestergaard afhentede Lærer Thomsen hos mig, skulde det aftales, hvem der skulde være ordførende Stillere paa Valgdagen. Jeg gik ud fra som givet, at Jens Vestergaard skulde være den ordførende Stiller, og det sagde han selvfølgelig ja til, men føjede til: »Der skal da i det mindste være en Taler mere, og det maa da være dig som Formand i Kredsen.«

Forud for Folketingsvalget 1895 modtog jeg et Brev fra en Mand i Nyborgkredsen. Brevskriveren — der forøvrigt var Morbroder til I. C. Christensen — meddelte mig, at de Radikale i Nyborgkredsen (Det Bergske Venstre) ønskede at konstatere, at de var uenige med deres moderate Folketingsmand: Jensen Toustrup, fordi han var gaaet med til Forliget. Han var klar over, at der ikke kunde være Tale om, at jeg kunde blive valgt, »men vi ønsker at tælle vore Stemmer, det kan vi saa meget bedre gøre, som det siges, at Højre ikke ved dette Valg vil opstille nogen Kandidat, de er godt tilfreds med Jensen Toustrup.« Jeg sagde ja til Opfordringen og rejste derover til et Delegeretmøde, som de Radikale havde sammenkaldt til i Kredsen, for at tage Bestemmelse om Kandidatopstillingen. Da vi kom tilbage til Nyborg fra Mødet om Aftenen, mødte Redaktøren af det stedlige Højreblad, Emil Opfer, og spurgte efter Delegeretmødets Resultat; da jeg sagde ham, at jeg skulde være Det Bergske Venstres Kandidat, sagde han mig, at nu var Valget udskrevet til Begyndelsen af April. Han var i det hele taget ret livlig og spurgte mig ud om min Løbebane hidtil.

Paa Delegeretmødet var der allerede planlagt en Del Vælgermøder, som Det Bergske Venstre indbød til. Det var imidlertid nødvendigt for mig at gøre en Tur hjem til Sønderup, ligesom det selvfølgelig ogsaa af Hensyn til Bekendtgørelsen i Bladene om Møderne var nødvendigt, at der hengik nogle Dage. Da jeg kom tilbage til Nyborg for at begynde Vælgermøderne, fik jeg at vide, at Højre havde bestemt sig til at opstille en Kandidat. Det var en Skolemand, Hvidberg, den senere Landstingsmand. Naar Højre havde bestemt sig til dette, til Trods for, at de i og for sig var tilfredse med Jensen Toustrup, var det, fordi Højre, naar Venstres Stemmer blev delt paa to Kandidater, gjorde sig Haab om at kunne

erobre Kredsen. Nyborgkredsen havde fra gammel Tid været en »Kampkreds«. Vi begyndte altsaa paa Vælgermøderne, hvori baade Jensen Toustrup og den ny Højrekandidat deltog. Jensen Toustrup var som mangeaarig Folketingsmand selvfølgelig langt bedre inde i Sagerne end nogen af os, der stod ret fremmede i det politiske Livs Krinkelkroge; naa Møderne forløb dog roligt og pænt, men dette forhindrede selvfølgelig ikke, at Jensen Toustrup lod mig vide, at min Kandidatur maaske vilde spille Kredsen over paa Højres Hænder. Jeg fandt derfor Anledning til at sige, at hvis de, der havde bedt mig om at stille mig til Valg, maaske efter den nu foreliggende Situation, ønskede, at jeg ikke skulde stille mig, var jeg villig til naar som helst at trække mig tilbage. Efter Mødet havde de tilstedeværende Deltagere paa min Side Lejlighed til indbyrdes at drøfte, hvad der skulde ske, men blev ret hurtige enige om at fastholde min Kandidatur, og Vælgermøderne fortsattes derfor som planlagt.

Det var jo under den gamle Ordning med offentlig Valghandling. Valgtribunen var paa Torvet i Nyborg rejst foran Raadhuset. Det var ikke noget fint Valgvej, Blæsten stod fra Torvet lige ind imod Valgtribunen, saa der skulde raabes, for at de forsamlede Vælgere kunde høre, hvad man sagde. Hvidberg sagde til mig: »Ja, De kan sagtens, for De har en klar Røst, saa De kan let tale, saa Vælgerne kan høre det, det har hverken jeg eller Jensen Toustrup, men det har antagelig heller ikke saa meget at sige med vore Udtalelser i Dag.« Ved Kaaringen var der saa mange Hænder oprakt paa mig, saa det ikke var let at skønne, hvem der var valgt af os tre, men selvfølgelig blev der forlangt skriftlig Afstemning. Ved denne fik jeg kun 206 Stemmer. Man sagde mig, at naar Stemmetallet var saa lille paa mig, havde det sin Grund i, at der var mange Vælgere, som egentlig var misfornøjede med Jensen Toustrups Stilling, og navnlig da misfornøjede med, at han var gaaet med til Forliget i 1894, men dog havde stemt paa ham, fordi de ikke vilde risikere, at Kredsen gik over til Højre. Socialdemokraterne, der sikkert ikke talte ret mange Stemmer uden for selve Nyborg, vistnok heller ikke særlig mange i selve Nyborg, havde selvfølgelig stemt paa mig; jeg fik at vide, at Socialdemokraterne samledes efter Valget i en Sal i Nyborg, og at de gerne saa, at jeg kom til Stede ved Mødet. Jeg fik saaledes en Lejlighed til at faa sagt Arbejderne Tak.

Dette var altsaa min første Optræden paa en Valgtribune; der skulde ikke hengaa lang Tid, inden der paany kom Bud efter mig. Den 19. Maj 1896 døde den i Nørresundbykredsen ved Valget i April valgte Folketingsmand: A. K. Sørensen, og da der ikke efter den dagældende Valglov var Suppleanter, blev der udskrevet Valg til den 8. Juni. A. K. Sørensen var valgt med kun seks Stemmers Majoritet imod den moderate Kandidat, Sagfører Larsen i Nørresundby. Det var derfor af ikke ringe Betydning for den Del af Venstre, som havde gennemført A. K. Sørensens Valg, at finde en Kandidat, der var i Stand til at holde Kredsen, og nogle Mænd med daværende Gaardejer Niels Martin Jensen, Øster Hassing, i Spidsen havde sat hinanden Stævne paa Aalborg Amtstidendes Kontor for at drøfte, hvem de skulde henvende sig til. Dyrnlæge Lassen i Haverslev har senere fortalt mig, at Vilhelm Lassen, Redaktøren af Bladet, navnlig havde henledt Opmærksomheden paa Grd. P. P. Pinstrup og mig som Kandidater. Han havde sagt som Karakteristik af os to Mænd, at Pinstrup maaske var den grundigste, men at han ligesom krævede mere Plads for at komme igennem en Dør, medens jeg, naar bare Døren var aaben, nok kunde klemme mig igennem en lille Sprække. Resultatet blev i hvert Fald, at Valget faldt paa mig. Jeg fik Opfordring til at stille mig i Nørresundbykredsen ved det forestaaende Valg, jeg sagde ja til Opfordringen, og N. M. Jensen traf sammen med Vilhelm Lassen Bestemmelse om en hel Række af Vælgermøder i den østlige Del af Kredsen. Denne er meget langstrakt, helt fra Kattegat og i Vest til Birkelse. Det første Vælgermøde afholdtes i Gandrup den 9. Juni. Vilhelm Lassen havde sørget for, at der deltog kendte Folketingsmænd i Møderne, ogsaa Anders Nielsen, den senere Landbrugsminister, deltog i dette Møde. Ved Anders Nielsens og min Ankomst til Aalborg Banegaard holdt Redaktør Vilhelm Lassen med en Vogn uden for Banegaarden. Vognen, en almindelig Arbejdsfjedervogn, havde han laant hos Lærer A. C. Christensen, Sønner Tranders. Der var to Agestole paa Vognen; Vilhelm Lassen var selv Kusk og sad altsaa i den forreste Agestol, Anders Nielsen og jeg sad bagved, og vi kørte af Sted efter Gandrup til. »Nu kører Redaktøren med Rigsdagen,« sagde han spørgende til os, »det paastaar man jo, at Redaktørerne er slemme til.« De Moderate i Nørresundbykredsen havde opstillet tidligere Folketingsmand Ravn (Nykøbing Mors), der ikke var blevet genvalgt ved Valget i 1895. Ravn var jo en endnu mere dreven Politiker

end Jensen Toustrup og større Agitator, saa det kunde nok gøres nødvendigt for mig at have en saa kyndig Politiker som Anders Nielsen ved min Side til Imødegaelse af de Paastande, som Ravn udslyngede, og Anders Nielsen, der havde siddet paa Rigsdagen siden 1890, var jo saa godt hjemme navnlig i Forligsforhandlingerne, at det var godt at have ham som Medhjælper. Thi selvfølgelig drejede Forhandlingerne sig navnlig om Forliget og om det nydannede Parti: Venstre-Reformpartiet, som Ravn paastod var saa uensartet sammensat, saa det intet vilde kunne udrette, fordi det, naar det kom til Behandling af Sagerne, ikke kunde enes derom. Ogsaa i de følgende Møder havde jeg Assistance af Folketingsmænd, bl. a. Lærer A. Thomsen, Haubro, hvis Valg jeg havde været med til at gennemføre. Ravn og jeg aftalte, at vi skulde tage nogle Dages Pavse, inden vi fortsatte Vælgermøderne i den vestlige Del af Kredsen. Han fandt det rimeligt, at det blev dem, der havde opstillet ham, der planlagde de sidste Møder i Kredsen. Det første Møde skulde afholdes i selve Nørresundby. Ankommen til Aalborg, den Dag Mødet skulde være i Nørresundby, fik jeg Besked om, at man havde formaaet Ravn til at trække sig tilbage til Fordel for en »Agrarkandidat« Poulsen Nørbjerg; han og jeg sad sammen i Bestyrelsen for Agrarforeningen, men noget videre Kendskab havde vi ikke til hinanden; vi havde kun været sammen til et Par Møder, jeg vidste, hvem han var, men der var mange i Bestyrelsen, saa man kom ikke til at kende alle, man sad sammen med, paa nærmere Hold. Det var, efter hvad man sagde, navnlig Brandt, Sønder Elkjær, og Ahlmann, Langholt, der var Hovedmændene for Kandidatskiftet. Chr. Ravn deltog selvfølgelig i det første Møde, og da det var ham eller hans Folk, der havde indbudt saavel til dette som til de følgende Møder, var det ham, der indledte med at byde Velkommen. Selvfølgelig sagde han straks, at han havde indvilliget i at trække sin Kandidatur tilbage, men han vilde dog benytte Lejligheden til at sige sin Mening om den politiske Situation, og han sluttede sin Tale med at sige, at nu vilde de altsaa faa Lejlighed til at høre den unge Venstrereformmand, Jens Jensen, Sønderup. »Og saa vil I sikkert sige: Han er baade en dygtig Taler, og han ved meget om Politik, men det er mig, der har lært ham, det han ved.« Og saa anbefalede han sine Vælgere at stemme paa Poulsen Nørbjerg. Møderne fortsattes som planlagt, Ravn rejste selvfølgelig hjem, og Poulsen Nørbjerg overtog som hans Arvtager Hvervet som Indleder

ved de følgende Møder. Ogsaa ved en Del af disse var der Folketingsmænd til Stede af Venstrereformpartiet. Ved Mødet i Aabybro var Folketingsmand Jensen Bælum til Stede. Det var første Gang, jeg hørte og saa ham, og jeg husker endnu det Indtryk, han gjorde paa mig ved sin jævne og noget stilfærdige Optræden. Da han fik Ordet ved Mødet i Aabybro, der blev holdt ude i Haven, fordi der var mange flere til Stede, end der kunde rummes i Krosalen, sagde han bl. a.: »Nu har vi jo hørt de to Kandidater, jeg synes, de talte godt og fornuftigt begge to, men jeg kom, efter at have hørt dem, til at tænke paa en lille Fortælling om en Krig, der opstod imellem Dyrene, de firføddede havde sluttet sig sammen for at føre Krig med Fuglene; men et Dyr var der, som holdt sig udenfor, det sad oppe i et Træ, det var Flagermusen. Flagermusen havde beregnet, at det var bedst at afvente, hvem der sejrede, de firføddede eller Fuglene. Den sagde til sig selv: »Hvis de firføddede Dyr sejrer, saa folder jeg mine Vinger sammen, spadserer hen mellem de firføddede Dyr og siger, jeg vil være hos jer, for ogsaa jeg har fire Fødder, hvis derimod Fuglene sejrer, flyver jeg hen imellem dem og siger, ogsaa jeg er en Fugl, for jeg kan flyve, paa den Maade kan jeg altid komme iblandt dem, der sejrer.« »Nu være det langt fra mig,« fortsatte Jensen Bælum, »at sammenligne Poulsen Nørbjerg med en Flagermus; men jeg kom til at tænke paa denne Fortælling, da jeg hørte ham sige, at han, hvis han blev valgt, vilde se Tiden an et Par Aar uden at slutte sig til nogen af de bestaaende Partier.« Forøvrigt haabede han paa, at der skulde blive dannet et nyt Parti, »Agrarpartiet«.

Jensen Bælum havde en egen Evne til at fortælle en morsom Anekdote, han fortalte den paa en Maade tørt, men noget lunt, og man mærkede slet ikke paa ham, at han sagde noget morsomt, men Historien gjorde god Virkning i den store Forsamling, der var samlet i Aabybro Kros Have. Vælgermøderne gik sin Gang, men det var jo nødvendigt for Poulsen Nørbjerg ogsaa at komme rundt i den østlige Del af Valgkredsen, saa jeg maatte jo med igen. Det havde for mig den Fordel, at jeg, der nu kom til de samme Steder, hvor jeg havde været en Gang før, kendte nogle af Tilhørerne, og de kendte jo alle mig fra dengang Ravn og jeg var paa Tourné sammen. Det sidste Møde blev holdt i en lille By, Haldager, et Par Mil nordvest for Nørresundby. Redaktør Vilhelm Lassen, der havde deltaget i mange af Møderne, og, hvor der ikke var en Venstre Folke-

tingsmand til Stede, deltaget i Forhandlingerne og anbefalet at stemme paa mig, sagde til mig: »Jeg kan ikke faa Tid til at følge med til dette sidste Møde, men jeg har faaet Lovning paa A. C. Christensens Vogn, og De har forhaabentlig ikke noget imod at køre alene. Det er aftalt med Karlen i Købmandsgaarden lige ved Siden af, at han, selv om det bliver sent paa Aftenen, er oppe og tager imod Befordringen, naar De kommer tilbage.« Jeg havde af Vilhelm Lassen faaet Besked paa, hvor jeg skulde køre ind, naar jeg kom til Haldager. Der var ikke noget Forsamlingshus, men Vejret var godt, saa vi holdt Mødet ude bag ved Laden. Poulsen Nørbjerg og jeg var alene, saa noget længere Møde blev det ikke, men ved Slutningen af Mødet spurgte han mig, om jeg vilde til Aalborg om Aftenen og hvordan jeg kom der. Jeg sagde ham, at jeg havde en Vogn og kørte helt alene, og han bad da om at maatte køre med til Aalborg. Vi satte os altsaa op i Agestolen ved Siden af hinanden og kørte ud af Gaarden. Paa Valgdagen fik jeg at vide af den Mand, hos hvem Mødet i Haldager havde været, at nogle Mænd, som havde set, at vi Modkandidater sad saa pænt ved Siden af hinanden, havde talt om, at Forholdet imellem os nok ikke var saa strengt, som det kunde lyde til under Forhandlingerne: »Vi forstod ikke rigtig, at I efter at have givet hinanden det glatte Lag kunde sidde saa fredeligt sammen.«

Valgdagen oprandt den 8. Juni, Redaktør Vilhelm Lassen og jeg fulgtes ad fra Aalborg over Pontonbroen til Nørresundby. Jeg kunde godt mærke paa Redaktøren, at han ikke var i sit sædvanlige Humør, saa vi fulgtes ad i Tavshed, men en Gang, inden vi kom til Torvet, hvor Valghandlingen skulde foregaa, sagde han til mig: »Der er saamænd ingen Grund til at holde nogen længere Tale ved den Valghandling,« og jeg svarede, at jeg var enig med ham deri. Jeg havde bestemt mig til ved selve Valghandlingen at tale om den almindelige Valgret og dens Betydning for Vælgerne i Almindelighed. Jeg fandt slet ikke Anledning til at komme ind paa de Forhandlinger, der havde været ført paa Vælgermøderne.

Efter at være kommen op paa Valgtribunen, foran hvilken der var en meget stor Forsamling, saa jeg ikke mere til Vilhelm Lassen, før jeg var færdig med min forholdsvis korte Tale. Da jeg traadte tilbage fra min Plads paa Tribunen, rejste Vilhelm Lassen sig fra sin Plads ved Referentbordet, trykkede min Haand og sagde: »Tak for Talen, den var god, den har sikkert skaffet Dem mindst to hun-

drede Stemmer flere, end De ellers vilde have faaet.« Om han havde Ret i denne Udtalelse, lader sig selvfølgelig ikke afgøre, men i hvert Fald sejrede jeg stort, 1051 for mig og 645 for Poulsen Nørbjerg, altsaa 406 Stemmers Overtal. Der blev naturligvis afholdt Kaaring, og et Hav af Hænder rakes i Vejret for mig. Det var let at skønne, at der var stort Flertal allerede ved Kaaringen. Dette skyldtes ikke alene, at der var Flertal blandt Vælgerne for mig i Nørresundbykredsen, men ogsaa det, at der ikke var Valg andre Steder, hvorfor mange fra andre Folketingskredse var kommen til Stede, og navnlig var der mange Vælgere fra Sønderup-Suldrup Kommune. Jeg havde da ogsaa hilst paa nogen af dem, dels før og dels efter Valghandlingen. »Vi stemte selvfølgelig paa dig, endda med begge Hænder,« sagde en af dem; men de havde jo ingen Grund til at vente ovre i Nørresundby, de kunde komme hjem med et tidligere Tog og gik tilbage til Aalborg, da Valghandlingen var forbi.

Da det hele var sluttet, Stemmerne talt op, og vi Kandidater havde takket Vælgerne for de Stemmer, de havde givet os, fulgtes Redaktør Lassen og jeg tilbage til Aalborg. Da var Lassen i godt Humør og fortalte mig, at han, dengang vi gik over til Nørresundby om Formiddagen, havde faaet Meddelelse om, at Vælgerne fra Hals og Hou havde lejet en Baad fra Hals til Aalborg, at der var Hundrede med Baaden, og at de alle vilde stemme paa Poulsen Nørbjerg. Derfor var Vilhelm Lassen bange for, at jeg ikke skulde blive valgt.

DE FØRSTE AAR PAA RIGSDAGEN

Er man nyt Medlem af Folketinget og tilmed kommen ind i Tinget i en Valgperiode, er det ikke saa let at gøre sig gældende. Jeg havde faaet at vide, dels at jeg jo burde holde, hvad man kalder en »Jomfrutale«, og dels, at man ikke burde vente forlænge med at blive indtegnet som Taler. Dette tog jeg til Efterretning og forlangte Ordet hos Formanden en af de første Dage, efter at Finanslovens første Behandling i Begyndelsen af Oktober Maaned var paabegyndt. Enhver af os, der var indtegnet som Taler paa den lange Liste, som Formanden ret hurtigt fik skrevet op, var jo interesseret i, hvornaar Turen kom til os. Helt let at beregne var det ikke, men en Dag, hvor jeg regnede med, at det blev min Tur, kom Jensen Bælum, noget efter at Mødet var begyndt, hen til mig og sagde: »Ja, du maa belave dig paa, at du skal tale i Eftermiddag, jeg har været hos Formanden — det var gamle Sofus Høgsbro — og bedt om, at du maatte blive fri til i Morgen, men han sagde: Nej, han skal tale i Dag som sidste Taler, vi kan ikke afbryde Mødet saa tidligt efter de mange Talere, der er indtegnede.« Det kom derfor ikke som nogen Overraskelse for mig, dengang Formanden gav mig Ordet. Det var slet ikke saa let at finde paa noget at holde Tale om, jeg var klar over, at noget af Talen burde handle om, hvad Vælgerne i Nørresundbykredsen ønskede. Det var paa et saa tidligt Tidspunkt, at der ikke var Tale om Anlæg af Privatbaner eller andre Spørgsmaal af Betydning for Kredsen, og jeg valgte derfor at begynde med at tale om Pontonbroens Frigivelse. Det kostede dengang fem Øre at gaa over Pontonbroen og selvfølgelig betydeligt mere for Vogne. Det varede for Resten mange Aar, inden Pontonbroen blev frigivet. Men saa havde jeg et Spørgsmaal, som jeg var betydeligt bedre hjemme i: det var Spørgsmaalet om Tiendeafløsningsloven, Tien- den var blevet afløst i Sønderup-Suldrup Kommune efter den da- gældende saakaldte frivillige Tiendeafløsningslov. Man havde fra Ministeriets Side gennemført denne paa den Maade, at hvor Ejen- dommenes Tiendekapital kun udgjorde 12 Kroner eller derunder,

skulde Ejerne betale Afløsningssummen paa een Gang, medens alle øvrige fik den fordelt paa det i Loven bestemte Aaremaal. Det var maaske meget praktisk, men havde voldt megen Misfornøjelse blandt Tiendeyderne, der ikke forstod, hvorfor Ejere af de smaa Ejendomme skulde behandles anderledes end Ejere af de større Ejendomme. Jeg havde den Tilfredsstillelse, at den ene af Venstres Ordførere ved Finanslovsbehandlingen, Christopher Hage, efter Mødets Slutning kom og ønskede til Lykke, »det gik jo godt,« sagde han. Det var iøvrigt ogsaa en Tilfredsstillelse, at Ministrene, dengang de tog Ordet for at svare paa de mange Forespørgsler og Udtalelser, der var fremkommet under Finanslovsbehandlingen, ogsaa svarede mig.

Der afholdtes, dengang i hvert Fald, altid Partimøder i Venstre-reformpartiet en Time før Mødet i Tinget skulde begynde. Men noget videre Stof til Forhandling i disse Møder var der ikke; det første Partimøde i Venstre-reformpartiet, som jeg har nogen Erindring om havde særlig Interesse, var dengang, der henimod Afslutningen af Finanslovsforslagets første Behandling skulde vælges Medlemmer til Finansudvalget. At de tidligere Medlemmer af Finansudvalget burde genvælges, var der Enighed om; men der var i Løbet af Sommeren 1896, foruden Valget i Nørresundby, der jo ikke afstedkom nogen Forandring i Venstre-reformpartiets Stemmetal, afholdt yderligere to Suppleringsvalg, ved hvilke der tilførtes Valggruppen to nye Medlemmer. Dette medførte, at Venstre-reformpartiet kunde vælge en Mand mere til Finansudvalget, og ved det paagældende Partimøde skulde vi altsaa vælge en ny Mand. Mange blev bragt i Forslag, og I. C. Christensen, der ledede Mødet, selv om Sofus Høgsbro var Partiets Formand, sagde: »Det er bedst, vi straks gaar til skriftlig Afstemning.« Vi fik Stemmesedler omdelt og skrev et Navn, ingen af de foreslaaede fik Flertal, og da I. C. Christensen kundgjorde Resultatet af Afstemningen, sagde han: »Der omdeles nye Stemmesedler til et Navn, og der kan igen denne Gang stemmes frit; hvis ingen faar Flertal ved denne anden Stemmeafgivning, stemmer vi tredie Gang, og da er der kun et Valg mellem de to, der har flest Stemmer.« Dette medførte, at Stemmeafgivningen i anden Omgang ikke var saa spredt som i første Omgang, men endnu havde ingen opnaaet Flertallet. Vi gik derfor til tredie Afstemning med Valg imellem de to, der havde de fleste Stemmer. Den ene af disse var Adler Alberti, og han sejrede i tredie Omgang. Men

allerede dengang var Alberti altsaa en saa omstridt Mand, at han kun kunde blive valgt, da der blev bundet Valg. Jeg kendte ikke meget til Alberti, men havde rent instinktivt Følelsen af, at man ikke helt kunde stole paa ham, og stemte altsaa ikke paa Alberti. Jeg har mange Gange siden glædet mig over, at jeg ikke var med til at faa Alberti frem i første Linie, som det jo betød at blive Medlem af Finansudvalget.

I Venstrereformpartiet havde man dengang et Tremandsudvalg, der førte Bog over, hvilke Udvalg de forskellige Medlemmer kom ind i. Det gjaldt jo om, at alle Medlemmer kom ind i nogle Udvalg, og det var almindeligt, at dette Tremandsudvalg ogsaa kom med Forslag om, hvem de mente burde sættes ind i et nyt Udvalg. Som Regel blev disse Forslag vedtaget uden Diskussion. Ret naturligt havde Tremandsudvalget ikke stillet Forslag om, hvem der skulde vælges til nyt Medlem af Finansudvalget, ligesom det heller ikke stillede Forslag, naar der var Tale om Valg til særlige Kommissioner eller andre Hverv, som f. Eks., hvem der skulde vælges til at føre Tilsyn med Rigsdagens Bogsamling. Det kunde som Følge heraf indtræffe, at man blev Medlem af et Udvalg til Behandling af et Lovforslag, som man ikke havde nogen større Interesse i eller kendte nærmere til Sagen, hvorom det paagældende Lovforslag handlede. Et af de første Udvalg, jeg blev Medlem af, var et Udvalg angaaende Lønninger ved Søværnet. Dette Udvalg blev kaldt »Militærudvalget« og fik tillige Behandlingen af andre militære Lovforslag. Det lod sig høre. Jeg havde som Soldat gjort Tjeneste som Underkorporal og som Korporal ved Feltartilleriet i Aarhus og havde derfor noget Begreb om Militærvæsen. Mere mærkeligt var det, at jeg blev sat ind i et Udvalg, der behandlede et Lovforslag om Fiskeri. Det var forøvrigt et Udvalg, der virkelig bestilte noget, hvad det første ikke gjorde. Jeg vidste nok, hvordan en Sild, en Rødspætte og en Aal saa ud, men noget Begreb om, hvordan en Aaleruse, Sildegarn, Rødspættegarn m. v. var lavet, havde jeg ikke; jeg maatte derfor have fat i en Bog, forøvrigt en udmærket Bog, med Billeder baade af Fisk og Fiskegarn, som jeg studerede grundigt og med megen Interesse. Udvalget gjorde en Tur til Aalborg og derfra med en Baad op igennem Limfjorden til Løgstør, igennem Frederik d. 7.s Kanal op til Nykøbing Mors, Skive o. s. v., en meget interessant Tur, hvor vi selvfølgelig ogsaa havde Lejlighed til at tale med inter-

esserede Fiskere. Det var gamle Bønløkke, der var Udvalgets Formand.

Sammen med Folketingsmand Moestrup forelagde jeg et Lovforslag om Underholdsbidrag til Børn født udenfor Ægteskab og blev selvfølgelig Medlem af det paagældende Udvalg til Behandling af Lovforslaget. De dagældende Bestemmelser om Inddrivelse af Bidrag til Børn fødte udenfor Ægteskab, de saakaldte Alimentationsbidrag, gik bl. a. ud paa, at hvis Barnefaderen ikke betalte til de af Amtet fastsatte Terminer, kunde Barnemoderen henvende sig til Kommunen og faa Bidraget udbetalt. Det var derefter Kommunalbestyrelsens Opgave at finde Barnefaderen og forsøge at faa Bidraget ind fra ham. Dette lykkedes næsten aldrig, dels fordi han intet ejede, dels og navnlig fordi han ikke kunde findes. Fandt man ham, og han ikke kunde betale, kunde man ganske vist forlange ham indsat til Afsoning, men det kostede Penge, saa den Udvej blev sjældent benyttet. Derimod kunde man af Barnefaderens Forsørgelseskommune faa Bidraget udbetalt, men som Regel var det uhyre vanskeligt at faa konstateret, hvor Barnefaderen var forsørgelsesberettiget, da han som Regel ikke havde opholdt sig i nogen Kommune i det Antal Aar — fem — som den Gang var gældende for Erhvervelse af Forsørgelsesret efter det fyldte attende Aar. Ja, det kunde endogsaa ske, at man maatte saa langt tilbage, saa man maatte have undersøgt, hvorvidt Barnefaderens Moder havde opholdt sig i Fødekommunen Nimaanedersdagen før det paagældende Barns Fødsel. Alle Kommunal mænd var overordentlig interesserede i denne Sag og kunde i det nedsatte Udvalg fortælle mange Træk om de Vanskeligheder, de dagældende Bestemmelser medførte. Raadmand Gustav Philipsen fra København fortalte en morsom Historie om en Barnemoder, der kom op i Magistraten for at hæve det ikke betalte Bidrag. I Magistratsafdelingen sagde de til hende: »Vi skøner, at Barnefaderen maa være rejst ud af Landet, for vi har endda flere Gange efterlyst ham i Politiefterretninger.« Da Moderen hørte, at hun saa ikke kunde faa Bidraget udbetalt, sagde hun: »Ja, men saa skal jeg straks finde ham, vi fulgtes ad herhen paa Raadhuset og han staar hernede i Porten.« Der eksisterede jo ikke dengang noget Folkeregister, og Udvalget mente derfor, at Barnefædrene til de udenfor Ægteskab fødte Børn, samtidig med at Bidraget blev fastsat af Amterne, skulde have Tilhold om at melde sig til Politimesteren én Gang hvert halve Aar. Saa kunde man altsaa altid finde

dem. Dette modsatte den daværende Justitsminister sig. Han hed Rump og havde tidligere været Amtmand i Hjørring, saa han kendte fra sin Praksis godt de paagældende Sager, »men at paalægge Alimenterne at melde sig til Politiet,« sagde han, »kan man dog ikke, det kan man paalægge en Forbryder, men det er da ingen Forbrydelse at være Fader til et Barn udenfor Ægteskab.« Vi maatte altsaa opgive dette Ønske, men fik iøvrigt Lovforslaget gennemført, det indeholdt mange Forbedringer sammenlignet med de daværende Bestemmelser.

I Folketinget var der iøvrigt flere Sager, som i de fire Aar var af betydelig Interesse, ikke mindst for Kommunal mænd fra Landet, og da navnlig de af Ministeriet Reedtz-Thott forelagte Skattelovsforslag. Disse gav Anledning til mange Drøftelser i Venstrereformpartiet og særlig Sammenknytningen med en Forhøjelse af Brændevinsskatten, der den Gang var meget ringe. Da Ministeriet fastholdt denne Sammenknytning, kom der intet ud af Forhandlingerne. Derimod forelagde den ny Landbrugsminister, Knud Sehested, et Forslag om Oprettelse af »Forskudsforeninger«. Det var Foreninger, der kunde oprettes inden for smaa Kredse. Driftskapitalen, der stod i Forhold til det Antal Køer, som var indtegnet i en lokal »Forskudsforening«, kunde faas til Laans af Statskassen og skulde laanes ud paa kort Tid imod en forholdsvis lav Rente. Medlemmerne garanterede i Forhold til Koantallet overfor Statskassen. Som gammel Andelsmand stred denne Form for Garanti imod min Opfattelse af Andelssagen; jeg vilde have, at Medlemmerne af en Forskudsforening skulde garantere i Fællesskab, altsaa være solidarisk ansvarlige overfor Statskassen. Dette vilde man i Udvalget ikke gaa med til, og navnlig Udvalgets Formand og Ordfører, Blem, var kendelig misfornøjet med, at jeg tillod mig at stille Forslag om det solidariske Ansvar, og selvfølgelig gik mit Forslag ikke igennem.

SYSTEMSKIFTET 1901

Det var som bekendt Deuntzer, der efter Kong Christian d. IX's Anmodning dannede det første Venstreministerium. Om Dannelsen af dette Ministerium har Redaktør Vilhelm Lassen, Aalborg Amtstidende, fortalt mig følgende: »Jeg havde besluttet at tage en længere Sommerferie den Sommer. Jeg havde faaet Lov at sejle med en af Østasiatisk Kompagnis Fragtdampere, der havde taget Cement ombord i Aalborg. Jeg sejlede med helt til Antwerpen, der gik jeg i Land, rejste ind igennem Tyskland og opholdt mig bl. a. i nogen Tid i Berlin. Dernede saa jeg i Bladene, at Ministeriet i Danmark havde indgivet sin Afskedsbegæring, og at Kongen havde henvendt sig til Deuntzer om at danne det ny Ministerium, som altsaa skulde være et Venstreministerium. Jeg besluttede mig saa til at rejse til København for at faa nærmere Besked om Ministeriets Sammensætning m. v. Ankommen til København forsøgte jeg straks at faa fat i I. C. Christensen, men han var rejst tilbage til Hee eller Stadil, hvor han den Gang var Lærer. Saa forsøgte jeg at faa fat i Ole Hansen, der som den første Bondemand i Kongens Raad var bleven Landbrugsminister, men han var rejst hjem til Bringstrup. Forholdet mellem Alberti og mig havde altid været køligt, men ikke desmindre besluttede jeg mig til at telefonere til ham. Han sagde straks: »Naa, De er her i København. Kan vi ikke mødes i Tivoli i Aften, saa giver jeg Champagne.« Vi mødtes altsaa i Tivoli og drak hans og det ny Ministeriums Skaal i Champagne. Alberti fortalte meget oprømt om de Vanskeligheder, det havde forvoldt at blive enig om Ministerlisten. Endnu var der noget tilbage af det gamle Skel imellem Det Bergske Venstre, de Liberale og dem, der i 1894 skilte sig ud fra de Moderate med Ole Hansen som Ordfører, saa det var nødvendigt at tage nogen af hver Gruppe med i Ministeriet. Christopher Hage var paa dette Tidspunkt i Paris, der var selvfølgelig telegraferet efter ham, men et Par Dage tog det jo mindst, inden han kom til København. Det var Deuntzer, I. C. Christensen og Alberti, der til en Begyndelse forhandlede om, hvem der skulde ske Hen-

vendelse til. Blandt disse var Holstein-Ledreborg og han kom straks ind til Forhandling med de tre nævnte Mænd. Holstein-Ledreborg spurgte straks, om der var sendt Bud til Christopher Hage, og da han fik at vide, at det vilde vare nogle Dage, inden Hage kunde komme til Stede, tog han tilbage, uden at det blev bestemt, hvorvidt han skulde med i Ministeriet eller ikke. Det var øjensynligt, sagde Alberti, at det var os tre, der bad ham om at indtræde i Ministeriet. Da Christopher Hage kom tilbage fra Paris og fik at vide, at Holstein-Ledreborg havde været inde til Forhandling, men at der ikke var truffen Afgørelse med Hensyn til hans Optagelse i Ministeriet, forlangte han straks, at der paany skulde forhandles med Holstein-Ledreborg, som derfor blev tilkaldt for anden Gang. Holstein-Ledreborg kom ind til ny Forhandling, men kunde ikke bestemme sig til at svare ja paa Opfordringen om at indtræde som Udenrigsminister i Ministeriet. Til sidst blev I. C. Christensen utaalmodig, rejste sig, tog sin Overfrakke og Hat, der laa paa en Stol, og sagde: »Dette fører jo intet til, Holstein-Ledreborg maa da kunne sige enten ja eller nej« og saa sagde Holstein-Ledreborg nej. Deuntzer overtog som bekendt Udenrigsministeriet. Jeg vilde egentlig helst have været Finansminister, sagde Alberti, men de andre var enige om, at Christopher Hage skulde være Finansminister, han havde jo været Venstrereformpartiets Finanslovsordfører, og saa maatte jeg overtage Justitsministeriet. Derefter gik det ret hurtigt med Besættelsen af de øvrige Ministerier.«

Som det vil huskes, blev der Landet over valgt Deltagere i et saakaldt Kongetog eller Takketog til Kong Christian den IX for Udnævnelsen af det ny Ministerium Deuntzer. Lige let gik det sikkert ikke alle Vegne, dels fordi man uvilkaarlig havde en Følelse af, at der ikke var noget at sige Tak for, dels fordi der var mange, som havde i frisk Erindring, hvorledes der ved forskellige Lejligheder var gjort Forsøg paa at bringe Kongen til Forstaaelse af, at Ministeriet Estrup burde afskediges. Jeg husker endnu, hvordan min Fader sammen med mange andre Venstremænd i Kommunen underhaanden fik Besked om at møde ved Havnen i Aalborg for, naar Kong Christian den IX gik i Land, at være med til at give Udtryk for Ønsket om Ministeriet Estrups Fjernelse. »Det fik vi nu ikke megen Fornøjelse af« sagde min Fader, »der var kommanderet en Eskadron Dragoner fra Randers til Aalborg; de holdt paa begge Sider af Landgangsbroen og foran den, og da Kongen skulde gaa

i Land, satte de Hestene tilbage, saa de trykkede den store Folkemængde saa langt bort, at Kongen ikke kunde høre andet end Raabene: »Ned med Estrup«.» Efter Udstedelsen af Provisoriet i 1885 var der ogsaa, i hvert Fald nogle Steder i Landet, Tale om at sætte et stort Folketog i Gang fra det nordlige af Jylland over Fyn og Sjælland til København. Naar dette Folketog samledes uden for København, skulde der gøres Forsøg paa at sende en Deputation til Kongen. Man var ganske vist forberedt paa, at denne ikke fik Foretræde for Kongen, og at der ikke som Følge af Henvendelsen vilde komme noget nyt Ministerium. Hvad der saa yderligere skulde ske, maatte afhænge af Forholdene, naar Deputationen kom tilbage fra Kongen. Men i de fleste Kommuner bar man sig sikkert ad som i Sønderup-Suldrup Kommune: Der valgte vi to Husmænd, samlede straks Penge ind til at betale Rejsen, saa de valgte kunde faa sig en gratis Københavnstur. Der holdtes et stort Møde i »Kongens Have« ved hvilket gamle Madsen Mygdal og Redaktør Vilhelm Lassen fra Aalborg Amtstidende var Talere. Der afsendtes derefter en Deputation til Kongen og den store Folkemængde begav sig paa Vej gennem Dronningens Tværgade over Frederiksgade til Amalienborg Slotsplads. Om Aftenen gav »Københavns liberale Venstreforening« Smørrebrød i Gothersgades Eksercerhus. Ogsaa der blev der selvfølgelig holdt Taler, men noget Højttaleranlæg var der ikke, saa selv om Talerne stod midt i den lange Sal, hvor der var Mængder af Borde med Smørrebrød, var det ikke muligt at høre, hvis man sad i en af Enderne af den lange Sal, hvad Talerne sagde.

Valget til Folketinget var afholdt den 3. April 1901, men hverken Rigsdagen eller Venstrereformpartiet havde været samlet den hele Sommer. Partiet som saadan havde altsaa ikke været medbestemmende ved Dannelsen af Ministeriet. Lørdag den 5. Oktober samledes den nyvalgte Rigsdag til Aabningshøjtidelighed i den gamle Rigsdagskaserne paa Hjørnet af Bredgade og Fredericiagade. Af hvilken Grund Ministeriet havde valgt Lørdag, og ikke Mandag den 7. Oktober, ved jeg ikke. Det var maaske, fordi man gik ud fra, at Rigsdagens Aabning vilde tage et Par Dage mere end sædvanlig, dels fordi det var det første Valg efter den ny Valglov med Indførelse af hemmelig Afstemning, dels fordi man maatte paaregne, at der paa den Trontale, hvormed det var Mening, at Kongen skulde aabne Rigsdagen, skulde afgives et Svar af Folketinget.

Klokken 12 ankom Hans Majestæt Kongen, Hans kongelige Højhed

Kronprinsen og Deres kongelige Højheder: Prins Christian, Prins Carl og Prins Harald med Hofstaten samt Ministeriets Medlemmer. Efter at have taget Plads foran Tronstolen læste Hans Majestæt Kongen følgende Tale:

»Efter mange Aars Forløb have Vi atter personligt villet bringe Rigsdagen Vor kongelige Hilsen ved Samlingens Begyndelse.

Ved Kaldelsen af vort ny Ministerium have Vi imødekommet Ønsket hos Folkets Flertal, at betro Regeringens Ledelse til Mænd, der have ogsaa dets Tillid og Vi nærer den faste Fortrøstning, at det vil forundes os at se et frugtbart Samarbejde mellem denne vor Regering og Rigsdagen. Det er Vort sikre Haab, at det derigennem vil lykkes virksomt at fremme det store Maal: Udadtil Bevaring af vort Lands Selvstændighed under venskabeligt Forhold til de fremmede Magter, indadtil Udvikling af den borgerlige og politiske Frihed, Løftelse af Folkets aandelige og økonomiske Liv.

Saa snart ske kan, ville Vore Ministre efterhaanden fremsætte Lovforslag sigtende til Indløsning af Grundlovens Løfte om Retsplejens Forbedrelse, til Tilvejebringelse af et bedre orden og efter vore Forhold afpasset Forsvarsvæsen og til Skattebyrdens hensigtsmæssigere Fordeling. Endvidere Forslag, der sigter til Erhvervslivets Opkomst, til det kirkelige Livs Fremme, samt til de kommunale Forholds Udvikling.

Gid det paa disse som paa andre betydningsfulde Omraader maa lykkes at naa til Forstaaelse og Enighed.

Idet Vi nedbede Guds Velsignelse over Folk og Fædreland, erklærer Vi herved Rigsdagens ordentlige Samling for aabnet.«

Derefter gik man i Gang med Inddelingen i Afdelinger til Prøvelse af Valgbreve.

Det tog et Par Dage med Behandlingerne af Indstillingerne fra Afdelingerne. I Folketingets fjerde Møde, Onsdag den 9. Oktober, meddelte Formanden i Tinget, at Anders Nielsen (Løvel) m. fl. havde anmeldt et Forslag til Beslutning af Folketinget. Dette Forslag havde følgende Ordlyd: »Folketinget beslutter at bevidne Hans Majestæt Kongen sin Glæde over Udnævnelsen af det ny Ministerium, sin Tilslutning til Hans Majestæts Trontale ved Rigsdagens Aabning den 5. Oktober d. A. og sin Villie til at støtte Regeringen i et frugt-

bringende Samarbejde med Rigsdagen til Velsignelse for Kongen og Fædrelandet.«

I samme Møde forelagde Finansministeren: Christopher Hage, Finanslov for Finansaaret fra 1. April og han sluttede sin Tale med at sige: »Til Arbejdet, ikke blot paa Finansloven og hvad dermed staar i Forbindelse, men overhovedet til hele dette Arbejde, som nu forestaar os at gøre her paa Rigsdagen, ønsker jeg at paakalde, ikke et enkelt Partis, men alle gode Partiers Medvirken. Det Systemskifte, som ved den nuværende Regerings Indtræden er sket, betyder ikke et enkelt Partis fremtidige ensidige Domineren, men det betyder alle Partiers Ligeberettigelse. Alt det, der er sket gennem de mange nu svundne Aar, det skal visselig ikke være glemt. Det skal staa for os alle nu og i Fremtiden til Advarsel. Men det skal ikke sætte sit Præg paa det Sindelag, hvormed vi nu, alle Partier paa Forfatningens urokkelige Grund, gaar til fælles Arbejde og til redelig Kamp hver for sine Anskuelser. Dette er de Vilkaar, hvorunder det politiske Liv i et Folk bør føres. Den ærlige Kamp, som fuldt anerkender og bøjer sig for Modstanderens Ligeret, hvor derfor den Overvundne uden Bitterhed kan se paa Sejrherreren og hvor den Sejrende uden Overmod plukker Sejrens Frugt, velvidende, at under Livets Skiften kommer den Dag, da atter han er den Overvundne. At have ført vort politiske Liv ind under disse Vilkaar, hvor alle Folkets Kræfter tages i Brug med lige Ret og lige Adgang for alle til at gøre sig gældende, det er Betydningen af det ny, som det ny Aarhundrede har bragt os — forhaabentlig for ikke atter at mistes.«

I Folketingets næste Møde Torsdag den 10. Oktober kom det af Anders Nielsen m. fl. stillede Forslag til Beslutning om en Udtalelse i Anledning af Trontalen til Behandling. Anders Nielsen var Venstrereformpartiets Ordfører. Han holdt ikke nogen lang Tale til anbefaling af Beslutningen. For de Moderate talte Harald Holm, som ligeledes anbefalede sine Partifæller at stemme for den. Socialdemokraten K. M. Klausen talte paa sit Partis Vegne, ogsaa han anbefalede at stemme for Beslutningen, men kunde dog ikke undlade at gøre opmærksom paa, at naar han kunde anbefale, var det, fordi Ordet »Tak« ikke stod i Beslutningen, det var nemlig Folket og ikke Kongen, der skulde have Tak for Systemskiftet. Dette var kommet, fordi Folket trofast og i stigende Tal havde givet Tilslutning til den Politik, der havde sejret til Systemskiftet. Paa Højres Vegne talte den gamle Entreprenør N. Andersen. Han understregede, at

naar han kunde anbefale sine Partifæller at stemme for Beslutningen, var det, fordi Ordet »ny« var brugt i Forbindelse med Regeringsskiftet. Han var nemlig klar over, navnlig efter de sidste Paaars politiske Begivenheder, at det var nødvendigt, at noget nyt blev sat i Stedet for det gamle, hvis ikke vort politiske Liv her i Landet skulde helt stagnere.

Beslutningen blev altsaa enstemmigt vedtaget, og efter Forslag af Anders Nielsen blev den overbragt Kongen af Folketingets Formand og Viceformand.

I Folketingets Møde den 15. Oktober paabegyndtes Finanslovsforslagets første Behandling, ved hvilken Anders Nielsen selvfølgelig indledede Forhandlingerne med en længere politisk Tale. Medens tidligere de forskellige Partiers Ordførere ved Finanslovens første Behandling havde talt i Rækkefølge efter Partiernes Størrelse, skete der den Forandring, at Gustav Philipsen (Raadmanden) talte umiddelbart efter Anders Nielsen. Det var fra Partiets Side en Forudsætning, at det gamle Forhold med en politisk og en financier Ordfører skulde opretholdes, og at det skulde være en af de københavnske liberale Venstremænd, der skulde have det finansielle Ordførerskab.

Philipsen gjorde i sin Tale opmærksom paa, at Systemskiftet bl. a. maatte medføre, at det nu blev Regeringen, der fremsatte Lovforslag, og os, som har Ansvar overfor Borgerne for Midlernes Anvendelse, der prøver kritisk, om de foreslaaede Bevillinger er nødvendige eller ikke. Under Højre regeringerne havde det været Finansudvalget, der som Regel tog Initiativet, selv om det formelt var Regeringen, som fremkom med Forslagene. Gustav Philipsen fortsatte: »Mere Tvivl kan der være om et andet Spørgsmaal, nemlig om Folketinget i sin Behandling af Finansloven vil komme bort fra den mere detaillerede, specielle Maade at gaa ind paa alle Finanslovens Enkeltheder, som vi have kendt i saa mange Aar, og, som det vil være alle ældre Medlemmer bekendt, har været en Anstødssten fra Højres Side lige over for Folketinget. — — — Det Venstre, som nu har Flertal her i Tinget stammer i lige Linie ned fra det Bondevenneparti, som blev skabt paa den grundlovgivende Rigsdag. Med sikker fast Konsekvens tog de højt begavede Mænd, som skabte dette Parti, det Standpunkt, at det var gennem Finansloven, man skulde skabe det konstitutionelle Styre her i Landet.« »Vi har,« sagde Philipsen, »megen Tillid til den ny Regering, men vi have dog ikke

saa megen Tillid til den, at vi ikke siger, at fire Øjne kan se mere end to, at det ogsaa maatte være os forbeholdt at se, om der ikke endnu kunde være noget at rette, om der ikke ogsaa just i de onde Tider, vi er gaaede igennem siden for Eksempel 1885, har indsneget sig Misbrug, der endnu kunde være at rette, og hvormed Folketinget, særlig dets Finansudvalg, kunde være til Hjælp og Støtte for den Regering, som er vor.«

Den stærke Understregning af Sparsommelighed, som Philipsen havde gjort sig til Talsmand for, foranledigede mig til, da jeg fik Ordet senere under Finanslovsbehandlingen, at gøre opmærksom paa det uheldige i at føre en saa vidtdreven Sparsommelighed fra Statens Side, saa det blev nødvendigt at udskrive højere Kommuneskatter. Alle Skatter maatte ses under eet.

I FINANSUDVALGET

Den Gang var Finansudvalget ikke et »staaende« Udvalg, som for Eksempel Udvalget for Forretningsordenen og Udvalget for Andragender. Finansudvalget blev derfor valgt, efter at Førstebehandlingen var tilendebragt. Som sædvanlig varede Finanslovsbehandlingen omtrent hele Oktober Maaned og derefter blev altsaa Finansudvalget nedsat. Ikke mindre end fem Medlemmer af det tidligere Finansudvalg: I. C. Christensen, Christopher Hage, Ole Hansen, Enevold Sørensen og Alberti var bleven Medlemmer af den ny Regering. Derved blev der altsaa Plads for nye Medlemmer. Af Venstrereformpartiet valgtes: Anders Nielsen, Jens Busk, Blem, Rosager, Pedersen (Nyskov), Rosleff, Nørhave, Zahle, J. Jensen (Sønderup) og Gustav Philipsen; af de Moderate: Harald Holm og N. Neergaard; af Socialdemokraterne K. M. Klausen og Harald Jensen; endvidere valgtes Dinesen som eneste Repræsentant for Højre, der ved Valget i 1909 var reduceret betydeligt i Antal.

Finansudvalgets Behandling af Lovforslaget begyndte med en Fordeling af de forskellige Paragraffer og Afsnit i fjorten forskellige Afdelinger. Sammen med Dinesen fik jeg samtlige Forslag, der angik Bygningsvæsen, og sammen med Neergaard Post- og Telegrafvæsenet. Navnlig Bygningsvæsenet gav meget Arbejde. Dinesen og jeg fik udleveret de fra de forskellige Ministerier fremsendte Overslag over samtlige Reparationer paa Slotte og andre offentlige Bygninger: Skoler, Skovriderboliger, Skovfogedhuse m. m. m., udarbejdet af de paagældende Arkitekter. Det var meget nøjagtige Overslag, Tegninger og Beskrivelser og vi gennemgik dem meget nøje. Efterhaanden som vi ved Gennemgangen af Finanslovsforslaget kom til de paagældende Bevillinger, gjorde Dinesen eller jeg Rede for de vedkommende Overslag og fremviste Tegningerne for de øvrige Medlemmer af Finansudvalget. At man fra Arkitekternes Side ikke var anlagt for Sparsommelighed, kan følgende Eksempel vise: I et ganske almindeligt Hus til Bolig for en Skovfoged var beregnet Anvendelse af Bjælker, der var otte Tommer paa hver Led. Saavel

Dinesen som jeg havde noget praktisk Kendskab til Bygningsvæsen og kunde let se, at det anførte Eksempel, som ogsaa mange andre Forslag, var en unødvendig Flothed. Vi henledte derfor Udvalgets Opmærksomhed paa, at der sikkert kunde spares adskillige tusinde Kroner ved Opførelse af saadanne almindelige Bygninger. Det skete da ogsaa, at Udvalget var enig med Dinesen og mig, og der blev stillet Ændringsforslag om Nedsættelse af Bevillingen til nogle af de foreslaaede Bygningers Opførelse. Dinesen og jeg havde dette Arbejde i Finansudvalget i alle de syv Aar, jeg var Medlem deraf. Efterhaanden opdagede vi, at der paa Tillægsbevillingsloven som Regel kom Forslag om Efterbevilling af manglende Beløb. Dette førte med sig, at Dinesen og jeg blev enige om det ønskelige i, at Finansudvalget nedsatte et lille Udvalg, f. Eks. paa tre Mand, der om Sommeren skulde følge og undersøge, hvorvidt vore Henstillinger blev fulgt. Dinesen sagde til mig: »Det er bedst, du taler med I. C. Christensen om, hvad vi nu er bleven enige om, inden vi nævner det i Finansudvalget.« Dette gjorde jeg, men I. C. Christensen svarede straks, at dette var han ingenlunde enig i, »vi skal tage os meget i Agt for at sammenblende Lovgivningsarbejde og Administration. Lovgivningen har Rigsdagen sit Medansvar for, Ministrene alene har Ansvar for Administrationen, Rigsdagen kan kritisere Ministrenes Udførelse i Praksis af de ved Finansloven givne Bevillinger, men Rigsdagen skal ikke blandes ind i Administrationen af dem.« Da jeg fortalte Dinesen Resultatet af min Samtale med I. C. Christensen, var vi begge enige i det rigtige i hans Betragtninger, og vi stillede derfor ikke noget Forslag om Nedsættelsen af det paa-tænkte Tremandsudvalg.

For de andre Afdelingers Vedkommende gav de paagældende to Medlemmer, efter indbyrdes Aftale, Referat af deres Resultater af Gennemgangen af de dem tildelte Afsnit af Finanslovsforslaget. Hvert Medlem i Finansudvalget fik udleveret et indbundet Eksempel af Finanslovsforslaget, hvor hvert andet Blad var hvidt til Indførelse af de fornødne Bemærkninger, som denne første Gennemgang gav Anledning til. Hvis man deltog i alle Finansudvalgets Møder, der sædvanligvis holdtes fire Formiddage om Ugen fra Klokken 10 til 11³/₄ og havde man gjort sine Notater omhyggeligt, var man, naar Gennemgangen var til Ende, klar over alt, hvad der ved denne Gennemgang var »noteret«.

Formanden i Finansudvalget, Anders Nielsen, fandt det derefter

ønskeligt, at det blev bestemt, hvem der skulde være Ordførere for Finansudvalget. Der var et Værelse paa Rigdagen stillet til Raadighed for Finansudvalgets Formand, og der samlede han alle Finansudvalgets Medlemmer af Venstrereformpartiet. Han begyndte med at meddele, at han som Partiets Formand var klar over, at han skulde have det politiske Ordførerskab baade ved Finanslovsbehandlingen og andre Sager af mere politisk Karakter. Derimod ønskede han ikke at være Ordfører for nogen af Finanslovens forskellige Afsnit. Han henstillede derfor, at der blev valgt to andre Ordførere, og nævnedes Blem og Gustav Philipsen. Om det var, fordi man sagde, at Blem havde følt sig skuffet over, at Ole Hansen og ikke han blev Medlem af Ministeriet, ved jeg ikke, da Anders Nielsen selvfølgelig ikke nævnedes det som Begrundelse for sin Henstilling om at vælge Blem som den ene af Ordførerne. At Gustav Philipsen skulde være den »financielle« Ordfører, betragtedes som givet, navnlig fordi han efter Opfordring i Partiet ved Finanslovens første Behandling tog Ordet umiddelbart efter Anders Nielsen. Saa begyndte i vort Møde hos Formanden Fordelingen af de forskellige Paragraffer mellem de to Ordførere. Blem sagde straks, at han jo gerne vilde have Landbrugsministeriets og Indenrigsministeriets Paragraffer, og saa kunde man forøvrigt tildele ham, hvilke Paragraffer han yderligere skulde have, dog under ingen Omstændigheder Kultusministeriet. Som Begrundelse anførte han, at saavel Kirke- som Skolevæsen, Kunst og Litteratur ikke nogen Sinde havde interesseret ham, det havde han ingen Forstand paa og vilde derfor ikke indlade sig paa at være Ordfører for disse Sager. Gustav Philipsen var villig til at tage Ordførerskabet for disse som de øvrige Sager, man ønskede at henlægge til ham. Men saa tog Jens Busk Ordet. Han sagde: »Tror I virkelig, det kan gaa an, at vi sætter en Jøde til at være Ordfører for Kirkeministeriet? Hvordan tror I, det vil virke ud over Landet, at vi i Finansudvalget tager en Jøde til Ordfører for noget saa vigtigt som de kirkelige Spørgsmaal?« Gustav Philipsen bemærkede, beskeden som han i allerhøjeste Grad var, at han troede om sig selv, at han nok kunde være Ordfører ogsaa for Kirkeministeriet paa en Maade, saa ingen skulde føle sig ilde berørt deraf, og at Kunst og Litteratur jo havde hans store Interesse, men hvis man ansaa det for uheldigt, at han blev den anden Ordfører, vilde han paa ingen Maade tage det fortrydeligt op. Anders Nielsen foreslog da, at man skulde have tre Ordførere, og nævnedes mit Navn som eventuel Ordfører for Kul-

tusministeriet, da han kendte noget til mine Skole- og kirkelige Interesser. Anders Niensens Forslag om at vælge tre Ordførere vandt Tilslutning hos alle, men Anders Nielsen ansaa det dog for rigtigst, at der blev stemt skriftlig. Vi fik altsaa Stemmesedler til tre Navne. Blem og jeg fik alle tilstedeværendes Stemmer, men som tredie Ordfører havde Zahle en Stemme mere end Gustav Philipsen til stor Overraskelse i hvert Fald for os, der havde stemt paa Philipsen. Om Anders Nielsen paa Skriften kunde se, hvem der havde stemt paa Philipsen, og hvem der havde stemt paa Zahle, har jeg aldrig faaet at vide, han stak Stemmesedlerne i Lommen, og de blev sikkert tilintetgjort. Zahle deltog ikke i dette Møde hos Formanden, saa nogen endelig Fordeling af Paragrafferne paa Finansloven fandt ikke Sted, men jeg fandt dog Anledning til at gøre opmærksom paa, at jeg syntes, jeg burde have et Ministerium mere end Kultusministeriet. Det vilde efter min Mening se for mærkeligt ud, om jeg kun havde Kultusministeriet. Ved den endelige Afgørelse fik jeg foruden Kultusministeriet tillige Finansministeriets Indtægtsside.

Der var i den gamle Rigsdagsbygning stillet to Værelser til Raadighed for Ordførerne ved Siden af det Værelse, hvori Finansudvalget holdt sine Møder. Da vi var tre Ordførere, blev det største Værelse bestemt til Ordførerværelse for de to af os. Det blev Zahle og mig, der skulde dele Værelse sammen. Der var to Vinduer i Værelset, og der blev anbragt et Skrivebord ved hvert af Vinduerne. I Værelset var Boghylder med samtlige Bind af Rigsdagstidender og Lovtidender, saa man behøvede kun at rejse sig fra Skrivebordet og gaa hen til Boghylden for at tage det eller de Bind frem, man havde Brug for, og det var ofte, man havde Brug for at gaa undertiden langt tilbage for at finde netop det, der i det givne Tilfælde skulde benyttes. Der var anbragt Telefoner paa Skrivebordene, saa det var let at komme i Forbindelse med de forskellige Værelser paa Rigsdagen, der allerede dengang havde sin egen Telefoncentral, som ogsaa kunde bruges ud i Byen eller til andre Dele af Landet. Zahle og Blem benyttede sjældent Ordførerværelserne, saa jeg havde som Regel Værelserne til Disposition for mig alene. Det var en meget interessant Beskæftigelse som Ordfører at sætte sig ind i, hvad der var sket under tidligere Forhandlinger, hvilke Udtalelser der var faldne, og hvilke Beslutninger der var truffet ved de foregaaende Aars Behandling af de paagældende Bevillinger. Men det kostede ikke lidt Arbejde. Jeg prøvede en Tid at spise i det Pensionat, hvor jeg boede:

Højskolehjemmet i Nørrevoldgade 24; her var en hel Koloni af Folketingsmænd, flest Medlemmer af Venstrereformpartiet, dog ogsaa nogle Moderate, men jeg opdagede ret hurtigt, at dette ikke kunde lade sig gøre, dels af Hensyn til Finansudvalgets Møder, der som før nævnt blev holdt fire Dage om Ugen fra Klokken 10 til 11³/₄, dels af Hensyn til mit personlige Studium af de gamle Akter, som det viste sig nødvendigt at bruge det meste af Aftenerne til. Det var en stor Fordel, i hvert Fald for mig, at Folketingets Formand, Trier, altid lod Møderne slutte Klokken fire. Han holdt saa strengt paa det, saa han, selv naar en Taler i Tinget var henimod Slutningen af sit Foredrag, sagde: »Er det ærede Medlem nær ved Afslutningen?» og hvis Taleren sagde Nej, afbrød han Mødet, og Taleren fik altsaa Lov til at afslutte i det følgende Møde.

Det viste sig ret hurtigt, at der var mange, der søgte Finansudvalgets Ordfører, særlig hvad Bevillingerne paa Kultusministeriet angik. De kom som Regel under Mødet i Tinget, men da jeg ikke holdt af at blive kaldt ud under Sagernes Behandling, varede det ikke længe, før jeg gav Budene den Besked, at Paagældende enten maatte vente til Klokken fire eller komme igen. Det kunde nok træffe sig, at jeg, naar jeg kom op fra Møderne i Tinget, traf tre, fire, undertiden Deputationer, der vilde tale med mig. Det var meget interessant. Paa den Maade lærte jeg mange betydelige Mænd at kende og kom ind i mange Sager, som jeg undertiden ikke i Forvejen havde noget Kendskab til. Der var Forfattere, der søgte Understøttelse paa Finansloven, og Folk, der søgte Stillinger. Jeg husker bl. a. den senere berømte Professor i Sverrig: Lehmann og Valgmenighedspræst Jungersen. Den førstnævnte haabede paa at faa et Docentur ved Universitetet her; Jungersen, som jeg kendte en Del til, fordi jeg havde læst hos ham en Vinter, medens han var Præst i Blære, havde et specielt Ærinde. Han fortalte mig, at Professor Frederik Nielsen nu var udnævnt til Biskop i Aarhus, og at der, naar han flyttede, ikke var en eneste grundtvigsk præget Professor ved Københavns Universitet. »Det kan vi dog ikke være bekendt i Grundtvigs Fædreland,« sagde han, og føjede til: »Kunde De ikke tale med I. C. Christensen om denne Sag.« Jeg var enig med Jungersen i hans Betragtninger og lovede at tale med Kultusministeren derom, men sagde til ham: »Kunde De ikke nævne mig et Navn paa en Mand, som De mener egner sig for Stillingen,« og han nævnedes da I. P. Bang. Jeg gik til I. C. Christensen og refererede Samtalen med

Jungersen, men han sagde straks: »Det kan ikke lade sig gøre, for det er allerede bestemt, hvem der skal have Pladsen, det bliver Oskar Andersen.«

Det var i det hele taget ikke saa let med de Hverv, man som Ordfører fik at besørge hos de forskellige Ministre. Jeg husker saaledes, at der paa Tillægsbevillingsloven var stillet Forslag om meget store Bevillinger til forskellige Istandsættelser ved de kongelige Slotte. Indenfor Venstrereformpartiet var vi meget kede af disse Forslag, og det blev paalagt mig at tale med Christopher Hage, som foruden Finansminister fungerede som Minister for offentlige Arbejder, og fortælle ham, at vi gerne vilde være fri for disse Bevillinger, da vi vidste, at Socialdemokraterne vilde angribe os, fordi vi saa glat gik med til Bevillinger til Udbedring af de kongelige Slotte. Det vilde ikke være sket under noget Højreministerium, vilde de sige, naar Sagen kom til Behandling i Tinget. Ministeren tog meget forstaaende paa mine Bemærkninger og sagde, at han ikke havde noget imod, at vi ikke gik med til disse Bevillinger. Kun en af Bevillingerne vilde han nødig se os gaa imod, den angik Istandsættelse af Ridehuset i Tilbygningen til Christiansborg. »Den gamle Konge, Christian den Niende, rider hver Dag i Ridehuset om Vinteren, og det generer ham, naar Luften er bleven opvarmet, at det begynder at dryppe ned fra Loftet. Nu har Arkitekten fundet paa noget med Luftfornyelse, som skulde kunne forhindre det generende Dryp fra Loftet, og jeg har lovet Kongen, at jeg skulde forsøge at faa den fornødne Bevilling til Foretagelse af de af Arkitekten foreslaede Forandringer.« I Finansudvalgets Møde refererede jeg min Samtale med Christopher Hage og til min og de øvrige Finansudvalgsmedlemmers Overraskelse, sagde K.M.Klausen straks: »Det Forslag skal vi gerne gaa med til.« Det hjalp maaske noget, at jeg kunde sige, at de øvrige Istandsættelsesbevillinger vilde vi fra Venstrereformpartiets Side ikke gaa med til. Mindre Held havde jeg en Gang med en Henvendelse til I. C. Christensen om at blive fri for en Bevilling paa nogle faa hundrede Kroner til en Professor, der skulde deltage i en Konference i Rom. Det var ikke Bevillingens Størrelse, der voldte os Vanskelighed, men derimod, at der tidligere var blevet kritiseret over, at Ministeriet brugte saadanne Bevillinger til at skaffe Videnskabsmænd og Kunstnere en gratis Udenlandsrejse. I. C. Christensen sagde med det samme: »Den Bevilling er jeg nødt til at skulle have.« Dette Svar refererede jeg,

ikke for Finansudvalget, men for Venstrereformpartiets Medlemmer, men vi fastholdt vor Modstand overfor denne Bevilling. Da jeg derefter gav I. C. Christensen Besked om, hvordan Stillingen var iblandt Venstrereformpartiets Medlemmer i Finansudvalget, sagde han: »Saa maa jeg have Spørgsmaalet for i selve Partimødet«. Vi fik et Partimøde om Sagen. Anders Nielsen gjorde Rede for, hvordan Stillingen laa i Finansudvalget og hvorfor vi ikke vilde gaa med til Bevillingen. Da I. C. Christensen skønnede paa de Udtalelser, der faldt i Partimødet, at i hvert Fald de fleste i Partiet var enige med os i Finansudvalget, oplyste han, at det var Professor Gertz, det drejede sig om, og at han allerede var afrejst til Rom. »Jeg kan ikke være tjent med, naar jeg har givet mit Ord for, at han skulde faa det omtalte Beløb til Dækning af Udgifterne ved sin Rejse, at komme til at staa som en Mand, der ikke paa Grund af Modstand i mit eget Parti kan holde mit givne Løfte.« Selvfølgelig fik han efter denne Oplysning den ansøgte Bevilling, og vi tog i Venstre vore Klø derfor.

Men ogsaa forskellige Festligheder kunde der falde af. Ordføreren, navnlig for Kultusministeriets Paragraffer, blev indbudt, ikke alene til Indvielser af Kirker, hvortil der paa Finansloven var ydet Tilskud, men ogsaa til andre, mere festlige Sammenkomster. Direktør Hagemann, der dengang var Direktør for Polyteknisk Lærestalt i København, var hos mig adskillige Gange. De Studerende ved Polyteknisk Lærestalt, hvis Antal var stærkt stigende, havde ikke saa gode Kaar at arbejde under i den daværende Bygning, som ønskeligt vilde være. Saa kom Hagemann en Gang til mig og sagde: »Vi plejer hvert Aar at holde en Fest. Vi begynder med et Foredrag af en af Lærerne paa Anstalten. Vi har en »Solennitetssal«, den er jo ikke saa smuk som Universitetets tilsvarende Sal, men vi kan dog godt være bekendt at vise den frem. I Aar skal vi have Festen den og den Dato. Det er Professor Christiansen, der skal holde Festtalen, som forøvrigt er en almindelig Forelæsning. De kender nok Professor Christiansen, i hvert Fald af Omtale, det er ham, der er berømt for sin ravjydske Udtale. De vilde glæde mig overordentlig meget, om De vilde deltage i denne festlige Sammenkomst paa Polyteknisk Lærestalt.« Jeg sagde selvfølgelig med Glæde ja til Indbydelsen. Efter nogle indledende Ord af Direktør Hagemann holdt Professor Christiansen sit Foredrag, og derefter sagde Hagemann: »Nu spiser vi Smørre-

brød rundt om paa Klasseværelserne, imens bliver Bænke og Stole flyttet ud af Salen, og saa møder vi og jeres Kærester og Søstre, som I har faaet Lov at tage med, paany til et Par Timers Dans her i Salen.« I et Bestyrelsesværelse, eller hvad det nu kaldtes, fik jeg, sammen med Direktør Hagemann og de tilstedeværende Lærere, Smørrebrød, Øl og Kaffe. Saa snart vi var færdige med Spisningen, sagde Direktør Hagemann til mig: »Vil De nu gaa en Tur med mig rundt i Klasseværelserne, saa ser De baade hvor faa og hvor smaa, de er, og faar at se Polyteknikerne sidde og spise Smørrebrød.« Han tog mig under Armen og gik rundt med mig gennem Klasseværelserne. Skønt de jo sad ved de skraa Borde med Smørrebrødsfadene foran sig, saa det ud til, at de havde det meget fornøjeligt. Da vi var kommen tilbage, fulgtes vi ad over i Solennitetssalen. »Nu tager De min Kone under Armen,« sagde Direktør Hagemann til mig, »og saa indleder vi Dansen med at spadsere rundt i Salen til Musikkens Toner. De skal nok blive fri for at danse, min Kone danser heller ikke, men det gør altsaa de Unge, og det skal de have Lov til.« Den Gang kendte man jo ikke til de mere moderne Danse, men morede sig sikkert lige saa godt. Det var let at mærke, at der var en fornøjelig Stemning iblandt de Tilstedeværende. Tiden blev ikke lang for os, der sad paa Bænkene rundt om ved Siderne, snakkede sammen og saa paa de Dansende. Da Klokken slog elleve og en Dans var ophørt, klapede Hagemann i Hænderne. Der blev selvfølgelig Stilhed, og han sagde: »I Polyteknikere skal jo bestille noget i Morgen igen, saa nu holder vi op med Dansen. Min Kone sætter sig til Klaveret og spiller og vi synger en Aftensang.« Aftensangen blev sunget, og vi forlod Salen, jeg i hvert Fald med en Følelse og Forstaaelse af, at naar de rette Mænd leder et saadant Samvær, kan ogsaa Ungdommen mere sig paa en uskyldig og fornøjelig Maade.

Allerede før jeg blev valgt til Folketingsmand for Nørresundbykredsen, var der paabegyndt et Arbejde for Opførelse af en Kirke i den vestlige Del af Kredsen: Vedsted i Aaby Sogn. Man havde faaet samlet saa mange Penge, som man mente hørte til for at kunne gaa til Ministeriet og anmode om at faa en Bevilling til Kirkens Opførelse. Det var blevet noget over Tiden, saa Bevillingen kunde ikke komme paa selve Finanslovsforslaget, men oppe i Vedsted boede en tidligere Folketingsmand, Villads Holm, der var bleven Branddirektør med Bopæl i Vedsted. Han mente, at

det nok kunde lade sig gøre at faa en Bevilling til Kirkebygningen optaget som Ændringsforslag til Finanslovens anden Behandling, naar der blev sendt en Deputation til Ministeren. Selvfølgelig blev Villads Holm den ene af Deputationens Medlemmer, den anden, en Boelsmand boende ude paa Kæret ved Vedsted. Villads Holm var selvfølgelig godt kendt i København, men Boelsmanden, som aldrig før havde været i Byen, og som havde meddelt mig, hvad Dag han og Villads Holm kom — naturligvis Dagen før Ministerens Modtagelsesdag — var mere ængstelig og havde bedt mig bestille Værelse til ham samme Sted, hvor jeg boede. Det var Styhr, der var Kirkeminister dengang, og jeg havde sagt ham, at Deputationen vilde komme, og at jeg kom med i Ministeriet. Boelsmanden og jeg kom selvfølgelig i god Tid, og medens vi stod i Porten og ventede paa Villads Holm, kom Styhr. Han hilste paa mig og Boelsmanden, som stod ved Siden af, og sagde: »Nu kan De jo lige saa godt gaa med op, saa kan De komme ind straks, for der er jo nok en hel Del, der venter, og der er jo ingen Grund til, at De skal sidde og vente.« Jeg meddelte ham, at vi ventede en tredje Mand: Villads Holm, saa derfor var vi nødt til at blive nede i Porten. Da Ministeren var kommen igennem Døren ind til Ministeriet, sagde Boelsmanden meget forbavset til mig: »Var det Ministeren. Han saa jo ud som et andet Menneske.« Han havde antagelig ventet, at Ministeren kom i Uniform og med trekantet Hat. Naa, Villads Holm kom og var selvfølgelig Ordfører for Deputationen. Ministeren lovede, at han nok skulde stille Ændringsforslag om de 18,500 Kroner, der dengang var den sædvanlige Bevilling ved Opførelse af nye Kirker paa Landet. Bevillingen gik glat igennem Finansudvalget og Tinget.

Kirken i Vedsted blev opført den følgende Sommer, og jeg blev indbudt til at være med til Indvielsen. Indvielsen foretoges som sædvanlig af Biskoppen. Fra Gæstgivergaarden gik vi i Procession med Bibel, Alterkalk o. s. v. over i Kirken. Vi fik at vide, at vi skulde gaa helt op i Koret to og to,; naar vi kom i Koret, skulde den ene gaa til højre og den anden til venstre. Derved kom man altsaa til at sidde ved Siden af en, man ikke fulgtes med, og jeg kom til at sidde ved Siden af Herredsfogeden, som ikke boede i Nørresundbykredsen, da den vestlige Ende af Kredsen hører til Hjørring Amt, og som jeg derfor ikke kendte, han antagelig heller ikke mig, selv om han kendte mit Navn. Selvfølgelig var der lagt

Salmebøger frem paa Stolene, hvor vi skulde sidde, men de allerfleste af Salmerne kunde jeg udenad, saa snart jeg saa, hvordan de begyndte. Det var derfor ikke nødvendigt for mig at se efter i Bogen. Jeg fik senere at vide af den forannævnte Boelsmand fra Vedsted Kær, at Herredsfogeden havde sagt: »Hvad er det for en Folketingsmand I har heroppe i Nørresundbykredsen? Han kunde, som han kunde bande, alle Salmerne udenad.« Indvielses-højtideligheden endte naturligvis med Fællesspisning paa Gæstgivergaarden, hvor jeg fik min Tak og kvitterede med at sige, at det var jo dem, der havde givet Bidrag til Kirken, der først og fremmest skulde have Takken; men nu havde de ogsaa den Fordel, at de, hver Gang de kom i Kirken, kunde sidde der med Følelsen af, at det var deres egen Kirke.

Det foran fortalte foregik naturligvis ikke i den første Rigsdags-samling efter Systemskiftet, men giver et Billede af saavel det interessante som det mindre behagelige ved Stillingen som Ordfører for Finansudvalget. Jeg vender tilbage til Finanslovsbehandlingen i Rigsdagssamlingen i 1901—02. Anden Behandling blev foretaget den 15. Januar 1902 og de følgende Dage. I de senere Aar har Finanslovens anden Behandling kunnet tilendebringes i Løbet af eet Møde i Folketinget. Den Gang gjorde Ordførerne ved anden Behandling i Finanslovsforslaget i Tinget udførligt Rede for de forskellige Spørgsmaal og Bevillinger, der havde været fremme til Drøftelse i Finansudvalget, og derfor kunde anden Behandling ofte strække sig over flere Dage. Vi begyndte som sædvanlig med Konseilspræsidiets og Udenrigsministeriets Paragraffer. Det var Zahle, der var Ordfører for disse Paragraffer, hvortil kun var stillet Ændringsforslag fra Socialdemokraterne. Han fandt Anledning til »at gøre den almindelige Bemærkning, at den Omstændighed, at vi omsider er kommet ind i forfatningsmæssige Tilstande, naturligvis har haft den største Betydning for Finansudvalgets Arbejde. Tidligere var Finansudvalget jo som en Kampplads, hvor de Ministerier, der trodsede Forfatningen, og Folkets Repræsentanter, der vilde hævde den, tørnede imod hinanden. Nu ere vi komne ind i fredelige Tilstande, og denne Kamp er i alt Fald indtil videre ophørt, saa i Aar har det tværtimod været Finansudvalgets Opgave at gøre Ministeriet saa stærkt som muligt, for at det kan have Kræfter til at beskytte os mod at komme uden for Forfatningens Forudsætninger, hvilket efter min Mening maa være Ministeriets

Hovedopgave ved Siden af de Reformopgaver, som det ogsaa søger at løse. Det maa man ikke være blind for, at der er en Mulighed for, at der endnu kan være en Dyst at tage angaaende Forfatningen. Der sidder oppe i den privilegerede Valgrets Ting endnu et Flertal, som ere anført af den Mand, hvis Navn er uløseligt knyttet til den gamle Forfatnings Konflikt, og dette Flertal kan rejse en Forfatningskonflikt igen. Jeg tænker mig det ikke som en Mulighed, og en saadan foreligger sikkert heller ikke, at dette Landstingsflertal skulde rejse en aabenlys Forfatningskonflikt, men man kan jo meget godt tale om Kirkereform, Retsreform og Skatte-reform og alligevel mene Forfatningen. Overfor denne Fare, der ligger som en Mulighed, er dette Ting og det høje Ministerium naturlige Forbundsfæller, og det er i vor Interesse at gøre Ministeriet saa stærkt som muligt, men vi føler os ogsaa forvissede om, at Ministeriet vil søge sin Styrke her i den almindelige Valgrets Ting og ikke bøje sig for Interesser, som ere dette fremmede, for at den endelige Sejr, hvis der skulde blive rejst en Kamp, kan blive en fuldstændig Sejr for dette Tings Opfattelse af Grundloven.«

Ved Slutningen af anden Behandling havde jeg Lejlighed til at give Tilslutning til Zahles Udtalelse, idet jeg om Behandlingsmaaden i Finansudvalget bl. a. sagde, »at ligesom det er ubestrideligt, at Venstre har vundet sin Styrke ved Hævdelse af Folketingets Bevillingsret, er det ogsaa saaledes, at skal denne Styrke bevares og udvikles under det ny System, skal det ikke ske paa den Maade, at man kritikløst følger sin Regering. Man skal selvfølgelig ikke øve en Kritik, som den man øvede og maatte øve overfor en Regering, der ikke havde Venstres Tillid. Men det er givet, at skal vi naa til at kunne sige, naar Finansloven efter tredje Behandling forlader Tinget, at det ikke alene er Venstres Regerings, men ogsaa Folketingets Finanslov, maa vi gennem Drøftelse, dels i Udvalget og dels i Tinget, af de enkelte Spørgsmaal tilegne os disse, saa vi faar en Overbevisning om, at den Maade, de er løste paa i Finansloven, er den rigtige, og en saadan, at Vedtagelserne ikke blot ere pro forma Vedtagelser, men Vedtagelser, som virkelig er begrundede i Kraft af Drøftelser af de enkelte Spørgsmaal. Ud fra denne Betragtning tror jeg ingenlunde, at Regeringens enkelte Medlemmer, ej heller dette Tings Medlemmer, skulde studse over eller føle sig skuffede ved, at der paa enkelte mindre Spørgsmaal kan

være Uoverensstemmelser. Disse betragter jeg som Vidnesbyrd om, at man ikke har stemt ja til alt, hvad der er kommet frem, men netop har søgt at danne sig en klar Overbevisning om Spørgsmaalene og Formen for deres Løsning. Derved bekræftes det, at vi have haft klart for os Løsningen af de enkelte Spørgsmaal og Berettigelsen til at løse dem paa den Maade, som sket er.«

Det blev efterhaanden almindeligt, at Finansudvalget fremsatte Ønsker om at faa Lejlighed til at se forskellige Ting. Det første, vi saa paa, var Fæstningen omkring København. De, der kom med Toget imellem Roskilde og København i Sommeren 1902, kunde ikke undgaa at lægge Mærke til, at der blev gravet i Volden inden for Fæstningsgraven. Blandt dem, der havde lagt Mærke til dette, var ogsaa K. M. Klausen. Saa snart Finansudvalget var nedsat, spurgte han efter, om der var nogen, der vidste, hvad dette betød. Det var der ingen af os, der vidste Besked om, og Forhandlingerne resulterede i, at det blev vedtaget at rette Anmodning til Krigsministeren: Madsen, om at faa Lejlighed til at se Fæstningen og da navnlig Stedet, hvor der havde været arbejdet om Sommeren. Mærkværdigt nok havde ingen af Folketingets Medlemmer, i hvert Fald inden for Venstre, nogen Sinde set Fæstningsanlægget. Fæstningen var jo opført for provisorisk bevilgede Penge i Tiden mellem 1885 og 1894, og det var jo som bekendt Bevillingen til Fæstningens Vedligeholdelse og den dermed i Forbindelse staaende Omordning af vort Forsvarsvæsen: 40,000 Kroner, der var det vanskelige Punkt ved Forligets Indgaaelse og forøvrigt ogsaa efter at Venstrereformpartiet var blevet Flertal i Folketinget. Der skete altsaa Henvendelse til Krigsminister Madsen, og han var straks meget villig til at forevise Fæstningen og specielt de Arbejder, der var udført i den afvigte Sommer. Det var mærkværdigt nok Hørup som Trafikminister, der havde truffet Overenskomst med et Konsortium, som ejede forskellige Grunde omkring Krudttaarnene paa Amager, hvilke vilde stige meget i Værdi, saafremt Krudttaarnene blev fjernede, saa de paagældende Grunde kunde blive tjenlige til Bebyggelse, om, at Konsortiet skulde bekoste Indretningen af Ammunitionsrum i Fæstningsvolden til Anbringelse af de Beholdninger, der fandtes i Krudttaarnene. Finansudvalget kom saa derud og blev af Krigsminister Madsen ført ind i et af Rummene paa Fæstningsvolden. Vi fik strenge Paalæg om ikke at have Cigarer med eller tænde Cigarer, naar vi kom ind i dette Rum. Saa blev

Portene aabnede, og Krigsministeren forklarede, hvordan Rummene var byggede: som Hvælvinger med store Sten omkring og Jord ovenpaa og ved Siderne. I Rummet var opstabet Masser af Kasser med Krudt og Granater m. v. De var stablet op midt i Rummet med saa megen Plads rundt om, at der kunde gaas omkring dem. Da vi havde faaet alt det forklaret, sagde Jens Busk: »Hvad er det for nogle Huller, der kan ses oppe i det øverste af Hvælvingen?« Herpaa svarede Krigsministeren: »Det skal jeg saamænd sige jer, det er til at hænge Køjer op i. Naar Ammunitionen skal bruges, bliver den selvfølgelig bragt ud bag ved Kanonerne, der skal skyde udover Terrænet foran Fæstningen, og saa skal Rummene bruges til Mandskabets Ophold i den Tid, de ikke gør Tjeneste ved Kanonerne. Her er de jo absolut sikre, og hvorfor skulde vi ikke lave det saa behageligt som muligt for Soldaterne.« Jens Busk udbrød da: »Saa er vi altsaa bleven snydt og narret, for saa er det altsaa alligevel Kassematter.« Krigsminister Madsen kunde ikke se, at der var noget galt heri. I Krigstider bruger man alt mulig, selv Kirker, til Opholdsrum for Soldaterne. Alle de Rum, der paa denne Maade var bygget i Fæstningsvolden, var selvfølgelig ens indrettede, saa vi behøvede ikke at se paa mere end det ene. Vi saa nogle af Kanonerne, der igennem Skydeskaar skulde skyde udover Forterrænet. Vi kom op paa Volden og saa de Skydetårne, der var bygget nede i Graven, fik Forklaring paa, at i disse Tårne var anbragt Folk, der med Maskingeværer kunde skyde langs ad Graven, hvis Fjenden var kommen op over den yderste Vold og prøvede paa gennem Vandet i Graven at naa over paa den anden Side Volden ind mod København, den Vold, hvori de omhandlede Kassematter var lavet.

Alberti arbejdede jo paa en ny Retsreform med Indførelse af Nævninger i vort Retssystem. Dette krævede selvfølgelig Udvidelser, navnlig i Viborg, hvor Vestre Landsret skulde have sit Sæde. For Østre Landsrets Vedkommende var det Mening, at den skulde have Plads i den gamle Rigsdagsbygning, naar Christiansborg Slot blev færdig, og Rigsdagen flyttede over til Christiansborg, hvor den jo i sin Tid havde haft sine Mødelokaler. Alberti fandt det ønskeligt, at Finansudvalget og enkelte andre af Rigsdagens Medlemmer fik Lejlighed til at se Lokalerne i Viborg. Han planlagde derfor en større Tur, hvor vi ikke alene saa paa Lokaliteterne i Viborg, men ogsaa forskellige andre Lokaliteter, bl. a. Tugthuset i

Horsens. Det var dengang Alfred Christensen, da Alberti gik ind ad Porten, sagde: »Nu staar Danmarks Justitsminister med det ene Ben i Tugthuset.« Der var jo ikke nogen af os, heller ikke Alfred Christensen, der tænkte paa, at Alberti engang skulde komme i Tugthuset i Horsens som Forbryder.

Det blev en meget fornøjelig Tur. Paa Vejen imellem Horsens og Viborg lagde vi Turen om ad Silkeborg, var bl. a. oppe paa Himmelbjerget, ligesom vi fra Viborg gjorde en Tur ud til de skønne Dollerup Bakker og lagde paa Tilbagevejen Turen om ad Tapdrup Hede, hvor vi besøgte Anders Nielsen og fik Sodavand og Øl. Alberti, der ellers var faamælt og nærmest noget tilknappet, kunde godt paa en saadan Tur være snaksom og fornøjelig. Da vi kom tilbage til Hotellet i Viborg, hvor vi boede, sagde Alberti til Tjeneren, straks vi kom ind: »De har vel en Hof- og Statskalender?« Da Alberti havde set i Hof- og Statskalenderen, sagde han: »Ja, jeg kunde ikke huske, hvem der er øverst i Rangklassen, enten Dommeren i Landsretten eller Biskoppen, det er Dommeren, saa ham skal jeg altsaa have til Bords, og saa faar Finansudvalgets Formand, Anders Nielsen, altsaa Biskoppen.« Der var saaledes til Middagen indbudt nogle Honoratiores fra selve Viborg, og Middagen forløb fornøjeligt og godt. Ogsaa Vridsløselille havde vi Lejlighed til at se paa Hjemrejsen til København. Af andre Ture, Finansudvalget havde Lejlighed til at gøre, kan nævnes en Tur til Grib Skov en Gang efter en »Julestorm«. Vi saa, hvilken Mængde Graner der var væltet ind over Sporene paa Gribskov Banen. Man havde maattet opgive at fjerne dem og havde i Stedet for savet et Stykke af hvert Træ, der var væltet udover Banen, saa der blev Plads til, at Toget kunde køre. Naar man stod paa Sporet og saa hen ad Banelinien, saa man alle de hvide Ender af Grantræerne, der var savet over, og fik derved et meget tydeligt Indtryk af, hvilken Ødelæggelse Julestormen havde forvoldt. Ogsaa Helsingør med Fæstningen Kronborg havde vi Lejlighed til at se, saavel Kassematterne i Volden omkring Fæstningen, hvor som bekendt Statuen af Holger Danske er anbragt, som ogsaa selve Voldene og de dér anbragte Kanoner, hvorfra der salutedes, naar fremmede Magters Krigsskibe og fyrstelige Personer passerede Øresund.

Efter Systemskiftet blev det ordnet saadan, at Finansudvalgene blev indbudt til Taffel hos Kongen. Det var sikkert I. C. Christensen, der havde ment det ønskeligt, at der for Kongen, Christian

den Niende, blev en Lejlighed til at være sammen med nogle af Rigsdagens Medlemmer. Det var i hvert Fald I. C. Christensen, der sagde til Anders Nielsen og mig, at vi burde anskaffe os et Kjolesæt. »Det skulde nødig være saadan, at dem, der møder: den kongelige Familie og enkelte andre, skulde have det at sige, at de Venstremænd ikke er klædt paa som andre Mennesker, naar de møder til Taffel hos Kongen.« Vi fik det at vide saa betids, saa vi kunde faa Kjolesættet syet inden Tafflet. Om I. C. Christensen havde sagt det samme til andre Venstremænd, ved jeg ikke, men i hvert Fald var vi alle kjoleklædte, selv K. M. Klausen. Derimod mødte Harald Jensen, den anden Socialdemokrat foruden K. M. Klausen, i Frakke, ikke alene ved det første Taffel, men ogsaa ved senere Lejligheder, hvor Rigsdagen eller Finansudvalgene blev indbudt til Hoffet. Christian den Niende var ikke nogen Taler, og jeg har ingen Erindring om, at jeg nogen af de Gange, jeg var til Taffel hos Christian den Niende, hørte ham holde en Tale eller i det hele taget vekslede Ord med ham udover Goddag og Farvel. Meget mere snaksom var Kronprins Frederik, den senere Kong Frederik den Ottende. Han kom meget paa Rigsdagen og fulgte ualmindelig godt med i Politik. I Folketingssalen i den gamle Rigsdagskaserne var Kongelogen ovenover Formandspladsen, saa der var ikke Lejlighed til at hilse paa ham, men i Landstingssalen var Kongelogen midt for den ene Side i Plan med Gulvet i Salen, og der har jeg nogle Gange set Landstingsmænd komme hen og hilse paa Kronprinsen og tale med ham over den Skranke, der selvfølgelig var mellem selve Salen og Kongelogen. Jeg husker engang ved et Taffel hos Christian den Niende, at Kronprins Frederik kom hen til mig og sagde: »Ja, jeg hørte Dem jo i Eftermiddag anbefale en Bevilling til Drachmanns Enke. Det glæder mig, at Finansudvalget er gaaet med hertil.«

Kun een Gang har jeg hørt Christian den Niende holde en Tale, det var ved Ribe Domkirkes Genindvielse, ca. ~~et halvt~~ ^{1/2} Aar før hans Død. Ribe By holdt stor Middag, hvori Kongen og andre Honoratiories deltog. Talerne begyndte med en Tale for Kongen, og Kongen svarede paa denne Tale. Straks da han havde begyndt, gik han i Staa, stak et Par Fingre ind paa Brystet ved Uniformsfrakken, trak en lille Seddel frem, idet han sagde: »Ja, undskyld, jeg er jo en gammel Mand.« Og saa læste han Talen op, den var ikke lang, men passende til Lejligheden, og det gjorde nærmest et kønt Ind-

tryk, at Kongen saa jævnt og ligetil kom med sin Bemærkning om, at han var en gammel Mand.

Den gamle Professor Amberg viste Finansudvalget rundt og foreviste og forklarede de forskellige Tilbygninger til Domkirken, det havde ikke været noget let Arbejde at faa de ny Sten til at svare til de gamle. Professoren forklarede, hvordan de havde slaaet med en Hammer paa den Ende eller Side af Stenene, der skulde vende udad, for at de ny Sten ikke skulde være alt for afstikkende over for de gamle. »Jeg hører nok, man siger,« forklarede Amberg videre, »at Farven ikke er helt ens, men om et Par hundrede Aar skal d'Herrer se, at Farven i Tilbygningen falder udmærket sammen med den gamle.« Naturligvis benyttede Finansudvalget Lejligheden til at se navnlig paa Sct. Cathrinekirken, der ogsaa i høj Grad trængte til Reparation, og paa Havnen, som havde alt for ringe Dybde til, at større Skibe kunde gaa ind i den.

Da Christian den Niende døde den 29. Januar 1906, var vi i Folketinget ikke naaet til Ende med Finanslovens anden Behandling. Jeg var, som Ordfører, midt i en Forklaring af en forhøjet Bevilling til Tandlægeskolens Udvidelse og Omordning. Finansudvalget foreslog i stor Enighed, at den forøgede Bevilling skulde nedsættes til det sædvanlige Beløb. Der havde været nedsat et Udvalg til Behandling af Tandlægeskolens Forhold, og det fremgik af dettes Betænkning, som var omdelt til alle Tingets Medlemmer, at man mente, der blev for mange Tandlæger efter Behovet. Det fremgik endvidere af Betænkningen, at man paatænkte at indføre Studentereksamen som Adgangsbetingelse til Tandlægeskolen. Hele dette Spørgsmaal mente Finansudvalget burde være Genstand for særlig Lovgivning og nærmere Overvejelse. Midt i denne Udvikling af Spørgsmaalet om Tandlægeskolen kunde jeg ikke undgaa at lægge Mærke til, at Medlemmerne i Salen, der havde hørt opmærksomt paa min Udvikling, forlod deres Pladser, talte sammen indbyrdes, og var et Par Gange oppe ved Formandsstolen for at tale med Formanden. Jeg var aabenbart den eneste i Salen, der ikke havde nogen Anelse om, at Kong Christian den Niende var død. Saa kom Lars Dinesen hen til mig bagfra, trak i min Frakke og sagde: »Du kommer til at holde op.« Det løb mig ligefrem koldt ned ad Ryggen. Det for igennem mig, at jeg maaske uden at vide det stod og sagde noget Sludder. Men saa sagde Formanden: »Er det ærede Medlem nær ved Afslutning af sin Tale?« Jeg svarede, at det

var jeg desværre ikke, og Formanden sagde: »Saa skal jeg hermed afbryde Mødet.« Det var Klokken 3,45 Eftermiddag, og først da fik jeg at vide, hvad der var sket. Det varede indtil 6. Februar, inden jeg kunde genoptage min Forklaring af, hvorfor Finansudvalget havde foreslaaet at nedsætte Bevillingen til Tandlægeskolen.

Forhandlingerne med Formanden havde drejet sig om, hvorvidt Formanden skulde holde sin Tale om Kong Christian den Niende umiddelbart efter Mødets Afslutning eller vente til næste Dag. Det sidste var blevet Resultatet af Forhandlingerne, og næste Dag holdt Formanden sin Tale, hvorefter Mødet selvfølgelig blev afbrudt. Den 6. Februar forelagde Konseilspræsidenten, I. C. Christensen, Forslag om Kong Frederik den Ottendes Civilliste, Appanage til Kronprinsen, Naalepenge og Livgeding til Kronprinsessen, den nuværende Konge og Dronning. Først derefter fortsattes Finanslovens anden Behandling.

DELTAGELSE I MØDER

Det, at være Ordfører i Finansudvalget, førte med sig, at man blev forlangt til at komme ud forskellige Steder i Landet for at tale ved politiske Møder. Som Regel kom Opfordringerne ude fra de paagældende Valgkredse, men dog ogsaa undertiden igennem I. C. Christensen. Han holdt ellers strengt paa, at man ikke skulde deltage i politiske Møder under Rigsdagssamlingerne. »Vælgerne har godt af at vænne sig til, at en Folketingsmands Plads er i Folketingssalen og ikke ude i et Forsamlingshus eller en Krosal.« Han føjede til: »Men hvis I har Lyst, kan I jo holde et Møde i Juleferien.«

Det var dog ikke som Ordfører i Finansudvalget, at jeg allerede i den første Samling efter min Indtrædelse i Tinget af Socialdemokraten K. M. Klausen blev forlangt til at tale en Aften i Folkets Hus paa Jagtvejen. K. M. Klausen havde faaet at vide, at Andelssvineslagteriet i Roskilde sendte forskellige Affaldsprodukter: Lunge, Hjerter og Nyre m. v. ind til København. Det var billige Madvarer, som navnlig Husmødrene i Arbejderfamilier satte stor Pris paa. Borgerrepræsentationen i København, som dengang bestod af Konservative, havde indført Kødkontrol, hvorefter ogsaa saadanne Affaldsprodukter skulde undersøges og stemples. Det har disse Affaldsprodukter ikke nogen Gavn af, tværtimod, det fordyrer dem desuden, og de ser mindre appetitlige ud, naar de kommer ud fra Kødkontrollen. Hvorfor K. M. Klausen ønskede, at det netop skulde være mig, der skulde tale ved det planlagte Møde, ved jeg ikke, han mente aabenbart, at jeg som Landmand og Andelsmand havde nogen Forstaaelse af dette Spørgsmaal. Jeg fandt det dog rigtigt forinden Mødet at komme noget grundigere ind i Sagen og gjorde en Aften en Tur til Roskilde for at tale med Direktøren for Svineslagteriet, Jungersen. Jeg fik beredvilligt de fornødne Oplysninger og talte velforberejdet, syntes jeg, for en tæt-pakket Forsamling i en stor Sal i Folkets Hus. Der var mindst lige saa mange Kvinder som Mænd, der deltog i Mødet, men det var

jo ogsaa Husmødrene, som var særlig interesserede i Sagen. Det var det første Møde, hvor jeg havde Lejlighed til at tale til en saa stor Forsamling af Arbejdere, og det forløb naturligvis livligere end almindelige Vælgermøder paa Landet, med Afbrydelser af »Hør« og Tilraab, og endte selvfølgelig med Vedtagelse af en Resolution imod Kødkontrollen.

Det næste Møde, jeg deltog i, ogsaa en Aften, var i Ballerup, et lille Stykke uden for København. Der var den senere saa bekendte Borgbjerg opstillet som Socialdemokraternes Kandidat. Det var selvfølgelig for at støtte Borgbjergs Kandidatur, jeg var bedt om at tale ved dette Møde. Der var jo paa den Tid et nøje Samarbejde mellem Venstrereformpartiet og Socialdemokratiet. Ogsaa ved dette Møde var Socialdemokraterne naturligvis i Flertal, men at der ogsaa var i hvert Fald nogle Venstremænd til Stede, fremgik af, at en Vælger, da Borgbjerg havde faaet sin Tak for sin Redegørelse ved Mødet, fandt sig foranlediget til at sige, at den unge Venstremænd, Jensen-Sønderup, ogsaa skulde have Tak, fordi han var kommen til Stede og fremlagde sit og Venstres Syn paa Udviklingen. »Det er saa sjældent,« føjede han til, »at vi herude har Lejlighed til at høre en Venstremænd. Derfor siger vi Venstremænd Jensen-Sønderup Tak for Deltagelsen i Mødet.«

Deltagelsen i dette Møde fik forøvrigt et Efterspil. Ved Folketingsvalget i April 1898 havde jeg i Nørresundbykredsen den meget bekendte Tutein til Høgholt som Modkandidat. Han »gjorde« for en Del sin Valgkampagne i Socialistforskrækkelse og anførte i sin Tale ved Vælgermøderne, at det omtrent kunde være hip som hap, om de valgte mig eller en Socialdemokrat, og som et Argument til denne Paastand anførte han min Deltagelse i Mødet i Ballerup til Støtte af Socialdemokraten, Borgbjerg. Som Bevis paa, at han ikke havde Ret i sin Paastand, fortalte jeg, hvordan Mødet i Ballerup sluttede med, at en Venstrevælger takkede mig, fordi jeg havde talt Venstrepolitik ved Mødet. Tutein brugte ikke dette ved de senere Møder, i hvert Fald ikke før den sidste Aften før Valget. Da jeg, den sidste Aften før Valget i Nørresundby skulde finde Sted, kom til Aalborg Jernbanestation, blev jeg modtaget af to Journalister fra Aalborg Amtstidende, der skulde meddele mig, at Tutein havde ladet Trommen gaa i Nørresundby for at meddele, at der om Aftenen blev holdt et Vælgermøde i Nørresundby, saa det var nødvendigt, at jeg skyndte mig derover for at deltage i

dette Møde. Da jeg traadte ind i Mødesalen, der var stopfuld, traadte Redaktør Vilhelm Lassen op paa Talerstolen og sagde: »Jeg ser, at Folketingsmand Jensen-Sønderup kommer, saa nu vil jeg overlade ham at tale i Stedet for mig.« Omsider naaede jeg da frem gennem Salen og kom op paa Scenen, hvorfra Talerne holdtes. Jeg havde ganske vist ikke hørt, hvad Tutein havde sagt, men gik ud fra, at han havde talt som ved de tidligere afholdte Vælgermøder, hvor han jo havde talt ligesom andre moderate Valgkandidater om Forliget i 1894 og Venstrereformpartiets Uensartethed, der vilde føre til, at man ikke kunde enes om nogetsomhelst, trods de store Løfter om Reformer. Bagefter sagde Vilhelm Lassen til mig: »Det var godt, at De ikke havde hørt, hvad Tutein sagde ved Mødet her i Aften. At De imødegik hans tidligere Udtalelser var for Mødedeltagerne et Bevis paa, at Tutein taler forskelligt, naar han taler ved Vælgermøder ude paa Landet og naar han taler ved Møder her i Nørresundby. Her var hans Tale ene og alene en Tale om, hvor galt det vilde gaa, naar Socialdemokraterne kom til Magten.«

I Lemvigkredsen havde den gamle Folketingsmand Aaberg, der var Højremand, i mange Aar været Folketingsmand. Han døde i Slutningen af Oktober 1897, og en Maaned efter skulde der afholdes nyt Valg. Venstre i Lemvigkredsen havde opstillet en ny Venstrekandidat, Elias Sandbæk fra Nees, og havde indbudt til tre Vælgermøder. Der var blevet skrevet til I. C. Christensen om Nødvendigheden af, at der kom et Par Folketingsmænd fra Venstre-reformpartiet op til disse tre Møder, og I. C. Christensen brød altsaa sine Principper om ikke at deltage i Vælgermøder under Rigsdagssamlingen; han bad Thomas Larsen, den senere Trafikminister, og mig om at rejse op til Lemvig for at støtte den ny Venstrekandidat. Højres Kandidat til Valget var Proprietær Breinholt, men han deltog slet ikke i nogen af disse Møder. Thomas Larsen og jeg kom til Lemvig om Aftenen, døjede noget med at finde Lemvig — ingen af os havde nogen Sinde været i Lemvig og vidste derfor ikke, at Byen laa langt nede, medens Jernbanestationen laa oppe paa Marken — men vi fandt da omsider baade Byen og den Mand, vi skulde indkvarteres hos: Redaktør Lilholt. Næste Dag begyndte Møderne, det var Eftermiddagsmøder, men de var godt besøgte og saa godt som alle Deltagerne var Venstremænd. Deroppe var saa godt som ingen Moderate, saa det var ikke det sæd-

vanlige med Imødegaaelsen af Forliget, men der var for os det ejendommelige ved disse Møder, som Venstre altsaa havde indbudt til, at Venstrekandidaten Elias Sandbæk ikke var til at formaa til at tale først. Ja, endogsaa de to første Møder forløb, uden at Venstrekandidaten sagde noget. Ved det tredie og sidste Møde sagde Thomas Larsen og jeg til Elias Sandbæk, at det dog ikke kunde gaa an, at der blev holdt tre Vælgermøder, uden at den Kandidat, Venstre havde opstillet, sagde noget. Ogsaa Redaktør Lilholt var enig heri. »Vi skulde dog gerne i Omtalen af Møderne i Det Bergske Blad i Lemvig ogsaa kunne referere noget om, hvad Venstres Kandidat har sagt.« Og omsider, efter at Thomas Larsen og jeg havde talt, maatte Elias Sandbæk op paa Talerstolen. Det var en meget kort Tale, han holdt, men den var for Resten god og let at forstaa for Tilhørerne. Han begyndte med at sige, at man sagde ham, at han skulde sige noget. Han syntes i og for sig ikke, at det var nødvendigt efter de to Foredrag, Forsamlingen havde hørt af de to Folketingsmænd, men naar han skulde sige noget, skulde det være om Toldloven. Som bekendt, blev Afgiften paa de toldpligtige Varer beregnet efter Vægt og ikke efter Værdi. Det ansaa han for en stor Mangel ved Toldloven. Dette kunde han bedst klargøre ved et Eksempel, sagde han, »Lad os tænke os, at en Mand faar to Flasker Vin og en Flaske Brændevin; de staar paa Toldkontoret, og Manden faar Besked om, at de kan afhentes mod Betalingen af den lovpligtige Afgift. Manden møder paa Toldkontoret og siger, at han har ingen Penge, og derfor kommer de paa Toldkontoret til at tage af Varerne. Den ene Flaske Vin er Champagne, da Champagne er dyr, tager de kun en lille bitte Smule, ikke mere end der kan være i Halsen af Champagneflasken. Den anden Flaske er Rødvin, da dette ikke er saa dyrt, skal de have noget mere af Rødvinsflasken, men da de kommer til den tredie Flaske, Brændevinen, tager de næsten den halve Flaske, Brændevinen er nemlig den billigste, og da de skal have lige meget af hver Flaske i Toldafgift, er det nødvendigt at tage meget mere af den billigste end af den dyreste Slags.« Det var i det væsentlige Indholdet af hans Tale, men det lykkedes igennem det anførte Eksempel at klargøre for Tilhørerne, baade hvor uretfærdig den dagældende Toldlov virkede og hvorfor Elias Sandbæk ansaa en Toldafgiftsberegning efter Værdi for mere retfærdig. Sandbæk blev dog ikke valgt ved dette Valg, Højrekandidaten, Breinholt, blev valgt ved Suppleringsvalget midt i September 1897,

men ved det ordinære Valg i Begyndelsen af April 1898 blev Sandbæk valgt og Venstre har siden da beholdt Kredsen.

I Kalundborg-Samsøkredsen havde den daværende Herredsfoged, Christoffer Krabbe, været valgt som Folketingsmand fra 1864 til 1884, blev paany valgt ved Folketingsvalgene i 1895 og repræsenterede Kredsen til 1910. Christoffer Krabbe havde en Datter: Fru Wildenradt Krabbe, der i Slutningen af forrige Aarhundrede begyndte Udgivelsen af et nyt dansk Blad i Sønderjylland, som hun kaldte »Det gamle Dannevirke«. H. P. Hanssen (Nørremølle) udgav i mange Aar det mest læste danske Blad i Sønderjylland, »Heimdal«, og hun var, kunde man nok skønne, Modstander af H. P. Hanssen. Det var jo næsten en Nødvendighed, for at hendes Blad kunde vinde Indpas i sønderjydske Læsekredse, men hun var da heller ikke enig med ham i hans Syn paa Bevarelsen af Danskheden. Dette vakte en ret stor Opsigt i det gamle Danmark og navnlig i København, hvor man skumlede over, at Folketingsmand Krabbe nok støttede sin Datter med Penge, noget, som Krabbe selv indrømmede. Han sagde selv, at han altid havde støttet sin Datter under hendes Ophold i Udlandet, men tilføjede, at nogen Støtte til selve Bladet havde han aldrig ydet og nogen Indflydelse paa, hvad der stod i det af hende udgivne Blad, havde han ikke.

Da det i Slutningen af Aaret 1900 kom frem, at der var rettet Opfordring til Krabbe om at stille sig paany ved de forestaaende Valg i 1901, blev der i Artikler i Kalundborg Dagblad, det moderate Blad i Kalundborg, hvis Redaktør var Andreas Sørensen, rettet Angreb mod dem, der havde opfordret Krabbe til at stille sig ved det forestaaende Valg. Og i Begyndelsen af 1901 blev der stort Røre i Kalundborg-Samsøkredsen. Det var Kalundborg Dagblad og Forstander Hansen fra Faurbogaard Landbrugsskole, der vakte Røret, og der blev foranstaltet Møder i Kalundborg og paa Samsø, hvortil Krabbe blev indbudt. Man ventede eller haabede paa, at han ved dette Møde skulde erklære sig uenig med Datteren i hendes Skrivelser i Bladet »Det gamle Dannevirke«. I. C. Christensen kom da til mig og sagde: »Du har nok set, at der skal være et Møde i Kalundborg-Samsøkredsen og at Krabbe er indbudt. Krabbe ønsker, at et Par Venstremænd kommer med til disse Møder. Jeg har bedt Landstingsmand Madsen-Mygdal, (den senere Landbrugsminister Madsen Mygdals Far) om at tage med til Mødet, men der skulde jo ogsaa gerne en Folketingsmand med og nu synes jeg, at du skulde tage

med som Repræsentant for Venstrereformpartiet i Folketinget.« Det blev et stort Møde, der blev holdt i Kalundborg, omtrent lige mange af Krabbes Modstandere og Tilhængere. Man paastod, at Modstanden imod Krabbe intet som helst havde at gøre med Politik, men udelukkende drejede sig om Krabbes Stilling til sin Datter og hendes Blad i Sønderjylland. Efter at Krabbe havde gjort udførlig Rede for sin Stilling til Datteren og det af hende udgivne Blad, en Redegørelse, der tydelig nok viste, at han langt fra var tilfreds med Bladets Virkemaade — han sagde bl. a., at det havde voldt ham mere Sorg at læse, hvad hun skrev, end hvad Modstanderne af hendes Artikler skrev — men hvori han dog ikke tog bestemt Afstand fra Bladet eller fra Datteren, blev der foretaget Valg af Dirigent. Der blev foreslaaet to til Dirighvervet, Referenterne blev anmodet om at være Stemmetællere, den ene af de foreslaaede var aabenbart Tilhænger af Krabbe og den anden en Modstander af ham, men Stemmerne stod saa lige i Antal, at Stemmetællerne ikke turde afgøre, hvem af de foreslaaede, der havde flest Stemmer. De var kun enige om et, at det ikke var til at afgøre, hvem der havde flest. Trods flere Afstemninger, der viste samme Resultat, løstes Vanskeligheden ved, at en Vælger foreslog at lade Krabbes Tilhænger være Dirigent. Madsen-Mygdal havde bedt mig om at maatte tale først: »Jeg er dog den ældste af os to,« sagde han. Madsen-Mygdal fik saa Ordet, men var uforsigtig nok til at begynde med at sige: »Ja, jeg vil ikke blande mig i den Strid, der staar om Folketingsmand Krabbes Stilling til sin Datter, Fru Wildenratt Krabbe, og hendes Blad. Jeg vil tale om Politik i sin Almindelighed.« Straks, da Madsen-Mygdal havde sagt dette, begyndte Krabbes Modstandere at trampe i Gulvet, hysse og pibe, saa Madsen-Mygdal slet ikke kunde komme til Orde og han maatte slutte med at sige nogle Ord om, at han ansaa Krabbe for en god dansk Mand. Skolebestyrer Hjort fra København, der deltog i Mødet som Krabbes Modstander og som naturligvis begyndte med at tale om Fru Wildenratt Krabbes Virksomhed, fik en lignende Modtagelse som Madsen-Mygdal, men selvfølgelig fra Krabbes Tilhængeres Side, og skønt han tilbød at tage nogle mindre pæne Udtalelser om Fru Wildenratt Krabbe i sig igen, kunde han heller ikke faa Lov til at sige noget. Omsider kom Turen til mig. Belært af de forefaldne Optrin, begyndte jeg selvfølgelig med at tale om den Sag, der havde foranlediget Mødet, og jeg havde den Tilfredsstillelse at blive hørt i Ro. Man havde bl. a.

paastaaet, at naar Krabbe, der havde været Formand i Folketinget i flere Aar, ikke var blevet genvalgt som Folketingets Formand ved indeværende Samlings Begyndelse, var dette sket udelukkende, fordi man ansaa det for klogt ikke at give Højre Anledning til at angribe Venstrereformpartiet og paastaa, at dette altsaa maatte være enig i Krabbes Stilling til hans Datter og hendes Blad. Ogsaa mine politiske Betragtninger, som jeg sluttede med, paahørtes med kendelig Interesse. Kalundborg Dagblad skrev da ogsaa meget rosende om min Deltagelse i Mødet. »Der var ingen Overlegenhed i Jensen-Sønderups Udtalelser, men han fremlagde sit Syn paa den foreliggende Sag og paa Politik i sin Almindelighed paa en fordragelig Maade.« Mødet paa Samsø var i Modsætning til Mødet i Kalundborg meget roligt. Der var vel nok en Del Modstandere af Krabbe til Stede, men langt det overvejende Flertal af Tilhørerne var øjensynlig paa Krabbes Side.

Dette var første Gang, jeg var paa Samsø. Det førte med sig, at jeg i mange Aar hver Sommer blev anmodet om at tale ved et Møde paa Øen. Til at begynde med var det selvfølgelig politiske Møder, men da jeg var gaaet ud af Politik i 1920, blev det som Foredragsholder ved folkelige og kristelige Møder.

Det var sikkert min Deltagelse i de foran to omtalte Møder i Kalundborg og paa Samsø, der foranledigede, at Krabbe en Eftermiddag under Mødet i Folketinget kom hen til mig og sagde: »Der er kommen to Mænd fra min Valgkreds herind til København og dem har jeg bedt om at spise til Middag hos mig Klokkeren 6. Madsen-Mygdal har lovet at komme og min Kone og jeg vil være glad for ogsaa at se Dem til Middagen.« Som den korrekte Mand, Krabbe var, føjede han til: »Jeg gør opmærksom paa, at Paaklædningen er Frakke.« Madsen-Mygdal og jeg fulgtes altsaa ad hen i Krabbes Hjem, han boede dengang i Bredgade. Vi blev forestillede for de to Mænd fra Krabbes Valgkreds, for en Søn af Krabbe og Fru Wildenradt Krabbe. Da vi skulde gaa til Bords, sagde Folketingsmand Krabbe til mig: »De vil nok tage min Datter, Fru Wildenradt Krabbe til Bords.« Madsen-Mygdal havde selvfølgelig Fru Krabbe til Bords, hun sad ved den ene Bordende og Madsen-Mygdal ved Siden af hende til venstre ved Bordet, medens jeg, med Fru Wildenradt Krabbe som Borddame, havde Plads paa Fru Krabbes højre Side. Fru Wildenradt Krabbe var en livlig, meget belæst og oplyst Dame, velbevandret ogsaa i dansk Politik, saa der manglede ikke Samtalestof.

Men noget hen paa Middagen sagde Fru Krabbe til sin Datter: »Det var da rart, at du kom netop i Aften. Jeg vidste jo ikke en Gang, hvor du boede under dit Ophold her i København.« Som en Forklaring, sagde hun til mig: »For De kan tænke Dem, jeg sad i en Sporvogn og saa min Datter gaa forbi, lidt før vi kom hertil, hvor vi bor. Da jeg kom op, laa hendes Visitkort i Brevkassen, men der stod intet om, paa hvilket Hotel hun boede.« Da Middagen var forbi, kom vi Herrer ind i Krabbes Arbejdsværelse, fik Kaffe og Cigarer. Da Madsen-Mygdal og jeg ansaa det for passende at forsvinde, gik vi ind i Dagligstuen, der sad Fru Krabbe alene med et Sytøj i Haanden, vi saa os lidt om, men da der ingen Fru Wildenradt Krabbe var at se, sagde vi, at vi ogsaa godt vilde hilse paa hende. »Hun er gaaet,« sagde hendes Moder. Madsen-Mygdal og jeg blev derved klar over, at det virkelig var tilfældigt, at Fru Wildenradt Krabbe var kommen op til sine Forældre den Aften og ikke noget arrangeret, som vi ret naturligt havde tænkt til at begynde med. De havde aabenbart sagt, at der kom nogen til Middag, antagelig ogsaa hvem de ventede, og sikkert mere for at træffe to danske Rigsdagsmænd end for at blive hos sine Forældre havde hun sagt ja til Anmodningen om at blive til Middagen. Men saa køligt var Forholdet mellem Datteren og Forældrene, saa hun gik uden at sige Farvel til sin Fader. Udadtil vilde Krabbe som den korrekte Mand, han var, ikke sige noget som helst om Forholdet mellem Datteren og Forældrene, han taalte ikke, at andre blandede sig i hans private Familieforhold. Hvor det lignede ham, tilknappet, som han var.

Endnu skal nævnes et Par Vælgermøder, som jeg havde Lejlighed til at deltage i. Der var i Faksekredsen forud for Valget i April 1906 opstillet som Venstrekandidat en ny Mand. Han var nok dernede paa Egnen kendt som Agitator for Afholdssagen, men iøvrigt ukendt som Politiker. Ogsaa de to andre Kandidater var Novicer i Politik, den ene hed Ferdinand Nielsen, han var endnu mere kendt end Venstres Kandidat som Agitator for Afholdssagen, og den tredie Kandidat var Forretningsfører Stauning, den senere saa bekendte Statsminister. Men den Gang var han altsaa ret ukendt som Politiker. Jeg kom efter Anmodning derned til Faksekredsen for at støtte Venstres Kandidat, han hed Kristiansen og var i Virkeligheden vel-talende, men havde ikke meget Kendskab til Politik. Det var de første Par Vælgermøder, der blev holdt i Faksekredsen, som jeg deltog i, og da jeg kom tilbage til København, spurgte Medlemmer

af Venstrereformpartiet mig om, hvad det var for en Mand, de havde stillet op. Jeg svarede, at meget vidste han jo ikke om de politiske Enkeltheder, men at han var god nok som Venstrereformpartimand, og føjede til: Men ogsaa de to andre Kandidater er ret nye som Politikere. Ferdinand Nielsen kan man nok høre er vant til at tale. Ja, sagde de, det kan man ogsaa høre, at Stauning er, men han er forfærdelig kedelig at høre paa, han taler saa monotont og kedeligt, ikke en Understregning af noget som helst i hans Foredrag. Han kan sin Lektie. Alt, hvad der staar i den Valgbog, som Socialdemokraterne selvfølgelig har udsendt til deres Kandidater, kan han paa en Prik og véd, hvordan det skal benyttes, men kan man faa ham lokket ind paa andre Omraader, hvorom der intet staar i Valgpecen, kører han snart fast. Stauning blev som bekendt valgt i Faksekredsen ved det paagældende Valg i April 1906, og han kom ret hurtigt frem efter at være kommet ind paa Rigsdagen. Jeg husker, at jeg en Gang senere spurgte Marott, som havde afløst Harald Jensen som Medlem af Finansudvalget, og som jeg stod paa en ret fortrolig Fod med, hvorfor de i den Grad skubbede Stauning frem i første Linie, og Marott svarede aabent og ligefremt: »Det skal jeg saamænd sige dig, vi har i mange Aar maattet benytte Stauning ved vore Arbejderkongresser saavel her i Landet som i Udlandet, og han er den eneste af os, som tør indlade sig paa at holde en Tale paa et fremmed Sprog, saavel tysk som fransk og engelsk. Naar vi holder Kongres her i København er der selvfølgelig altid indbudt Repræsentanter for Arbejderpartierne i Udlandet, og der skal jo siges et Par kønne Ord paa det paagældende Lands Sprog ved Aabningen af Kongressen. Selvom mange af os kan tysk, fordi mange af os har været i Tyskland, og nok kan forstaa Sproget, er det vanskeligt at forme en lille Velkomsttale, og mere vanskeligt er det selvfølgelig at indlade sig paa at tale fransk og engelsk, men endnu vanskeligere bliver det, naar Kongresserne er i Udlandet: Berlin, Hamborg eller England, hvor der selvfølgelig ikke alene skal takkes for Velkomsten til os, der er mødt her fra Danmark, men ogsaa kan tiltrænges et kort Resumé for os af de faldne Udtalelser paa Kongressen. Du kan da nok begribe, at vi, efter den Nytte vi har haft af Stauning ved disse Lejligheder, ikke kan undgaa at sætte ham ind i de mest betydende Udvalg, men ogsaa lade ham være Ordfører for Socialdemokraterne ved Sagernes Behandling her i Folketinget.«

UROEN I VENSTRE

Det er ikke let at paavise Begyndelsen til denne Uro i Venstre-reformpartiet. At den stammede fra københavnske liberale Venstremænd, er hævet over enhver Tvivl. Jeg husker endnu ved en Lejlighed, hvor nogle Venstremænd var samlet, og hvor den senere Finansminister, Edvard Brandes, var til Stede, at han bl. a. sagde: Hvor kunde der i Bladet »Politiken« laves Opposition imod Venstre-regeringen paa Skattelovene, som bl. a. var blevet omtalt ved den paagældende Lejlighed. Det var vel ikke just Skattelovene, der dannede Baggrunden for Oppositionen inden for de liberale københavnske Venstremænd. Det var vel nok i sin Almindelighed mere det, at man fandt, at Bønderne havde for meget at sige i Venstre-reformpartiet; men at det mudrede noget inden for Rækkerne, kunde man nok mærke allerede i Samlingen 1903—4, og endnu mere i Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1905—6. Paa Tillægsbevillingsloven for Finansaaret 1903—4 bevilligedes et forholdsvis lille Beløb, som Krigsminister Madsen havde stillet Forslag om til Foretagelse af midlertidige Foranstaltninger paa Øen Saltholm. Vi havde i Finansudvalget faaet en ret detailleret Fremstilling af, hvordan det foreslaaede Beløb skulde anvendes. Den eneste af Finansudvalgets Medlemmer, som stillede sig tvivlende med Hensyn til Foranstaltningernes Midlertidighed og Beløbets Tilstrækkelighed og som mente, at der vilde komme Krav om mere, var Socialdemokraten K. M. Klausen. Han blev under den anden Behandling af Tillægsbevillingsloven ret kraftigt imødegaaet af den daværende Ordfører for Tillægsbevillingsloven, Vilhelm Lassen, der understregede, at den nuværende Venstre-regering selvfølgelig ikke vilde indlade sig paa noget som helst provisorisk. Det var kun en midlertidig Foranstaltning paa Øen Saltholm med Gravning af Volde og saakaldte passive Forhindringer, som Krigsministeriet havde anset for paakrævede under Henvisning til den Krigsfare, som dengang

maaske kunde siges at true Danmark, selv om Krigen paa det Tidspunkt var saa langt borte som i Asien.

Under Finanslovens første Behandling i Folketingssamlingen 1905—6 var K. M. Klausen i sin Tale ogsaa inde paa de Foranstaltninger, der var truffet paa Øen Saltholm, og da Finansudvalget var blevet nedsat, foranledigede han, at der afgik Skrivelse til Krigsminister Madsen med Anmodning om en nøjere Redegørelse for, hvordan det ved Tillægsbevillingsloven bevilligede Beløb var anvendt. Svarskrivelsen kom en otte Dages Tid hen i December, og det viste sig at være rigtigt, som K. M. Klausen havde gisnet: At der var anvendt betydelig flere Penge, navnlig til Opholdsrum for det Mandskab, der skulde betjene det paa Øen opstillede Skyts. Selvfølgelig førte det med sig, at der mellem Venstre i Finansudvalget indbyrdes og forøvrigt ogsaa med Ministeriet blev ført Forhandlinger om det uheldige i en saadan Fremgangsmaade.

Det var blevet Coutume i Finansudvalget, at Finansudvalgets Formand, K. M. Klausen, Dinesen og jeg som Ordfører fik overdraget den endelige Redaktion af Finansudvalgets Betænkning, efter at alt vedrørende denne var afgjort. Dette medførte forøvrigt, at vi fire maatte blive et Par Dage, efter at Rigsdagen iøvrigt havde taget Juleferie, for at læse Korrektur paa den endelige Betænkning. Vi fik Arkene op fra Trykkeriet et efter et, efterhaanden som de blev færdige med Sætningen og Trykningen i Rigsdagens Trykkeri; saadan foregik det ogsaa lige før Jul 1905, og vi var paa en Maade forberedt paa, at naar Rigsdagen traadte sammen efter Juleferien i Begyndelsen af Januar 1906, vilde vi møde en anden Krigsminister. Men nogen egentlig Ministerkrise, hvor hele Ministeriet gik af, havde vi ikke ventet. Paa Rejsen til København efter Juleferien traf jeg Finansudvalgets Formand, Anders Nielsen, der udtalte sin Forundring over, at Finansudvalgets Betænkning ikke, som det var aftalt med Rigsdagens Bureau, var udsendt til Bladene nogle Dage før den officielt blev afgivet, for at de kunde have deres Bemærkninger til denne klar til at gaa i Bladet samme Dag, den blev afgivet til Tingets Medlemmer. Han var dengang Medredaktør af Randers Venstreblad og vidste som saadan, at Betænkningen ikke var udsendt til Bladene. Det viste sig, da vi var kommen til København, at det var Zahle, der paa egen Haand havde givet Rigsdagens Bureau Ordre til ikke at sende Finansudvalgets Betænkning rundt til Bladene. Han vidste, at der var noget i Gære med Hensyn til

Ministeriet Deuntzers Afgang, og havde altsaa fundet det rigtigt, at Finansudvalgets Betænkning, navnlig af Hensyn til den omtalte Redegørelse for de Foranstaltninger, der var udført paa Øen Salt-holm, blev holdt tilbage. Det viste sig jo at være rigtigt, Ministeriet Deuntzer gik af, og I. C. Christensen blev af Kongen anmodet om at danne nyt Ministerium. Der hengik to-tre Dage, hvor Folke-tingets Dagsorden kun indeholdt det ene »Meddelelse fra Formanden«, men saa kom altsaa den kongelige Skrivelse indeholdende Meddelelse om, at Ministeriet Deuntzer havde begæret sin Afsked, at Kongen havde bevilliget denne og opfordret I. C. Christensen til at danne nyt Ministerium. Det viste sig altsaa, at ikke alene Krigsminister Madsen var gaaet af, men ogsaa at Marineminister Jøhnke og Finansminister Christopher Hage var forsvundet. I. C. Christensen overtog selv Forsvarsministeriet. Det var efter Kongens Anmodning, at Konseilspræsidenten selv overtog Forsvarsministeriet. Han havde sagt til I. C. Christensen, at saafremt der ikke skulde være baade en Krigsminister og en Marineminister, men en civil Mand som Minister, burde det være Konseilspræsidenten; han havde jo tidligere været Kultusminister, men maatte selvfølgelig afgive dette Hverv. Det blev den tidligere Indenrigsminister, Enevold Spørensén, der overtog Kultusministeriet. Sigurd Berg, en Søn af den gamle Christen Berg, overtog Indenrigsministeriet, Redaktør og Folketingsmand Vilhelm Lassen blev Finansminister, Svend Høgsbro Trafikminister og Lensgreve Raben-Levetzau blev Udenrigsminister. Skønt Rigsdagen altsaa var samlet, blev Venstre-reformpartiet ikke blandet ind i, hvem der skulde have de forskel- lige Ministerposter. Jeg er ret sikker paa, at ikke engang Anders Nielsen, der dengang var Venstre-reformpartiets Formand, vidste noget som helst om, hvem I. C. Christensen forhandlede med om at gaa ind i det ny Ministerium. At det ikke helt var gaaet af uden Vanskeligheder, fik jeg siden Besked om af Vilhelm Lassen. Han fortalte mig, at han og Sigurd Berg blev tilkaldt af I. C. Christensen, saa snart Kongen havde bedt ham om at danne Ministerium. Det var I. C. Christensens Mening, at Christopher Hage skulde fortsætte som Finansminister. Han havde allerede under Trafikminister Hørups Sygdom og et Aarstid efter dennes Død været Trafikminister ad interim, men dette ansaa I. C. Christensen for at være uheldigt. Christopher Hage, som altsaa deltog i Forhand- lingerne om Ministeriets Sammensætning, var ikke tilfreds med

at skulle afgive Trafikministeriet. Han havde i den foregaaende Samling faaet gennemført Loven om Anlæg af Københavns Godsbanegaard, og nu fandt han det rimeligt, at han fik Lejlighed til at udføre Loven i Praksis. Dette Møde om Dannelsen af det nye Ministerium endte resultatløst. Men, fortalte Vilhelm Lassen videre, efter at I. C. Christensen, Christopher Hage og Enevold Sørensen var gaaet, blev Ole Hansen, Sigurd Berg og jeg siddende og talte lidt sammen om det kedelige i, at Christopher Hage ikke skulde være Medlem af det nye Ministerium. Vi blev da enige om, at Ole Hansen og jeg skulde prøve at træffe Hage i Ministerialbygningen. Der havde under Forhandlingerne kun været talt om, at han skulde afgive Trafikministeriet, idet Forudsætningen var, at jeg (Vilhelm Lassen) skulde være Trafikminister. Vi blev enige om at spørge Christopher Hage, om han bedre kunde tænke sig at afgive Finansministeriet. Jeg mente, at jeg nok kunde overtage Finansministeriet, navnlig da der i Finansministeriet som Statsgældsdirektør sad en af mine Studenterkammerater, P. O. A. Andersen, der var ualmindelig godt inde i Finansvæsenet. Landbrugsminister Ole Hansen og jeg, fortalte Vilhelm Lassen videre, traf godt nok Finansminister Christopher Hage i Finansministeriet og overbragte ham vor Hensetting om at afgive Finansministeriet til mig og selv beholde Trafikministeriet, men han svarede straks: Ja Tak, men nu har jeg bestemt mig til slet ikke at indtræde i Ministeriet I. C. Christensen. Ove Rode m. fl. har været hos mig og dels fraraadet mig at indtræde i Ministeriet, dels sagt, at hvis jeg, uanset deres Raad, gik ind i Ministeriet, vilde de i Bladet »Politiken« angribe saavel Ministeriet som mig personlig. Næste Dag, da vi skulde fortsætte Forhandlingerne om Ministeriets Sammensætning, havde I. C. Christensen faaet Meddelelse om, at Christopher Hage ikke vilde gaa ind i det af ham dannede Ministerium, og nu forelaa altsaa Spørgsmaalet om en ny Mand foruden Sigurd Berg og mig. Jeg var imidlertid, sagde Vilhelm Lassen, ved at tænke over Sagerne kommen til det Resultat, at jeg hellere vilde overtage Finansministeriet end Trafikministeriet, som det oprindeligt havde været I. C. Christensens Mening. Det var altsaa en Trafikminister vi skulde finde, og jeg nævnedes Dem som Trafikministeremne, fortsatte Vilhelm Lassen. Dette vandt dog ikke tilstrækkelig Tilslutning. Man sagde bl. a., at paa den Maade kunde man ikke forbigaa Partiets Formand, Anders Nielsen. Det blev altsaa Svend Høgsbro, der blev spurgt,

om han vilde overtage Trafikministeriet. »Han var jo Akademiker ligesom Sigurd Berg og jeg,« sluttede Vilhelm Lassen.

Den Dag i Folketingets Møde i Begyndelsen af Januar 1906, hvor Folketingets Formand oplæste Kongens Skrivelse om Ministeriet Deuntzers Afgang og Udnævnelsen af Ministeriet I. C. Christensen, fik Konseilspræsidenten »udenfor Dagsordenen« Lov til at fremsætte en Programudtalelse. Det var i denne Tale, I. C. Christensen bl. a. sagde, at han ikke havde nogen stor Tro til, at det i Fremtiden var muligt at komme til en Nedsættelse af Militærudgifterne, noget han jo som bekendt fik serveret mange Gange og som man rundt om paa Vælgermøder spottende sagde om, at dengang I. C. Christensen blev Forsvarsminister, saa tabte han sin Tro. Folketingets Formand fik Bemyndigelse til at fortsætte Forhandlingerne om den af Konseilspræsidenten fremsatte Programudtalelse. Denne Forhandling fortsattes den følgende Dag, hvor der af otte Medlemmer af Folketinget blev fremsat et Forslag til Paa-stand om Overgang til Dagsordenen. Det var Krabbe, der var Ordfører for de otte Forslagsstillere, og Dagsordenen, der ganske vist ikke indeholdt Ordet Mistillid, tog utilsløret Standpunkt imod I. C. Christensens Udtalelse om, at der ikke var nogen Mulighed for Nedsættelse af Militærudgifterne. Denne Dagsorden fremkaldte ret selvfølgelig et Forslag fra Anders Nielsen om en anden Dagsorden, der direkte udtrykte Tillid til Ministeriet. Der var det interessante ved Forhandlingen, der fortsatte den følgende Dag, at medens der af Venstrereformpartiet kun talte Anders Nielsen, fra de Moderates Side kun Neergaard og fra de Konservatives Side N. Andersen, talte næsten alle de otte Forslagsstillere. For denne Dagsorden stemte baade de otte Forslagsstillere og samtlige Socialdemokrater, medens Venstrereformpartiet, de Moderate og de Konservative stemte imod. De Ottes Forslag til Dagsordenen blev saaledes forkastet. Alle dem, der havde stemt Nej til de Ottes Dagsorden, stemte Ja til den af Anders Nielsen stillede Dagsorden. De, der havde stemt Ja for de Ottes Dagsorden, svarede: stemmer ikke. Anders Niensens Tillidsdagsorden blev altsaa forsaavidt enstemmigt vedtaget.

Næste Dag paabegyndtes Finanslovens anden Behandling, og Zahle stod altsaa, som tidligere, som Ordfører for Konseilspræsidi- et, Udenrigsministeriet, Krigsministeriet og Marineministeriet, og han paatog sig Hvervet, uanset at han var iblandt de Otte, der havde stillet en Mistillidsdagsorden til Ministeriet. Helt let var det ikke

for ham, navnlig under Behandlingen af Krigsministeriets Paragraffer, at holde sin personlige Opfattelse og Venstrereformpartiets Opfattelse ude fra hinanden, saa det var ikke helt uden Grund, at Folketingsmand Birck (Højremand) fandt sig foranlediget til i en kort Bemærkning at spørge Zahle, om hans Udtalelser i et bestemt Tilfælde var fremsat paa Venstrereformpartiets eller paa de Ottes Vegne. De otte Radikale eller Rebellerne, som blev den almindelige Betegnelse for de Otte, fandt sig ikke foranlediget til at melde sig ud af Venstrereformpartiet. De mødte uden videre til Partimøderne, som ordinært og uden særlig Indkaldelse blev afholdt Klokken tolv hver Dag, der var Møde i Folketinget. Dette fandt Formanden for Venstrereformpartiet, Anders Nielsen, dog for utaaleligt, men de Otte paastod frejdigt, at de var Medlemmer af Venstrereformpartiet og de vilde hævde deres Medlemsret, indtil de blev smidt ud. Der blev da sammenkaldt til Partimøde med en Dagsorden lydende paa, at der skulde stemmes om, hvorvidt de Radikale (de Otte) skulde udelukkes af Partiet. Dette skete selvfølgelig, og de Radikale holdt altsaa derefter, maaske ogsaa før, deres egne Møder og fik jo efterhaanden ogsaa enkelte andre Medlemmer til at melde sig ind i deres lille Gruppe.

At Zahle fremdeles skulde være Venstrereformpartiets Ordfører i Finansudvalget, var naturligvis udelukket, og ved tredie Behandling af Finanslovsforslaget overtog Anders Nielsen, som Formand i Finansudvalget, Ordførerskabet. Det var dog kun foreløbig, Anders Nielsen paatog sig dette Hverv. Han havde jo i sin Tid udtrykkelig sagt, at han fandt det rimeligt, at han som Partiets Formand havde det politiske Ordførerskab saavel under Finanslovsbehandlingen som ved andre Lejligheder, men at han ikke vilde være Ordfører for nogen af Forslagets enkelte Paragraffer. For de følgende to Samlinger: 1906—7 og 1907—8 paatog jeg mig Ordførerskabet ogsaa for disse Paragraffer. Det var ikke altid lige let, fordi Dønningerne fra Ministeriets Dannelse i Januar 1906 mærkedes under Behandlingen af Forsvarsministeriets Paragraffer. Det var for mig en stor Tilfredsstillelse, at en Gang efter Afslutningen af Behandlingen af Krigsministeriets Budget kom I. C. Christensen til mig, gav mig Haanden, og sagde: Tak skal du have. Det laa ellers ikke til I. C. Christensen at gaa rundt og sige Tak til Medlemmer, der havde rakt ham en hjælpende Haand.

ISLANDSFÆRDEN

I Sommeren 1906, altsaa faa Maaneder efter at Frederik den Ottende var blevet Konge, kom det islandske Altings Medlemmer herved til Danmark paa Besøg. Der var ikke nogen Rigsdagssamling her, men alle Rigsdagens Medlemmer blev indbudt til de Fester, der blev holdt i Anledning af Altingsmedlemmernes Besøg og da navnlig til Modtagelsen paa Fredensborg. Det var Kong Frederik den Ottende, der indbød saavel Altingsmedlemmerne som Rigsdagsmændene til Festen. Frederik den Ottende var en god Taler, havde let ved at finde de rigtige Ord, ikke mindst ved saadanne festlige Sammenkomster, og de, der var til Stede i Kuppelsalen paa Fredensborg, glemmer ikke den Tale, hvormed han bød de islandske Altingsmænd Velkommen til Danmark. Det var fint Vejr, og det blev en hyggelig og god Fest, ikke alene inde i Slottet, men ogsaa ude i Parken der omkring, hvor selv Dronning Louise trods sin besværlige Gang spadserede rundt og forklarede til Altingsmændene om Statuerne og de øvrige Skønheder, der findes i Parken. Til at tage sig af de enkelte Altingsmænd blev der af de forskellige Partier valgt forholdsmæssig nogle Medlemmer, fyrrø ialt, jeg var en af dem, der blev valgt, og havde saaledes Lejlighed til at stifte nærmere Bekendtskab med i hvert Fald en Del af Altingsmændene.

Det var under Altingsmændenes Besøg her bleven aftalt, at der det følgende Aar skulde finde et Genbesøg Sted paa Island. Der kunde naturligvis ikke være Tale om, at samtlige Rigsdagsmedlemmer skulde gøre Turen med til Island, og det blev derfor bestemt, at der, foruden Kongen og Prins Harald, nogle af Ministrene og de fornødne Hoffunktionærer, kun skulde fyrrø Rigsdagsmedlemmer med paa Turen. De fyrrø blev fordelt forholdsmæssig paa Partierne, og jeg var igen heldig, idet jeg blev udpeget af Venstrereformpartiet som Deltager i Turen. Som bekendt blev der lejet to Skibe, et, der sejlede med Kongen og Ministrene, og et, der sejlede med Rigsdagsmedlemmerne. Turen gik først til Fær-

øerne. Selvfølgelig var Ankomsttiden til Thorshavn bestemt i Forvejen og fastsat saadan, at man var sikker paa, selv om det var mindre gunstigt Vejr, at naa ind til den fastsatte Tid. Da det var godt Vejr, kom vi for tidligt til Færøerne og lagde til ved Øen: Suderø, ved Fiskepladsen Trangisvaag. Der var god Tid, og vi Rigsdagsmænd kom i Baadene og blev sejlet i Land. Vi havde det Held, at en Hval netop var fanget og indbragt til Fiskerlejet, hvor den blev slæbt op paa Stranden af et Dampspil. Det var en stor Fyr. For at give en Forestilling om Hvalens Størrelse kan det meddeles, at da den var kommen til Leje paa Stranden, satte man en Stige op imod den, en 6—8 Mand med krumme Knive og lange Stager kravlede ad Stigen op paa Ryggen af den; de kunde med deres Knive paa Stager naa midtvejs ned paa Hvalens Sider, medens andre Fiskere gik paa Jorden og med tilsvarende Knive og Stager rakte op paa Siden af Hvalen. Paa den Maade blev der skaaret lange Snit i Hvalens Spæk, som derefter kunde trækkes ned og bagefter skæres i firkantede Spækstykker. Det var en meget interessant Oplevelse. Paa Pladsen laa store Bunker af Ryghvirvler af Hvaler, og vi var i hvert Fald nogle Rigsdagsmænd, der bad om at faa Lov til at tage en Ryghvirvel med hjem, hvad man beredvilligt gav Tilladelse til.

Omsider kom Tiden, da vi skulde sejle til Thorshavn. Ogsaa dér skulde vi i Land i Baade, men der var man jo forberedt paa vor Ankomst, og der laa Masser af Fiskerbaade parate til at tage et Par af os med ind til Bolværket. Skønt det hedder »Thors Havn«, var der selvfølgelig ikke dybt nok, til at Skibene kunde lægge til. Det var stille og mildt Vejr, saa der var ingen Vanskeligheder med at komme i Land. Man sagde deroppe i Thorshavn: som Regel har vi tre Solskinsdage om Aaret, og det lader til, at vi faar den ene af disse tre Solskinsdage i Dag, da Kongen og Rigsdagen besøger os.

Den højtidelige Modtagelse foregik i Lagtingshuset. Paa Enden af Bygningen var en Altan, og naturligvis kom Kongen, Prins Harald, Konseilspræsidenten og de af os Rigsdagsmænd, der kunde faa Plads her, frem paa denne. Torvet og Gaderne neden for Lagtingshuset var fyldt med Mennesker. Hvis det havde været i København eller en anden By, hvor Kongen og Prins Harald traadte frem paa en Altan, neden for hvilken en større Folkemængde var forsamlet, vilde der straks, naar Kongen kom frem, have lydt begej-

strede Hurraraab, her var der Stilhed. Ikke en Røst lod sig høre. Naar man saa ned paa Mængden, havde man Indtrykket af, at de saa forundrede paa Kongen og Prins Harald, Ministrene og os andre. Maaske kunde de ikke forstaa, at vi saa ud som almindelige Mennesker. Kongen holdt sin Tale, Lagtingsmand Patursson svarede, og dermed var i Virkeligheden Modtagelsen forbi. Vi var i hvert Fald nogle Rigsdagsmænd, der gerne vilde se noget mere af Færøerne end selve Thorshavn, og fik derfor Lagtingsmand Patursson med paa en lille Tur i Omegnen. Vi sagde til Patursson: »Kan det ikke lade sig gøre at komme ind i et Hus hos en almindelig Fisker og se, hvordan han bor.« »Jo, det kan let lade sig gøre, vi kan jo for Eksempel gaa ind i det Hus, der ligger nærmest ved,« og vi gik indenfor. Fiskeren var hjemme, og Patursson fortalte ham, at vi var nogle Rigsdagsmænd fra Danmark, der gerne vilde se, hvordan han boede. Han bød os Velkommen og spurgte, om vi ikke nok vilde nyde noget. Han satte et Fad med et røget Lammelaar paa Bordet, en Kniv til at skære i det med, men intet Brød. I hvert Fald nogen af os skar et lille Stykke af Lammelaaret, der smagte godt, men stærkt røget var det. Mærkværdigt nok havde han en Flaske Kognak og skænkede et Glas. Jeg ved ikke nogen Sinde, at et Glas Kognak har smagt mig saa godt som den Gang, da jeg skyllede den røgede Smag ned med det.

Skoleinteresseret som jeg var, bad jeg Patursson om at vise mig en almindelig Landsbyskole uden for Thorshavn. Jeg gik ind til Læreren og sagde ham, hvem jeg var, spurgte uden videre om, hvordan det gik med Børnene, om de, naar de kom i Skolen, kunde saa meget Dansk, saa Undervisningen, som det dengang var bestemt, kunde foregaa paa Dansk. Han svarede meget aabenhjertigt: »Nej, det kan den ikke, jeg er i hvert Fald nødt til at benytte det færøiske Sprog det første Aars Tid, navnlig naar jeg underviser i Religion. Jeg ved jo, at det ikke er lovligt, men saa længe de smaa Børn ikke kan noget Dansk, og det kan de som Regel ikke, naar de kommer i Skole, fortæller jeg for dem i Religionstimen paa det Sprog, som Børnene kender.«

Om Aftenen, den Dag Kongebesøget fandt Sted, var der stor Festlighed i et forholdsvis stort Lokale i Thorshavn. Ikke saa meget med Mad og Drikke, ej heller med Taler, men derimod med Sang og Sanglege. Færingerne kan synge. De har mange og lange Sange, halvtredsindstyve Vers eller flere, nærmest som vore Folkeviser.

Og saa kan de lege til Sangene. Det foregaar paa den Maade, at man tager hinanden i Hænderne; der er en Forsanger, som altsaa begynder paa en af deres mange og lange Viser, han skal selvfølgelig kunne hele Sangen, Versene efter hinanden, og alle andre Deltagere i Sanglegen synger godt med, ja, ikke vi Rigsdagsmænd, der sammen med Kongen og Prins Harald deltog i Sanglegene, men alle de øvrige Deltagere. De Regler, der gælder for Sanglegene paa Færøerne, og den Rytme, hvortil de trædes, fik man selvfølgelig ikke lært paa den ene Aften, hvor der var Lejlighed til at være med. Vi gik rundt i en lang, lang Kæde, og da der var mange, som deltog i Dansen eller Sanglegen, varede det længe, inden man kom forbi Forsangeren, der gik i Spidsen, og de nærmest efterfølgende Deltagere. Frederik den Ottende var selvfølgelig en af dem, der kom nærmest efter Forsangeren, men omsider kom jeg dog ogsaa forbi Fortroppen. Kongen sagde, da han saa mig, idet vi i Kæden kom forbi hinanden: »Det er endda morsomt, dette her.« Sveden trillede ham ned ad Ansigtet.

Næste Dag afsejlede de to Skibe, henholdsvis med Kongen og Prins Harald, Ministrene og Hoffolkene og med Rigsdagsmændene, fra Thorshavn til Island; der regnedes med tre Døgns Sejlads, og det slog heller ikke meget fejl. Imellem Færøerne og Island var der en Dag ret stor Bølgegang, hvor ikke faa af Rigsdagens Medlemmer blev søsyge. Vi havde hver sit Værelse paa Skibet, og jeg mærkede ikke noget til Bølgegangen, før jeg stod op og vilde tage Tøjet paa. Da mærkede jeg, at det var nødvendigt at holde sig fast ved Seng og Servante m. m., saa jeg kom skyndsomst i Sengen igen. Men da jeg havde ligget en Tid og vænnet mig til Skibets Rullen, prøvede jeg at faa Tøjet paa og komme op i Spisesalen. Der var godt nok dækket som sædvanlig til Morgenmad, men der var lagt Rammer paa Bordene som en Firkant til hver Kuvert, for at Kopper og Tallerkener ikke skulde dejse ned. Det var ikke mange, der mødte i Spisesalen den Formiddag. De fleste foretrak at blive i Sengen, men de af os, som havde vowed at staa op, gik op paa Dækket, hvor det ikke var vanskeligt at finde Læ mod Stormen ved den deroppe værende Rygesalon med et tilstødende Læseværelse. Der var i Læseværelset — medbragt fra København — de københavnske Morgenblade og ikke faa Provinsblade, som vi i Løbet af de Dage, vi sejlede, fik læst ret grundigt. Paa Turen til Island mødte vi en af Grønlandsbaadene, og da vi kunde regne ud, at

Indenrigsministeren: Sigurd Berg, som vi vidste havde gjort Turen med til Grønland, maatte være med dette Skib tilbage, blev vi enige om, at vi skulde glæde Ministeren og de øvrige ombordværende med at give dem de medbragte Aviser. Det gjaldt blot om at faa dem om Bord i Grønlandsfareren. Der blev givet Besked til Kaptajnen paa vort Skib om at sejle saa nær til Skibet, der kom fra Grønland, som muligt, men alligevel var det jo nødvendigt at hejse en af Baadene ned for at faa Aviserne om Bord i Skibet. Kommandør Bluhme, der var med paa Turen, meldte sig straks som gammel Sømand. Selvfølgelig stoppede begge Skibene op, men alligevel var det et Vovestykke, syntes vi Landkrabber, at komme i Baaden, der blev roet det lille Stykke over til Grønlandsskibet. Det saa ret farligt ud, men gik heldigt. De fik Aviserne og en Hilsen fra os, og vi fik en Hilsen fra Ministeren og de øvrige Danske, der var om Bord. Vi Rigsdagsmænd slap forøvrigt ikke for ogsaa at komme ud paa de oprørte Bølger. Kongen indbød til Taffel om Bord paa Kongeskibet. Rigsdagsmændene blev delt i to Hold, da der ikke var Plads til saa mange i Kongesalonen. Vi trak selvfølgelig i Kjole og Hvidt og gik i Baadene, deltog i Taflet, der var meget fornøjeligt, men vi var dog glade, da vi igen kom om Bord i vort eget Skib.

Vi naaede Reykjavik endogsaa før den fastsatte Tid og blev, da vi gik i Land, modtaget af en stor Menneskemængde. Den egentlige Modtagelseshøjtidelighed foregik i Altingshuset, hvor Kong Frederik den Ottende holdt en Tale til det islandske Folk. Talen mundede ud i en Meddelelse om, at det samme Dag var besluttet at nedsætte en Kommission, bestaaende af Repræsentanter for Island og Repræsentanter for Danmark, der skulde overveje, hvorledes det fremtidige Forhold imellem de to Lande skulde ordnes. Det varede som bekendt i nogle Aar, vel til Dels paa Grund af Verdenskrigen, før den nugældende Ordning blev færdig og vedtaget saavel af den danske Rigsdag som af Altinget. Det var for os danske Rigsdagsmænd en stor Behagelighed, at vi kendte de fleste af Altingsmændene fra deres Besøg i Danmark Aaret i Forvejen.

Turen rundt paa Island var planlagt deroppe. Først og fremmest skulde vi naturligvis til »Thingvellir« og »Geysir«, men selvfølgelig skulde vi ogsaa se en Del af Landet. Det var ikke alle de deltagende danske Rigsdagsmænd, der turde indlade sig paa en saa lang Ridetur, og Veje var endnu ikke paa Island anlagt i større Udstrækning, men en af de nyanlagte Veje gik til Thingvalla, og

der var, for at faa alle Rigsdagsmænd med, sendt tohjulede Vogne, en Mellemting mellem en norsk Kariol og en dansk Jumbe, med et forudgaaende Skib til Island; de første Køretøjer, der var i Island. Man havde antagelig nogle Dage i Forvejen vænnet Hestene til at gaa for Køretøjerne. Til dem af os, der turde indlade sig paa at ride — det var forøvrigt de fleste af Rigsdagsmændene — var der stillet Heste til Raadighed. De var samlet paa en Plads nede ved Havnen, og de af os Rigsdagsmænd, som var Landmænd, var forbavsede over, at de islandske Heste var saa store og velbyggede, som de var. Vi kendte jo islandske Heste hernede i Danmark, de var langt spinklere og daarligere at se til end dem, vi saa deroppe. Jeg spurgte senere Købmand Tulinius, der dengang drev en stor Handel paa Island og som gjorde hele Turen med, om, hvad en saa god islandsk Hest kostede. Han svarede: »Omkring ved 600 Kroner.« Da jeg sagde, »at vi var jo ikke vant til i Danmark at give mere end to-trehundrede Kroner for en islandsk Hest, men saa er de jo heller ikke nær saa gode, som dem vi ser heroppe,« sagde han: »Jamen, det kunde da heller ikke falde os ind her oppe paa Island at sende de bedste Heste ud af Landet. Vi sender tværtimod de daarligste.« Forøvrigt oplyste han for mig, at de Heste, som vi havde faaet Lov at vælge imellem til den lange Ridetur ind gennem Landet, var samlet fra hele Island, og at nogle af dem havde man endog redet med i seks Dage for at komme til Reykjavik. Til hver Hest hørte selvfølgelig Sadel med Dækken. Vi fik udleveret en Ridepisk: et kort sølvbeslaaet Skaft og en Snert, der var meget længere og bestod af Læder. Ligeledes fik vi udleveret et Glas i et fint Læderetui og med en Rem til at hænge over Skulderen. Saa-vel Ridepiskan som Glasset maatte vi beholde som et Minde om Turen til Island.

For mig, der i sin Tid, omend for mange, mange Aar siden, havde gjort Tjeneste i den danske Hær som Trænkonstabel, var det en Tilfredsstillelse at komme til at sidde i en Sadel paa Hesteryg. Det føltes helt hjemlig og som om det ikke var ret længe siden, jeg havde redet paa en Hest. Vi begyndte med at se Omegnen af Reykjavik, var ude ved de varme Kilder, hvor Vaskerkoner fra Reykjavik vaskede deres snavsede Lagner og Pudevaar m. m. i det varme Vand, der blev ledet imellem Stensætninger, saa det altsaa stadig blev fornyet. Ligeledes saa vi Hospitalet for Spedalske. Dengang var der ikke saa faa, baade Mænd og Kvinder i Island, der

led af Spedalskhed. Selvfølgelig kunde vi ikke komme ind i Hospitalet, der var en Mur omkring dets Have, og vi fik Besked om ikke at komme for nær til Muren, da de Syge gik ude i Haven og selvfølgelig vilde gaa hen til Muren for at tage de mange Ryttere i Øjesyn. I Nærheden af Reykjavik laa der en lille Halvø. Ejeren af denne, der dels havde været paa Landbohøjskolen i København, dels set paa Landbrug i Danmark og forsøgt sig med Indførelse af danske Landbrugsmetoder paa Island, havde fra Danmark anskaffet sig baade Plov og Harve til Bearbejdelse af Jorden. Det havde imidlertid vist sig, at Jorden blev alt for løs ved Benyttelse af saadanne Redskaber. Den kunde ikke »gro sammen« igen. Der var saaet Timothé i Udlægsmarken, men der var saa langt imellem hver lille Busk Græs, saa man let kunde gaa dér uden at træde paa Græsset. Jeg spurgte om, hvordan man fik de dejlige grønne Græsmarker, smaa Jordstykker ved hver Bondegaard: Tunet, som de kaldte det, til at holde sig saa faste, og om de virkelig hvert Aar kunde bære saa meget Græs, som man kunde se, de bar. Jeg fik da at vide, at det skete paa den Maade, at de hvert Aar tog et lille Stykke af »Tunet«, skar det i aflange Græstørv med en Spade, fjernede Græstørvene, der blev stablet op paa hver sin Side af det Stykke, man gjorde i Stand, jævnedet det — det vilde nemlig med Aarene blive ujævnt — og lagde et Lag Gødning paa, hvorefter Græstørvene blev anbragt paa Plads ovenpaa Gødningen og klappet jævnt til med en Skovl.

Saa gik Turen fra Reykjavik til »Thingvellir«. Der kunde altsaa køres, men de fleste af os danske Rigsdagsmænd og selvfølgelig alle Altingsmændene red paa de dejlige islandske Heste. For dem af os, som aldrig havde været i Island, var det et storslaaet Syn at se de mægtige lodrette Klippevægge og ikke mindst Nedgangen gennem Almannagjá til Thingvallasletten. Der var af Træ bygget et forholdsvis stort Hus oppe i Nærheden af »Geysir«. Det havde ikke været noget let Arbejde. Brædder og Planker m. m. var paa Hesteryg ført fra Reykjavik til »Thingvellir«. Bygningen var indrettet paa den Maade, at der i Midten paa langs ad Bygningen var Spisesal og til begge Sider Værelser til de danske Rigsdagsmænd, to om hvert Værelse. Altingsmændene boede i Telte ligesom de mange Tilrejsende, der var mødt i stort Antal. Der var mange smaa varme Kilder op ad den Skraaning, hvor »Geysir« ligger øverst som en lille Sø eller et stort Hul, om man vil. De smaa varme

Kilder sprang uafbrudt, d. v. s. de kogte i Virkeligheden over med smaa Mellemrum, men det mest interessante var selvfølgelig, om det kunde lykkes at faa »Geysir« til at »springe«. Vandet i »Hullet« naaede cirka et Par Meter fra Randen af »Brønden«. Islændingene vidste, hvordan der var Mulighed for at faa »Geysir« til at springe. Et Bundt Stangsæbe: Fire Stykker, cirka en halv Meter i Længden, blev bundet sammen med en Snor saa lang, saa den rigelig kunde naa tværs over Hullet. En Mand gik med den ene Ende til den modsatte Side af Hullet, Snoren fjernedes, og Sæben, der laa i det varme Vand, begyndte at opløse sig og dannede en Hinde oven paa Vandet. Denne Sæbehinde lukkede for Luften, der boblede op ned fra, og efter nogle Timers Forløb kunde man høre Drøn nede i Jorden. Vi havde faaet Besked paa, saa snart disse Drøn lød, skyndsomst at fjerne os, for at Vandet, naar det sprang, ikke skulde skylle ud over os. Det var heller ikke nødvendigt at være i Nærheden for at se det mægtige Skuespil, da Vandsøjlen stod højt op i Luften og derefter skyllede ud til alle Sider.

Vi var selvfølgelig ogsaa paa det saakaldte »Lovsigebjerg« og fik Forklaring paa, hvordan man i ældre Tid samledes dér og fik de i Island gældende Love forelagt. Vi var et Par Dage paa Thingvallasletten, og den anden Dag foretog en Del af os en Ridetur til Vandfaldet »Gullfoss«. Der var selvfølgelig Islænderne med os, for der skulde rides med en vis Forsigtighed. Der var godt nok en Ridesti, men naar man saa til Siderne, kunde man se flere Meter dybe Kløfter i Klipperne og det klare Vand nede paa Bunden, saa det gik ikke an at komme uden for den jævne Ridesti. Det var et prægtigt Syn at se Vandfaldet »Gullfoss«, dets mægtige Højde og Skumhvirvlerne, som Vandet dannede, naar det var styrtet ned i Elven. Langt imod Nord kunde vi se sneklædte Bjergtoppe. Vi fra Danmark syntes, det kunde være interessant at se Sne om Sommeren, og spurgte de medfølgende Islænderne, om det kunde lade sig gøre at ride hen til de sneklædte Bjerge. »Det kan det antagelig godt, men det vil nok tage tre Dage,« svarede de. Saa klar var altsaa Luften og saa skuffende nær syntes Sneen, saa vi troede, det kunde lade sig gøre i Løbet af nogle Timer at ride derhen.

Da Opholdet ved »Geysir« var forbi, gik Turen for dem af os, der red, øst paa ind gennem Landet. En stor Elv kom vi over. Hestene var ikke vanskelige at faa ud i Strømmen, de var jo vant til det, ja, hvad mere var, de kendte ogsaa til, hvordan de skulde

vende sig imod Strømmen for at komme over paa den anden Side. Omsider naaede vi en stor flad Slette, der for os Danske saa ud som en dejlig stor Eng. Jeg sagde til en af de Islændinge, der red med som Hestepasser med Reserveheste: »Der (i den Eng) kunde der rigtignok blive mange hundrede Læs Hø.« Men saa oplyste han mig om, at hele det Stykke, jeg ansaa for Eng, var saa ujævnt, saa det ikke var til at slaa, hverken med Le eller Slaamaskine. Og det viste sig hurtigt, da vi kom derud, at hele Engen bestod af store Tuer. Hestene var aabenbart vant til at gaa imellem dem, og Tuerne var saa høje, saa ens Fødder kunde slaa imod dem, naar Hestene, hvad de jo hele Tiden gjorde, holdt sig imellem Tuerne. Der var Græs ovenpaa hver Tue, og dette gjorde, at det paa Afstand saa ud som en flad Eng. Hvor stort det flade Stykke, som jeg havde anset for en Eng, var, ved jeg ikke. Det var i Virkeligheden uoverskueligt, saa man meget nemt kunde ride vild deri. Derfor var der lavet »Varder«, det var Græstørv, der var gravet op omtrent i Mandshøjde med det sorte udad, og sat saadan, at man kunde se fra en Varde til en anden. De angav Retningen, hvor vi skulde ride. Da vi kom over paa den anden Side, holdt vi Hvil ved et mindre Vandløb og spiste medbragt Smørrebrød. De islandske Heste, som vi red paa, var saa kendte med den Slags Ture, saa de uden videre, naar de saa Vand, løb hen til Vandet for at drikke og begyndte at æde af det Græs, der var i Nærheden. Omsider naaede vi vort Endemaal den Aften. Det var en efter islandske Forhold større Landsby: Thjórsaabro. Der var ikke rejst nogen Træbygning som ved »Geysir«, saa vi overnattede i Telte, som Hestepasserne havde haft med og som blev stillet op paa Stedet. Vi sov fire i hvert Telt, der var ikke megen Plads, men vi sov godt paa Tæpperne, som vi lagde paa Jorden, og med Hestedækkenerne over os. Selvfølgelig var der Vand, saa vi kunde faa os vasket om Morgen. Der skulde ved Thjórsaabro næste Dag være stort Dyrskue, og der var anlagt Vej fra Reykjavik derud. De Rigsdagsmænd, der var kørt tilbage fra Thingvalla, kom i Løbet af Formiddagen ud fra Reykjavik til Dyrskuet, ligesom der ogsaa var kommen Vogne med Mad. Disse Vogne var kommen saa tidligt, at vi kunde faa rigtig Morgenmad og Kaffe. Efter danske Forhold vilde man betragte det som et lille Dyrskue, og de fremstillede Dyr, ikke saa faa Køer, flere Faar og en Del Heste, var, set med danske Øjne, nærmest magre, ja ikke Hestene, de var gode. Der var selvfølgelig

samlet en Mængde Mennesker, og efter at Dyrskuet var forbi, holdt den islandske Minister: Hannes Hafstein, en Tale paa islandsk, da han ikke turde regne med, at ret mange af de Tilstedeværende kunde dansk. Vore Hestepassere kunde alle dansk, saa vi havde ingen Vanskelighed ved at tale med dem, men Flertallet af Islændingene kunde naturligvis ikke dansk. Skønt vi ikke forstod det islandske Sprog, var det en ren Fornøjelse at høre Ministerens Tale. Det islandske Sprog er velklingende, og man forstod, at Ministeren talte i lyriske Vendinger, men han var jo ogsaa Digter og en stor Taler, opdagede man. Det var iøvrigt bemærkelsesværdigt, hvor godt Kong Frederik den Ottende befandt sig, ikke mindst paa Rideturen ind gennem Landet. Naar vi holdt Hvil, mens Hestene græssede, og vi laa i smaa Flokke og spiste det Smørrebrød, som vi fik udleveret ved den Vogn, der var med saavel til Thingvalla som ude ved Thjórssaabro, kunde man se Kongen gaa omkring, saa snart han havde fortæret sin Mad, for at tale med os, og det var ikke alene Rigsdags- og Altingsmænd, men ogsaa, og ikke mindst, de medfølgende Hestepassere, Kongen underholdt sig med. Frederik den Ottende havde mere end almindelig Evne til at tale med hvem som helst, og det var let at skønne, at han befandt sig vel paa hele Turen.

Ankommen tilbage til Reykjavik, kom vi om Bord i Skibene; det var behageligt at faa skiftet Tøj og faa sig et Bad efter den lange Tur ind i Landet. Fra Reykjavik skulde vi sejle Vest og Nord om Island. Vi skulde gaa i Land baade i Akureyri og Seydisfjord. Helt rolig var Søen ikke paa denne Sejlads. Paa det Program, som vi havde for Turen til Island, stod der for Turen Vest og Nord om Landet: »Horisontal Stilling anbefales.« Vi vidste altsaa, at vi maatte være forberedte paa ikke saa lidt Bølgegang; men vi var jo nu mere søvante, end da vi sejlede fra København. Da vi kom til Akureyri, var vi en Tur uden for Byen. Der saa jeg det første og eneste Stykke Korn paa hele Islandsturen: en lille Bygmark. Det var det eneste Korn, de kunde gøre sig Haab om at faa nogenlunde modnet, da Sommeren er meget kort deroppe. Efter ogsaa at have været i Land i Seydisfjord, sejlede vi videre til Norge og et Stykke op i Hardangerfjord, gik i Land i en Havn, hvor bl. a. den tyske Kejser Wilhelm dengang omtrent hvert Aar plejede at sejle ind til. Vi blev kørt i norske Karioler op til et Turisthotel, der hedder Stalheim, hvor den tyske Kejser opholdt sig, naar han var i Norge paa Sommerferie. Hotellets Ejer fremviste med Stolthed den Gæste-

protokol, hvori Kejseren egenhændig havde skrevet sit Navn, og hvori ogsaa vi blev anmodet om at skrive vore Navne. Det var ikke noget langt Ophold, vi gjorde i Stalheim, inden vi paany begav os til Skibet og sejlede ud ad den skønne Hardangerfjord.

Vi kom velbeholdne tilbage til København, en meget interessant Oplevelse rigere. De af os, som skulde til Jylland, rejste næste Dag over Kalundborg til Aarhus. Jeg husker endnu, hvor mærkeligt det var at sejle med de smaa Baade, som D. F. D. S. dengang benyttede til Ruten mellem Kalundborg og Aarhus; man havde Følelsen af, at det næsten var som en Robaad, hvor man kunde naa Vandet ved Siden af Skibet.

TRAFIKMINISTER

Den 6. April 1908 døde Finansminister Vilhelm Lassen, og I. C. Christensen overtog som Konseilspræsident Finansministeriet »ad interim« som det hedder. I den Tid Vilhelm Lassen laa syg, var jeg et Par Gange hos ham for, som den Finanslovsordfører der bl. a. havde Finansministeriets Paragraffer, at tale med ham om forskellige Spørgsmaal Finansloven vedrørende. Da I. C. Christensen havde overtaget Finansministeriet, blev det omvendte Tilfældet, at det var ham, der flere Gange kom til mig for at raadføre sig med mig om et og andet finantielt Spørgsmaal. Om andre Rigsdagsmænd havde lagt Mærke til dette, ved jeg ikke. Jeg fandt det naturligt og lagde ikke noget som helst ind deri, men dengang Rigsdagen sluttede og vi i Folketingssalen sagde Farvel til hinanden og Tak for godt Samarbejde i den forløbne Vinter, var der flere, der sagde til mig: »Ja, du skal jo ikke rejse til Jylland, for du skal jo være Finansminister.« Jeg sagde, som sandt var, at derom havde jeg intet som helst hørt, men de mente fremdeles, at naar Folketingets Formand aabnede Mødet, vilde han begynde med at oplæse en Skrivelse fra Kongen, hvori det meddeltes, at han, paa Konseilspræsidentens Indstilling, havde udnævnt Jensen-Sønderup til Finansminister. Dette skete som bekendt ikke, jeg rejste som de øvrige Folketingsmænd hjem til min Gaard i Sønderup ved Støvring, og da Foraars-travlheden var forbi, begyndte jeg at holde Vælgermøder i Nørresundbykredsen. Det var dengang almindeligt, at vi Folketingsmænd, inden Høsttravlheden begyndte, holdt en Række Vælgermøder i vore Kredse. Det var jo i den gode gamle Tid, hvor hver Folketingsmand havde sin Kreds. Paa den Maade fik man sit Kendskab til Vælgerne fornyet og styrket. Som Regel boede man hos en eller anden Vælger paa det Sted, hvor der havde været Møde om Eftermiddagen eller Aftenen, men paa Turen fra den østlige Del af Nørresundbykredsen overnattede jeg i Aalborg og benyttede Lejligheden til at aflægge Fru Marie Lassen, Vilhelm Lassens Hustru,

et Besøg. Hun var meget politisk interesseret og meget vidende. I den afsluttede Rigsdagssamling havde Angrebene paa Alberti været meget stærke. Ogsaa i Finansudvalgets Venstre havde vi haft Albertiangrebene til Behandling, men derom skal der fortælles i et følgende Afsnit. Selvfølgelig kom Fru Vilhelm Lassen og jeg ogsaa ind paa Sagen Alberti, og jeg sagde bl. a., at jeg egentlig havde ventet, at han vilde gaa af som Justitsminister, naar Rigsdagen blev hjemsendt. Da betroede Fru Lassen mig, at det ogsaa var Mening, at han vilde gaa, men at han havde bedt Konseilspræsidenten om at blive siddende til 24. Juli, saa var der nemlig gaaet syv Aar siden hans Udnævnelse til Justitsminister, og saa vilde Pensionen blive større, end hvis han gik, forinden de syv Aar var omme. »Der vil ske flere Forandringer i Ministeriet,« sagde Fru Lassen, og føjede til, »der vil ogsaa nok komme en Anmodning til Dem om at overtage et Ministerium, men det bliver nu ikke Finansministeriet.« Som Følge af denne Samtale med Fru Vilhelm Lassen kom det ikke helt overraskende for mig, da jeg den 22. August modtog et meget kort Brev fra I. C. Christensen om næste Dag Kl. 10 at indfinde mig i Forsvarsministeriet. Jeg havde den Sommer købt en Petroleumsmotor, og Haandværkerne var netop kommen for at mure det Hus, hvori den skulde anbringes. Der manglede nu et og andet, som Haandværkerne skulde bruge, og ved Middagstid kørte jeg til Aars for at hente de paagældende Sager. Da jeg kom tilbage fra Aars, kom min Kone ud i Gaarden og sagde til mig: »Der er et lille Brev fra I. C. Christensen om i Morgen Formiddag Klokkeren 10 at komme op i Forsvarsministeriet. Mon det betyder, at du skal være Minister.« Jeg skyndte mig at pakke min Kuffert. Der var dengang kørende Landpost mellem Sønderup og Støvring og det passede godt med Togene, man kunde rejse fra Støvring om Aftenen og være i København næste Morgen. Jeg indfandt mig selvfølgelig paa Klokketiet hos Konseilspræsident I. C. Christensen, og han sagde straks, at han havde bedt mig komme herover, fordi han vilde bede mig overtage Trafikministeriet. Jeg svarede Ja Tak, men gjorde opmærksom paa, at Svend Høgsbro jo var Trafikminister. I. C. Christensen oplyste mig da om, at Alberti gik af som Justitsminister og at Svend Høgsbro havde lovet at overtage Justitsministeriet. Dertil føjede han, at ogsaa Landbrugsminister Ole Hansen gik af og at han havde anmodet Folketingsmand Anders Nielsen, Tapdrup, om at komme til Stede samme Dag, fordi han vilde spørge ham,

om han vilde overtage Landbrugsministeriet, samt at han havde bedt Folketingsmand Niels Neergaard om at overtage Finansministeriet. Det er jo i Virkeligheden ham, som har gennemført den ny Toldlov og været Ordfører for det Udvalg, der behandlede Toldlovsforslaget. I Parentes kan i denne Forbindelse oplyses, at allerede Vilhelm Lassen havde sagt til nogen af Venstres Medlemmer af det paagældende Udvalg, at han syntes, de skulde vælge Neergaard til Ordfører, hvilket for Resten førte med sig, at Venstremanden Ingvard Jensen, en Lærer fra Bornholm og valgt som den ene af de to Folketingsmænd fra Bornholm, blev meget fortrydelig over, at han ikke blev Ordfører for Udvalget. Han havde nemlig talt paa Venstres Vegne ved Toldlovsforslagets første Behandling i Folketinget, og han tog sig det meget nær, at han blev kasseret som Udvalgets Ordfører, saa nær, at han endogsaa gik ud af det Udvalg, der behandlede Toldlovsforslaget. Under min Samtale med I. C. Christensen, som forøvrigt var meget kort, dristede jeg mig til at spørge, hvad hans Mening var med Hensyn til Forelæggelse af Lovforslag vedrørende vor Forsvarsordning. Den om Forsvarsordningen nedsatte Kommission havde nemlig i Sommerens Løb afgivet Betænkning. Denne Betænkning havde jeg læst og set, at der ikke var opnaaet Enighed i Kommissionen, navnlig hvad Spørgsmaalet om Københavns Landbefæstning angik. I. C. Christensen svarede, at det selvfølgelig var en Nødvendighed at forelægge Forslag til Forsvarets Ordning i Overensstemmelse med Kommissionens Indstilling, og hvad specielt angik Landbefæstningen, sagde I. C. Christensen, at han mente det nødvendigt at stille Forslag om Landbefæstningens Nedlæggelse, men at det saa var nødvendigt at anlægge to Kystbatterier, et Syd og et Nord for København, saa en eventuel Fjende, der kom med Krigsskibe søværts til København, ikke uhindret kunde gøre Landgang i saadan Nærhed af Byen, saa der ikke blev Tid til den nødvendige Mobilisering af Københavns Forsvar.

Anders Nielsen og jeg var, uden at vide af hinanden at sige, taget ind paa det samme Hotel: Afholdshotellet. Vi traf ikke hinanden hos Forsvarsministeren, men bagefter drøftede vi ret naturligt Sagen om Overtagelsen af henholdsvis Landbrugsministeriet og Trafikministeriet. Vi havde begge faaet Besked om at møde et bestemt Klokkeslet næste Dag i Forsvarsministeriet for at hilse paa og blive forestillet for de øvrige Ministre. Anders Nielsen og jeg

fulgtes altsaa ad op i Ministerialbygningen og sad lidt i Forsvarsministeriets Forværelse. Saa kom Alberti og umiddelbart efter Ole Hansen ud fra det Værelse, hvor Ministeriet holder Møder, ønskede os til Lykke med det nye Hverv, vi havde overtaget, og sagde, vi kunde godt gaa ind. Neergaard holdt Sommerferie et eller andet Sted i Landet — han meddelte ingen, hvor han holdt Sommerferie — men I. C. Christensen maa jo have faaet det at vide og telegraferet efter ham, men han var endnu ikke kommet til Stede. Anders Nielsen og jeg kom ind, hilste paa de andre Tilstedeværende og blev budt Velkommen af I. C. Christensen. Vi fik at vide, at han næste Dag vilde forestille os for Kongen, og vi mødte til fastsat Tid sammen med Neergaard i Forværelset til Kongens Arbejdsværelse paa Amalienborg. Derefter skulde vi møde i Ministeriet og overtage vore respektive Embeder. Mødet hos Kongen var ikke af lang Varighed. Kongen kendte os jo godt i Forvejen og udtalte sin Glæde over, at vi vilde overtage Stillingerne som Ministre i hans Ministerium.

Ved Overtagelsen af Trafikministeriet mødte foruden Departementschefen og Kontorcheferne i selve Ministeriet for offentlige Arbejder kun Generaldirektøren for Statsbanerne: Ambt. De var samlede i Forværelset til Ministerens private Kontor i Ministerialbygningen. Den afgaaende Trafikminister, Svend Høgsbro, stak Hovedet ind ad Døren, og sagde: »Vil De ikke nok vente, indtil jeg har været omme i Justitsministeriet, da Alberti gerne vil aflevere med det samme. Da dette var overstaaet, kom Svend Høgsbro tilbage og forestillede mig for de tilstedeværende Embedsmænd, som jeg forøvrigt alle kendte. Som Ordfører i Finansudvalget havde jeg ved mange Lejligheder konfereret med disse om Sager af mindre Betydning og indhentet Oplysninger, som der ingen Grund var til at ulejlige Ministeren med. Da Embedsmændene var gaaet, gik Svend Høgsbro med mig ind i Ministerens Kontor, hvor han gav mig Underretning om enkelte Sager, der forelaa til Afgørelse, idet han tilføjede, at han naturligvis var til Tjeneste, hvis der senere skulde komme Sager, jeg var i Tvivl om.

En af de første Dage, efter at jeg var bleven Trafikminister, blev jeg kaldt op til Konseilspræsidenten, der sagde mig, at det var lovet Alberti, at han skulde blive Ministeriets Repræsentant i »Store Nordiske Telegrafelskab«. Der var nemlig i Koncessionen, som var givet »Store Nordiske Telegrafelskab«, indført en Bestem-

melse om, at Ministeriet for offentlige Arbejder havde Ret til at vælge en Repræsentant som Medlem af Bestyrelsen for Selskabet. Denne Stilling var ledig, og det var altsaa lovet Alberti, at han skulde faa den. Det var for mig ingen behagelig Ordre at faa, men jeg var klar over, at den maatte følges, og jeg talte med Departementschefen: Nordlien, om det lidt pinlige Spørgsmaal. Nordlien gav mig det Raad at bede Formanden for »Store Nordiske Telegraf-selskab«: Suenson, om at komme op i Ministeriet for at tale med mig om Sagen og for at en Skrivelse om Albertis Udnævnelse ikke skulde komme altfor overraskende for Bestyrelsen. Den følgende Dag kom Suenson op til mig i Ministeriet, og jeg fortalte ham, at jeg havde faaet den Meddelelse, at det var lovet Alberti, at han skulde blive Ministeriets Repræsentant i Selskabets Bestyrelse. Det var let at skønne, at det ikke var nogen glædelig Meddelelse for Suenson at faa, og han bad mig om at vente nogle Dage, inden Skrivelsen blev udfærdiget. Saa vilde han samle sin Bestyrelse og give den Meddelelse om, hvad jeg havde sagt ham. Der gik nogle Dage, og saa telefonerede Suenson til mig, at Bestyrelsen var rede til at modtage Skrivelsen fra Ministeriet om Albertis Udnævnelse. Selvfølgelig blev der ogsaa udfærdiget Skrivelse til Alberti om, at han var udnævnt til Ministeriets Repræsentant i »Store Nordiske Telegraf-selskab«s Bestyrelse. Alberti, som jo nok vidste, hvad der hørte sig til, mødte faa Dage efter, at han havde modtaget denne Skrivelse, og takkede højtideligt for Udnævnelser. »Han skulde nok holde Ministeriet underrettet om, hvad Selskabet foretog sig.«

En af de første »Modtagelsesdage« kom bl. a. en Deputation fra Hellerup. De overbragte mig et Andragende, men sagde selvfølgelig ogsaa, hvad det drejede sig om. Det var ikke noget stort og bekosteligt Forlangende. De bad om at faa en Dør mere i Stationsbygningen ud til Pladsen foran denne. »Der er kun een Dør,« sagde Deputationen. »Folk kommer løbende i sidste Øjeblik for at komme med Toget, men de Passagerer, der er staaet af Toget og paa Vej ud, kommer ofte med Kufferter i Haanden, og saa sker der Sammenstød mellem dem, der kommer løbende for at naa Toget, og dem der har forladt dette.« Tillige bad de om, at der maatte blive anbragt Perrontag over en Mellemperron. »Der er jo ingen Tunnel, saa man er nødt til at gaa over Sporene ude, og naar det regner, staa man og bliver gennemvaad.« Jeg mente at kende lidt til Statsbaneforhold, og forstod ikke rigtig, at man fandt det nødvendigt at

komme til selve Ministeren med en saa ubetydelig Sag som Anbringelse af en Dør mere i en Stationsbygning. Da jeg senere nævnede det for Departementschef Nordlien sagde han: »Det er saamænd et gammelt Spørgsmaal, og naar de fra Hellerup sender en Deputation, saa er det, fordi de mener, at naar der nu er kommen en ny Minister, bør det forsøges paany at faa de paaklagede Mangler afhjulpne. Da det kunde interessere mig at se paa Forholdene, og da jeg vidste, at Departementschef Nordlien boede i Hellerup, spurgte jeg ham, om han var hjemme Søndag Eftermiddag. Han svarede ja, og saa sagde jeg til ham: »Saa kunde De jo invitere mig paa Kaffe Søndag Eftermiddag i Deres Hjem i Hellerup og saa benytter vi Lejligheden til at se, om der virkelig er noget i Vejen for at anbringe en Dør mere i Stationsbygningen ud mod Pladsen foran.« Vi saa paa Stationsbygningen og var enige om, at en Dør uden Vanskelighed kunde indsættes. Jeg bad Generaldirektøren ved Statsbanerne: Ambt, om at komme op i Ministeriet, da der var flere Forhold, jeg ønskede at tale med ham om. Under Samtalen nævnede jeg, at jeg havde haft Besøg af en Deputation fra Hellerup, og hvad den ønskede med Hensyn til den omhandlede Dør og Perrontaget. »Ja, det er et gammelt Krav,« sagde Ambt, »men det kan vi ikke inklade os paa, hverken med Døren eller Perrontaget. Vi haaber jo paa at faa et nyt Dobbeltspor fra København til Hellerup, og det vil medføre, at Stationsbygningen skal flyttes, og i hvert Fald at Perronerne skal laves om.« Det sidste lod sig høre, men Døren i Stationsbygningen syntes jeg nok, man kunde sætte ind. Jeg spurgte Ambt om, hvad en ny Dør vilde koste, og han svarede: »Den kan godt komme op paa to hundrede Kroner.« Beløbet afskrækkede ikke mig, og jeg sagde til ham: »Naa ikke mere, saa synes jeg, de skal have Døren.« Ambt, som sad ved den modsatte Side af Skrivebordet, som jeg sad ved, bøjede sig ind over Bordet og sagde som den korrekte Embedsmand, han var: »Vel, naar Ministeren ønsker det, saa faar de Døren.«

Det faldt mig iøvrigt ikke vanskeligt at administrere Trafikministeriet. Jeg var som Finansudvalgets Ordfører, syntes jeg da selv, ret godt inde i Trafikministeriets Sager. Ogsaa dette, at jeg kendte de fleste af Embedsmændene i Ministeriet, gjorde, at det gik forholdsvis let for mig. Af større Sager var der i Virkeligheden kun to: den første var Anlæg af Dobbeltsporet fra Nyborg til Strib, og den dermed i Forbindelse staaende Omlægning af Odense Station,

derunder Opførelse af en helt ny Stationsbygning. Forslaget herom var naturligvis udarbejdet af Statsbanerne, længe før jeg traadte til, men selve Forslaget og de dertil hørende Projekter blev først udarbejdet, efter at jeg var bleven Minister. Jeg fandt det heldigt at se paa Forholdene paa Stedet og tog til Odense sammen med daværende Kommissarius: Lerche. Det var navnlig Banegaardsforholdene i Odense og Beliggenheden af den ny Stationsbygning, der interesserede mig. Landevejen fra Middelfart til Odense gik over hele Sporterrænet, en saa lang Strækning, saa det ikke var muligt at lukke Bommene paa hver Side, hver Gang et Tog skulde køre ind eller ud. Det var derfor nødvendigt at have Personale staaende imellem Sporene for at advare Folk og Køretøjer. At dette var en Nødvendighed, var nemt at se. Men kedeligt var det, at den flotte Odense Banegaard ikke kunde benyttes. Der vilde blive en alt for lang Tunnel under Sporene for at komme til de Perroner, hvor Togene skulde holde, saa det var nødvendigt at bygge en helt ny Banegaard øst for den gamle. Da Lovforslaget var i Statsraad, sagde Kong Frederik den Ottende bl. a.: »Ja, det er kedeligt nok, at den gamle Banegaard ikke kan benyttes, for jeg synes, det er den kønneste af samtlige Banegaarde i Landet med sine to Taarne og den lange, af gule Mursten opførte Stationsbygning.« Jeg kunde kun trøste ham med, at Stationsbygningen dog ikke skulde nedrives, men ganske vist kun benyttes til Godsbanegaard. Den anden store Sag, jeg havde den Glæde at forelægge i Statsraad og for Rigsdagen, var Bygningen af en Bro over Storstrømmen fra Masnedø til Orehoved. Dette Forslag blev dog ikke gennemført, medens jeg var Minister for offentlige Arbejder. Det endte med en Lov om Bevilling af 100,000 Kroner til fornyede Forundersøgelser og Indhentning af Tilbud paa Broens Opførelse. Min Efterfølger som Trafikminister i det første Ministerium Zahle: W. Weimann, forelagde et Forslag om Bygning af en Storstrømsbro, dog ikke helt paa det samme Sted som efter det af mig forelagte Forslag, og det oplystes i Bemærkningerne, at efter de indhentede Tilbud kunde Broen bygges for knapt ti Millioner Kroner. Dette Forslag faldt ved Behandlingen i Folketinget med et lige Antal Stemmer for og imod. Som bekendt varede det mange Aar, inden der paany kom Forslag frem om Opførelse af en Storstrømsbro. Det var, som bekendt, ikke før efter Lillebæltsbroens Opførelse.

Af andre Sager kan nævnes Gennemgravningen ved »Hvide

Sande«, en Kanal fra Ringkøbing Fjord til Vesterhavet, hvortil den fornødne Bevilling var givet allerede i den foregaaende Rigsdags-samling. Ogsaa et Dige ovre ved Ribe blev i min Tid gennemført. Da Finansloven hen i Slutningen af Marts Maaned kom til Behandling i Landstinget, spurgte Højremanden, Konsul Johnsen fra Thisted, om, hvad der var gjort for at faa i hvert Fald to Hurtigtog fra Struer til Thisted. Jeg maatte tilstaa, at det kendte jeg slet intet til, og Konsul Johnsen oplyste mig da om, at min Forgænger som Trafikminister, Svend Høgsbro, havde lovet, at det skulde blive undersøgt. Jeg spurgte Svend Høgsbro, og han indrømmede, at det var rigtigt, men at han ikke havde foretaget sig noget og heller ikke havde sagt det hverken til Statsbanerne eller til mig. Jeg talte med Generaldirektør Amt om Sagen, og han sagde, at for det første var Banen op igennem Thy ikke indhegnet, saa der kunde slet ikke køre Hurtigtog ad den, og for det andet — og det værste — at Underlaget, Skinnerne og Svellerne antagelig heller ikke kunde bære, naar der skulde køres med Hurtigtog. Jeg henstillede til ham, at de gjorde et Forsøg med at køre med Hurtigtog, for Eksempel nogle Godstog, for at se om Underlaget kunde holde. Amt svarede, at det havde de jo slet ikke Lov til, da det i en Bekendtgørelse fra Statsbanerne var fastsat, hvor hurtigt Togene maatte køre paa en uindhegnet Bane. Jeg mente, at det kunde man nok komme ud over — det var jo Statsbanerne selv, der havde fastsat Bestemmelserne — ved i Forvejen at bekendtgøre i de thylandske Aviser, at der vilde blive holdt Prøvekørsel med Hurtigtog de og de Dage med Angivelse af Tiden.

I min Tid som Trafikminister faldt ogsaa Flytningen af Frihedsstøtten paa Vesterbro. Af Hensyn til Sporanlæggene under Vesterbro og Anlægget af Boulevardbanen til Østerbro Station, var det nødvendigt, at Frihedsstøtten blev flyttet en lille Smule. Det var ganske vist ikke noget langt Stykke, kun cirka $5\frac{1}{2}$ Meter, men den skulde samtidig hæves cirka $1\frac{1}{4}$ Meter. Ogsaa dette var selvfølgelig bestemt længe før min Tid ved Udarbejdelsen af Planerne om Opførelsen af den nye Personbanaard i København, men først dengang Stilladset blev rejst omkring Frihedsstøtten for at nedtage de mange Stykker, som den høje Obelisk bestaar af, blev Offentligheden bekendt med, at den gamle Frihedsstøtte skulde flyttes, og man begyndte at skrive om det i Bladene. Professor Karl Larsen, der var imod Flytningen, skrev bl. a.: »Og saa var det endda en

almindelig Bonde, en Gaardmand, der godkendte og deltog i Flytningen.« Selve Nedtagningen tog jo lang Tid, og jeg var kun til Stede den Gang det Stykke, der laa oven paa Fundamentet for Frihedsstøtten, blev hævet. Museumsdirektør Møllerup stak sin Haand ned i Udhulingen i Fundamentet og tog de Møntstykker op, som var nedlagt deri, og viste mig dem.

Brygger Carl Jacobsen kom en Dag op i Trafikministeriet. Jeg havde forøvrigt været sammen med ham en Gang før paa Ny Carlsberg Bryggeri tilligemed en Mængde andre Rigsdagsmænd, der var indbudt til at se Bryggeriet. Jeg husker endnu, at blandt det, jeg lagde Mærke til i Bryggeriet, var ogsaa en Tønde af Størrelse som en Kærne paa et Mejeri, der ustandselig slyngedes frem og tilbage drevet af Maskineri. Jeg spurgte Carl Jacobsen om, hvad det var for en Indretning, og han svarede: »Vi tænker paa at eksportere Bajerskøl til Amerika, og nu vil vi prøve, om Øllet kan taale Bølgegangen, saa den Tønde skal staa og vugge i et Par Maaneder. Hvis det derefter er ligesaa godt, som det var, da Flaskerne kom i Tønden — den er nemlig fyldt med Flasker med Øl i — kan Øllet altsaa godt taale Søgangen.« Men Carl Jacobsen kom altsaa op til mig i Trafikministeriet, han fortalte, at han i Paris havde fundet en Statue, som han syntes var ualmindelig smuk og som han vilde skænke Staten, saafremt den maatte blive opstillet i Kongens Have. Det er en Statue, der forestiller »Liden Gunver«. Har De ikke læst: »Liden Gunver sig sniger saa listelig frem« og saa sprang han op fra Stolen og stillede sig midt paa Gulvet for at vise, hvordan hun »snigede« sig frem. Jeg sagde naturligvis ja Tak med det samme, og Carl Jacobsen svarede: »Saa kan jeg vel godt lade en Vogn køre om i Kongens Have med den. Den (Statuen) skal naturligvis paa et ordentlig Fundament, men foreløbig har de en Trækasse med til at anbringe den paa. Jeg vil jo gerne prøve mig frem, hvor den skal staa.« Saa snart Brygger Jacobsen var gaet, maatte jeg selvfølgelig telefonere til Haveinspektøren og sige, at der kom en Vogn fra Carlsberg Bryggeri med en Statue, der skulde staa i Haven, og at den skulde anbringes paa Prøve indtil videre paa det Sted, Carl Jacobsen havde udset.

En Gang i min Ministertid blev Spørgsmaalet rejst om at faa en Port lige for Dronningens Tværgade ind i Kongens Have. Ogsaa derom var der skrevet i de københavnske Dagblade, men jeg havde egentlig slet ikke beskæftiget mig med det Spørgsmaal, men saa

fik jeg en Dag Besøg af Borgmester J. Jensen, København. Han sagde til mig, at han havde set, at der var Tale om en Port ind i Kongens Have lige for Enden af Dronningens Tværgade. Han vilde gøre mig opmærksom paa, at dette Spørgsmaal burde overvejes grundigt. Han tilføjede, at der i Dronningens Tværgade ikke langt fra Kongens Have var et Slags Hjem for »Vagabonder«, som Regel arbejdsløse Eksistenser, der levede af at tigge og som kunde sove dér om Natten og faa Morgendrik for faa Penge. »Hvis der bliver en Gennemgang ind i Kongens Have lige for Dronningens Tværgade, kan vi risikere, at mange af dem gaar ind i Haven, og, naar det er nogenlunde godt Vejr, anbringer sig paa Bænkene til Gêne for ordentlige Folk.« Gennemgangen kom dog senere, men ikke i min Tid som Minister.

Iøvrigt var Spørgsmaalet om Forsvarets Ordning det, der optog Sindene stærkest. Alberti-Katastrofen, hvorom der siden skal fortæles, medførte Ministeriet I. C. Christensens Afgang faa Dage efter, at Alberti havde meldt sig til Politiet den 8. September 1908. Finansminister Neergaard blev af Kongen opfordret til at danne Ministerium, og da han kom tilbage fra Kongen, bad han Landbrugsminister Anders Nielsen og mig om en Samtale, idet han sagde, at han haabede, at vi fortsat vilde blive i Ministeriet. Vi drøftede lidt om, hvem der yderligere skulde med. Vi var jo klar over, at hverken I. C. Christensen eller Indenrigsminister Sigurd Berg kunde beholde deres Ministerier. At Neergaard ønskede Klaus Berntsen som Indenrigsminister vakte ikke hos Anders Nielsen eller mig nogen Forbavselse eller Indsigelse. Klaus Berntsen var jo gammel Kommunalmand, havde været Sogneraadsformand og Amsraadsmedlem paa Fyn, saa der var ingen Tvivl om, at han kunde bestride Hvervet som Indenrigsminister. Neergaard havde ret naturligt tænkt sig, at han beholdt Finansministeriet, og spurgte mig, om jeg ikke kunde tænke mig at overtage Forsvarsministeriet. Som tidligere Medlem af Militærudvalget, og i de senere Aar af min Finanslovsordførelse, hvor jeg — efter at Zahle var bleven Formand for det radikale Parti — ogsaa var Ordfører for de militære Budgetter, havde jeg nogen Betingelser for at kunne overtage Forsvarsministeriet og sagde efter nogen Betænkningstid ja til Neergaards Anmodning. Han gik paany til Kongen for at meddele, hvem han havde tænkt paa som Ministre i det Ministerium, han var opfordret til at danne. Han fortalte mig bagefter, da hans

Samtale med Kongen var endt, at han overfor Kongen havde nævnet, at han jo selv gerne vilde beholde Finansministeriet, og at jeg havde erklæret mig villig til at overtage Forsvarsministeriet. Da havde Kongen sagt, at hvis ikke det skulde være Personer fra Militæretaten, der skulde overtage Krigsministeriet og Marineministeriet, maatte det være selve Konseilspræsidenten, der overtog Forsvarsministeriet, som Tilfældet havde været, da I. C. Christensen dannede Ministerium. Dette mente Neergaard at maatte bøje sig for, og han spurgte nu mig om, hvorvidt jeg maatte være villig til at overtage Finansministeriet. Dette fandt jeg dog ikke tilstrækkelig Anledning til at gaa ind paa, jeg havde jo paabegyndt Udarbejdelsen af den Del af Finanslovsforslaget, der angik Trafikministeriet, for det kommende Finansaar, saa jeg vilde hellere fortsætte med Trafikministeriet. Det var kun under Hensyn til den vanskelige Situation, der forelaa med Hensyn til Fremsættelse af Lovforslag om Forsvarets Ordning efter den af Forsvarskommissionen afgivne Betænkning, at jeg havde sagt Ja til at overtage Forsvarsministeriet. Neergaard indrømmede Berettigelsen af mit Standpunkt, og de til de forskellige Ministerposter udsete Mænd holdt et fælles Møde, hvori det vedtoges telegrafisk at anmode daværende Stiftamtmand i Aalborg, Charles Brun, om at overtage Finansministeriet. Det havde tilmed den Fordel, at Amtmand Brun tidligere havde gjort Tjeneste i Finansministeriet. Han kom næste Dag til København og sagde Ja til at overtage Finansministeriet, hvorefter Neergaard kunde gaa til Kongen med den endelige Ministerliste.

Konseilspræsidenten og Forsvarsministeren: Neergaard, gik alt-saa i Gang med at udarbejde den lange Række af Forslag, der udkrævedes for at faa en Nyordning af Forsvaret. Den 12. Februar 1909 forelagde Neergaard de paagældende Lovforslag for Folketinget. De indeholdt foruden en Nyordning af Hæren og Søværnet Forslag om Nedlæggelse af de provisorisk opførte Landbefæstninger, Forslag om de saakaldte fremskudte forberedte Stillinger, der skulde ligge i en Linie fra Vedbæk til Vejleaaens Udløb i Øresund. Alle de paa Landbefæstningen anbragte Kanoner m. v. skulde benyttes i de forberedte Forter og Arealerne i den gamle Landbefæstning overgives til Finansministeriet. Arealernes Realisation formentes at kunne indbringe ca. ti Millioner Kroner, der mentes at være tilstrækkelig til Anlæg af de fremskudte Forter.

Samme Dag fremsatte Socialdemokraterne deres Forslag om Afrustning.

Der blev allerede den 6. April af det af Folketinget nedsatte Udvalg om Forslagene afgivet Betænkning. I. C. Christensen var Udvalgets Formand og Ordfører, og Betænkningen fylder cirka 44 Sider i Rigsdagstidende, saa det maa have taget lang Tid at skrive den, men I. C. Christensen kunde som bekendt bestille meget.

Det var maaske, fordi Neergaard havde talt med mig om at overtage Forsvarsministeriet og fordi han vidste, at jeg havde sat mig grundigt ind i Betænkningen, der var afgivet af Forsvarskommissionen, at han ikke saa sjældent talte med mig om Forsvarssagens Ordning. I hvert Fald var der for mig intet Nyt i hans Forslag, da de kom til Behandling i Ministermøder og i Statsraadet. Paasken kom det Aar i Begyndelsen af April og Folketinget holdt sit sidste Møde før Paaskeferien Lørdag den 3. April. I. C. Christensen havde sammenkaldt til Møde i sin Valgkreds Paaskelørdag, og Ritzaus Bureau havde et forholdsvis langt Referat af hans Tale samme Dag, som Mødet blev holdt. I hvert Fald den Gang fik Ministeriets Medlemmer de gule Sedler fra Ritzaus Bureau, saa snart de var trykte, og Neergaard spurgte mig om Eftermiddagen, før vi forlod Ministerialbygningen, om jeg havde set, hvad I. C. Christensen havde sagt paa Mødet om den ny Forsvarsordning. Det havde jeg selvfølgelig, og vi var enige om, at han havde udtalt sig forholdsvis forsigtig for ikke at sige velvillig om de fremskudte Forter, selv om vi jo vidste fra Betænkningen, at I. C. Christensen ikke var gaaet med til deres Anlæg. Stor var derfor vor Forbavselse over, at I. C. Christensen ved anden Behandling efter Paaskeferien gik saa stærkt imod dem. Møderne i Folketinget genoptoges den 14. April, og der var ogsaa Møde den 15., men Forsvarslovenes anden Behandling blev først paabegyndt den 16. Den varede i lang Tid, hele seks Dage foruden en mellemliggende Søndag, saa anden Behandling sluttede den 22.

Jeg fik senere af Dyrslæge Lassen i Haverslev Oplysninger om, at Fru Vilhelm Lassen, der var bleven boende i København efter hendes Mands Død, havde været en Tur i Aalborg i Paaskeferien. Der havde været enkelte Mænd samlede paa Aalborg Amtstidendes Kontor. I. A. Hansen, den senere Redaktør i Roskilde og Folketingsmand for Lejrekredsen, var Redaktør af Aalborg Amtstidende. Han

havde sagt til Fru Lassen, at hvis det var hendes Mening, at Bladet skulde gaa ind for den Forsvarsordning og specielt de fremskudte, forberedte Stillinger, vilde han ikke længere være Redaktør af Bladet. Samtalen endte efter Dyrlæge Lassens Udtalelser med, at Fru Vilhelm Lassen sagde til dem, der var samlet: »Ja, saa er det nødvendigt, at jeg rejser om ad Hee paa Tilbageturen til København for at faa talt med I. C. Christensen, inden han kommer over til Rigsdagen, thi anden Behandling skal naturligvis foregaa straks efter Paaske.« Her laa aabenbart Forklaringen paa I. C. Christensens forandrede Holdning. I denne Forbindelse kan nævnes, at da jeg en Dag, efter at anden Behandling var tilendebragt, og hvor der gjordes Forsøg paa underhaanden at finde en Løsning, ikke mindst af Folketingsmand Parkov, der arbejdede ivrigt for at naa et Resultat, var nede hos Forsvarsministeren for at drøfte Stillingen, sagde denne, idet jeg vilde gaa, at vi kunde følges ad, da han havde bedt Direktøren i Krigsministeriet om at forhandle med I. C. Christensen om en af Parkov skitseret Plan, saa kunde jeg med det samme faa Resultatet. Neergaard og jeg kom altsaa ind paa Direktørens Kontor, hvor Neergaard spurgte, hvad han saa havde faaet ud af Forhandlingerne med I. C. Christensen. Direktøren beklagede, at han ikke havde truffet I. C. Christensen, men havde faaet at vide, at han var ude hos Fru Vilhelm Lassen for at spise til Middag, og der kunde han træffes hele Aftenen.

Der kom ikke nogen tredie Behandling af Forsvarslovene i denne Rigsdagssamling, som sluttede den 6. Maj 1909. Folketingsvalg skulde senest affholdes den 29. Maj, da Valgperioden, som dengang var tre Aar, udløb, men Valgene blev udskrevet til den 25. Maj, og der maatte jo regnes med forholdsvis god Tid til Vælgermøderne. Man var i alle Valgkredse klar over, at det store Spørgsmaal ved Vælgermøderne og ved selve Valget vilde blive Ordningen af Forsvarssagen. Fra Afstemningen ved anden Behandling over Ændringsforslagene til Forsvarslovene vidste man jo noget om, hvilke Medlemmer af Venstrepartiet der var enige med I. C. Christensen, og hvilke der var enige med Neergaard. At Anders Nielsen, Landbrugsministeren, var imod de fremskudte Forter, vidste man fra Forsvarskommissionens Betænkning. Han havde allerede i det Statsraad, hvor Forsvarslovene blev behandlede, anmodet Kongen om at maatte fratræde sin Stilling som Landbrugsminister, da han var den eneste af samtlige Ministre, der ikke var enig i de forelagte Love om For-

svarets Ordning. Paa Kongens Anmodning indvilligede han dog i at fortsætte, »fungere« som det hedder i det officielle Sprog. Vi var af Venstrereformpartiet kun elleve, der sluttede os til Neergaards Standpunkt, men hertil kom altsaa saavel de Moderate som hele Højre.

Rundt om i Landets Valgkredse gik man i Gang med at finde Kandidater til de forestaaende Folketingsvalg. Fru Vilhelm Lassen foreslog mig, at jeg ligefrem skulde bytte med Folketingsmand P. P. Pinstrup, der dengang var valgt i Kerteminde. Hun gik ud fra, at jeg let kunde blive valgt i Kerteminde, og at han ogsaa let kunde vælges i Nørresundbykredsen. Jeg vidste dog, at adskillige af mine Folk deroppe fremdeles holdt paa mig, selv om Formanden for Venstrereformpartiets Organisation: Gaardejer N. M. Jensen, Øster Hassing, var ivrig Tilhænger af I. C. Christensens Standpunkt. Jeg var dog ikke til Sinds at følge Fru Lassens Raad og ligefrem bytte Kreds med P. P. Pinstrup. Jeg fandt, at dette ikke vilde være rigtigt, hverken af Hensyn til Vælgerne eller af Hensyn til mig selv. Det endte saa med, at P. P. Pinstrup sagde ja til I. C. Christensens Folk i Nørresundbykredsen, og at jeg fastholdt min Kandidatur. Jeg var klar over, at Aalborg Amtstidende med sin store Indflydelse i Nørresundbykredsen, hvor Bladet efterhaanden havde faaet mange Holdere, vilde modarbejde mig, medens jeg til Gengæld turde paa-regne Støtte fra Aalborg Stiftstidende, der tidligere havde været imod mig. P. P. Pinstrup og jeg talte sammen om Afholdelse af Vælgermøderne. Han sagde, at det var jo bedst, at jeg tog Bestemmelse om, hvor Møderne skulde holdes. Jeg sagde ham, at der skulde afholdes Statsraad et Par Dage efter Rigsdagens afsluttende Møde, saa før den Tid kunde jeg ikke rejse derop til Møder. Da jeg fik Indkaldelse til Statsraadsmødet, gav jeg Pinstrup Besked herom, og vi bestemte saa Vælgermøder fra den følgende Dag og indtil selve Valgdagen. Da vi paa den fastsatte Dag begyndte Vælgermøderne, blev jeg noget forbavset over at faa at vide, at Pinstrup den foregaaende Aften havde været til Stede ved et Møde, hvortil der forøvrigt ikke var indvarslet offentligt. Da jeg let bebrejdende sagde til ham, at jeg mente, vi var enige om, hvad Dag vi skulde begynde Vælgermøderne, og at jeg efter Aftale med ham skulde tale først ved det første Møde, svarede han halvt forlegen: »Ja, men de vilde saa gerne have, at jeg skulde komme til et Møde i Aftes.« Det var jo vore »Programtaler« vi holdt paa det første

Vælgermøde. Jeg kunde ikke undgaa at lægge Mærke til, at Pinstrup stod med en trykt Strimmel Papir foran sig og læste op af. Jeg vidste godt, at Pinstrup ikke holdt af at tale uden Manuskript, men jeg forstod ikke rigtig, at hans Tale allerede forelaa trykt. Det var altsaa den Tale, han havde holdt Aftenen før, at Aalborg Amtstidende bragte den samme Dag, som vi holdt vort første Vælgermøde.

Vælgermøderne gik sin Gang, og paa hvert eneste Møde var vi selvfølgelig inde paa Stridsspørgsmaalet om de fremskudte, forberedte Stillinger udenom Københavns gamle Befæstning. Hvor meget Vælgerne i al Almindelighed forstod deraf, ved jeg ikke, men jeg havde forøvrigt den Tilfredsstillelse i Begyndelsen af Verdenskrigen 1914—18 at faa Besøg af N. M. Jensen, Øster Hassing, i min Bopæl i København, hvor vi naturligvis ogsaa i Samtalens Løb kom ind paa de gamle Dage, da vi var Modstandere ved Valget i Nørresundbykredsen i Maj 1909, og hvor han sagde: »Ja, jeg indrømmer, at I havde Ret, der holdt paa Anlægget af de fremskudte Forter, for det er jo lige akkurat dem, der nu bygges paa af den radikale Forsvarsminister«. Naar jeg ved Valget den 25. Maj 1909 sejrede over P. P. Pinstrup, var det maaske lige saa meget Tiltroen til, at jeg havde Ret i mine Betragtninger og min Begrundelse af Nødvendigheden af Anlægget af de saa meget omdisputerede fremskudte Stillinger, som Bedømmelsen af de rent saglige Argumenter. Antagelig var det ligesaadan i mange andre Kredse i Landet. Det var den personlige Tillid til den paagældende Kandidat, navnlig hvis han var gammelt Medlem af Folketinget, der var afgørende med Hensyn til Vælgernes Stemmeafgivning. Men Venstrereformpartiet tabte ved dette Valg. Og dette var maaske i nogen Grad en Følge af den Tillid, man nærrede til I. C. Christensen fremfor til Forsvarsminister Neergaard. Trods hans store og anerkendte Dygtighed og Indsigt i de rent saglige og navnlig finansielle Forhold var han ikke saa populær som I. C. Christensen, navnlig blandt Bønderne. Man ansaa ham mere for Videnskabsmand og Akademiker end som Folkefører. Hvor meget det betød, naar det sagdes, at man ikke vilde finde sig i, at det blev Neergaard, der fik Æren for Gennemførelsen af vort Forsvar, ved jeg ikke. Nogen Rolle har det maaske ogsaa spillet for mange Vælgere, navnlig i Jylland, at man fandt Lejligheden gunstig til at give I. C. Christensen Oprejsning

Da Rigsdagen samledes til en overordentlig Samling den 9. Juni for det Nederlag, han ubestridelig havde lidt i Albertisagen.

1909 forelagde Forsvarsminister Neergaard selvfølgelig paany Forsvarslovene med kun de Ændringer, som var accepteret af ham, og altsaa indeholdende det omstridte Punkt om de forberedte Stillinger, men Modstanden imod disse var fremdeles uovervindelig, og de Forsøg, der blev gjort paa at finde en Løsning, gav ikke noget Resultat. Konseilspræsident Neergaard indgav da den 31. Juli 1909 Ministeriets Demissionsbegæring, og der fulgte nu en lang og meget besværlig Ministerkrise, hvorunder mange Forsøg gjordes paa at faa dannet et nyt Ministerium. Det er almindelig bekendt, at Lindø, som hørte til de elleve af Venstrereformpartiet, der havde stemt for Forsvarsminister Neergaards Forslag, sammen med N. Jensen Toustrup i Automobil kørte ud til Ledreborg for at formaa Lensgreve Holstein til at danne et nyt Ministerium. Mindre bekendt er det vistnok, at der baade før og bagefter Grev Holsteins Besøg paa Rigsdagen var ført Forhandlinger baade om Dannelsen af et Forretningsministerium med Richélieu som Chef, og med Grev Friis, Friisenborg, om at danne et Ministerium; sidstnævnte var dog ikke villig til at paatage sig denne Opgave, medens Richélieu nok turde have paataget sig den. Men Ængstelsen for at komme bort fra de parlamentariske Ministerier var dog saa stor, saa man ikke turde gaa med til det Eksperiment, som det vilde have været at gaa over til Dannelsen af et Forretningsministerium. Kong Frederik den Ottende gjorde et Forsøg paa at faa sin gamle Ven og politiske Meningsfælle: Klaus Berntsen, til at paatage sig at danne et Ministerium, men han turde heller ikke under de foreliggende Forhold gaa i Gang med dette. Saa sendte Kongen Kronprins Christian, den nuværende Konge, ud til Ledreborg for paa Kongens Vegne at anmode Grev Holstein om paany at komme til København for at tale med Kongen og de forskellige Partiers Førere, og som bekendt dannedes derefter Ministeriet Holstein den 16. August. Det bestod i alt væsentlig af de tidligere Ministre. Neergaard overtog paany Finansministeriet og I. C. Christensen blev Forsvarsminister, Thomas Larsen fra Vraa, der forøvrigt ikke var blevet valgt ved Valget den 25. Maj samme Aar, blev Trafikminister, saa det var kun Finansminister Brun og mig, der gik af som Ministre.

Om Morgenen den 16. August fik jeg af den afgaaende Konseilspræsident: Neergaard Anmodning om at komme ned til ham i Forsvarsministeriet, hvor han sagde mig, at Grev Holstein havde paataget sig at danne Ministerium, og at han maatte give mig den sørge-

lige Meddelelse, at jeg ikke fik Lov til at fortsætte som Trafikminister eller i det hele taget at blive Medlem af det ny Ministerium; han tilføjede, at han personlig gerne havde set mig fortsætte som Trafikminister, og at Grev Holstein ikke havde haft noget at indvende imod mig, men at det fra »anden Side« var krævet, at jeg *skulde* gaa ud af Ministeriet. Handelsminister Johan Hansen fortalte mig, da jeg sagde Farvel til ham, at han var ked af, at det ikke lykkedes at beholde mig i Ministeriet: »Jeg tilbød endogsaa, at jeg vilde gaa ud — jeg er jo slet ikke Politiker — for at give Plads for Dem. De kunde let have overtaget Handelsministeriet, men jeg opdagede jo, at der ikke var noget at gøre.« Den afgaaede Finansminister, Charles Brun fra Aalborg, og jeg fik Tilsigelse til at møde til Taffel paa Charlottenlund Slot nogle Dage senere, hvor Kong Frederik den Ottende boede om Sommeren. Da vi mødte i Forværelset paa Charlottenlund Slot, blev der sagt til os, at Kongen ventede os i sit Arbejdsværelse med det samme. Da vi kom ind, modtog han os med en lille Tale, hvori han gav Udtryk for sin Tilfredshed med vort Arbejde i Ministeriet og takkede for Samarbejdet i den korte Tid, hvor vi havde siddet i hans Ministerium. Sluttelig gav han os hver en lille, rød Æske indeholdende Kommandørkorset af 2. Grad, idet han sagde: »Men nu ses vi jo ved Taflet, vil De ikke nok pynte Dem med Kommandørkorset, der er sikkert én herude i Forværelset, der kan hjælpe Dem med at faa det om Halsen.« Taflet forløb iøvrigt som sædvanligt, hyggeligt og fornøjeligt. Der var den Forskel paa Taflet paa Amalienborg og Charlottenlund, at naar der holdtes Taffel sidstnævnte Sted, blev der budt Cigarer til Kaffen, medens der, naar Taflet var paa Amalienborg, aldrig blev budt Cigarer til Kaffen.

Da her ikke skal fortælles politisk Historie, er der ingen Grund til at komme ind paa Ministeriet Holsteins korte Levetid, men det lykkedes altsaa at faa Forsvarssagen i Havn. Det blev bestemt, at den daværende Fæstning omkring København ikke skulde nedlægges før 1922, medens man straks gik i Gang med at opføre de to Fløjbatterier, henholdsvis Syd og Nord for København ved Øresund, dem som I. C. Christensen allerede i 1908 havde nævnt for mig, da han bad mig som Trafikminister at indtræde i hans Ministerium. Umiddelbart efter Gennemførelsen af Forsvarslovene gik jo I. C. Christensen ud af Ministeriet, og Grev Holstein overtog midlertidig Forsvarsministeriet. Saa kom altsaa det første Mini-

sterium Zahle, og da vi paa Rigsdagen fik at vide, at det var Ministeriets Mening at afholde Valg, naar Rigsdagssamlingen var sluttet i Foraaret 1910, var vi indenfor Venstre saavel i Reformpartiet som i det moderate Venstre klar over, at nu gjaldt det om saa vidt mulig rundt om i Valgkredsene ikke at faa to Venstrekandidater op imod hinanden, for at ikke de Radikale eller Socialdemokratiet skulde erobre alt for mange Mandater. Der blev valgt et lille Udvalg paa seks Medlemmer, to fra det moderate Venstre, to af Venstrereformpartiet og to af os, der tidligere havde tilhørt dette, men selvfølgelig var gaaet ud af dette paa Grund af Uenighed om Forsvarssagen. Jeg blev Medlem af dette Udvalg, og vi gennemgik Stillingen i alle de Valgkredse i Landet, hvor der kunde være Tale om, at de Radikale eller Socialdemokratiet kunde tage Kredse, saafremt der blev opstillet to Venstrekandidater. Jeg vidste selvfølgelig saa meget om Stillingen i Nørresundbykredsen, at jeg var klar over, at hvis jeg blev opstillet ved det forestaaende Valg, vilde man fra deres Side, der holdt paa P. P. Pinstrup, ogsaa opstille ham. Jeg sagde derfor straks i Udvalgsmødet, at jeg var villig til at trække mig tilbage som Kandidat ved Valget og haabede paa, at det vilde lykkes for mig at faa Pinstrups Folk, der forøvrigt var mine tidligere Meningsfæller, til at indse Nødvendigheden af, at de ogsaa opgav at opstille P. P. Pinstrup. Jeg indbød samtlige mine Stillere — 50 ialt — til et Møde i Nørresundby og bad Pinstrup om at gøre det samme. Mødet blev afholdt, og det lykkedes omsider at naa til Enighed om, at hverken Pinstrup eller jeg skulde være Kandidater ved det forestaaende Valg. Der blev nedsat et Kandidatudvalg bestaaende af lige mange af hver af de to Grupper, der fik til Opgave at finde en Samlingskandidat. Det blev Højskoleforstander Søren Frederiksen, Støvring, som da ogsaa blev valgt.

Niels Neergaard havde som Finansminister anmodet mig om at overtage Stillingen som administrerende Direktør i Hypothekbanken efter tidligere Finansminister og Konseilspræsident Hørrings Død. Han var udnævnt som administrerende Direktør af daværende Finansminister Vilhelm Lassen. Statsgældsdirektør P. O. A. Andersen og jeg var »kontrollerende Direktører«, saa helt ukendt med Administrationen af Hypothekbanken var jeg ikke. Jeg forberedte mig i mine Tanker paa at tage Afsked med det politiske Liv og var i Grunden ikke ked af det. Arbejdet som administrerende Direktør i Banken optog mig mere og mere. Man havde ret naturlig efter

Hørrings Død, og hvor Statsgældsdirektøren var konstitueret som administrerende Direktør, lagt til Side de vanskelige Sager. Det var navnlig Tiendebankssager, der laa og ventede paa en ny administrerende Direktør. Hypothekbanken er jo ogsaa Tiendebank og i flere Aar, efter at Loven om tvungen Tiendeafløsning var gennemført, bestod den administrerende Direktørs Arbejde i at træffe Afgørelse i de Sager, der ikke var lige ud ad Landevejen.

Da Vælgermøderne forud for Valgene i 1910 begyndte, viste det sig hurtigt, at der, navnlig i Jylland, kom Ønsker frem om at faa tidligere Ministre tilkaldt til mange Møder. Redaktør Bertel Jensen i Aarhus fungerede dengang som en Slags Sekretær for Venstre i Jylland, og jeg blev af ham ofte ringet op for at hjælpe til ved Fremskaffelse af Talere. Naar disse var bosat i København eller i Nærheden, var det naturligvis lettere for mig at faa Forbindelse med dem eller i hvert Fald deres Hjem, end det var for Bertel Jensen. Af Bertel Jensen havde jeg faaet Oplysning om, hvor og til hvilke Tider den paagældende Venstretaler ønskedes. Som Regel fandt jeg ham, og naar jeg fik Besked om, hvorvidt den Paagældende kunde komme til det omhandlede Møde, telefonerede jeg til Bertel Jensen og gav ham Besked om Resultatet. Det var helt fornøjeligt paa den Maade at være med i Agitationen ude i Landet. Jeg havde paa Forhaand sagt Nej til enhver Anmodning om at komme ud til Vælgermøder, dels fordi jeg ikke ønskede det, og dels fordi Arbejdet i Hypothekbanken lagde fuldt Beslag paa min Tid. Det førromtalte Udvalgs Arbejde lykkedes altsaa godt. Venstre kom ind som Flertal i Folketinget. Zahle indgav Ministeriets Afskedsbegæring til Kongen, der opfordrede Klaus Berntsen til at danne Ministerium, hvilket han nu paatog sig. Jeg blev opfordret til at overtage Indenrigsministeriet, men inden jeg fortæller herom, finder jeg det rigtigt at give Oplysning om hele Albertisagen, da jeg mener herom at kunne fortælle adskilligt, som ikke hidtil er oplyst.

ALBERTI-KATASTROFEN

Begyndelsen til Albertikatastrofen ligger saa langt tilbage som i Rigsdagssamlingen 1907—8; i Finansudvalget gennemgik vi som sædvanlig ret grundigt Finanslovsforslagets enkelte Paragraffer. Da vi kom til den Post paa Indenrigsministeriets Budget, der i hvert Fald dengang hed »Udgifter ved Sparekasseinspektionen«, var der et af Finansudvalgets Medlemmer, jeg husker ikke hvilket Medlem, der gjorde den Bemærkning, at Sparekasseinspektionen vist ikke betød saa meget. »De sidder paa Sparekasseinspektørens Kontor og gennemgaar de mange fra Landets — mest mindre — Sparekasser indsendte Regnskaber og finder undertiden en Sammentællingsfejl paa 10 Øre eller en Krone, der nok kan medføre forskellige Skrivemåder fra Kontorets og den paagældendes Sparekasses Side, men betyder i Virkeligheden ikke noget med Hensyn til Sparekassernes Virksomhed. Som Regel kommer Sparekasseinspektionen for sent ud til Sparekasserne, og noget i Retning af Vejledning gives der sjældent, om nogen Sinde.« Der blev nævnt en Sparekasse — i Thy — hvor der for nylig havde været noget galt, og saa først kom Sparekasseinspektøren. Der var sikkert i og for sig ikke noget med Bedrageri. Der var i det paagældende Tilfælde sikkert kun sket dette, at Formanden for Sparekassen havde modtaget Penge: Renter eller Afdrag paa Laan, paa Tider uden for den fastsatte Kontordag, som han saa havde glemt at faa indført i Bøgerne. Forhandlingerne, hvori flere af Udvalgets Medlemmer deltog, resulterede i, at der blev fremsat Ønske om, ved en Skrivelse til Indenrigsministeriet, at søge oplyst, hos hvilke Sparekasser der i de sidste fire Aar havde været foretaget Inspektion fra Sparekasseinspektørens Side. Finansudvalgets Formand, den senere Landbrugsminister Anders Nielsen, der havde en ualmindelig Evne til straks at opfatte og forme, hvad der blev fremsat Ønske om at faa Oplysning om, havde straks noteret det ned paa en Lap Papir. Dette læste han op med det samme: »Finansudvalget udbeder sig Oplysning om, hvilke Sparekasser der i Løbet af Finansaarene 1903—04 til 1906—7 er ble-

vet underkastert Tilsyn.« N. Neergaard, der paa det Tidspunkt ogsaa var Medlem af Finansudvalget, bemærkede hertil: »Maa der ikke blive tilføjet: »med Oplysning om, i hvilke Tilfælde det er undersøgt, hvorvidt Aktiverne er til Stede.«

Faa Dage efter — den 17. November — da jeg som sædvanlig sad og arbejdede ved Skrivebordet i Finansudvalgets Ordførerværelse, efter at Mødet i Folketinget om Eftermiddagen var forbi, ringede det paa Telefonen. Det var Indenrigsminister Sigurd Berg, som indledede Samtalen med at sige: »De plejer at kunne huske alt, hvad der foregaar i Finansudvalget, og kan antagelig ogsaa huske, at der er tilsendt Indenrigsministeriet en Forespørgsel om, hvilke Sparekasser der er undersøgt af Sparekassetilsynet i de sidste fire Aar. Kan De huske, hvem der rejste Kravet herom i Finansudvalget?« Jeg maatte svare, at det havde jeg ingen Erindring om. Det var, oplyste jeg, en almindelig Forhandling om, hvorvidt Tilsynet gjorde nogen Nytte, og at flere af Udvalgsmedlemmerne deltog i Forhandlingerne. »Kan De huske, om »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« blev nævnt under denne Forhandling?« spurgte Berg. Jeg svarede, at jeg var ret sikker paa, at denne Sparekasse ikke blev nævnt. Der blev kun nævnt een Sparekasse, men den laa oppe i Thy. »Der er udtrykkeligt forlangt Oplysning om, hvorvidt det er undersøgt, om Aktiverne var til Stede,« sagde Berg videre. Jeg svarede, at det erindrede jeg godt, og at det var en af N. Neergaard foranlediget Tilføjelse til Skrivelsen. »Og han nævnede ogsaa heller ikke »Den sjællandske Bondestands Sparekasse?« spurgte Indenrigsministeren. Jeg svarede Nej, og Sigurd Berg sagde til sidst: »Ja, nu skal Udvalget snart faa de ønskede Oplysninger.«

At Berg spurgte i Anledning af en Forespørgsel fra Finansudvalget, som efter almindelig ministeriel Forretningssgang i det paa-gældende Kontor i Indenrigsministeriet skulde gaa direkte til vedkommende Institution — her Sparekasseinspektøren — til Besvarelse og først vilde blive bekendt for Ministeren, naar der paa Grundlag af Oplysningerne skulde udfærdiges Svar til Finansudvalget, var mig noget paafaldende. Og Spørgsmaalet om, hvem der i Udvalget havde rejst Sagen og om »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« var nævnt under Forhandlingerne saavel som Bemærkningen om, at der i Skrivelsen udtrykkelig var spurgt om, hvorvidt det var undersøgt, om Aktiverne var til Stede, gjorde, at jeg maatte spørge mig selv: er der mon noget galt med *den* Sparekasse?

Senere fik jeg gennem Kabinetssekretær Kriegers Vidneforklaring i Rigsretssagen mod I. C. Christensen og Sigurd Berg Klarhed over, hvordan Sammenhængen var. Krieger, der dengang (i 1907) var Departementschef i Indenrigsministeriet, havde, da han saa Ministeriets Post igennem, taget den omhandlede Skrivelse fra Finansudvalget ud og lagt til Side. Da Sigurd Berg kom op i Ministeriet, gik Departementschefen ind til ham med Skrivelsen og spurgte, om Ministeren ikke kunde tænke sig, at denne Forespørgsel sigtede til »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«. Berg havde da svaret, at han fandt det rigtigst, at han undersøgte den Sag nærmere. Krieger forklarer, at Berg »vistnok har henvendt sig til Finansudvalges Formand, og at han derefter kom til Krieger og sagde, at der ikke i Finansudvalget havde været talt om »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«, hvorefter Forespørgslen fra Finansudvalget blev sendt til Sparekasseinspektøren til Besvarelse. (Rigsretstidende, fjerde Sag: Januar—Juni 1910, Side 303 og følgende). Hvorvidt Sigurd Berg havde forsøgt i Telefonen at faa fat i Anders Nielsen, ved jeg ikke, men det var altsaa fra mig, han havde faaet Oplysningerne, der beroligede ham saa vidt, saa Forespørgslen gik sin ordinære Gang. Det er dog ret sikkert, at Neergaard har tænkt paa »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«, da han bad om at faa den forannævnte Tilføjelse til Forespørgslen medtaget i Skrivelsen fra Finansudvalget til Indenrigsministeriet.

I Løbet af Vinteren 1907—8 fremkom de meget voldsomme Angreb paa Alberti og hans Administration som Justitsminister, saavel paa Rigsdagen som i Pressen. Navnlig Angrebene paa Rigsdagen var ret generende for Venstrereformpartiets Medlemmer. De begyndte ved Finanslovens første Behandling i Oktober Maaned 1907 og fortsatte Vinteren igennem. Disse Angreb, der blev mere og mere nærgaaende og særlig stærke under Finanslovsforslagets tredje Behandling, resulterede i, at der af Folketingsmand Borgbjerg m. fl. blev stillet Forslag om Nedsættelse af en Kommission i Henhold til Grundlovens Paragraf 46 til Undersøgelse af Justitsminister P. A. Albertis Administration. Forslaget havde følgende Ordlyd:

1. Der nedsættes en Kommission i Henhold til Grundlovens Paragraf 46 til Undersøgelse af Justitsminister P. A. Albertis Administration.

Saa længe Undersøgelsen varer, fratræder Ministeren sit Embede.

2. Medlemmernes Antal ansættes til 15, der vælges ved Forholdstalsvalg.

3. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne med Hensyn til denne Beslutnings Udførelse.

Forslaget kom til Behandling den 23. Maj 1908 — Rigsdagssamlingen sluttede samme Dags Eftermiddag — i et Formiddagsmøde, der begyndte Klokken 10, efter at »eneste Behandling« af et fra Landstinget tilbagesendt Forslag om Butikslukning var foretaget. Borgbjerg, der var Ordfører for Forslagsstillerne, henviste selvfølgelig til, hvad der var fremkommet af Angreb paa Alberti under Finanslovsbehandlingen, ikke alene i Folketinget, men ogsaa i Landstinget. Endvidere citerede Borgbjerg — ofte med Afbrydelse af Formanden: Anders Thomsen — Udtalelser fra »Berlingske Tidende«, »Ugeskrift for Retsvæsen« (Dr. jur. Munch-Petersen og Stadslæge Hoff), Citater, der viste Albertis »Magtmisbrug« og »Misligholdelse af sin Embedsførelse«. Da Borgbjerg havde sluttet sin lange Tale, fik Anders Nielsen som Formand for Venstrereformpartiet Ordet. Hans Tale var ganske kort. Han udtalte: »Jeg begærer Sagen afvist. Der er lige saa lidt i Dag som ved de foregaaende Lejligheder, hvor disse Forhold, der skulde danne Grundlag for den Beslutning, have været bragt paa Bane her i Tinget, fremsat saadanne Bevisligheder, som kunde begrunde det foreslaede Skridt. Jeg ser ganske bort fra, at Tinget iøvrigt ikke vilde kunne vedtage denne Beslutning, da det vilde være et Overgreb fra Tingets Side — jeg sigter til Bestemmelsen i Punkt 1 om at sætte Justitsministeren ud af Funktion —. Jeg begærer Sagen afvist.« Umiddelbart efter forlangte Zahle Ordet, men Folketingets Formand gjorde opmærksom paa, at i Henhold til Forretningsordenens Paragraph 26 kunde der ikke finde Forhandling Sted om Afvisning af en Sag. Der blev derefter ved Navneopraab — forlangt af Borgbjerg paa Forslagsstillernes Vegne — foretaget Afstemning. Anders Nielsens Forslag om Afvisning af Sagen blev vedtaget med 58 Stemmer mod 25, der var ni, der svarede: Stemmer ikke, og 20 var fraværende. Ja stemte samtlige tilstedeværende Medlemmer af Venstrereformpartiet og det moderate Venstre. Nej stemte Socialdemokraterne og det radikale Parti samt Medlemmerne Alberti, N. Andersen, Ellinger, Hammerich, Lange, Madsen Halsted, H. L. Møller, Neergaard og Parkov. De fraværende var (med Orlov) Fraenkel, Karl Hansen, Skive,

der var syg, Jungersen, der ogsaa var syg, og Krabbe, H. Madsen, Marott, Nielsen-Grøn og Martin Olsen, der ligeledes var syg. Uden Orlov var fraværende: Christian Rasmussen, Rørdam, Sabro, Trier, Alfred Christensen, Deuntzer, Effersøe, Guldbrandsen, Svend Høgsbro, K. M. Klausen, Sigvald Olsen og Ovesen.

Som et Eksempel paa de Angreb, der blev rettet imod Justitsminister Albertis Administration kan anføres, at der — under Folketingets Behandling af Finansloven altsaa — bl. a. blev sagt, at Alberti havde givet Dispensation fra Byggeloven ved Opførelse af et stort Bygningskompleks paa Betingelse af, at man købte Stenene paa et Alberti tilhørende Teglværk. Da Alberti fik Ordet til Besvarelse af de mange Angreb, der var rettet imod ham, var vi indenfor Venstrereformpartiet meget spændt paa, hvordan han vilde klare den Sag. Det gik langt lettere, end i hvert Fald jeg havde tænkt mig. Jeg ser endnu Alberti staaende ved Ministerbordet, høj og myndig. Han havde den Vane — i Modsætning til de fleste andre — at gøre sine Notater paa smaa Lapper Papir. Han stak Fingeren ned i en Vestelomme, tog en Lap frem, saa paa den og sagde: Ja, saa var der altsaa den Bygning, som der er givet Dispensation fra Byggeloven for. Det skulde altsaa være, fordi den paagældende Entreprenør har faaet Murstenene fra mit Teglværk. Selvfølgelig kan jeg ikke vide eller huske Rede paa, hvem der køber Sten paa mit Teglværk, og jeg telefonerede derfor ud til Værket og sagde til dem, at de maatte gennemse Bøgerne og derefter oplyse mig om, hvorvidt den paagældende Entreprenør havde købt et større Parti Mursten. Da Undersøgelsen var til Ende, fik jeg det Svar, sagde han, at den nævnte Entreprenør ikke havde købt Sten paa mit Teglværk. Vi syntes, at det var godt klaret; men da vi senere fik at vide, at den Entreprenør, der havde hele Bygningskomplekset i Entreprise, havde bortakkorderet alt Murerarbejdet paa Bygningskomplekset til Murermesteren paa den Maade, at denne selv skulde skaffe Stenene, gik Glansen jo noget af Albertis Besvarelse.

Navnlig Venstrereformpartiets Medlemmer af Finansudvalget var særlig ilde berørt af de mange og stærke Angreb paa Albertis Administration, og efter Aftale imellem os indbyrdes bad Anders Nielsen I. C. Christensen om at komme til Stede en Aften i Finansudvalgets Ordførerværelse. Det blev aftalt mellem ham og I. C. Christensen, hvilken Aften det passede for ham at komme til Stede, og Venstres Medlemmer i Finansudvalget samledes altsaa hos mig.

I. C. Christensen kom til den fastsatte Tid, og vi forelagde ham vore Betyrninger over de mange Angreb paa Justitsministeren. Hvorvidt I. C. Christensen allerede paa dette Tidspunkt havde bestemt sig til at lade Alberti gaa ud af Ministeriet, ved jeg ikke. Han sagde i hvert Fald intet som helst, der kunde tydes i den Retning. Da Forhandlingerne ebbede ud, resultatløst syntes det os, sagde Anders Nielsen til I. C. Christensen: »Ja, ja, det faar jo at gaa med Angrebene paa Alberti som det kan, det maa vi jo tage med, men én Ting synes jeg vilde være beroligende for os: at faa Sikkerhed for, at Alberti er solvent.« Paa denne Forespørgsel af Anders Nielsen svarede I. C. Christensen, at vi indenfor Venstre i Finansudvalget nok kunde indse, at han ikke kunde gaa til en af sine Ministre og spørge, om han var solvent. Dette maatte vi indrømme, og Samtalen endte forsaavidt resultatløst, men I. C. Christensen maatte dog have faaet et meget tydeligt Indtryk af, at vi ingenlunde var glade for Albertis Forbliven i Ministeriet.

Nogen som helst Antydning af, at I. C. Christensen var enig i, at det var uheldigt med Albertis Forhold, endnu mindre af, at det vilde blive nødvendigt at lade Alberti gaa af som Minister, fremkom der ikke hverken ved denne eller andre Lejligheder fra I. C. Christensens Side.

Som tidligere meddelt, afgik Alberti som Justitsminister samtidig med Ole Hansen den 23. Juli. Ikke længe efter var jeg sammen med Alberti ved Kongefugleskydningen paa »Den kongelige Skydebane«, hvortil alle Ministeriets Medlemmer var indbudte. Der var nogen Tale om, at Alberti skulde have været »Fuglekonge«, men dette blev dog frafaldet sikkert paa Grund af de mange Angreb, der havde været rettet mod hans Administration.

Og saa meldte Alberti sig paa Politikontoret den 8. September 1908. Der var sammenkaldt til Ministermøde den samme Dag Klokken 10 Formiddag, hvor Gennemgang af Finanslovsforslaget for Finansaaret 1. April 1909—31. Marts 1910 skulde paabegyndes. Hver af Ministrene havde udarbejdet sit Budgetforslag, der med Bemærkninger — »Anmærkninger« — var trykt og nogle Dage før tilsendt Finansministeren. Ved Mødets Begyndelse meddelte Konseilspræsidenten, at vi ikke kunde komme ret langt med Gennemgangen af Finanslovsforslaget, da vi skulde møde ved »Toldboden« (Havnen) for at tage imod Kejserinde Dagmar. Vi var jo tre nye Ministre (Neergaard, Anders Nielsen og jeg), der ikke havde været

med til en saadan Modtagelse før, og vi spurgte derfor om, hvilken Paaklædning man skulde møde i, om vi skulde have Uniformen paa. I. C. Christensen oplyste os om, at man mødte i Formiddagsdragt: Diplomatfrakke og høj Hat. Neergaard og Anders Nielsen sagde begge, at de ikke havde Frakke og høj Hat dernede i Ministerialbygningen, hvortil I. C. Christensen svarede, at det da heller ikke gjorde saa meget, at de ikke mødte. Det var da bedre ikke at møde, end at komme i Jakke og rundpuldet Hat. Derefter bad Neergaard om Ordet og sagde, at han, forinden han begyndte paa sine Bemærkninger til de fra Ministrene modtagne Budgetforslag, gerne vilde have Lov at nævne et specielt Forhold. Han havde af Statsgældsdirektøren (P. O. A. Andersen) ved Overtagelsen af Finansministeriet — I. C. Christensen, der havde været fungerende Finansminister siden Vilhelm Lassens Død, havde bedt Statsgældsdirektøren om at foretage Afleveringen og forestille den nyudnævnte Minister for Personalet — faaet Besked om, at »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« — Alberti — havde »laant« 1½ Mill. Kroner af Statskassen. Deraf skulde 500,000 Kr. have været tilbagetalt den første September, men Afdraget var ikke indgaaet. Neergaard ønskede at faa at vide, hvad han skulde foretage sig i den Anledning. I. C. Christensen svarede, at han syntes, at Neergaard godt kunde lade Statsgældsdirektøren gaa ned til Alberti i »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« for at minde ham om, at det var over Tiden for det første Afdrags Betaling til Statskassen.

Det gjorde paa mig i hvert Fald et pinligt Indtryk at lægge Mærke til, at denne Oplysning om det Laan, Alberti havde modtaget fra Statskassen, var noget nyt, ikke alene for os nye Ministre, men ogsaa for de tidligere Medlemmer af Ministeriet, men nogen Forhandling derom blev der ikke Lejlighed til. Ingen af de tidligere Ministre udtalte sig derom, og vi, der var ny i Ministeriet, selvfølgelig heller ikke.

Vi forlod altsaa Ministermødet og begav os til vore respektive Ministerier. Paa Vej op igennem den lange Gang i Ministerialbygningen gik jeg sammen med Indenrigsminister Sigurd Berg og Justitsminister Svend Høgsgbro, og Berg sagde da til os: »Jeg talte før Mødet i Telefonen med I. C. Christensen og fik at vide, at vi skulde ned til Modtagelse ved Havnen, saa jeg har bestilt Vogn. Hvis d'Herrer vil køre med mig, er der jo god Plads i Vognen.« Ankommen til Trafikministeriet iførte jeg mig Diplomatfrakken og

tog den høje Hat frem. Lidt senere hørte jeg Vognen komme ind i Gaarden for at vende, det var jo den Gang Landauere, vi kørte i ved saadanne Lejligheder. Jeg begav mig ned ad en Bagtrappe til Gaarden. Justitsminister Svend Høgsbro stod ved Vogndøren, men tog mig straks i Frakkeærmet, førte mig hen bag ved Vognen og sagde til mig: »Kan De tænke Dem, Politidirektør Eugen Petersen har lige været hos mig og meddelt, at Alberti har været hos ham og meldt sig. Der mangler nok 13 Millioner i »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«.« Nu kom Sigurd Berg ned ad Trappen, og vi steg ind i Vognen, hvor vi af Justitsminister Svend Høgsbro fik en nærmere Forklaring. Han fortalte, at straks han kom fra Ministermødet og lige havde faaet sin Frakke paa og sin høje Hat frem, kom Budet, der sad i Forværelset, ind til ham og sagde, at Politidirektøren var der for at tale med Justitsministeren. »Jeg sagde, at Budet maatte sige til ham, at jeg skulde ud, saa han maatte komme igen en anden Gang, men Budet kom straks tilbage og sagde, »at Politidirektøren nødvendigvis skulde tale med Ministeren med det samme.« »Ja, ja, lad ham saa komme ind,« og han kom altsaa ind og gav mig den sørgelige Meddelelse om, at Alberti havde meldt sig paa Politidirektørens Kontor.« Vi tre var enige om, at naar vi kom ned til Havnen, skulde Justitsministeren faa I. C. Christensen trukket til Side for at faa sagt ham den skæbnsvangre Nyhed. I. C. Christensen bad Kong Georg af Grækenland, der var til Stede, om, naar de kom ud til Charlottenlund, da at sige til Kongen, hvad der var passeret, hvilket Kong Georg selvfølgelig var villig til. Paa den Maade fik Kong Frederik den Ottende altsaa Meddelelse om, at Alberti havde meldt sig. Den følgende Dag skulde Ministermødet fortsættes, men ret naturligt blev det ikke Finanslovsforslaget, der drøftedes, men Alberti-Sagen og Spørgsmaalet om, hvorvidt Ministeriet af den Grund skulde gaa af. Der var forskellige Meninger herom, men Sigurd Berg holdt meget bestemt paa, at Ministeriet skulde blive siddende. Hvis Ministeriet gik af, vilde det efter Sigurd Bergs Opfattelse blive udlagt som et Vidnesbyrd om, at Ministeriet følte sig medskyldigt. Sigurd Berg skulde den følgende Dag tale ved et Møde i Kolding og var til Sinds ikke at sige noget videre om Alberti-Sagen, men vilde hævde, at Ministeriet ikke havde vist og ikke kunde vide noget om, at han var en Bedrager.

Det var Meningen, at Ministermødet til Gennemgang af Finanslovsforslaget skulde fortsættes Dagen efter Bergs Hjemkomst fra

Mødet i Kolding, men Ministermødet fik et helt andet Forløb end ventet. I. C. Christensen begyndte med at oplæse et Brev, han samme Morgen havde modtaget fra Udenrigsminister Grev Raben-Levetzau, hvori Udenrigsministeren meddelte Konseilspræsidenten, at han ikke kom til Stede ved Ministermødet, fordi han til Kongen havde indgivet sin Begæring om at træde ud af Ministeriet. I. C. Christensen, der aabenbart syntes, at det var en mindre korrekt Fremgangsmaade af Greven at indgive sin Afskedsbegæring til Kongen uden at tale med Konseilspræsidenten derom, sagde, at nu syntes han, at han var nødt til at tage ud til Kongen for personlig at tale med ham om Alberti-Sagen. Det var vi andre Ministre enige med ham i, men var selvfølgelig interesserede i saa snart som muligt at faa Resultatet af Samtalen, og der blev derfor ansat et nyt Møde ved den Tid, I. C. Christensen mente at kunne være tilbage. Da vi paa det fastsatte Klokkeslet paany mødte hos Konseilspræsident I. C. Christensen, oplyste han, at da han kom ind til Kongen, sagde Kongen til ham: »Ja, De ved naturligvis, at Udenrigsministeren har tilskrevet mig, at han ønsker at udtræde af Ministeriet?« Og da han bekræftede dette, sagde Kongen: »Nu synes jeg, at De ogsaa skulde indgive Ministeriets Demissionsbegæring.« I. C. Christensen fortsatte: »Javel, Deres Majestæt! og saa var den Samtale ikke længere.« Nogen Fortsættelse af Ministermødet var derefter overflødig. I. C. Christensen satte sig til at skrive Afskedsbegæringen for Ministeriet, og vi andre Ministre begav os til vore respektive Ministerier, uvisse om, hvordan Fremtiden vilde tegne sig.

Der gik ikke mange Dage, før Kongen henvendte sig til Neergaard om at danne et nyt Ministerium. Da han kom tilbage til Rigsdagen efter at have været hos Kong Frederik den Ottende, fik han fat i Anders Nielsen og mig og fortalte os, at han havde været hos Kongen, der havde anmodet ham om at danne et nyt Ministerium. Han gik ud fra, at vi vilde fortsætte som Ministre i det Ministerium, han nu havde paataget sig at søge dannet. Han sagde straks, at I. C. Christensen og Sigurd Berg ansaa han det for heldigst ikke at medtage i det ny Ministerium, men hvilke Mænd der iøvrigt skulde ind i dette, vilde han tænke nærmere over, inden han nævnede Navne. Iøvrigt fandt han det rigtigt, at Rigsdagen blev sammenkaldt før den ordinære Tid: Første Mandag i Oktober; men om Ministeriet Neergaards Dannelse er tidligere fortalt.

Rigsretsanklagen imod de tidligere Ministre: I. C. Christensen

og Sigurd Berg er kendt nok. I. C. Christensen blev altsaa frikendt, medens Sigurd Berg idømtes en Bøde. Rigsretsdommens Præmisser var for dem begge næsten mere fældende end selve Dommen. Rigsretssagen foregik i den daværende Landstingssal, og engang jeg var i København, gik jeg op for at høre og se, hvordan dette foregik. Det var første Gang, jeg saa Højesteretsagfører Frits Bülow, med hvem jeg forøvrigt fik et nøjere Samarbejde, da vi begge blev Medlemmer af Ministeriet Berntsen. Frits Bülow var jo Forsvarer saavel for I. C. Christensen som for Sigurd Berg, og jeg beundrede hans Defensorat, men nogen lystelig Sag var det ikke at høre paa, og jeg gentog ikke mine Besøg paa Tilhørerpladsen under Rigsretsanklagen.

Ogsaa Dommen over Alberti er bekendt. Han idømtes jo otte Aars Tugthus og begyndte Afsoningen i Horsens Tugthus, som han ved Begyndelsen af sin Ministertid havde forevist for en Del af Rigsdagens Medlemmer. Senere blev han overflyttet til Vridsløselille vistnok paa Grund af Sygdom, men iøvrigt hørte man i Virkeligheden ikke mere om Alberti. Jeg saa ham aldrig siden det før-omtalte Besøg paa »Den kongelige Skydebane«, men enkelte havde da set ham, efter at han var kommet ud af Fængslet. Jeg husker saaledes en Samtale med den socialdemokratiske Folketingsmand: A. C. Meyer, hvori han fortalte, at han, kort Tid efter Albertis Løsladelse, havde staaet bag paa en Sporvogn, der kørte ud ad Strandvejen. »En Herre stod af, og da han begav sig nedad en Sidevej, mindedes jeg Alberti. Jeg saa ham jo kun bagfra, men han lignede i hele sin Gang og Maade at bevæge sig paa i den Grad den tidligere Justitsminister Alberti, saa jeg er ret sikker paa, at det var ham.« En anden Tilstedeværende, der deltog i Samtalen med A. C. Meyer, spurgte, om han kunde huske, hvilken Sidevej den paa-gældende Herre gik nedad, og fjøede til: »For Alberti boede den første Tid efter sin Løsladelse hos Professor Westergaard, og han bor paa Scherfigsvej.« »Ja, det skal nok passe, at det var der, jeg saa den Herre staa af Sporvognen.« Ved den samme Lejlighed blev det ogsaa fortalt, at Alberti straks, efter at han slap fri, gik op til I. C. Christensen og spurgte, om han hadede ham, og at I. C. Christensen havde svaret, at han ikke bar Had til nogen, heller ikke til Alberti. Ogsaa hos andre skal Alberti have været for at bede om Undskyldning, men noget sikkert i saa Henseende ved jeg ikke. Alberti fik fra Justitsministeriet noget Arbejde med Afskrivning af

Retsprotokoller, men levede iøvrigt stille og tilbagetrukket. Justitsminister Frits Bülow fortalte en Gang, at hans Kompagnon — det var før Bülows Ministertid — Overretssagfører Bay, som bl. a. ogsaa skulde ordne Albertis Smøreksporthandling, efter at man paa Bays Kontor havde gennemgaaet Albertis Formuesforhold og ansat de mange Grunde, Teglværk m. m., som Alberti var Ejer af, til en skønsmæssig Værdi, gik til Alberti for at vise ham Specifikationen over Ejendommene m. m. Alberti gennemgik den paagældende Specifikation meget nøje og havde forskellige Indvendinger at gøre med Hensyn til den ansatte Værdi, som han i nogle Tilfælde ansaa for at være for lav. Bay havde da gjort den Bemærkning til Alberti, at det jo i og for sig betød mindre, da det ved Realisationen jo viste sig, hvad de paagældende Ejendomme kunde udbringes i. Og da havde Alberti svaret: »Ja, det synes De maaske, men det er ingenlunde ligegyldigt for mig, for jeg regner med, at jeg skal blive i Stand til at betale hele Underskuddet.« Dette synes at tyde paa, at Alberti i hvert Fald paa dette Tidspunkt virkelig haabede paa, at han paany skulde komme i Besiddelse af en Formue, saa han kunde blive i Stand til at betale saavel »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« som Smøreksporthandlingen, hvad han skyldte dem.

Alberti boede vistnok en Tid hos sin Søster, Frøken Sophie Alberti, men lejede i hvert Fald senere et Værelse ude paa Frederiksberg. Jeg ved fra paalidelig Kilde, at Alberti efter en Annonce i »Berlingske Tidende« mødte hos den paagældende Dame, der vilde leje Værelser ud, og saa paa disse. De passede ham meget godt, og Betalingen havde han heller intet at indvende imod, men da den fornødne Aftale var truffen og Lejekontrakt skulde oprettes, sagde Alberti: »Men De kender mig aabenbart ikke, jeg er Alberti, og saa vil De maaske ikke leje Værelserne ud til mig.« Men Damen sagde: »Det gør ikke noget,« og Lejekontrakten kom i Stand.

INDENRIGSMINISTER I MINISTERIET KLAUS BERNTSEN

I Begyndelsen af Juni Maaned 1910 forlød det i Bladene, at Kong Frederik den Ottende havde anmodet Folketingsmand Klaus Berntsen om at danne Ministerium. En Søndag Eftermiddag saa min Kone fra Vinduet — vi boede den Gang i Frederiksgade Nr. 8 — Klaus Berntsen komme gaaende og skraa over Gaden til Nr. 10, hvor Anders Nielsen boede. »Ja, saa vil han nok tale med Anders Nielsen om S sammensætningen af Ministeriet«, svarede jeg. Lidt hen paa Aftenen samme Dag kom Anders Nielsen ind til mig, han var imod Sædvane faamælt, men spurgte mig, om jeg havde noget Kendskab til en Mand, der tidligere havde været Herredsfoged i Løgstør og som hed Rosenørn. Jeg maatte indrømme, at jeg ikke havde noget større Kendskab til ham, men havde hørt ham meget fordelagtig omtale oppe i Løgstøregnen. Da Anders Nielsen fremdeles ikke sagde noget videre, spurgte jeg lige ud, om der var Tale om Rosenørns Indtrædelse i det nye Ministerium som Justitsminister. »Ja,« svarede Anders Nielsen, »eller maaske som Indenrigsminister.« Anders Niensens Besøg var iøvrigt meget kort, og han ønskede aabenbart ikke at drøfte det nye Ministeriums Sammensætning med mig. Næste Dag var jeg som sædvanlig paa Hypothekbankens Kontor. Lidt hen paa Eftermiddagen, antagelig om ved Klokken tre, ringede det paa Telefonen i mit Værelse. Det var Klaus Berntsen, der sagde mig, at de sad nogle oppe hos Anders Nielsen i Frederiksgade og lavede nyt Ministerium. Nu vilde han spørge mig, om jeg kunde tænke mig at overtage Indenrigsministeriet i det Ministerium, han stod i Færd med at danne. Jeg sagde naturligvis Ja Tak til Opfordringen, men føjede til, at jeg havde tænkt mig, at han selv vilde have Indenrigsministeriet. Klaus Berntsen svarede, at det vilde han selvfølgelig ogsaa helst, men Kongen havde bedt ham overtage Forsvarsministeriet, og det var han altsaa nødt til, da han ikke ansaa det for rigtigt at tage militære Befalingsmænd som Ministre. »Men,« føjede han meget elskværdigt til, »naar

jeg ikke kan blive Indenrigsminister, er der ingen, jeg hellere vil betro dette Ministerium til, end dig.« Klaus Berntsen bad mig komme hen til Anders Nielsen straks, »for vi sidder og er omtrent færdige med at danne Ministerium.« Jeg kørte selvfølgelig straks hen til Anders Nielsen og blev i Entréen modtaget af ham og Klaus Berntsen. Vi gik ind i en Stue ved Siden af den Dagligstue, hvor de øvrige, der var sket Henvendelse til, var samlet. Klaus Berntsen og Anders Nielsen gav mig Underretning om, hvem jeg vilde komme til at sidde i Ministerium sammen med, og spurgte mig paany, om jeg kunde tænke mig at overtage Indenrigsministeriet, og jeg sagde Ja til Opfordringen. Saa lukkede Anders Nielsen Døren op ind til Dagligstuen, og jeg blev forestillet for Medlemmerne af det vordende Ministerium, som jeg iøvrigt kendte personligt, med Undertagelse af Frits Bülow og Grosserer Muus. Imellem de vordende Ministre var ogsaa Højskoleforstander Appel fra Askov. Han havde betinget sig Lejlighed til at forhandle, ikke alene med sin Kone, men ogsaa med Lærerne paa Askov Højskole, inden han sagde endelig Ja til at overtage Stillingen som Kultusminister. Vi gik jo alle ud fra, at Appel vilde sige endelig Ja, men, sagde Klaus Berntsen, jeg er jo nødt til, naar jeg gaar til Kongen med Listen, at nævne det af Appel tagne Forbehold. Derfor er det nødvendigt i den Ministerliste, som kommer i Bladene i Morgen, at skrive, at jeg ad interim har overtaget Kultusministeriet.

Klaus Berntsen tog altsaa ud til Kongen paa Charlottenlund. Vi andre fik strengelig Paalæg om ikke at maatte sige noget om Ministeriets Sammensætning, da Kongen selvfølgelig ikke, hverken af Aftenbladene eller af Løbesedler, maatte se noget som helst om, hvem de forskellige Ministerier var tiltænkt. Skønt jeg boede lige ved Siden af, hvor vi havde været samlet, gik jeg tilbage til Hypothekbanken og fortsatte mit Arbejde der. Da jeg kom hjem til Middag om ved Klokken seks, fandt jeg selvfølgelig Lejlighed til at sige min Kone den store Nyhed: at jeg nu skulde være Indenrigsminister i Ministeriet Berntsen, men hverken til min Datter, der var hjemme hos os, eller andre sagde jeg noget. Imidlertid kom et Par Unge i Besøg hos min Datter, kort efter at vi havde spist; hun foreslog, da Vejret var saa godt, at vi skulde gaa en Tur paa Langelinie, hvor jeg skulde give Kaffe til hendes Gæster. Jeg sagde Ja, og min Kone og jeg spadserede ud paa Langelinie og drak Kaffe i Pavillonen. Da vi maaske nok lidt sent kom tilbage til

Frederiksgade, sagde Pigen: Der har været saa mange Telefonopringninger, og de var alle om det samme Spørgsmaal. Naar jeg oplyste dem om, at Direktøren ikke var hjemme, spurgte de, om jeg vidste noget om, at Direktøren skulde være Medlem af det ny Ministerium, og om jeg vidste noget om, hvem der iøvrigt skulde være med. Jeg maatte jo svare, at det havde jeg slet intet hørt om. Paa den Maade slap jeg let uden om det vanskelige Spørgsmaal, som Telefonopringningerne, hvis jeg havde været til Stede, vilde have stillet mig overfor. Dette, at blive fri for Forespørgsler, var vel nok en medvirkende Aarsag til, at jeg saa beredvilligt sagde ja til min Datters Forslag om, at min Kone og jeg skulde gaa med paa Langelinie og drikke Aftenkaffen dér.

Den følgende Dag stod Ministerlisten naturligtvis i samtlige Hovedstadsblade med mere eller mindre hæderlig Omtale af os, der havde sagt Ja til Overtagelsen af de Ministerier, vi var udset til. Det var jo aftalt imellem Kongen og Konseilspræsident Berntsen, at vi samme Dag skulde forestilles for Kongen og derefter overtage vore respektive Ministerier. Ved Modtagelsen hos Kongen skete i Virkeligheden ikke noget. Berntsen holdt en af sine mesterlige smaa Taler, og Kongen bød os Velkommen og udtalte Haabet om et godt Samarbejde med ham og i Ministeriet indbyrdes. Han kendte os jo saa at sige alle fra vor tidligere Ministertid. I Virkeligheden var det vel kun Grosserer Muus, der skulde overtage Handelsministeriet, som Kongen ikke kendte. Appel var jo ikke til Stede, men ham kendte Kongen bl. a. fra Kongens Besøg i Askov.

Hen paa Eftermiddagen skete Overtagelsen af Ministerierne. Det var jo den senere Forsvarsminister Munch, der havde været Indenrigsminister, som afleverede til mig. I Indenrigsministeriet er der, som bekendt, en stor Sal med bonet Gulv og prægtige Loftsmalerier. I denne Sal samledes ikke alene alle Ministeriets Embedsmænd, men ogsaa Cheferne for de Institutioner, der efterhaanden var oprettet under Indenrigsministeriet: Sygekasseinspektøren, Sparekasseinspektøren (der dengang hørte under Indenrigsministeriet), Ulykkesforsikringsraadet m. fl. Munch holdt en lille Takketale til de forsamlede Embeds- og Tjenestemænd. Det havde været en Glæde for ham at samarbejde med dem, og han udtalte Haabet om og sin Forvisning om, at ogsaa jeg vilde finde Glæde og Tilfredshed i Samarbejdet med den udmærkede Tjenestemandsstab.

Jeg kendte ogsaa de fleste af Tjenestemændene i Indenrigsmini-

steriet, og jeg tør nok sige, at Samarbejdet med dem blev saa godt som ønskeligt. Iøvrigt var Forretningsgangen i Indenrigsministeriet selvfølgelig omtrent den samme som i Trafikministeriet. Den eneste Forskel var, at i Trafikministeriet var der en bestemt Dag, hvor Departementschefen kom til »Referat«, en Gang ugentlig. Undertiden havde Departementschefen en eller et Par Sager med sig, som han ønskede selv at forelægge for Ministeren, men iøvrigt havde han givet Kontorcheferne Besked om at møde i Forværelset til Ministerens private Kontor med de Sager, der ved den paagældende Lejlighed skulde forelægges, gives Referat af. Naar Departementschefen var færdig, kaldte han paa den ene Kontorchef, som saa kom ind med en hel Stabel af Sager. Kontorchefen begyndte med at referere Sagen og derefter at sige sin Mening om, hvordan der skulde tages paa den. Som Regel var Departementschefen, der selvfølgelig kendte Sagen i Forvejen, enig med Kontorchefen, og i saadanne Tilfælde kunde jeg som Minister tiltræde Sagen straks. Men naar Departementschefen og Kontorchefen ikke var enige, sagde Departementschefen: »Det er vist bedst Ministeren beholder Sagen for at se nærmere paa den.« Det skete da ogsaa, selv naar der var Enighed mellem Departementschefen og Kontorchefen, at jeg bad om at beholde Sagen. I Indenrigsministeriet var der ikke nogen bestemt Referatdag hver Uge. Dengang jeg talte med Departementschefen om, hvordan Ordningen var i Trafikministeriet, sagde han: »Her i Indenrigsministeriet har vi, i hvert Fald i den Tid, jeg har været i Ministeriet, haft det saadan, at jeg gaar til Ministeren med Sagerne, efterhaanden som jeg bliver færdig med dem. Og det sker ogsaa undertiden, at jeg beder den paagældende Kontorchef om at forelægge en Sag for Ministeren. Vi har jo i det hele vistnok flere Sager, end man har i Trafikministeriet.« Til at begynde med var det vel nok et Savn for mig, at der ikke var bestemte Referatdage, men efterhaanden befandt jeg mig i Virkeligheden vel derved og ikke mindst ved, at jeg jo hurtigt lærte, at man godt kunde sende Bud efter en Kontorchef og forhandle med ham om en Sag, der var forebragt Ministeren enten i Finansudvalget eller under Forhandlingerne i Folketingssalen.

Det viste sig at være rigtigt, at der var flere Sager i Indenrigsministeriet end i Trafikministeriet, og disse var meget mere forskelligeartede. Alt, hvad der vedrørte Kommunalvæsenet, var jeg som mangeaarig Sogneraadsformand ret godt hjemme i, og for

disse Sagers Vedkommende kunde jeg let danne mig en Mening om, hvordan Sagen saa ud i Praksis, ikke alene naar det gjaldt Landkommunerne, men ogsaa hvor det gjaldt en Bykommune. Men der var jo Sager, som for saa vidt laa helt fremmed for mig, fordi jeg ikke havde haft nogen Lejlighed til at sætte mig ind i dem. Dette gjaldt da navnlig Styrelsen af Grønland, der dengang hørte under Indenrigsministeriet. Saavel Enevold Sørensen som Sigurd Berg havde, i den Tid de var Indenrigsministre, været en Tur i Grønland og havde saaledes faaet personligt Kendskab til Styrelsen af Landet set deroppe fra, navnlig ved deres Forhandlinger med Inspektørerne i Grønland. Sigurd Berg havde som Indenrigsminister faaet gennemført en ny Lov om Grønlands Styrelse. Efter de tidligere gældende Regler var der en Direktør, der havde hele Styrelsen af de grønlandske Forhold under sig, dog ikke Kirke- og Skolevæsenet, der hørte direkte under Kultusministeriet, men alt det øvrige, baade Handel og Administration, hørte under Direktøren for Grønlands Styrelse. Ved den ny Lov, som Indenrigsminister Sigurd Berg havde faaet gennemført, var det bleven bestemt, at der skulde være en særlig Chef for Handelen, der efter Loven skulde være ligestillet med Direktøren. Han benævnedes i Loven som Handelschefen, og selvfølgelig skulde han have alt, hvad der vedrørte Handelen, saavel Indkøbene af de Varer her i Landet, der skulde sendes op til Grønland, som de Varer, der skulde købes i Grønland og sendes hened, under sig. Men iøvrigt var det overladt til Fastsættelse ved en kongelig Anordning, hvilke Sager der skulde høre under hver af de to Chefer. Denne kongelige Anordning skulde udstedes om kort Tid, saa det var nødvendigt for mig straks at tage fat paa Udarbejdelsen af den. Handelschefen, der forøvrigt kun var konstitueret, havde om Sommeren været en Tur i Grønland, men han kunde selvfølgelig ikke paa Grundlag af et enkelt Besøg være saa godt ind i Sagerne som Direktøren, der i mange Aar havde beskæftiget sig med de grønlandske Forhold. Jeg bad de to Chefer: Direktør Ryberg og Handelschef Wesche, om at komme op i Ministeriet for at tale om Indholdet af den kongelige Anordning, som i Henhold til Loven skulde udstedes. Det blev til mange Forhandlinger mellem de to Chefer og mig. Jeg opdagede ret hurtigt, at det var vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at faa dem til at enes om noget som helst. Der var jo særlige Skibe, der gik til Grønland, og nu skulde det planlægges, hvordan Sejlsadsen den følgende Som-

mer skulde foregaa. Handelschefen havde sin Mening om, hvilke »Udsteder« der først skulde anløbes. »Og hvad skal det Skib saa have med hjem?« spurgte Direktør Ryberg, »for dér har de jo hverken Skind eller andre Ting at sende herved til Danmark.« »Ja, saa maa Skibet sejle herved i »Ballast«,« svarede Handelschefen. »Og hvor vil De faa den Ballast fra?« spurgte Direktøren. »Eskimoerne har vel nok Tid til at samle Sten op,« svarede Handelschefen. »Ja, det kunde de jo nok faa Tid til,« svarede Direktøren, »men der er ingen Sten at faa fat i paa Stedet.« Dette er kun en Prøve paa de Vanskeligheder, som jeg blev stillet overfor ved Styrelsen af de grønlandske Sager.

For at faa den kongelige Anordning udarbejdet maatte jeg bede Departementschefen være mig behjælpelig, og det lykkedes da ogsaa at faa den lavet. Selvfølgelig var ingen af de to Chefer tilfreds med Forslaget, hvad jeg iøvrigt tog som et Vidnesbyrd om, at Indholdet ikke var saa helt galt. Der skete forøvrigt det, at dengang den kongelige Anordning var til Behandling i et Ministermøde før Statsraadet, sagde Klaus Berntsen, at han havde faaet at vide, at den tidligere Indenrigsminister, Sigurd Berg, var meget fortrydelig over, at han ikke var bleven tilkaldt til en Konference om Sagen. Han var dog den, der havde gennemført Loven og tilmed været en Tur i Grønland; Klaus Berntsen syntes derfor, at det var hensynsfuldt imod Berg at give ham Lejlighed til at se Forslaget til den kongelige Anordning, og han skulde nok i Statsraadet sige til Kongen, at den paagældende Sag ønskedes udsat til senere. Sigurd Berg fik altsaa Forslaget til Anordningen tilsendt. Han havde forøvrigt ikke noget at indvende imod den, saa den blev i et følgende Statsraad forsynet med Kongens Underskrift. Jeg blev imidlertid klar over, at det slet ikke var nogen heldig Ordning, der var blevet indført ved den ny Lov om Grønlands Styrelse, og drøftede dette med Departementschefen i Indenrigsministeriet, som henstillede til mig at bede nogle af de i Grønland ansatte, men paa Orlov i Danmark værende Tjenestemænd, om, som et privat Udvalg, at samles og drøfte indbyrdes, hvorledes de ansaa det for rigtigst, at Styrelsen af Grønland blev ordnet. Departementschefen vidste jo god Besked med, hvilke grønlandske Tjenestemænd der var hernede paa Orlov. De fik en Indbydelse til at komme til Stede en Dag i Ministerialbygningen, og jeg forelagde dem baade de Vanskeligheder, jeg havde haft, og mit Ønske om, at de vilde være mig behjælpelig med

at finde, hvilke Ændringer i Loven om Styrelsen af Grønland der af dem ansaas for praktiske. De gik beredvilligt ind paa at deltage i Forhandlinger i nogle Møder. Det blev slet ikke saa faa Møder, vi holdt; jeg sad selv for Bordenden og ledede Møderne i den store Sal i Indenrigsministeriet, og jeg lærte uhyre meget af de Mænd, der havde gjort Tjeneste deroppe i flere Aar; det viste sig under Forhandlingerne, at ogsaa Tjenestemændene var klare over det uheldige i at have to sideordnede Chefer i Styrelsen af Grønland. Helt at komme tilbage til den gamle Ordning med en Direktør, der stod i Spidsen for det hele, var ikke saa let og forøvrigt heller ikke ønskeligt. Vi enedes om, at der skulde være en Direktør, der skulde have under sig en handelskyndig Mand, som altsaa ikke var sideordnet Direktøren, men stod under ham. Under de mange Forhandlinger, der førtes i Udvalget, blev jeg klar over, at det var vanskeligt med den Adskillelse, der hidtil havde bestaaet imellem Kirke- og Skolespørgsmaal og den øvrige Administration i Grønland. Og da jeg nævnede, at en eventuel Direktør for Grønland vistnok ogsaa burde have Kirke- og Skolespørgsmaal, var man straks fra alle Sider enig i, at det navnlig for Undervisningens Vedkommende vilde være i høj Grad ønskeligt, at ogsaa disse Spørgsmaal kom under Direktørens Omraade.

Imellem de grønlandske Tjenestemænd, der var hernede i Danmark og som deltog i Udvalgets Forhandlinger, var Daugaard-Jensen, som dengang var den ene af de to Inspektører i Grønland. Da vi var færdig i Udvalget, var jeg klar over, at hvis de fornødne Ændringer i den gældende Lov om Styrelsen af Grønland blev gennemført paa Rigsdagen og fik Kongens Stadfæstelse, vilde jeg bede Daugaard-Jensen om at overtage Stillingen som Direktør. Han og forøvrigt ogsaa de andre Tjenestemænd fra Grønland skulde afsejle fra København med den første Grønlandsbaad. Nogle Dage før Afrejsen bad jeg Daugaard-Jensen om at komme op i Ministeriet, og jeg sagde da til ham, at hvis Lovforslaget gik igennem paa Rigsdagen, havde jeg tænkt at bede ham om at overtage den nye Stilling som Direktør for Styrelsen i Grønland. Det kom ham vistnok noget overraskende. Han havde vel nok tænkt sig, at Direktør Ryberg skulde fortsætte i Direktørstillingen, men han sagde dog ikke Nej, forlangte kun et Par Dages Betænkningstid. Efter denne meddelte han mig, at han sagde Ja til at overtage Stillingen. Da jeg kort Tid efter i et Ministermøde skitserede, hvordan jeg havde

tænkt mig, at Lovforslaget om Ændringer i den tidligere Styrelses Lov for Grønland skulde se ud og givet et kort Referat af de Forhandlinger, der var ført med Tjenestemænd fra Grønland, sagde Kultusminister Appel: Naa, det er Meningen, at den ny Direktør ogsaa skal have Kirke- og Skolespørgsmaal under sig. Det vil man i mit Ministerium være ked af, for det interesserer de paagældende Embedsmænd meget, hvordan det gaar i Grønland, men jeg indrømmer, at der er noget berettiget i det af dig stillede Forslag og de af Tjenestemændene fra Grønland anførte Betragtninger, saa jeg skal ikke modsætte mig det. Jeg vilde dog gerne, sluttede Appel, have Lejlighed til at hilse paa den Mand, som du har udset til Direktør og tale med ham om de Sager, der hidtil har hørt under mig. Jeg lovede ham selvfølgelig, at Daugaard-Jensen skulde komme op til ham inden Afrejsen og føjede til, at det naturligvis var Meningen, at Direktøren for Grønland fremdeles skulde forhandle med Kultusministeren om Skole- og Kirkespørgsmaal, og at han (Direktøren) for saa vidt skulde staa under Kultusministeriet, som han naturligvis, i hvert Fald saa længe jeg var Minister, vilde faa Paalæg om altid at forhandle direkte med Kultusministeren, saavel naar denne ønskede det, som naar han selv fandt det paakrævet.

Lovforslaget blev gennemført, og Daugaard-Jensen blev udnævnt til Direktør fra første Oktober 1912. Jeg havde aldrig Grund til at fortryde mit Valg af Daugaard-Jensen som Direktør for Grønlands Styrelse. Han gik helt op i de grønlandske Sager og havde det efter min Mening rigtige Syn paa Forholdene og navnlig paa Spørgsmaalet om Grønlændernes Deltagelse i Styrelsen af deres egne Sager. Han var klar over, at det ikke gik an lige straks at lukke op for Fremmede i Grønland, men at det var Maalet, naar det rette Tidspunkt var inde. Ikke alene i den Tid, jeg var Indenrigsminister, men ogsaa i de følgende Aar, fulgte jeg, saa godt det lod sig gøre, Daugaard-Jensens Virksomhed som Direktør for Grønland. Jeg hørte med Glæde hans Udtalelser i Radioen ved Udsendelserne til Grønland forud for Julen hvert Aar. Selv hans Udtalelser paa det grønlandske Sprog, som jeg ikke forstod et Ord af, var det en Tilfredsstillelse at høre, han talte nemlig Grønlandsk lige saa godt som Dansk. Han naaede at holde 25 Aars Jubilæum som Direktør. Grønland var paa dette Tidspunkt henlagt under Statsministeriet, og Stauning, som paa det Tidspunkt var Statsminister, indbød mig elskværdigt til den Fest, man holdt i København,

men jeg var desværre paa Grund af Sygdom forhindret i at komme til Stede og maatte sende Afbud i sidste Øjeblik. Stauning havde bedt mig holde Festtalen for Direktør Daugaard-Jensen, men jeg fik altsaa ikke Lejlighed til at hilse paa Daugaard-Jensen eller at sige ham Tak for hans Administration og hvor glad jeg havde været for at følge hans Virksomhed. Mine Følelser for ham tolkede jeg selvfølgelig skriftlig, men han levede jo ikke længe efter, saa jeg fik ikke Lejlighed til mundtlig at bevidne ham min Tilfredshed med mit Valg i 1912.

Administrationen af Indenrigsministeriet medførte forøvrigt ikke faa Forhandlinger, ikke altid lige behagelige. Ved Slutningen af Rigsdagssamlingen 1910—11 kom Konseilspræsident Berntsen til mig og fortalte mig, at det nok var galt med N. P. Lindø, der var Folketingsmand for Veringekredsen paa Fyn. Han led af Kleptomani (Stjælesyge), hvad han vistnok havde gjort i flere Aar, men nu var det bleven saa aabenbart, saa det ikke kunde gaa an, at han fortsatte som Folketingsmand. Han var blandt andet Formand for Eksportslagteriet i Odense, og man havde derovre opdaget, at han ikke alene tog Cigarer med sig af den Kasse, der stod paa Bordet, men at han ogsaa tog af Frimærkekassen, endda hele Ark, som han tog med sig hjem. Klaus Berntsen sagde, at Bestyrelsen for Venstre i Veringekredsen havde sagt ham, at de ikke kunde være tjent med, at han fortsatte som Kredens Folketingsmand. Han paalagde mig derfor at tale med Lindø for at faa denne til at nedlægge sit Mandat som Folketingsmand. Lindø havde paa det Tidspunkt ladet sig indlægge paa Doktor Jacobsons Klinik for Nerve-lidende paa Frederiksberg, men bortset fra, om han kunde blive helbredet, kunde det ikke nytte efter al den Snak, der var om hans Sygdom (Kleptomanien), at beholde ham som Folketingsmand i Veringekredsen. Det var ikke noget behageligt Hverv, jeg paa den Maade fik. Personligt kendte jeg intet til Lindøs Sygdom, men var jo klar over, at det var nødvendigt at faa ham til at nedlægge sit Mandat som Folketingsmand. Jeg begav mig ud paa Doktor Jacobsons Klinik for at tale med Lindø om Sagen. Jeg kendte jo ret godt Lindø, han var en af dem, der fulgte Ministeriet Neergaard i Forsvarssagen, altsaa gik med til de fremskudte, forberedte Stillinger, og han havde som før meddelt spillet en betydelig Rolle, da Ministeriet Holstein blev dannet. Men netop som Følge af vort nære Samarbejde kunde jeg tale lige ud med ham om Sagen. Han

var godt nok ked af Stillingen og mente, at naar han blev rask, hvad han jo haabede paa at blive i Løbet af Sommeren, kunde han have fortsat sin Virksomhed som Folketingsmand, men han indrømmede dog til sidst, at naar Bestyrelsen for Venstres Organisation i Vervingekredsen ønskede, at han straks skulde nedlægge sit Hverv som Folketingsmand, maatte han bøje sig for Bestyrelsens og Klaus Berntsens Ønsker. Han bad mig skrive Begæringen om Nedlæggelsen af Mandatet som Folketingsmand i Vervingekredsen og satte selv sit Navn under den.

Da Forhandlingerne med Lindø var til Ende, og jeg som Indenrigsminister havde faaet hans Anmodning om Fritagelse for Stillingen som Folketingsmand, gav jeg Klaus Berntsen Besked herom, og han sagde mig da, at han nu vilde give Bestyrelsen for Venstre i Kredsen Besked om, at de kunde vente, at der i Løbet af Sommeren vilde blive udskrevet nyt Valg. Det var jo før den ny Valglov, som kom i Forbindelse med Grundlovsændringen, var gennemført, saa der var ingen Suppleringsmandater. Klaus Berntsen tilføjede, at han vilde foreslaa Bestyrelsen for Venstre i Vervingekredsen, at de rettede en Opfordring til mig om at stille mig som Kandidat ved det forestaaende Suppleringsvalg. Han gik ud fra, at jeg derefter snarest vilde faa en Opfordring til at stille mig. Opfordringen kom ret omgaaende, og Valget i Vervingekredsen blev udskrevet til Midten af Juli Maaned.

I og for sig befandt jeg mig vel ved ikke at være Medlem af Folketinget, men jeg indsaa paa den anden Side det ønskelige i, at Ministrene ogsaa var Medlemmer af Tinget. Desuden var jeg jo efterhaanden kommen saa meget med i Politik, saa jeg nok kunde ønske at fortsætte, selvom Stillingen som Indenrigsminister ophørte. Jeg sagde altsaa Ja til Opfordringen og kom til Stede ved et Bestyrelsesmøde i Venstre, der af Hensyn til mig blev holdt i Odense. Paa dette Møde blev Afholdelsen af Vælgermøder planlagt, og Vælgermøderne tog saa hurtigt, det kunde lade sig gøre, deres Begyndelse. Den senere saa bekendte Afholdsagitator og dengang Forstander for Husmandsskolen ved Odense: Nielsen-Svinninge, der havde været Lindøs Modkandidat ved Valget i 1910, blev opstillet som de Radikales og Socialdemokraternes Fælleskandidat ogsaa imod mig. Ved Valget i 1910 var Lindø bleven valgt med knapt hundrede Stemmers Flertal, saa det var ikke mærkeligt, om de Radikale og Socialdemokraterne havde stort Haab om at sejre ved

dette Valg, hvor det tilmed var en ny, om ikke just ukendt Mand, der var opstillet fra Venstres Side. Det blev store Vælgermøder med Masser af Tilhørere. Saa godt som alle Møder blev holdt i fri Luft og trak som Regel ud til sent paa Aftenen. Efter Aftale med Bestyrelsen for Venstre i Kredsen havde jeg ingen »Hjælper«, men Nielsen-Svinninge des flere. Det var navnlig Slengerik, der dengang repræsenterede Middelfartkredsen, som fra radikal Side deltog i Møderne. Han var en meget slagfærdig Talsmand for de Radikales Politik, dertil morsom og livlig, navnlig i sine Replikker. Kun een Gang var han kendelig i Forlegenhed. En Vælger fra Kredsen, der støttede mig, havde bedt om at faa Ordet før Slengerik for en kort Bemærkning. Bemærkningen bestod i, at den paagældende Vælger læste et Par Sætninger af »Fyns Tidende«s Referat af et tidligere Vælgermøde og sammenholdt dette med et tilsvarende Referat i »Fyns Venstreblad«. Disse to Referater var i Virkeligheden modstridende, og Vælgeren spurgte Slengerik, hvilket af de to Referater der var det rigtige. Slengerik fik derefter Ordet, men i Stedet for at svare paa det stillede Spørgsmaal, sagde han: Jeg synes, vi skulde synge en Sang, inden vi gaar videre, og saa sang han selv for til Sangen »Jeg vil værge mit Land«. Paa den Maade undgik han at svare paa det for ham generende Spørgsmaal.

Valgdagen oprandt med straalende Sommervej. Valgtribunen var rejst ved et Jorddige, der fra Byen gik ud i Marken, selvfølgelig beplantet med levende Hegn, som der er saa mange af paa Fyn. Formanden for Valgbestyrelsen var ængstelig for, at det skulde komme til Optøjer efter Valget. Ved Valget Aaret før, hvor Lindø altsaa blev valgt, havde man baade smidt med Sten efter Lindøs Vogn, da han, efter at Valgets Resultat var bekendtgjort, kørte hjem fra Valgstedet, og ogsaa forsøgt paa at vælte Vognen. Saafremt jeg blev valgt, hvad Formanden for Valgbestyrelsen haabede, var han bange for, at jeg skulde blive forulempet, og han havde derfor rekvireret ekstra Assistance af Politi fra Odense. En Fuldmægtig fra Herredskontoret kom ud til Vervingen paa Valgdagen. Han havde undersøgt Forholdene og foreslog mig, at jeg fra Skolen, hvor forøvrigt Stemmeoptællingen skulde foregaa, skulde gaa langs med den modsatte Side af det omhandlede Dige. Der var tilstrækkelig Aabning i Beplantningen lige bag ved Valgtribunen, saa det kunde lade sig gøre ugenert at komme op paa denne. Jeg rettede mig selv-

følgelig efter Politifuldmægtigens Ønske, men der skete iøvrigt intet som helst. Jeg overværede Optællingen af Stemmesedlerne, der foregik paa den Maade, at Formanden læste Stemmesedlen op, og disse blev derefter lagt i to Bunker, en for Nielsen-Svinninge og en anden for mig. I Begyndelsen var der flere Stemmer for Nielsen-Svinninge end for mig. Dengang han, der samlede Nielsen-Svinnings Stemmesedler sammen, havde Hundrede, sagde han: Nu har jeg Hundrede, medens han, der samlede mine Stemmesedler, sagde, jeg har kun 97. Efterhaanden som Stemmeoptællingen skred frem, var der dog flest Stemmer til mig, og mod Slutningen var det let at se, at Bunken af Stemmesedler for mig var højere end den for Nielsen-Svinninge. Nielsen-Svinninge og jeg kom personligt udmærket ud af det med hinanden. Vi var paa Forhaand enige om ingen Vælgermøder at holde om Søndagen. En Lørdag holdt vi Møde i en Landsby, der hedder Brylle. Præsten der, den endnu levende Præst i Aarhus, Sølling, havde indbudt os begge til Natten imellem Lørdag og Søndag at bo i Præstegaarden. Han fortalte mig senere, at hans Kone havde sagt til ham: »Mon det kan gaa an, at vi indbyder Indenrigsministeren til at bo her i Præstegaarden?« hvortil han havde svaret: »Ja, det kan det sikkert godt, men saa maa vi ogsaa indbyde hans Modkandidat, Nielsen-Svinninge, til at bo her. Menighedens Medlemmer skulde dog ikke gerne faa Indtrykket af, at vi gør Forskel, hverken personligt eller politisk paa de to Kandidater, der er opstillet ved Valget her i Kredsen.« Nielsen-Svinninge og jeg fulgtes ad til Kirke Søndag Formiddag og sad pænt ved Siden af hinanden i Kirken. Da vi havde spist til Middag i Præstegaarden, cyklede han hjem til Husmandsskolen, medens jeg blev i Præstegaarden til om Mandagen, da vi genoptog Vælgermøderne.

Verningekredsen blev som bekendt nedlagt ved den ny Valglov, der fulgte med den ny Grundlov af 1915. Af den tidligere Verningekreds blev en Del henlagt til Assenskredsen, noget af den til Kertemindekredsen og den øvrige Del — den største — henlagt til Bogensekredsen. Paa en Maade fulgte jeg den Del af Kredsen, der blev henlagt til Bogensekredsen, idet jeg fik Opfordring til at stille mig ved de Valg, der skulde afholdes, efter at den ny Grundlov af 1915 var traadt i Kraft, og det lykkedes ogsaa for mig at blive valgt, men der var jo flere Valg i 1920, og ved det næstsidste af disse Valg var Stemmerne saa nær op imod hinanden, saa det Folketings-

udvalg, der havde de tvivlsomme Valg til Prøvelse, efter en nøje Gennemgang af Stemmesedlerne, som Udvalget havde forlangt indsendt, indstillede til Folketinget, at Valget blev omstødt. En Del af Stemmesedlerne blev anset for ugyldige, fordi det Kryds, der var sat bagefter Kandidaternes Navne, stod saa nær ved den Streg, der adskiller Navnene, saa Krydsets to »Ben« gik ind i det andet Felt. Der blev udskrevet nyt Valg og ved dette sejrede den radikale Kandidat, senere Landstingsmand Fog-Petersen. Det viste sig ved denne Lejlighed, at den dagældende Valglov havde visse »Huller«. Odense Amt kunde nemlig tilkomme et Tillægsmandat, hvilket tilkom mig som den af de opstillede ikke valgte Kandidater, der havde størst Stemmetal i Amtet, saa jeg blev altsaa siddende som Medlem af Tinget. Da Folketingets Medlemsantal var fastsat i Grundloven, maatte der altsaa en anden Venstremand gaa ud, og det viste sig at være en Mand fra Lolland: Poul Rasmussen, der var kommen ind paa et Tillægsmandat dernede fra. De Konservative skiftede ved det sidste Valg Kandidat i Bogensekredsen. Der blev opstillet en Indre Missions Mand, Carlsen-Skiødt. Det konservative Parti i Bogensekredsen var ved forrige Valg bleven klar over, at hvis det skulde lykkes for dem at tage Kredsen, maatte de opstille en Mand, der kunde faa ogsaa Indre Missions Folkenes Stemmer. Jeg fik senere at vide, at en førende Mand indenfor Missionen foran det forrige Valg havde samlet sine Folk i Kommunen og sagt til dem: »Ja, vi plejer jo vel nok næsten alle indenfor Indre Mission at stemme paa den konservative Kandidat ved Folketingsvalget, men den Kandidat, de Konservative har opstillet, er slem til baade at bande og spille Kort, saa ham synes jeg ikke, vi kan stemme paa. Jeg selv vil stemme paa Jensen-Sønderup, han er dog en troende Mand, selv om han er Grundtvigianer, og trods det, at jeg er uenig med ham i hans Syn paa Kirkepolitikken. Jeg vil anbefale jer at stemme paa Jensen-Sønderup.« Det var forøvrigt ikke alene de konservative Vælgere, som hørte til Indre Mission, der gik over til at stemme paa Carlsen-Skiødt, fordi han var Missionsmand, men ogsaa Venstremænd, der tilhørte Missionen, følte sig forpligtede til at stemme paa ham. Den daværende Forstander for Tommerup Højskole: Sandbæk, der ved de foregaaende Valg havde været min Stiller, og som jeg havde boet hos, naar jeg holdt Vælgermøder i Tommerup, skrev et forøvrigt pænt Brev til mig, da det var afgjort, at Carlsen-Skiødt skulde være de konser-

vatives Kandidat, at han ikke længere kunde være min Stiller. Han maatte, syntes han, ikke alene selv stemme paa Carlsen-Skiødt, men ogsaa anbefale sine politiske Meningsfæller indenfor Indre Mission at stemme paa ham. Jeg blev altsaa ikke valgt ved Valget i September 1920 og opnaaede heller ikke noget Tillægsmandat, men gik ud af Politik. Ganske vist sagde jeg Ja til en Opfordring fra Venstre i Hillerødkredsen om at stille mig ved Valget i 1924, men var paa Forhaand klar over, at Venstre ikke kunde forøge sit Stemmetal i Frederiksborg Amt saa meget, saa det kunde lykkes at faa to Venstremænd valgt i dette Amt. Naar jeg sagde Ja, var det, fordi det laa saa nær København, saa der intet var til Hinder for at passe Sagerne i Hypothekbanken og endda deltage i Vælgermøderne i Hillerødkredsen. Hypothekbanken havde den Gang til Huse i Akselborg, saa det var forholdsvis let at gaa om paa Hovedbanegaarden, naar Arbejdet i Banken cirka Klokken fem var forbi, og tage med et Tog ud i Kredsen; som Regel kunde det lade sig gøre at komme tilbage med et Tog samme Aften.

Arbejdet i Indenrigsministeriet gik sin rolige Gang. De tre Aar, hvor jeg var Indenrigsminister, var det ikke mange nye Sager, der forelaa i Ministeriet og heller ikke noget større Tal af Love blev gennemført, knapt 30 ialt. Af de vigtigste Lovforslag, som det lykkedes at faa gennemført, nævner jeg Beværterloven. Der var jo adskillige Afholdsmænd, som var Medlemmer af Folketinget, og den mest fremtrædende af disse: Laurs Kvist, der var valgt i Nibe-kredsen, var den førende indenfor det Udvalg, som behandlede Lovforslaget. Han var jo valgt i Nibe-kredsen, og vi havde ved adskillige Møder i hans »moderate« Periode som Folketingsmand bekæmpet hinanden; Sønderup ligger jo umiddelbart som Nabo til Nibe-kredsen, men vi havde i det senere Aar indenfor Venstrereformpartiet haft et udmærket Samarbejde. Han var forstaaende overfor mine Synspunkter som Ikke-Afholdsmænd, saa det lykkedes at opnaa Enighed med ham og med Afholdsfolkene. Det eneste Punkt, hvor det knob noget, var den Paragraf, der gav Indenrigsministeriet Ret til, selvom en Kro var stemt ned ved en Kommuneafstemning, dog at give Bevilling. Men Kvist indsaa Nødvendigheden af, at der blev Mulighed for, trods Kommuneafstemningen, naar særlige Forhold gjorde sig gældende, da at give Bevilling til Udskænkning af Spiritus.

Et helt nyt Omraade drejede Loven om Arbejdsanvisning sig

om. Vi havde her i Landet ikke haft noget tilsvarende tidligere, saa Oplysninger om Arbejdsanvisning maatte hentes fra Udlandet. Senere blev jeg Arbejdsanvisningsdirektør, men derom vil der blive berettet i et særligt Afsnit.

Derimod var Loven om Hjælpekasser ikke ny, det var som bekendt de tidligere »fri Fattiggasser«, der i 1907 fik Navnet Hjælpekasser. Men der var i Loven indført en Bestemmelse om, at Forslag til Lovens Revision skulde forelægges Rigsdagen efter fem Aars Forløb. Man vilde indhøste Erfaringer saavel paa dette som paa andre Omraader om Lovens Virkninger. Det var iøvrigt ikke mange Ændringer, der tiltrængtes, og Lovforslaget gik let igennem paa Rigsdagen. Ny var Loven om Understøttelse til Børn af Enker. Man havde jo i mange Aar haft en Lov om Underholdsbidrag til Børn, fødte udenfor Ægteskab, og det laa da nær at drage den Slutning, at Mødre med Børn, hvor Faderen var død, var mindst lige saa daarligt stillede, som Mødre med Børn fødte udenfor Ægteskab. Ligesom Underholdsbidraget til disse var fastsat til et bestemt aarligt Beløb, skulde Understøttelsen til Enkebørn ogsaa fastsættes til en fast aarlig Sum for hvert Barn. Skønt »Kvindesagsmand« havde jeg egentlig ønsket, at man ogsaa kunde have faaet Understøttelsen til Børn af Enkemænd med i den samme Lov, men det fandt man dog vilde være at gaa for vidt, selv om man maatte indrømme, at Enkemænd med smaa Børn kunde være lige saa vanskeligt stillede som Enkerne.

Herning Kommune var navnlig efter de mange Jernbaneanlæg, der har Midtpunkt i Herning, bleven en hel Købstad, men styredes efter de for Sognekommunerne gældende Regler. Ret naturlig var dette, hverken for Kommunens Beboere eller for Sogneraadet, tilfredsstillende, og Sogneraadet ansøgte derfor om, at Herning Kommune maatte blive Købstad. Dette fandt jeg som Indenrigsminister meget rimeligt, men noget Fortilfælde forelaa ikke. Ganske vist havde vi i min Folketingstid gjort de saakaldte »Flækker« til Købstæder, og Esbjerg havde ogsaa faaet Købstadrettigheder, men en ren Sognekommune, der skulde være Købstad, havde man ikke noget Fortilfælde for. Det eneste Spørgsmaal, der baade i Ministeriet og paa Rigsdagen voldte nogen Vanskelighed, var Spørgsmaalet om Valg af Borgmester for den ny Købstad. At Borgmesteren skulde have kongelig Udnævnelse, var efter de gældende Love en Nødvendighed; i de andre Købstæder havde det været Praxis, at Herreds-

fogeden paa Stedet fik kongelig Udnævnelse som Borgmester, naar der skete Forflyttelse af disse. I Herning boede ingen Herredsfoged. En af Byens Borgere var Sogneraadsformand, og det var et almindeligt Ønske, at han skulde blive Byens Borgmester, men han var jo ikke Jurist. Jeg lod undersøge, om der i Lovene fandtes noget som helst om, at Borgmestrene skulde have juridisk Embeds-eksamen, og da nogen saadan Bestemmelse ikke fandtes, gik jeg til Kongen og forklarede ham, hvordan Sagen laa, og at jeg fandt det rigtigt at imødekomme det almindelige Ønske om, at den tidligere Sogneraadsformand blev udnævnt til Borgmester. Dette gik Kongen med Glæde ind paa, og Borgmester Yde i Herning er sikkert den første Ikkejurist, der har faaet kongelig Udnævnelse som Borgmester. Selvfølgelig holdtes der en stor Fest i Herning, hvor jeg som Indenrigsminister var inviteret med.

Indenfor de tre Aar, hvor jeg var Indenrigsminister, faldt Kong Frederik den Ottendes Død, og Christian den Tiendes Udraabelse til Konge fandt Sted. Derom skal fortælles i særlige Afsnit. Disse to Begivenheder optog selvfølgelig baade Sindene og Arbejdet en Del. Ikke mindre Beslag paa Tiden lagde Udarbejdelsen af Forslaget til den ny Grundlov, og dermed sammenhængende, den ny Valglov. Ogsaa herom skal der fortælles i et særligt Afsnit, saa der er ikke meget tilbage at berette om Arbejdet i Indenrigsministeriet. Samarbejdet i Ministeriet Berntsen var ualmindelig godt. Klaus Berntsen havde en Evne til at lede Ministermøderne, og naar han optraadte som Konseilspræsident paa Ministeriets Vegne, var der altid Grund til at være tilfreds med hans Optræden. Jeg mindes aldrig at have hørt en eneste kritisk Bemærkning om ham. Han var populær i bedste Forstand baade paa Rigsdagen og rundt om, hvor han kom, saavel til Møder som navnlig ved festlige Sammenkomster. Jeg har allerede anført, at han var en Mester i at holde smaa, korte Taler. Jeg mindes for Eksempel en Lejlighed, hvor det samlede Ministerium mødte ved Hoffet Nytaarsdag for at ønske godt Nytaar; Klaus Berntsen begyndte sin korte Tale med at citere et Par Verslinier, som altsaa var Teksten paa det, han vilde sige, eller for at tage en anden Lejlighed: Et Besøg i Thisted i Thy. De gjorde naturligvis megen Ære af os to Ministre, der var kommen til Thylands Hovedstad, med fin Middag ogsaa for Byens Honoratiore; der blev selvfølgelig talt for Ministrene, og Klaus Berntsen svarede paa Talen for os begge. Jeg husker endnu Begyndelsen paa

Klaus Berntsens Tale. Han sagde: »I tror naturligvis, at straks jeg kom til Byen — jeg indrømmer, at det er første Gang, jeg er her — begyndte jeg med at opsøge Digteren I. P. Jacobsens Grav, men det gjorde jeg ikke. Ved I, hvad jeg først gik efter? Det var saamænd det Hus, hvori Kold blev født.« Og saa talte Klaus Berntsen videre, baade om Kold og om den Betydning Kold havde haft for ham. Jeg tør nok sige, at det var den mærkeligste, men ogsaa interessanteste Tale ved et Middagsbord, som jeg har hørt. Folk morede sig en Gang imellem under Talen, men de græd ogsaa ind imellem. Jeg var ogsaa med Klaus Berntsen som Forsvarsminister i enkelte af de Byer, hvor der var eller skulde indrettes nye Kaserner i Henhold til den nye Hærlov. Det var altid fornøjeligt at rejse sammen med Klaus Berntsen. Han fortalte let og livligt om sit lange, bevægede Liv, baade fra Vælgermøderne, han navnlig i sin første Tid som Folketingsmand havde deltaget i, og om sin første Virksomhed som Friskolelærer i Højby paa Fyn. Dengang jeg læste Klaus Berntsens Erindringer, kunde jeg genkende ikke saa faa af de Erindringer, han har nedskrevet, han maa have været en ualmindelig Lærer, ogsaa for Børn. Jeg husker engang, hvor min Kone og jeg var til Middag sammen med nogle andre, deriblandt Klaus Berntsen, hos Svend Høgsbro. Efter at vi havde spist, drukket Kaffe og sad i den store Dagligstue og røg en Cigar, sagde Svend Høgsbro til Klaus Berntsen: »Mine Drengene har sagt til mig, om jeg ikke kunde faa dig til at fortælle et Eventyr.« »Ja, det kunde jeg jo let nok,« sagde Klaus Berntsen, »men om det vil interessere de Voksne at høre det, ved jeg ikke.« Vi sagde naturligvis, at det ogsaa vilde interessere os, hvad det forøvrigt ogsaa gjorde, ikke mindst for den livlige Maade, paa hvilken han fortalte det. De to Drengene, som Svend Høgsbro havde talt om, sad paa Gulvtæppet i Dagligstuen henne i en Krog, men inden Klaus Berntsen var færdig med Eventyret, var de — sikkert uden at vide det — kravlet henad Gulvtæppet og laa lige ved Klaus Berntsens Fødder og keg ham op i Ansigtet. Saa optaget havde de været af Fortællingen, saa de ikke kunde lade være med at komme saa nær til Fortælleren, saa de kunde se ham ind i Ansigtet.

KONG FREDERIK DEN OTTENDE

Paa Opfordring holdt jeg paa Kong Christian den Tiendes Fødselsdag i 1941 følgende Tale i Radioen:

»Det var ikke noget langt Aaremaal, Frederik den Ottende var Konge af Danmark og Island; kun godt 6 Aar, fra den 29. Januar 1906 til den 14. Maj 1912. Men saa meget længere var den Tid, i hvilken han som Kronprins havde Lejlighed til at forberede sig til sin Kongegerning. Og han forberedte sig grundigt. Det var i mange Henseender Opgangsaar. Trods de politiske vanskelige Forhold gik vort Folk fremad, baade kulturelt og økonomisk. Det var ikke blot Landbruget, men Industri, Haandværk, Handel og Skibsfart, der havde sin Blomstringstid, og Kronprinsen fulgte godt med i denne Udvikling og glædede sig derover. Han vidste ualmindelig god Besked med, hvad der skete, saavel paa de folkelige som paa de erhvervsmæssige Omraader. Men ikke mindst i det politiske Liv var han hjemme som faa. Det var ikke alene i sit Bibliothek, han havde Rigsdagstidende og Lovtidende staaende, han havde læst dem og kunde huske de politiske Begivenheder. Derom fik man Vidnesbyrd, naar man havde Lejlighed til at tale med ham om foreliggende Spørgsmaal. Med mange af de ledende Politikere havde Frederik den Ottende allerede som Kronprins personligt Bekendtskab.

I Sommeren 1906 fandt det islandske Altings Besøg i Danmark Sted. De, der var med ved den Fest, Kong Frederik den Ottende og Dronning Louise holdt paa Fredensborg, og hvortil Altingets Medlemmer var indbudte, glemmer ikke den Tale, Kongen holdt. Den gav Udtryk for hans Glæde over at være Konge for de to Folk og for Kærligheden til de to Lande. Og de, der havde den Lykke og Glæde at være med paa »Islandsfærden« 1907 sammen med Kongen og Prins Harald, husker ikke mindst Kongens jævne, bramfrie og ligefremme Færden iblandt alle paa Færøerne og i Island. Der kunde fortælles mange Smaatræk. Kongen deltog i den mær-

kelige, men interessante Færø-Dans, hvor man tager hinanden i Hænderne og gaar rundt i en lang, lang Kæde efter Regler, som kun Færinger forstaar. Da vi kom til Island, var der selvfølgelig mange officielle Modtagelser og Festligheder. Ogsaa i dem kunde Kongen deltage paa værdig Maade; men kom man ham paa mere nært Hold, havde man uvilkaarlig en Følelse af, at han befandt sig bedst, naar han færdedes blandt den jævne Befolkning. Det var jo en flere Dages Ridetur ind gennem Landet, først til »Geysir« og til »Thingvellir«, hvor vi opholdt os en hel Dag. Det lykkedes at faa »Geysir« til at springe for Kongen og for os alle. Og saa gik Ride-turen videre til »Gullfoss« og ind gennem Landet. Det var iøjne-faldende, hvor godt Frederik den Ottende befandt sig under denne Ridetur. Naar der holdtes Frokosthvil, kunde man se ham, saa snart Frokosten i Kongeteltet var til Ende, spadsere rundt blandt de Flokke af Rigsdagsmedlemmer og Altingsmænd, der laa og spiste, og det var ikke blot med Medlemmerne af Rigsdagen og Altinget, han talte, men i lige saa høj Grad med dem, der som Hestepassere fulgte med os med Reserveheste. Han havde en Evne til at tale med alle.

Som Kronprins kom Kong Frederik den Ottende meget ofte paa Rigsdagen, og han fulgte Forhandlingerne interesseret og forstaende. Mere end een Gang er han ved det Taffel, der hver Vinter blev holdt for Finansudvalgets Medlemmer fra begge Rigsdagens Ting i Christian den Niendes Tid, kommet til mig og sagt: »Ja, jeg hørte jo paa Rigsdagen, at De som Ordfører i Folketinget talte om — — — o. s. v.«, saa var det let at skønne, at han var inde i de Sager, der var til Behandling. Frederik den Ottende lagde ikke Skjul paa, at det var et Savn for ham, da han var bleven Konge, at han ikke kunde komme paa Rigsdagen. »Man siger mig, at det ikke er passende, at Kongen kommer paa Rigsdagen«, sagde han til mig en Gang, kort efter at han blev Konge.

I Folketingssalen — den gamle Rigsdagsbygning i Fredericiagade — var Kongelogen oppe over Formandspladsen, men i Landstings-salen var Kongelogen paa Gulvet mellem Medlemmernes Pladser, og det skete, naar Kronprinsen var der, at Medlemmerne gik hen og hilste paa ham.

Man er vel nu tilbøjelig til at sige, at dengang Frederik den Ottende var Konge, var det da en rolig Tid for vort Land saavel udadtil som indadtil, saa da var det en let Sag at være Konge. Og det er selvfølgelig rigtigt, at sammenlignet med vore Dage, hvor

saa stort et Ansvar hviler paa Kongen, var der ikke paa langt nær de Vanskeligheder, som der er nu. Men ogsaa dengang var der i høj Grad Opgaver at løse for Kongen. Udadtil havde det sin store Betydning, at Frederik den Ottende gennem de mange Aar, hvor Europas Fyrstehuses Medlemmer om Sommeren samledes paa Fredensborg Slot, havde knyttet Forbindelse med disse. Faa, om i det hele taget nogen her i Landet, var saa godt hjemme i Udenrigspolitik som han.

Indadtil maa det huskes, at den bitre politiske Strid, der havde delt Befolkningen i skarpt stridende Partier, ingeniunde var afsluttet med »Systemskiftet« i 1901. Selvfølgelig holdt Kong Frederik den Ottende paa Parlamentarismen, om man vil: Folketingsparlamentarismen. Han bad Ministeriet I. C. Christensen om at fortsætte, da han i 1906 blev Konge. Flere Gange i hans Regeringstid blev det nødvendigt at faa nye Medlemmer af Ministeriet eller at danne nyt Ministerium, men Frederik den Ottende holdt i alle Situationer den rigtige og klare parlamentariske Linie.

Det er bleven sagt, at i et parlamentarisk, folkestyret Land, har Kongen intet at skulle have sagt uden ved Ministerskifter. At det ikke er helt rigtigt, vil vist alle erkende nu, men at det er godt, naar der skal udnævnes nye Ministre eller dannes nyt Ministerium, at have en Konge, som har den rigtige politiske Forstaaelse, det vil den, der har nogen politisk Erfaring og Indsigt, tilfulde erkende. Land og Folk nød godt af, at Kong Frederik den Ottende igennem de mange Aar, har var Kronprins, havde sat sig saa godt ind i vort politiske Liv og Historie. Frederik den Ottende var en god Mand og en klog Mand. Han vilde være Konge for hele Folket, for alle politiske Partier, og evnede at handle derefter. Han var en dygtig, en vennesæl og elskværdig Konge. Det var kort Tid, han kom til at regere over det Land og Folk, han elskede saa højt, og han fortjener at mindes med Tak af os alle.

Den sjette Februar 1912 besøgte Kongen mig paa Professor Schous Klinik. Han havde ladet Vognen køre hjem fra Klinikken og vilde spadserere tilbage til Amalienborg*). Da Kongen paa Til-

*) Den tredie Januar 1912 om Aftenen faldt jeg paa »Strøget« i København og brækkede Laarbenshalsen paa højre Ben. Jeg maatte selvfølgelig køres til mit Hjem og fik næste Morgen Lægen, der konstaterede Bruddet. Han sagde, at i og for sig kunde jeg godt ligge hjemme, men tilraadede mig at blive indlagt paa et Hospital eller en Klinik. »Det er,«

bagevejen naaede Kongens Nytorv, blev han syg og gik ind i en af de der holdende Kapervogne. Chaufføren kendte ikke Kongen, og da han fik Ordre til at køre til Palæet, troede han, at det var Odd Fellowpalæet i Bredgade; ankommen hertil fik Chaufføren Besked om at køre til Residenspalæet paa Amalienborg.

sagde Lægen, »meget behageligere for Dem og for Deres Familie end at ligge herhjemme.« Efter Lægens Raad blev jeg indlagt paa Professor Jens Schous Klinik, der dengang laa lidt uden for Sortedamssøen. Professor Schou var Kong Frederik den Ottendes Livkirurg, og Dagen efter Indlæggelsen sagde han til mig: »Jeg skal hilse fra Kongen. Han spurgte, hvordan De havde det og om, der var noget i Vejen for, at han besøgte Dem paa Klinikken. Jeg svarede, at det var der egentlig ikke, men at hans Besøg vel burde vente et Par Dage, indtil De var bleven mere vant til at ligge i Sengen.« Jeg laa paa et Eneværelse paa Klinikken, og min Kone opholdt sig hver Dag nogle Timer hos mig. Hun sad som Regel i en Kurvestol henne ved Vinduet i Værelset, hvor jeg laa. Det var paa første Sal, og et Par Dage efter, at Professor Schou havde bragt mig Meddelelsen om, at Kongens Besøg kunde ventes, kom hun tilfældigt til at se ud af Vinduet. »Der holder en Vogn hernede med en rød Kusk,« sagde hun. »Naa,« svarede jeg, »saa kan vi vente Kongens Besøg.« Min Kone sagde, »saa vil jeg nu hellere gaa ud saa længe« og begav sig med Strikketøjet i Haanden forbi Enden af Sengen for at komme ud af Døren. Lige da hun naaede Døren, blev den lukket op paa vid Gab af Klinikkens Oversygeplejerske, der sagde: »Hans Majestæt Kongen«. Og Kongen traadte ind, hilste først paa min Kone og sagde: »Det er naturligvis Fruen, jeg har den Ære at hilse paa.« Min Kone vilde gaa videre ud af Døren, men Kongen sagde: »De maa endelig ikke gaa, jeg har ingen Statshemmeligheder at drøfte med Deres Mand. De har naturligvis siddet i den Kurvestol derovre ved Vinduet med Deres Strikketøj, saa nu gaar De tilbage og sætter Dem paa Deres Plads,« og saa satte Kongen sig paa en ganske almindelig Træstol paa den anden Side af Sengen. Vi talte jævnt og ligetil om, hvad der forelaa, dels paa Rigsdagen og dels iøvrigt om mit Befindende.

Professor Jens Schou kom selvfølgelig hver Dag, og hans Kone ligeledes ofte. Hun sagde, »vi har jo ingen Børn, saa jeg betragter i Virkeligheden Patienterne paa min Mands Klinik som vore Børn.« Det var ikke behageligt at ligge i Sengen, navnlig den første Tid af de syv Uger, jeg maatte opholde mig der. Det var særlig det »Stræk« paa det daarlige Ben, der var anbragt som en Pose med Hagl, som i Løbet af en Uges Tid fik en Vægt af otte Kilo, der var pinefuld. Men iøvrigt fejlede jeg jo ikke noget, og jeg kunde udmærket selv læse Bladene, som hver Dag blev bragt mig fra Indenrigsministeriet. Jeg passede som sædvanlig Forretningerne fra Indenrigsministeriet. Departementschefen kom en Gang imellem til Referat af foreliggende Sager, og der blev hver Dag bragt mig Skrivelser til Underskrift.

Kongen kom straks til Sengs, og de tilstedeværende Medlemmer af Kongefamilien og Kongens Livlæge: Prof. Bloch, blev tilkaldt. Kongens Helbredstilstand bedredes, omend langsomt, og det bestemtes, at han vilde foretage en Rejse til Nizza og Frankrig i Maanederne April og Maj. Der afholdtes Statsraad den første April, og faa Dage efter afrejste Kong Frederik, Dronningen, Prinsesserne Thyra og Dagmar samt Prins Gustav, ledsaget af Hofmarskal, Greve Brockenhuus-Schack og Livlægen Professor Bloch. Paa Hjemrejsen døde Kongen i Hamborg Natten mellem 14. og 15. Maj 1912. Kongefamilien boede paa Hotel »Hamburger Hof«. Der blev om Aftenen drukket The i Kongens og Dronningens Værelse paa Hotellet, og Kongen paalagde dem at faa pakket Kufferterne og gaa i Seng i ordentlig Tid for at være parat til Afrejsen næste Morgen. Da Kongen og Dronningen havde forladt Værelset, hvor der var drukket The, fandt Prinsesserne og Prins Gustav dog, at det var for tidligt at gaa til Ro, og syntes, at det kunde være interessant at gaa ned i Forhallen til Restauranten og se paa Gæsterne der og høre lidt paa Musikken. Hofmarskallen og Livlægen gik derfor med dem ned i Forhallen. Da de efter en god Times Tid kom op for at gaa i Seng, gik Kongens Kammertjener ude paa Gangen, meget urolig over, at Kongen ikke var kommen tilbage. Kongen havde taget sin Hat, da han kom ud fra Værelset, hvor der var drukket The, og Kammertjeneren mente, at han, som han saa ofte plejede, vilde gaa en lille Tur for at trække frisk Luft, inden han gik i Seng.

Ved Hotelværtens Hjælp blev der, saa ubemærket som muligt, sat en Eftersøgning i Gang, og i Løbet af Natten blev det opklaret, at en Politibetjent havde fundet Kongen siddende paa en Trappesten. Politibetjenten fik tilkaldt en Drosche og fik Kongen ind i denne; Kongen havde svagt kunnet sige »Hamburger Hof«. Politibetjenten fulgte med i Droschen, men inden de naaede »Hamburger Hof«, var Kongen død. Da Politibetjenten var klar over, at det ikke kunde nytte at komme til Hotellet med en død Mand og tilmed ikke havde nogen Anelse om, at det var Kongen af Danmark, han kørte med, gav han Droschekusken Ordre til at køre til Lighuset — la morgue —, hvor Kongens Lig altsaa blev anbragt. Hen paa Morgenstunden blev det kørt til Hotellet, lagt i Sengen i Kongens Soveværelse og Blomster lagt paa Sengen.

I det Nummer af »Statstidende«, der udkom den 15. Maj 1912, findes følgende Meddelelse om Kong Frederik den Ottendes Død:

»Om Hans Majestæt Kongens Død, som indtraf i Hamborg under den kongelige Families Tilbagerejse til Danmark, foreligger der følgende Beretning af 15. d. M. fra Overhofmarskallen:

»Kongen befandt sig i Gaarsdagens Løb særdeles vel og udtalte sin Glæde over, at han frisk og rask kunde vende tilbage til København. Iaftes Klokken ti foretog Kongen, som han hver Aften plejede at gøre det, en kort Spadseretur uden Ledsagelse. Ikke ret langt fra Hotel »Hamburger Hof«, hvor Kongen boede sammen med Dronningen, blev Kongen overfaldet af et Ildebefindende, blev hurtigt bevidstløs og blev baaret til et Automobil. Døden indtraf, inden Kongen blev anbragt i Automobilet, og da man ikke kendte ham, blev han ført til et af Hamborgs Hospitaler.

Da Kongen ikke vendte tilbage, foretog Kongens Følge. og Hotellets Direktør straks alle fornødne Skridt, endnu i Løbet af Natten blev Kongens Lig ført til Hotellet.«

Denne Meddelelse gav Anledning til forskellige Fortællinger og Gisninger. Man skrev ikke om det i Bladene, men Mand og Mand imellem undrede man sig over, at der gik saa lang Tid, inden Kamertjeneren fandt Anledning til at gøre opmærksom paa, at Kongen ikke var kommet tilbage.

Personlig følte jeg mig overbevist om, at der intet som helst laa til Grund for disse Fortællinger og Gisninger, og dette gav Anledning til, at jeg paa Grundlag af, hvad jeg fra Tid til anden af dem, der havde været med paa Turen, fik oplyst om Tildragelserne hin Nat i Hamborg, nedskrev den foranførte Beretning om, hvad der var passeret i Forbindelse med Kongens Død i Hamborg. Denne Beretning har jeg senere haft Lejlighed til at bede Prinsesse Thyra gennemlæse, og Prinsessen har derhos bekræftet dennes Rigtighed.

CHRISTIAN DEN TIENDES TRONBESTIGELSE

Allerede tidlig om Morgenen den 15. Maj naaede Telegrammet om Kong Frederik den Ottendes Død til København. Før Klokkeren kom om Morgenen kom vor Pige og bankede paa vor Sovekammerdør, hun skulde bede mig telefonere snarest muligt til Landbrugsminister Anders Nielsen, der boede i Ejendommen ved Siden af (Frederiksgade 10). Halvt paaklædt gik jeg ind til Telefonen og fik af Anders Nielsen den sørgelige og uventede Meddelelse om Kongens Død. Konseilspræsidenten — Klaus Berntsen — havde telefoneret til ham derom og bedt ham — for at spare Tid — give mig Besked med Tilføjende, at Kronprinsen og Kronprinsessen, der boede paa Sorgenfri Slot, kom ind paa Amalienborg, hvor Kronprinsen ventede, at Ministrene vilde komme til Stede Klokkeren 9. Det var ikke noget Statsraad, og vi mødte i almindelig Formiddagsdragt — den Gang havde Ministrene Uniformer, der bl. a. benyttedes til Statsraadmøderne — til en Drøftelse med Kronprinsen, hvad der nu skulde ske i Løbet af Dagen. Da vi kom op paa Palæet, hvor Kronprinsen boede paa Amalienborg, sagde den jourhavende Adjudant, at Kronprinsen telefonerede sammen med Dronningen i Hamborg. Da Kronprinsen kom til Stede, blev vi bragt til Sæde i hans Arbejdsværelse. Konseilspræsidenten tolkede vor Sorg og Deltagelse og derefter taltes der tvangsfrit om Ordningen af de i Anledning af Tronskiftet nødvendige Foranstaltninger.

Kronprinsen og Kronprinsessen boede som allerede nævnt paa Sorgenfri. Provst Hjortkær, der kort Tid efter Kong Frederik den Ottendes Død blev Præst i Lyngby, har fortalt mig, at Kronprinsesse Alexandrine om Morgenen tidlig ringede til den daværende Præst i Lyngby og fortalte ham, at Kong Frederik den Ottende var død, og at de nu skulde ind til Amalienborg, men at de, inden de brød op til København, gerne vilde til Alters, hvis Pastor Rørdam vilde komme over i Kirken. Det sagde han selvfølgelig med Glæde Ja til. Der var under Samtalen om Morgenen mellem Kronprinsen og

Ministrene Enighed om, at det var ønskeligt, at Tronskiftet kunde foregaa samme Dags Eftermiddag paa traditionel Vis fra Altanen paa Christian den Syvendes Palæ paa Amalienborg, omend vi nærede nogen Betænkelighed med Hensyn til, hvorvidt det kunde blive almindelig bekendt i Byen, at Højtideligheden vilde finde Sted. Der skulde jo helst være en talrig Forsamling af Folk paa Amalienborg Plads, naar Udraabelsen af Christian den Tiende til Konge fandt Sted. For Anders Niensens og mit Vedkommende svandt Betænkeligheden dog straks, da vi paa det korte Stykke Vej fra Amalienborg op gennem Frederiksgade blev standset af adskillige, os ubekendte, Personer, der maa have kendt os, og som spurgte, hvornaar Højtideligheden skulde foregaa. Vi var klare over, at der var Folk nok, som gerne vilde bringe denne Nyhed videre.

Som aftalt ved Forhandlingerne med Kronprinsen om Morgenens afholdtes Statsraad i Kronprinsens Palæ paa Amalienborg Klokken 11 Fmd. Statsraadet begyndte med, at Konseilspræsidenten, under Henvisning til, at Ministeriet var udnævnt af Kong Frederik den Ottende, stillede sin og de øvrige Ministres Porteføljer som Ministre til Raadighed. Kronprinsen svarede, at han var klar over, at han stod frit med Hensyn til Valget af Ministerium, men at han ogsaa vidste, at hans Fader havde mødt Ministeriet med megen Tillid, og at der for Konseilspræsidentens Vedkommende gennem mange Aar, ogsaa før Ministeriets Dannelselse, havde været et personligt Venskabsforhold. Det var derfor hans Ønske, at Ministeriet vilde fortsætte, og at Tillidsforholdet mellem hans Fader og Ministeriet maatte blive overført paa ham og fortsat blive bevaret. Konseilspræsidenten takkede og gav paa samtlige Ministres Vegne Tilsagn om, at vi vilde fortsætte.

Blandt de Sager, der forelaa til Afgørelse i Statsraadet, er der særlig Grund til at nævne Kronprinsens Udtalelse i Anledning af det af Kultusminister Jacob Appel forelagte Forslag til Affattelse af Kirkebønner for Kongehusets Medlemmer. Da Appel havde læst Forslaget, hvori Kronprins Frederik og Prins Knud selvfølgelig var nævnt, sagde Kronprins Christian: »Er det nødvendigt, at de nævnes, de er jo endnu saa unge.« Det gjorde dybt Indtryk paa mig og sikkert paa alle Ministeriets Medlemmer at høre denne Udtalelse, saavel selve Maaden, den blev sagt paa, som det, at Taarerne trillede ned ad hans Kinder, da han sagde det. Appel gjorde opmærksom paa, at Prinserne Frederik og Knud nu ikke blot var Kronprins-

parrets Sønner, men Landets Kronprins og Prins Knud, og derfor bøjede den vordende Konge sig, det var let at se, at det var med en vis Resignation.

Der var som sædvanlig ansat Møde i Folketinget til den 15. Kl. 1, og i Landstinget til Klokkeren halvto. Ministeriets Medlemmer vilde være til Stede ved disse Møder, uanset at der selvfølgelig ikke skulde foretages andet, end at Formændene vilde give Meddelelse om Kong Frederiks Død, og Ansættelse af et nyt Møde for begge Tings Medlemmer i Folketingssalen til samme Dag Klokkeren fire, hvor der skulde gives Meddelelse om Tronskiftet. Mødet i Folketinget begyndte dog først Klokkeren halvto af Hensyn til, at Landstingets Møde var sat til dette Tidspunkt. I Folketinget udtalte Formanden, I. C. Christensen:

»Kong Frederik den Ottende er død. Som et Lyn er Budskabet om Kongens Sygdom kommet over os. Vi haabede, at han var kommen over sin haarde Sygdom, og at han nu kom hjem med friske Kræfter, men Døden har gjort en brat Ende paa vort Haab.

Kong Frederik den Ottende har kun regeret i faa Aar, og i flere Henseender have disse været vanskelige. Stærke politiske Brydninger og Partikampe prægede Tiden. Kong Frederik vilde imidlertid ikke være Konge for et Parti, men for det hele Folk, og denne Vilje udtrykte han baade i Ord og Gerning. Alle Partier her i Salen kunne vidne herom. Vi have alle set, hvorledes det var en Glæde for Kongen at samle alle Partier om sig og færdes mellem dem, fordi de alle hørte til det Folk, som han elskede, og som det var hans Livs Stolthed at staa i Spidsen for. Der er mange blandt os, som var med hin skønne Sommerdag paa Fredensborg, da Kongeparret havde samlet den danske Rigsdag og det islandske Alting hos sig. Kongen sagde da gentagne Gange, at denne Dag var den skønneste i hans Liv, fordi han stod midt iblandt sine Folk, og vi følte, at disse Ord kom fra hans Hjerte. Han elskede de to Folk, hvis Konge han var, og det var hans Hjertes Trang at medvirke til, at Samlingens Aand maatte faa Magt hos dem begge. Vi have alle mærket Kong Frederiks dybe Kærlighed til vort Folk, og derefter ville vi ogsaa som Folkets Repræsentanter ønske, at hans Navn maa bevares i kært Minde, baade hos denne Slægt og hos den, der følger efter.

Men fra den Afdøde vender vore Tanker sig i denne Stund til hans Nærmeste, til Hendes Majestæt Enkedronningen, til Konge-

parrets Børn og til hele det kongelige Hus. Vi vide os i fuld Overensstemmelse med vort Folk, naar vi udtale vor Deltagelse i deres store Sorg, og naar vi bede den Almægtige om at staa dem bi og mildne Smerten for dem. Og ganske særlig vende vore Tanker sig til Kongens ældste Søn, som nu skal overtage hans Gerning. Vi ønske alle af fuldt Hjerter, at hans Regeringstid maa blive til Velsignelse og sand Fremgang for Fædrelandet.«

(Tingets Medlemmer paahørte staaende Formandens Udtalelse);
og Formanden i Landstinget, Goos:

»Det Sorgens Budskab er kommet til det danske Folk, at Hans Majestæt Kong Frederik den Ottende i Gaar er afgaaet ved Døden paa Hjemrejsen fra det Land, hvor han havde søgt, og som alle haabede fundet, Genvindelse af Kraft efter den Sygdom, som havde ramt ham.

Ikkun noget over seks Aar varede Kong Frederiks Regeringstid. Dog var hans Regeringstid lang nok til, at hans Undersaatter i hele den danske Stat lærte at skatte hans dybe Kærlighed til Fædrelandet, hans Pligt troskab mod sit Kongekald, hans Vennesælhed mod høje og lave. Vort Fædreland har i Kong Frederiks Regeringstid ikke været uden Rystelser, men sikkert dog, tør vi tro, i Fremgang og Vækst. Eet vide vi alle, at Tegn, der vidnede herom, voldte Kongen den største Glæde og fyldte ham med Taknemmelighed mod den Gud, der leder Folkenes Skæbne. Ved Lejlighed gav han disse Følelser Udtryk i Ord, som længe vil mindes.

Vi ville bevare vor afdøde Konges Minde i ærbødig Taknemmelighed. Vi udtale Ønsket om, at Gud vil styrke Enkedronningen og det kongelige Hus i den Prøvelse, der nu er beskikket dem. Vi udtale Haabet om, at Gud fremdeles i sin Naade vil skærme vort Fædreland under hans Søn og Efterfølger. Fred være over Kongens Minde.«

(Tingets Medlemmer paahørte staaende Formandens Udtalelse).

Lidt før Klokkeren 3 indfandt Kong Christian den Tiende, Dronning Alexandrine, Kronprins Frederik, Prins Knud, Kabinetssekretær Krieger, Statsraadssekretær Koefoed og Ministeriets Medlemmer sig i Riddersalen i Christian den Syvendes Palæ paa Amalienborg. Kl. tre traadte Konseilspræsident Klaus Berntsen frem paa Altanen ud mod Slotspladsen, hvor der nu var samlet mange tusind Mennesker, saa de fyldte Pladsen fra Palæet helt over til Frederik den Femtes Rytterstatue. Konseilspræsidenten raabte tre Gange, fra Midten af

Altanen og fra hvert af dens to Hjørner: »Kong Frederik den Ottende er død. Kong Christian den Tiende leve.« Fra Menneskemængden paa Pladsen lød der et kraftigt nifoldigt Hurra. Kong Christian holdt derefter, dybt bevæget, men med kraftig, klar og tydelig Røst, følgende Tale:

»Et tungt Budskab har ramt alle Danske. Kongen, min højtelskede Fader, som selv ventede at komme sund og rask tilbage, er pludselig død. En dyb Sorg har ramt min højtelskede Moder og alle os hans Nærmeste ligesom enhver Dansk. Et tungt Ansvar er nu lagt paa mine Skuldre, men jeg haaber, at den samme Tillid, der blev vist min Fader, ogsaa vil blive vist mig. Danmarks Lykke, Frihed og Selvstændighed skal være mit Maal, og alle danske Mænd, der vil det samme, give hinanden Haanden derpaa. Gud skærme og vel-signe vort gamle Fædreland. Danmark leve.«

Fra Forsamlingen paa Slotspladsen besvaredes Kongens Tale med stærke Hurraraab, og et »Kongen leve«, hvorefter man sang »Der er et yndigt Land«. Kongen, der var gaaet inden for Altandøren, kom nu sammen med Dronningen og deres to Sønner imellem sig ud paa Altanen og paany lød kraftige Hurraraab for Kongefamilien, og derefter Kongesangen: »Kong Christian stod ved højen Mast«, sunget af kraftige Stemmer. Min Kone, der var med i Folkehavet paa Slotspladsen, tilmed langt ude, i Nærheden af Rytterstatuen, sagde bagefter, at det var let at høre hvert Ord af Kongens Tale, og at hun var sikker paa, at alle hørte det. Hun tilføjede, at for hende var det mest betagende det Øjeblik, da Kongen og Dronningen kom frem paa Altanen med de to Sønner imellem sig.

Ministeriet ansaa det for rigtigt, at Kongens Tale fra Altanen paa Amalienborg Slotsplads blev optaget i »Statstidende«. Kabinetssekretær Krieger havde lovet at besørge dette ordnet, men hen paa Eftermiddagen kom han op til mig i mit Hjem i Frederiksgade, — »Statstidende« hørte den Gang under Indenrigsministeriet — og sagde: »Det viser sig, at Kongen har talt uden Manuskript, saa jeg har efter Hukommelsen søgt at gengive den saa godt, jeg kan, men vil gerne, at vi gennemgaar mine Notater, da De jo hørte Talen lige saavel som jeg.« Jeg er ret sikker paa, at Kongens Tale, som den ovenfor er gengivet, og som den findes i »Statstidende« for 16. Maj, er en ordret Gengivelse. Det er første og eneste Gang, jeg som Indenrigsminister havde Lejlighed til at yde Bidrag til »Statstidende«.

Det er iøvrigt ikke Meningen her at give en sammenhængende Fremstilling af de Begivenheder, der knytter sig til Tronskiftet. Den 15. Maj om Eftermiddagen holdt Rigsdagen Fællesmøde i Folketingets Mødesal. Konseilspræsidenten oplæste følgende »allerhøjeste Budskab til Rigsdagen«:

Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenburg og Oldenburg,

Sende Rigsdagen Vor Kongelige Hilsen.

Danske Mænd!

Den almægtige Gud har i Gaar kaldet Vor højtelskede Fader Kong Frederik den Ottende til sig. Den afdøde Konges Regeringstid blev kun kort, men gennem et langt Liv havde han ved utrætteligt Arbejde forberedt sig til sin ansvarsfulde Kongegerning, den han, besjælet af den varmeste Kærlighed til Land og Folk, røgtede med en utrættelig Pligtfølelse og med dyb Forstaaelse af det konstitutionelle Livs Krav.

Idet Vi nu overensstemmende med Tronfølge-loven have besteget Tronen og saaledes have overtaget det høje og ansvarsfulde Kald at styre Vort Folk overensstemmende med Rigets Forfatning og Love, hvorom Vi allerede have afgivet edelig Forsikring, bede vi til Gud, at han vil forunde Os den samme Velsignelse, som han skænkede Vor højtelskede Fader, og at Vi maa forstaa at vinde Folkets Kærlighed i lige saa rigt Maal som han.

Vi gaa til Vort ansvarsfulde Værk med Fortrøstning til Gud og med den Tillid til Vort Folks Repræsentation, at den altid vil mødes med Os i alvorligt Arbejde for Fædrelandets Velfærd og Ære.

Dermed Gud befalet!

Givet paa Amalienborg, den 15. Maj 1912.

Under Vor kongelige Haand

CHRISTIAN R.

Klaus Berntsen.

Kongeskibet »Dannebrog« kom den 17. Maj til Kjøbenhavn med Kong Frederik den Ottendes Baare, ledsaget af Enkedronningen, Prinsesserne Thyra og Dagmar samt Prins Gustav. Det var gribende at være til Stede, da Skibet lagde til ved Toldboden. Bisættelsen

fandt Sted i Roskilde Domkirke den 24. Maj. Kultusminister Jacob Appel fortalte senere, at da han nogle Dage før Bisættelsen havde været hos Kongen for at træffe Aftale om forskellige Ting denne vedrørende: hvilke Salmer, der skulde synges m. m., spurgte han Kongen, om der var et bestemt Ord af Bibelen, han ønskede Provst Fenger skulde benytte som Tekst for sin Tale i Kirken. Kongen svarede: »Ja, det er jo ikke saa let paa staaende Fod at finde en Tekst,« rejste sig og tog fra Bogreolen et Ny-Testamente ned og bladede deri. »Jeg blev ligefrem saa glad,« sagde Jacob Appel, »ved at lægge Mærke til, at det var et meget brugt Eksemplar af Ny-Testamente, Kongen sad med.«

I Forbindelse med, hvad her er fortalt om Kong Christian den Tiende før og efter hans Tronbestigelse, har jeg Lyst til at fortælle et lille Træk meddelt mig af Pastor P. M. Larsen ved Marmorkirken. Prins Christian kom ofte til Gudstjenesten i Marmorkirken, ogsaa mens hans Fader var Kronprins. Første Gang Prinsen var i Kirken, efter at P. M. Larsen var blevet Præst ved Marmorkirken, bukkede han for Prinsen, da han kom paa Prædikestolen, men bagefter sagde Prins Christian til ham, at han ønskede, at Præsten undlod at bukke for ham. »Det rettede jeg mig selvfølgelig efter,« sagde P. M. Larsen, »men da Kronprins Frederik blev Konge, og Prins Christian altsaa var bleven Kronprins, bukkede jeg paany for ham. Kronprinsen mindede mig om, at han jo havde udtalt Ønsket om, at jeg undlod at bukke.« »Jeg svarede da,« sagde P. M. Larsen: »Det var Landets Kronprins, jeg bukkede for.« »Saa beder jeg Dem lade være at bukke for Kronprinsen,« svarede Kronprins Christian. Pastor P. M. Larsen føjede til, »at første Gang Kong Christian den Tiende efter sin Tronbestigelse kom til Stede ved Gudstjenesten i Marmorkirken, vilde han selvfølgelig bukke for Landets Konge.«*)

*) Denne Beretning har jeg givet Hans Majestæt Kong Christian den Tiende, der har gennemlæst den og leveret mig den tilbage med en enkelt Rettelse.

GRUNDLOVSÆNDRINGEN

I Provisorieaarene benyttede den dasiddende Højreregering: Ministeriet Estrup, sig som bekendt af § 25 i Grundloven af 1866 til at udstede foreløbige (provisoriske) Finanslove. Højreregeringen hjemsendte jo Rigsdagen umiddelbart før Finansaarets Udløb og forklarede Grundlovsbestemmelsen om, at »I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, og altid bør forelægges den følgende Rigsdag,« derhen, at naar Rigsdagen ikke var inde, kunde Regeringen udstede ogsaa en provisorisk Finanslov. Grundlovsbestemmelsen om, at saadanne foreløbige Love skulde forelægges Rigsdagen, kom man om ved paa den Maade, at man forelagde de foreløbige Finanslove i Landstinget, der ikke behandlede dem til Ende. Da Rigsdagen selvfølgelig ikke kunde enes om de provisoriske Finansloves Indhold, navnlig efter at Beløbene til Københavns Landbefæstning var optaget paa den provisoriske Finanslov, kom der ikke een af Rigsdagen vedtaget Finanslov ud af Forhandlingerne.

Efter Venstrereformpartiets Dannelse i 1895 fremsatte Partiet Forslag til Ændring af den anførte § 25 i Grundloven. Naturligvis var det ikke Meningen at afskære enhver Mulighed for Udstedelse af foreløbige Love. Man var klar over, at der kunde indtræffe Tilfælde, hvor en saadan Udstedelse var en Nødvendighed. Man foreslog derfor følgende Affattelse: »I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride imod Grundloven og straks bør forelægges den følgende Rigsdag, uden hvis Bekræftelse Loven bortfalder.« Ved at ombytte altid med Ordet straks, vilde man sikre sig, at saadanne foreløbige Love blev forelagt, saa snart Rigsdagen kom sammen, og ved Tilføjelsen om, at en provisorisk Lov bortfaldt, hvis ikke den bekræftedes af Rigsdagen, mente man at være sikret imod, at foreløbige Love fik en længere Levetid. Disse af Venstre-

reformpartiet igennem nogle Aar indbragte Forslag til en Forandring af § 25 i Grundloven kunde jo let gennemføres i Folketinget, men blev ikke gennemført i Landstinget, hvor Højre havde stort Flertal. Efter Systemskiftet i 1901 var der ikke større Grund til at fremsætte Forslag til en Ændring af Grundlovens § 25, derimod foreslog Venstreregeringen at foretage ikke alene den anførte Ændring i Grundloven af 1866, men ogsaa enkelte andre Grundlovsændringer. Den vigtigste var Nedsættelse af Valgretsalderen til 25 Aar, den gældende Valgretsalders for Valg til Kommunalraad, og Ændringen om, at Kvinder skulde have lige Valgret med Mænd. De paagældende Grundlovsændringer var Udtryk for I. C. Christensens saakaldte »To-Tempi«-Politik. I. C. Christensen havde den Opfattelse, at man først skulde ændre Reglerne for Valgene til Folketinget for derigennem, som han sagde, at skabe et stærkt Folketing. Dette vilde efter hans Mening have bedre Betingelse for at gennemføre en Ændring af Valgmaaden til Landstinget.

Heller ikke disse Ændringer i Grundloven kunde gennemføres i Landstinget, og Ministeriet Berntsen, der som foran anført var dannet i Sommeren 1910, var klar over, at det var det rigtigste at fremsætte Forslag samtidig om en ændret Valgmaade til Landstinget. Det store og absolut vanskeligste Spørgsmaal var, hvordan man skulde faa en anden Valgmaade til Landstinget, saa dette kom til at hvile paa almindelig Valgret, men samtidig sikrede, at Landstinget ikke blev et rent »Ekko« af Folketinget. Der blev under Forhandlingerne i Ministeriet nævnt flere Muligheder: saavel en højere Valgretsalders ved Valg af Valgmænd til Landstingsvalgene som at lade Erhvervsorganisationer m. v. vælge Valgmændene var fremme under Forhandlingerne. Klaus Berntsen var i Virkeligheden mest stemt for en højere Valgretsalders, men det var saavel Finansminister Neergaard som Landbrugsminister Anders Nielsen og jeg ikke enige med ham i. Det var Neergaard, der først udkastede Tanken om at optage Junigrundlovens Bestemmelser om, naar en ny kommunal Valglov var gennemført, da at lade Kommunalraadene vælge Landstinget. Dette Forslag gik Klaus Berntsen ind paa, og det fik de øvrige Ministres Billigelse, efter at Anders Nielsen og jeg straks gav Neergaards Forslag Tilslutning. Vi var jo opdraget under det i 1872 vedtagne venstrepolitiske Program, hvori det bl. a. hed, at Junigrundloven var Folkets moralske Ret.

Det var i Virkeligheden Niels Neergaard, som i Ministeriet Klaus

Berntsen var den drivende Kraft, baade med Hensyn til Fremsættelse af et Grundlovsforslag, der ogsaa omfattede Landstingsvalgmaaden, og om at Landstinget skulde vælges af de kommunale Raad. Det var selvfølgelig ikke alene, fordi Neergaard historisk vidste Besked med, at en Bestemmelse om, at naar en ny kommunal Lov var givet, kunde ved almindelig Lov Retten til at vælge Landstingsmedlemmer overgaa til de kommunale Raad, men ogsaa fordi han rent principielt ansaa det for heldigt, at man sikrede sig, at Rigsdagens ene Ting havde den fornødne kommunale Indsigt.

Paa det Tidspunkt, hvor Ministeriet Berntsen optog Spørgsmaalet om en Forfatningsforandring, var vel Neergaard bedst kendt som Forkæmper for en mere frihandelsvenlig Toldlov og for Socialreformer af mere vidtrækkende Betydning. Man behøver blot at minde om Neergaards store Tale ved »Foreningen af jydsk Landboforeninger«s Møde i Aarhus 1890. Han talte dér blandt andet for Oprettelsen af en vederlagsfri Alderdoms- og Invalideforsørgelse for ubemidlede, med faste Takster, hvortil Midlerne delvis — for Statens Vedkommende — skulde tilvejebringes ved forøget Alkoholbeskatning og Indkomst- og Formueskat til Staten. En Ulykkesforsikring for Arbejdere ved Arbejdsgivernes Forsikringspligt, Statsstøtte til eksisterende — og nyoprettede — frivillige Sygekasser, og Arbejdsløshedsforsikring, frivillig, med lovbestemt Bidrag fra Arbejdsgiverne og fra Staten. Ogsaa Neergaards Udenlandsrejser i 1879 (til Tyskland) og 1881 (til Frankrig og England) havde jo væsentlig til Formaal at give ham Lejlighed til at sætte sig ind i navnlig den sociale Lovgivning i Udlandet. Han skriver i sine Erindringer, at Hovedformaalet med Rejsen til Frankrig og England var:

- 1) at sætte sig ind i de to Landes almindelige Politik, i Øjeblikkets Partiforhold og i Parlamenternes Virkemaade;
- 2) at fortsætte sine handels- og toldpolitiske Studier, især ved Hjælp af det store Materiale, som dannede Grundlaget for Handelstraktatforhandlingerne mellem Frankrig og forskellige andre Lande, navnlig England, og
- 3) at undersøge Arbejdernes Selvhjælpsbestræbelser i de to Lande — Produktions- og Forbrugsforeninger, Fagforeninger o. s. v. — og Spirerne til en kommende Sociallovgivning.

Det er bekendt nok, at den Reformpolitik, de Moderate indførte som Forberedelse til Forliget, i høj Grad var præget af Neergaards Syslen med og Opfattelse af de sociale Forhold her i Landet.

Ganske vist forelagde Neergaard som Konsejlspræsident i sit første Ministerium det i de foregaaende Samlinger i Folketinget vedtagne Forslag om Forandringer i Grundloven for Landstinget, men Forslaget indeholdt, som foran oplyst, kun Ændringer angaaende Folketingets S sammensætning: Nedsættelse af Valgretsaldere, Kvinders Valgret m. m., men for os, som hørte paa Forhandlingen i Landstinget, var det let at skønne, at Neergaards Kærlighed og Interesse meget mere knyttede sig til en Omdannelse af Landstingsvalgretten. Han blev under Forhandlingerne af Højres Ordfører stillet over for Spørgsmaalet om Indførelse af Forholdstalsvalgmaaden ved Valg af Medlemmer til Folketinget. Neergaard stillede sig ikke absolut afvisende heroverfor, men gjorde opmærksom paa, at Spørgsmaalet herom maatte løses i Forbindelse med en Grundlovsændring, der omfatter hele Rigsdagen og afskaffer den privilegerede Valgret til Landstinget. Læser man de paagældende Forhandlinger igennem i Rigsdagstidende, kan man navnlig imellem Linjerne skønne, at Neergaards Sympati er for den samlede Grundlovsrevision. Hermed stemmer da ogsaa, at Neergaard i sine Erindringer oplyser, at han i et Ministermøde i Ministeriet Holstein-Ledreborg, der i Sommeren 1909 afløste Ministeriet Neergaard, rejste Spørgsmaalet om at gøre en Forfatningsforandring med Landstingets Omdannelse paa Grundlag af almindelig Valgret til Ministeriets Hovedopgave. Dette Spørgsmaal svarede Holstein-Ledreborg forøvrigt bestemt Nej til.

Niels Neergaard havde »Forfatningsblod« i sine Aarer. Han var jo Præstesøn — fra Ugilt i Vendsyssel — og hans Fader var opstillet som Kandidat ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling (i Frederikshavnskredsen) men blev ikke valgt. Derimod blev han Medlem af den første Rigsdag ved Valget i 1849. Selv om Neergaards Fader kun var Medlem af Folketinget i een Valgperiode — han stillede sig ikke ved det følgende Valg — er der ingen Tvivl om, at han har været meget politisk interesseret, og at navnlig Grundlovssagen har optaget hans Sind stærkt. Det maa ogsaa have givet sig Udtryk i Samtaler i Hjemmet. Vel fortæller Niels Neergaard i sine Erindringer, at han under en Bispevisitats af Biskoppen — det var P. Chr. Kierkegaard — blev spurgt om, hvad han vilde være, naar han blev stor, og at han uden Tøven svarede: Biskop, men at det var Historien og Politiken, der fangede hans Interesse, da han blev ældre, er godt kendt.

Paa en Maade var Neergaard enig med I. C. Christensen i, at der krævedes et stærkt Folketing for over for Landstinget at gennemføre en Forandring i Landstingsvalgmaaden, men Neergaard havde den Opfattelse, at dette skulde naaes gennem Folketinget ved Gennemførelsen af Reformen navnlig paa de sociale Omraader. Det var dette, der var Formaalet med hans Indsats i Reformpolitikken forud for og umiddelbart efter det politiske Forlig i 1894. Og at han saa ret, derom vidner Kendsgerningerne. Det lykkedes virkelig for Folketinget at gennemføre Forfatnings sagen i 1915. Det er i saa Henseende betegnende for Neergaard, at han ved et Møde, som ved Aarhundredskiftet var foranstaltet i Æbeltoftkredsen af Venstre reformpartiet, og hvor jeg var Taler — det eneste Møde, hvor jeg har staaet som Neergaards Modstander — paa mit stærke Angreb paa »Forliget« kun svarede med, næst nogle rosende Ord om min saglige Indsigt, at sige, at jeg nok skulde komme til at erkende, at det var Forliget, der havde banet Vejen for Venstres fremtidige Reformarbejde og Folketingets forfatningsmæssige Indflydelse. Det var sikkert Erkendelsen heraf, der gjorde det forholdsvis let for Neergaard at faa ikke alene Klaus Berntsen men alle Ministeriets Medlemmer til at indse det rigtige i, at Tiden nu var inde til Gennemførelse af en Forfatningsændring, der omfattede ikke alene Folketinget, men ogsaa og navnlig Afskaffelsen af den privilegerede Valgret til Landstinget.

Det var, som allerede nævnt, ikke vanskeligt at blive enige om Neergaards Forslag om at optage Junigrundlovens Bestemmelser om at lade Landstinget vælge af de kommunale Raad, og Klaus Berntsen, der i Begyndelsen havde mere Sympati for en højere Valgrets alder, blev efterhaanden en ivrig Talsmand for dette Forslag. Af andre Ændringer i Grundloven var det navnlig Bestemmelsen om at fastholde Valg i Enkeltmandskredse til Folketinget, der var fremme under Forhandlingerne i Ministeriet. Her var Klaus Berntsen en ivrig Tilhænger af, at Valg i Enkeltmandskredse skulde sikres i Grundloven, og dette var i hvert Fald Anders Nielsen og jeg fuldstændig enige i. Hvorvidt der eventuelt skulde sikres en mere forholdsmæssig Repræsentation i Folketinget, var man enige om at overlade til Fastsættelse i den Valglov, der selvfølgelig maatte vedtages sammen med Grundlovsændringen eller umiddelbart derefter.

Efter at Forhandlingerne i Ministeriet om Grundlovsforslagets

Indhold i Almindelighed var til Ende, blev der, paa Klaus Berntsens Forslag, nedsat et Tremandsudvalg, bestaaende af ham, Bülow og Anders Nielsen. Det var altsaa Meningen, at disse tre skulde udforme de Paragraffer i Grundloven, som var nødvendige for Gennemførelse af de Principper, vi var enige om. Jeg var for mit Vedkommende helt tryk ved at overlade Bülow og Anders Nielsen at udforme de enkelte Paragraffer, men en Formiddag nogen Tid efter kom Klaus Berntsen til mig i Indenrigsministeriet og sagde: Ja, nu skal vi altsaa samles, Bülow og Anders Nielsen og jeg for at tale om Udformningen af de enkelte Paragraffer, men det er vist rigtigst, at du følger med til Mødet, da vi jo er nødt til at have forskellige Oplysninger vedrørende Kommunalbestyrelsesmedlemmernes Antal m. v. Disse Oplysninger maa vi jo have igennem Indenrigsministeriet. Paa den Maade kom jeg med i det Udvalg, der udformede Grundlovsændringerne.

Ved det første Vælgermøde i Sommeren 1912 i Vervingekredsen var Folketingsmand Slengerik mødt som Støtte for den radikale Kandidat: Nielsen-Svinninge. Han benyttede Lejligheden til at spørge om, hvordan det gik med Forslag til Ændringer af Grundloven og vilde gerne vide Besked med, hvordan Ministeriet Berntsen tænkte sig Muligheden af at bevare et Tokammersystem samtidig med, at man holdt paa almindelig Valgret ogsaa til Landstinget. Paa det Tidspunkt var Indførelsen af en Grundlov med Etkammersystem stærkt fremme blandt Socialdemokraterne og det radikale Venstre. Slengerik tvivlede om, at det kunde lade sig gøre at finde en Form for Valg til Landstinget, der ikke indeholdt privilegeret Valgret. Skønt vi allerede paa dette Tidspunkt var saa langt fremme i vore Forhandlinger i Ministeriet, saa jeg var klar over, at det blev Kommunerne, der kom til at vælge Landstinget, kunde jeg selvfølgelig ikke sige noget bestemt herom. Jeg maatte indskrænke mig til at forsikre om, at der i det Forslag til Ændring af Grundloven, som Ministeriet Berntsen til sin Tid vilde forelægge, ikke vilde findes Spor af privilegeret Valgret. Jeg tilføjede, at der for Eksempel var den Mulighed at vende tilbage til Femte-Juni-Grundlovens Bestemmelser om, at naar en ny Valglov til Kommunerne var gennemført, kunde det ved almindelig Lov bestemmes, at Landstinget skulde vælges af de kommunale Raad. Da Slengerik paany fik Ordet, sagde han: »Ja, det var jo en klar Udtalelse af Indenrigsministeren, men jeg tvivler om, at han vil kunne faa den Tanke, som han antyd-

ningsvis nævnede om, at de kommunale Raad skulde vælge det nye Landsting, gennemført.« Og han fortsatte med at oplyse, at han i en Notits i et Blad havde set en Meddelelse om, at Ministeriet Berntsen havde nedsat et Underudvalg til Udformning af de Forslag, Ministeriet vilde stille til Forandring af Grundloven, men Jensen-Sønderup var ikke nævnt, saa han er nok Ministeriet for renlivet en Venstremand til at være med i Underudvalget. Da jeg fik Ordet, kunde jeg nøjes med at oplyse, at jeg endda samme Formiddag havde været til Stede ved et Underudvalgsmøde. Hvor den paagældende Meddelelse om, at Konsejlspræsidenten, Bülow og Anders Nielsen havde dannet Udvalg, havde staaet, fik jeg aldrig undersøgt. Det var maaske en Meddelelse, der havde staaet i Sigurd Bergs Blad »Frederiksborg Amts Avis«. Det er rimeligt, at han havde spurgt Klaus Berntsen om, hvordan det gik med Forhandlingerne om Grundlovsændringen og af ham faaet Oplysningen om det nedsatte Underudvalg paa tre Medlemmer. Hvorvidt der, hvis dette er rigtigt, var noget »tendentiøst« i Meddelelsen, skal jeg lade være usagt.

Det var forøvrigt et større Arbejde med Udarbejdelsen af Reglerne for Valg til Landstinget, naar disse skulde foretages af de kommunale Raad, end jeg og vel nogen af de andre Ministre havde tænkt sig. Selv om de detaillerede Bestemmelser skulde staa i Valgloven og ikke i Grundloven, var det en Nødvendighed at være helt klar over, hvordan disse Valg skulde foregaa. En Mængde Oplysninger maatte indhentes om Byraads- og Sogneraadsmedlemmernes Antal, ligesom Oplysning om Indbyggerantal m. v. i hver Kommune i hele Landet maatte fremskaffes. Disse Oplysninger fremskaffedes igennem »Statistisk Departement«, der ganske vist hørte under Finansministeriet, men dette havde af Finansministeren faaet Paalæg om at give Indenrigsministeriet alle Oplysninger vedrørende de paagældende Forhold.

Det var dog for mig som Indenrigsminister i høj Grad ønskeligt at have en af Ministeriets Tjenestemænd til Hjælp ved den »tekniske« Udformning af de paagældende Bestemmelser og til Gennemgang af det statistiske Materiale, som efterhaanden ligefrem dyngede sig op paa mit Bord i Indenrigsministeriet, og jeg bestemte mig til at anmode daværende Kontorchef i Indenrigsministeriet, den senere Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift og derefter Amtmand over Frederiksborg Amt, Waldemar Oxholm, om at være

mig behjælpelig. Jeg kaldte ham ind til mig i Ministeriet og fortalte ham, hvad vi i Ministeriet Berntsen var blevet enige om med Hensyn til Valg til Landstinget efter det Grundlovsforslag, Regeringen havde under Udarbejdelse. Men jeg paalagde ham ikke at tale med nogen om det hverken i Ministeriet eller til Bladene. Dette lovede han selvfølgelig med største Beredvillighed, takkede for den Ære, jeg havde vist ham, og gik derefter i Gang med i sin Fritid at beskæftige sig med det statistiske Materiale, som jeg samtidig overgav til ham. Kontorchef Oxholm var godt inde i alt, hvad der vedrørte kommunale Valg, og han var en meget dygtig Kontorchef. Jeg havde megen Støtte af ham ved Udarbejdelsen af de Regler, der skulde gælde ved Valg af Valgmænd til Landstinget. Jeg havde aldrig Grund til at fortryde, at jeg bad netop ham om at være mig behjælpelig med det paagældende Arbejde.

Det faldt sig iøvrigt saaledes, at det blev Landbrugsminister Anders Nielsen og mig, der drøftede og udformede de nærmere Bestemmelser vedrørende Byraads og Sogneraads Valg af Valgmænd. Anders Nielsen var mindst lige saa interesseret i Sagens rette Løsning som jeg. Lige fra jeg kom paa Rigsdagen og navnlig i Finansudvalget havde jeg haft et godt og betydningsfuldt Samarbejde med Anders Nielsen, saa det faldt naturligt for os baade at tale om det, og, da vi kom videre, behandle Udformningen af de enkelte Bestemmelser. Mange Aftener, undertiden langt ud paa Natten, sad Anders Nielsen og jeg i enten mit eller hans Hjem og drøftede alle de derhenhørende Spørgsmaal. At det blev mig, der, saavel i Underudvalgsmøderne som da Sagen om Grundlovsændringerne kom til Drøftelse i det samlede Ministerium, kom til at gøre Rede for baade de statistiske Oplysninger og for hvordan Reglerne for Valg af Valgmænd kunde udføres i Praxis, var en naturlig Følge af, at det var mig, som havde faaet de statistiske Oplysninger og sammen med Kontorchef Oxholm udformet disse Regler. Det var antagelig ogsaa af den Grund, at det blev overdraget mig at skrive Bemærkningerne til Forslaget om Grundlovsændringerne. At det ikke blev Klaus Berntsen eller Justitsminister Bülow, der skrev disse Bemærkninger, var en ret naturlig Følge af, at det jo var klart for dem begge, at det var Anders Nielsen og mig, som havde arbejdet mest med de statistiske Beregninger og Regler. Anders Nielsen maa vel have fundet, at det var rigtigst, at det blev mig, der skrev Bemærkningerne til Grundlovsforslaget, skønt han som bekendt var

en dygtig Pennefører. Jeg dristede mig til ikke alene at skrive Bemærkningerne, men ogsaa at lade dem gaa i Trykken uden at have læst dem for de øvrige Medlemmer af Ministeriet. Naar jeg ser paa det Eksempel, hvori jeg har foretaget Rettelser, er det ikke mange Forandringer, jeg har fundet Anledning til at foretage, og i det Ministermøde, hvor Lovforslaget forelaa omdelt til Ministeriets Medlemmer, var der kun en enkelt Passus, som ikke just blev forandret, men gik helt ud; det var paa Foranledning af Finansminister Neergaard, at det paagældende Punkt udgik af Bemærkningerne.

Ministeriet Berntsen var klar over, at der til sin Tid, naar Enighed om de Ændringer, der var foreslaaet i Grundloven, var opnaaet, burde forelægges og vedtages en hel ny Grundlov, hvori de Paragraffer, som var foreslaaet ændrede, blev indføjjet. Men af praktiske Grunde fandt man det heldigst i Forslaget til Grundlovsændringerne kun at optage de Paragraffer, hvori der var foreslaaet Forandringer. Konseilspræsident Klaus Berntsen forelagde Forslaget i Folketinget den 23. Oktober 1912. Klaus Berntsen havde som bekendt megen historisk Sans, og han havde med Villie valgt denne Dato, fordi det var 64-Aarsdagen for den grundlovgivende Rigsforsamlings Sammentræden i København 1848. Dette mindede han da ogsaa om i Indledningen til den Tale, hvormed han fremsatte Forslaget i Folketinget. Naar man gennemlæser hans Tale i Rigsdagstidende, undgaar man ikke at lægge Mærke til, hvor optaget han efterhaanden under Forhandlingerne i Ministeriet er blevet af Forslaget om at lade de kommunale Raad vælge Valgmændene til Landstinget. Klaus Berntsen var jo gammel Kommunalmand, Sogneraadsformand og senere Amtsraadsmedlem paa Fyn. Han nævner ganske vist i sin Forelæggelsestale som et »Alternativ« den Mulighed at lade en højere Valgretsalder gælde ved Valg af Landstingsmedlemmer, men det er klart, at den i Grundlovsændringerne foreslaaede Valgmaade nu efter hans Mening er langt at foretrække. Ikke mindre varm er han for Forslaget om Valg i Enmandskredse til Folketinget. De Argumenter, han fremfører derfor, maa vistnok enhver erkende Berettigelsen af, selv om der nu er gaaet mange Aar, hvor vi har haft Forholdstalsvalg i Amtskredse til Folketinget.

Forslaget kom til første Behandling Lørdag den 26. Oktober i Folketinget — hvilket er et Vidnesbyrd om, at man dengang kunde holde Møder i Folketinget om Lørdagen — endda for fuldt besatte

Pladser i Tinget. Det blev Folketingsmand Slebsager, den senere Trafikminister og Handelsminister, der blev Venstres Ordfører under Behandlingen af Sagen. At det blev ham og ikke I. C. Christensen, der blev Venstres Ordfører, havde maaske sin Grund i, at I. C. Christensen ikke var helt tilfreds med, at Ministeriet havde kaseret hans Kongstanke om at gennemføre Grundlovsændringerne i to Tempi, altsaa først en Forandring af Valgmaaden til Folketinget, og dermed i Forbindelse staaende Ændringer, for senere at foreslaa de nødvendige Ændringer med Hensyn til Valgmaaden til Landstinget. Om I. C. Christensen allerede paa det Tidspunkt var imod de foreslaaede Bestemmelser om at lade de kommunale Raad vælge Landstinget, tør jeg ikke udtale mig om. I saa Fald har han holdt sin Opfattelse for sig selv. Første Behandling varede i tre Dage, Lørdag, Mandag og Tirsdag. Efter Slebsager talte paa Socialdemokratiets Vegne: Borgbjerg; Rode paa de Radikales Vegne og Ellinger paa de Konservatives Vegne. Borgbjerg holdt paa Etkammer-system, og at Rode, der jo tidligere havde fremsat Forslag til Grundlovsændring, vilde foretrække at holde sig til 5.-Juni-Grundloven af 1849, kan ikke forundre nogen, ejheller, at Ellinger som Ordfører for de Konservative foretrak en Aldersgrænse for Landstingsvalg i Stedet for det foreslaaede Kommunevalg, kan forbavse nogen. Det er jo iøvrigt ikke Hensigten her at give en Fremstilling af, hvad der under Førstebehandling af Grundlovsforslaget blev fremført fra de forskellige Taleres Side. Iøjnefaldende er det, at de Konservative har saa mange af deres Medlemmer i Ilden. Det er et Vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det faldt for dette Parti at gaa imod Regeringens Grundlovsforslag.

Efter første Behandling blev der selvfølgelig nedsat et 15 Mands Udvalg til videre Behandling af Forslaget. Til dette Udvalg valgtes af Venstre: Pinstrup, Slebsager, Carl Sørensen, R. Nielsen, Effer-søe, Mølgaard Nielsen, Nørsgaard og Johannes Jensen; af Socialdemokratiet: Borgbjerg, H. Rasmussen og Jessen; af de Radikale: Zahle, Rode og J. Andersen samt af de Konservative: Hammerich. Udvalget arbejdede ret hurtigt, allerede 6. December samme Aar afgav det sin Betænkning. Betænkningen viser, at hele Udvalget med Undtagelse af Repræsentanten for de Konservative: Hammerich, anbefaler Regeringsforslagets Gennemførelse med enkelte, nærmest formelle Ændringer. I Betænkningen oplystes det dog, at der, hvad angaar Valg til Landstinget, har været forhandlet om at om-

bytte det kommunevalgte Landsting med et Landsting, valgt af de ældre Folketingsvælgere. Forslaget kom hurtigt til anden og tredie Behandling i Folketinget. Ved anden Behandling var det ret naturligt Ordføreren (Slebsager), der førte Ordet, men selvfølgelig talte ogsaa de andre Partiers Ordførere. Ved tredie Behandling talte foruden Odførerne ogsaa adskillige andre Medlemmer. Højre var — jeg havde nær sagt — som sædvanlig uenige og havde foruden Hammerich adskillige, der tog Ordet for at klargøre deres Stilling til Forslaget.

Grundlovsforslaget gik derefter til Behandling i Landstinget, der dog ikke forhastede sig med Behandlingen. Første Behandling fandt Sted i Landstinget den 8. og 9. Januar 1913, altsaa straks efter Juleferien. Landstingsmand Piper var Ordfører for Højre. At han gik imod Lovforslaget, var en Selvfølge. Højre havde dengang et Blad i København, der hed »Vort Land«. Deri var der kort før Jul offentliggjort et helt nyt Grundlovsforslag. Det er betegnende, at Piper i sin Tale i Landstinget ganske vist nævner det i Bladet fremsatte Forslag, men dog ikke gaar særlig ind for dette. Han har aabenbart ikke været helt tilfreds med det. Ogsaa Grev Friis, Friisenborg, talte, men mest bemærkelsesværdig var dog den 87-aarige Estrups Tale. Man kan vel ikke sige, at det var en kraftig Tale, for han havde ikke Kræfter til at tale ret højt, men han førte et efter mit Skøn udmærket Forsvar for Landstinget af 1866. Han havde jo selv været med til at lave dette Forslag, og det er betegnende for hans Syn paa Forfatningsforandringen i 1866, at han nu i sin Tale slog fast, at al den Tale, som man igennem mange Aar havde ført om det privilegerede Landsting, efter hans Mening ikke havde noget paa sig. Det var ikke noget Privilegium, der blev givet de højstbeskattede i 1866, men en Forpligtelse til at være med til at vælge Mænd, som man kunde vente vilde se besindigt paa Sagerne. Der var jo tilmed fastsat Bøder for dem, der ikke mødte personligt og afgav deres Stemmer, saafremt de ikke havde lovlig Undskyldning herfor. Edvard Brandes, der sad i Landstinget som Repræsentant for de Radikale, talte selvfølgelig ogsaa, vittigt og causerende, som han kunde det, og førte et Forsvar for det kommunevalgte Landsting, men det bedste Forsvar for dette blev i Virkeligheden ført af Socialdemokraten Harald Jensen. Han gjorde opmærksom paa, at han, skønt han egentlig holdt paa Etkammer-systemet, udmærket kunde slutte sig til Regeringens Forslag om at

lade Kommunerne vælge Landstingets Medlemmer. Han gjorde opmærksom paa, at al den Tale om, at Kommunalbestyrelserne derved vilde blive politiske, intet havde paa sig. I Byerne var de politiske Partier forlængst — og navnlig i Højres Tid — bleven eneraadende ved Valg af Kommunalbestyrelsesmedlemmer, men ogsaa paa Landet var man godt paa Vej til at vælge Sogneraadmedlemmer efter politiske Linier. Han havde gjort sig den Ulejlighed at undersøge, hvordan samtlige Byraadsmedlemmer og Sogneraadmedlemmer fordelte sig efter Erhverv, og paaviste herigennem, at i Virkeligheden havde Arbejderne for faa Repræsentanter i Kommunalbestyrelserne. Han gik ud fra, at et kommunevalgt Landsting ogsaa vilde give for lidt Repræsentation for Arbejderne. Det vilde efter hans Mening blive et ret konservativt Landsting, men han ansaa det for nyttigt, naar man vilde have to Ting, da at give Kommunerne Valgretten til Landstinget.

Der blev i Landstinget nedsat et 15 Mands Udvalg til videre Behandling af Lovforslaget. Dette delte sig i et Flertal, bestaaende af 8 Repræsentanter for Højre og de Frikonservative. Mindretallet bestod altsaa af syv Medlemmer, nemlig: Broberg, Dalsgaard, N. Hansen, J. Pedersen og Enevold Sørensen (5), der repræsenterede Venstre og moderate Venstre, og Brandes som Repræsentant for de Radikale samt Harald Jensen som Repræsentant for Socialdemokraterne. Udvalget afgav Betænkning den 29. Marts 1913. Mindretallet indstillede Lovforslaget uforandret til Vedtagelse, Flertallet var — mærkværdigvis — blevet enig om et helt nyt Ændringsforslag til Grundloven. Efter dette skulde Landstinget vælges af Folketingsvælgere, der var fyldt 40 Aar. Men efter dette Forslag skulde Vælgerne ved Valg af Valgmænd deles i to Klasser ligesom ved Valgene efter Grundloven af 1866 omend efter noget andre Regler. Anden Behandling i Landstinget blev foretaget den tredie April 1913, men i det Møde, hvor Sagen var sat til Behandling, blev der af Højre stillet Forslag om at nedsætte en Kommission til Overvejelse af hele Spørgsmaalet om en Grundlovsændring. Da dette Forslag blev vedtaget i Landstinget, var Lovforslaget dermed bortfaldet og fremsattes selvfølgelig ikke paany, saameget mindre som der skulde afholdes nyt Valg til Folketinget den 20. Maj samme Aar.

Unigheden indenfor Venstre om Grundlaget for Valg af Landstingsmedlemmer medførte, at Venstre tabte ved disse Valg. De Venstremænd, der havde nogen Sympati for, at de ældre Vælgere

skulde vælge Valgmændene til Landstinget, fik ret naturligt Vind i Sejlene, efter at Landstingets Højre i sit Ændringsforslag var gaaet ind for den Tanke at lade de ældre Vælgere danne Grundlaget for Landstinget. Flere af Venstres Kandidater ved Valget tilkendegav ved Vælgermøderne deres Sympati derfor. Nogen Oversigt over, hvordan de nyvalgte Venstremænds Stilling til dette Spørgsmaal var, foreligger, saa vidt jeg ved, ikke, men at det skadede er efter min Opfattelse hævet over enhver Tvivl. Det nyvalgte Folketing blev sammenkaldt til en overordentlig Samling den 12. Juni, men ved Slutningen af Folketingets Møde den 14. Juni oplæste Formanden Ministeriets Demissionsbegæring. Der var godt nok under Forhandlingerne ikke ringe Sympati for, at Klaus Berntsen skulde have fortsat Forsøget paa at gennemføre Grundlovsændringen, men han fastholdt Ministeriets Demission, og Zahle dannede sit andet Ministerium. Rigsdagen blev hjemsendt den 24. Juni. Rigsdagen blev sammenkaldt allerede den 15. September*), hvor bl. a. Konseilspræsident Zahle i Folketinget

*) At Rigsdagen blev sammenkaldt til den 15. Sept. i Stedet for til den første Mandag i Oktober Maaned, var sikkert grundet paa, at Regeringen vilde give det nyvalgte Folketing Lejlighed til at gøre Forslaget om Forandringer i Grundloven færdig til Oversendelse til Landstinget, inden Finansloven kom til første Behandling i Folketinget i Begyndelsen af Oktober Maaned. Behandlingen i Folketinget tog ikke lang Tid. Der blev godt nok nedsat Udvalg om Sagen, men dette Udvalg afgav allerede Indstilling til Tinget den 23. September. Det indstilledes selvfølgelig til Vedtagelse i uforandret Skikkelse af hele Udvalget med Undtagelse af Repræsentanten for Højre: Hammerich. Anden og tredie Behandling tog selvfølgelig heller ikke lang Tid, saa Forslaget kom til Behandling i Landstinget i Begyndelsen af November Maaned. Ogsaa i Landstinget blev Forslaget henvist til Udvalg, der afgav Betænkning allerede den 21. samme Maaned. Man var fra Landstingets og fra Folketingets Side klar over, at de egentlige Forhandlinger om Grundlovsændringerne skulde finde Sted i et Fællesudvalg — bestaaende af lige mange Medlemmer af hvert af Tingene — og derfor fandt der heller ingen yderligere Drøftelser i Landstinget Sted. Udvalgets Flertal i Landstinget stillede de samme Ændringer, som var stillet i den af Landstingets Udvalg den 29. Marts 1913 afgivne Betænkning. Flertallets Forslag vedtoges i Landstinget, og Tidspunktet var nu inde til Nedsættelse af Fællesudvalget. Fællesudvalget blev nedsat allerede i December Maaned, og dette Udvalgs Forhandlinger tog lang Tid; dets Indstilling forelaa den 4. Juni 1914. I Folketinget vedtoges selvfølgelig Flertallets Indstilling. I Landstinget skete der noget mærkeligt, idet Højre og de Frikonservative ikke kom til

forelagde det i December 1912 i Folketinget vedtagne og til Landstinget oversendte Forslag til Forandringer i Grundloven. Samme Dag offentliggjorte I. C. Christensen i sit Blad »Tiden« sit Forslag om Forandringer i Grundloven, hvorefter de Folketingsvælgere, der var fyldt 35 Aar, skulde vælge Valgmændene til Landstinget. Det var dermed givet, at det kommunevalgte Landsting ikke kunde gennemføres. Det var slaaget ihjel for stedse, naar selveste I. C. Christensen gik ind for Forslaget om, at Landstinget skulde vælges af de ældre Vælgere. At tidligere Finansminister Neergaard var imod dette med at lade de ældre Vælgere danne Grundlaget for Landstinget, siger sig selv. Mere glad overrasket blev jeg ved Dagen efter, at I. C. Christensens Forslag i »Tiden« var offentliggjort, at tale med forhenværende Landbrugsminister Anders Nielsen. Aldrig har jeg set ham saa oprørt for ikke at sige vred over I. C. Christensens Stilling til en Sag. »Nu har han ødelagt det hele for os med Hensyn til Gennemførelsen af et godt Landsting,« sagde han til mig. Saa klart saa Anders Nielsen paa det af os udarbejdede Forslag, og saa overbevist var han om det rigtige heri, saa han slet ikke kunde tænke sig, at vi virkelig skulde blive nødt til at forlade Forslaget om det kommunevalgte Landsting.

Der er for mig heller ikke nogen Tvivl om, at hvis Neergaard havde naaet at faa sine Erindringer ført til Ende, vilde man sikkert deri have fundet Vidnesbyrd om, hvordan det for ham havde været hans Livs største Glæde gennem sit Arbejde at være med til at føre Folkestyret frem til Sejr i vor Forfatning, at være med til Afskaffelsen af den privilegerede Valgret til Landstinget, og Sorg over, at hans Kongstanke: at Landstinget skulde vælges af de kommunale Raad, blev opgivet. Neergaard havde ved sin store Indsigt i og Interesse for de sociale Spørgsmaal og for vor økonomiske Politik et klart Blik for, hvilken Fordel det havde været, om de kommunale Raad havde faaet sin særlige Repræsentation paa Rigsdagen sikret gennem vor Forfatning.

Det er fremdeles min Overbevisning, at det vilde have været en stor politisk Vinding, ikke just for Venstre, men for den politiske

Stede ved Mødet, hvor Sagen var til »eneste« Behandling, og gjorde derved Tinget u-beslutningsdygtigt. Derefter sluttede Rigsdagen den 15. Juni, og inden Mødets Slutning i Landstinget oplæste Konseilspræsident Zahle det kongelige aabne Brev om Landstingets Opløsning fra den 9. Juli 1914.

Udvikling i vort Land i Almindelighed, hvis vi havde faaet et Lands-ting, valgt af de kommunale Vælgere. Allerede da var Lovgivningsarbejdet mere og mere gaaet over til at blive Love, der i stedse større Grad berørte Kommunerne, saavel økonomisk — skattemæssigt — som forvaltningsmæssigt. Det var jo navnlig den sociale Lovgivning, der i saa høj Grad lagde Beslag paa Kommunalraadenes Virksomhed. Og det er min Erfaring, at dette at lægge Ansvaret saavel for Lovenes Forvaltning som Udskrivningen af Kommuneskatter over paa Kommunalraadene er en god Ting. Hvis vi havde faaet det kommunevalgte Landsting, er der ingen Tvivl om, at Lovforslag, der kom fra Folketinget eller blev forelagt i Landstinget direkte af Ministeriet, altid, saa snart de vedrørte, det være sig Sociallovgivning eller Skolelovgivning, vilde blive betragtet ud fra det Synspunkt: Hvordan vil nu dette Forslag virke i Praksis, og hvilke Udgifter vil det medføre for Kommunerne. Ogsaa den Tendens, der har været i den senere Tid til at flytte Administrationen af Lovene fra Kommunerne til Staten — Centralisation — vilde sikkert have mødt Modstand i et kommunevalgt Landsting. Men noget Haab om, at man skulde vende tilbage til det af Klaus Berntsen forelagte Forslag om et kommunevalgt Landsting, er der sikkert ikke.

Der er formentlig ikke nogen Grund til at gaa nærmere i Detailler med Hensyn til, hvordan det Forslag, der blev Grundloven af 5. Juni 1915, kom til Verden. Det skjuler sig for de uindviede i det Mørke, der altid omhyller hemmelige Forhandlinger, som man ikke selv har deltaget i. At det var Brandes, der var Hovedmanden i Forhandlingerne med Grev Friis om en ny Grundlovsændring, er vist nok hævet over enhver Tvivl. Han var i høj Grad Realpolitiker, og tog det ikke saa nøje med, hvad han tidligere var gaaet ind for; det er i saa Henseende betegnende, at han, dengang Salget af de vestindiske Øer rygtevis kom frem i Bladene, pure benægtede, at der var ført Forhandlinger herom, skønt han allerede stod midt i Forhandlingerne om Salget. Da det senere ved Forhandlingerne om Salget ved et hemmeligt Møde i Folketinget blev bebrejdet ham, at han saa kategorisk havde nægtet, at saadanne Forhandlinger blev ført, svarede han: »Det var jeg da nødt til!« Mere forbavset var jeg over, at Rode som Indenrigsminister i Ministeriet Zahle kunde gaa med til at lade de ældre Vælgere vælge Valgmændene til Landstinget. Naar man læser hans Udtalelser ved Grundlovsforslagets Be-

handling i Folketinget i 1912 specielt om dette Spørgsmaal, forbaves man over, at han efter to Aars Forløb kunde forlade Kravet om det kommunevalgte Landsting. Forklaringen er maaske, at Ove Rode i den Grad var optaget af Gennemførelsen af Forholdstalsvalgmaaden til Folketinget, at dette med, hvordan Landstinget valgtes, betød mindre for ham.

Der blev underhaanden nedsat et 21 Mands Udvalg til Behandling af Grundlovs- og Valglovssagen, men selve Grundlaget for Valget af Landtingsmedlemmer var jo paa Forhaand afgjort ved de imellem Ministeriet og Grev Friis førte Forhandlinger, saa det blev mest Udformningen af Valglovens Bestemmelser, der blev Genstand for Forhandlingerne i 21-Mands-Udvalget. Vi holdt forøvrigt mange Møder, og der førtes mange og lange Forhandlinger, der i hvert Fald for mig var af megen Interesse. Jeg havde jo navnlig som Indenrigsminister beskæftiget mig ikke saa lidt med Udarbejdelse af Forslag til Valglov. 21-Mands-Udvalget er forøvrigt forevigt ved det Maleri af Kunstmaler Herman Vedel, der fylder en hel Væg i det saakaldte Samtaleværelse i Rigsdagsbygningen paa Christiansborg. At Klaus Berntsen og Zahle er anbragt som Forgrundsfigurer i Midten af Billedet er for saa vidt berettiget, som det jo er dem, der har Æren for Gennemførelsen af den ny Grundlov af 5. Juni 1915. Grupperingen af de øvrige Medlemmer saavel som Ministrene er vist nok mere tilfældig eller af Hensyn til det maleriske.

Vi forsøgte paa i saa høj Grad som muligt at bevare noget af Valget i Enkeltmandskredse derved, at disse blev saakaldte Opstillingskredse, og navnlig i Begyndelsen virkede dette, som om den paagældende Kandidat, der ved Valget fik flest Stemmer i Opstillingskredsen, som Regel blev valgt, men det indtraf dog ogsaa, at to af de opstillede Kandidater i en Kreds blev valgte som Folketingsmænd, og at een Opstillingskreds slet ingen fik valgt af de opstillede Kandidater. At dette vakte Utilfredshed blandt Vælgerne, var saare forstaaeligt. Det grelleste Eksempel paa, hvordan Fordelingsreglerne efter den ny Valglov virkede, fik man i Odense Amt, hvor jeg den Gang blev valgt med faa Stemmers Majoritet i Bogense Opstillingskreds. Det til Valgbreves Prøvelse i Folketinget nedsatte Udvalg fik samtlige de afgivne Stemmer i Odense Amt tilstillet til Gennemsyn og efter en Prøvelse af Stemmesedlerne mente et Flertal i Udvalget, at saa mange af Stemmesedlerne var tvivlsomme, at Valget indstilledes til Forkastelse. Der blev ud-

skrevet nyt Valg i Bogense Opstillingskreds, hvor Resultatet for saa vidt var utvivlsomt, som Optællingen af Stemmer gav Mindretal for mig. Dette betød dog ikke, at jeg gik ud af Folketinget; jeg havde saa mange Stemmer, at Venstre i Odense Amt, efter at jeg var gaaet ud som kredsvalgt, havde Krav paa et Tillægsmandat, som altsaa tilfaldt mig. Dette medførte, at en paa et Tillægsmandat valgt Repræsentant for Venstre i Maribo Amt, Gaardejer Poul Rasmussen, Højset i Væggerløse Kommune, maatte gaa ud af Tinget, skønt han allerede var mødt som Medlem af Folketinget. At den omhandlede Fortolkning af Valglovens Bestemmelser var i Overensstemmelse med Valglovens Regler, er vel nok hævet over enhver Tvivl, men det følte dog saa meningsløst, saa de paagældende Bestemmelser blev ændrede.

Efterhaanden som Forholdstalsvalgmaadens Indførelse har virket rundt om i Amterne, har man vistnok forliget sig med de herhenhørende Bestemmelser. Man har mere og mere vænnet sig til, at Kandidater, navnlig for de mindre Partiers Vedkommende, opstilles i flere Opstillingskredse. Hvorvidt dette er en Fordel, betragter jeg som i høj Grad tvivlsomt, og det vil sikkert i Længden medføre, at man inden for alle Partier i et Amt stemmer paa Kandidater, der er opstillet i Kredse, hvor man ikke anser de Paagældende for sikre, og stemmer for disse, forsaavidt det er Mænd, man nødigt ser forsvinde fra Folketinget. Den oprindelige Samhørighed mellem Opstillingskredsens Folketingsmand og Vælgerne i den paagældende Kreds forsvinder mere og mere, og det, som var Fordelen ved Enkeltmandskredssystemet, forsvinder samtidig. Ogsaa Vælgerens Indflydelse paa, hvem der opstilles, forsvinder mere og mere, og dette anser jeg for en Svaghed. Man kunde have bevaret Enkeltmandskredsene ved at tage et bestemt Antal Enkeltkredsvalgte for derefter at have Tillægsmandater udregnet paa Grundlag af de afgivne Stemmer ved Enkeltmandskredsvalgene. At der maaske herved kunde fremkomme Tilfælde, hvor en matematisk Opgørelse af Stemmetallet gav et Resultat, der viste, at Mindretallene manglede et eller flere Mandater, vilde efter min Mening have betydet mindre. At de Repræsentanter i Folketinget, der sad paa Tillægsmandater, skulde blive betragtet som ringere end de i Enkeltmandskredsene valgte Folketingsmænd, har efter min Erfaring intet paa sig. Jeg mærkede i hvert Fald intetsomhelst i den Retning, dengang jeg sad paa et Tillægsmandat fra Odense Amt.

INVALIDITETS- OG ALDERDOMSFORSIKRING

I Rigsdagssamlingen 1901—02 fremkom der i Folketinget Forslag om at nedsætte et Udvalg til Undersøgelse og Overvejelse af Betingelserne for Gennemførelse af en Invaliditets- og Alderdomsforsikring med Statstilskud. Ved Forslagets Behandling udtalte Ordføreren: Thomas Larsen, at det var fremkommet, »fordi Alderdomsunderstøttelsesloven ikke har virket saaledes, at den har vakt fuldständig Tilfredshed i Befolkningen hos dem, der skulde nyde godt af Loven, og den har heller ikke virket fuldt betryggende for dem, der skulde yde.«

Forslagsstillernes Betragtninger gik nærmere ud paa, at det maatte anses for uheldigt, at der intet gjordes for Invaliderne, at det var overladt til Skønnet, om de Gamle skulde have Understøttelse, og i bekræftende Fald hvormeget, at paa den anden Side den stærke Stigning i Alderdomsunderstøttelsen maatte vække Betænkelighed, og *endelig* at Loven tilskyndede Personer over 60 Aar til at lade være med at bestille noget, men kræve Underhold af Stat og Kommune. Forslaget om Nedsættelse af det omhandlede Udvalg vedtoges enstemmigt med 76 Stemmer.

Det herefter nedsatte Udvalg afgav den 7. Maj 1902 en Indstilling, i hvilken samtlige Medlemmer med Undtagelse af Repræsentanterne for Socialdemokratiet udtalte sig til Gunst for Forsikringssystemet. Indstillingen havde følgende Ordlyd:

»Den 13. November 1901 blev der af flere Medlemmer af Folketinget fremsat følgende Forslag til Beslutning af Tinget: »Folketinget beslutter at nedsætte et Udvalg paa 15 Medlemmer til Overvejelse af Spørgsmaalet om Oprettelse af en Folkeforsikring — Invaliditets- og Alderdomsforsikring — og eventuelt gøre Indstilling derom.«

Dette Forslag kom til Behandling i Folketinget den 18. December, hvor det vedtoges enstemmigt, og den 20. December blev Udvalget nedsat. Allerede under Udvalgets første Møde fremgik det, at der

i Udvalget kunde blive Enighed om den Opfattelse, at man her stod overfor en stor og vidtrækkende social Opgave, der kræver den alvorligste Overvejelse: En velordnet Forsorg for Samfundets Arbejdsinvalider maa betragtes som en af de sociale Opgaver, hvis heldige Løsning skaber en Tryghedsfølelse hos den ubemidlede og ikke alene har individuel, men tillige samfundsmæssig Betydning. Men hvor en slig Forsorg skal grundigt gennemføres, uden dog at paatrykkes Fattighjælpens Præg, maa den være bygget paa saadanne synlige Selvhjælpsbestræbelser, der giver Reformens Gennemførelse det fornødne økonomiske Grundlag og bidrager til at styrke Samfundets moralske Kraft. Udvalgets Flertal: Frandsen, K. Kristiansen, Kvist, Knop, Th. Larsen, Moestrup, Neergaard, Nielsen-Grøn, Th. Nielsen, Phillipsen, Poul Rasmussen og Rørdam, anser derfor et Forsikringssystem, hvor det Offentlige støtter den Enkeltes Bestræbelser for gennem smaa for ham (hende) overkommelige Præmier at betrygge sig selv i Invaliditetstilfælde lige fra det Tidspunkt, hvor den erhvervsdygtige Alder begynder, og til Vedkommende dør, for at være en Vej, ad hvilken Opgaven kan finde sin Løsning. Et Mindretal: Hørdum og Sabroe, kan ikke være enig med Flertallet i dets Bestræbelser for at komme bort fra den nuværende Alderdomsforsørgelses Princip: Hjælp fra Samfundet til de Gamle uden Krav om Selvhjælp og fra den bestaaende Ulykkesforsikring.

Udvalgets Indstilling blev afgivet den 7. Maj 1902 og vedtaget af Rigsdagen. I Henhold til denne Indstilling og til Folketingets Vedtagelse fremsatte Indenrigsminister Enevold Sørensen i 1903 Spørgsmaalet om en almindelig Invaliditets- og Alderdomsforsikring. Ogsaa dette Forslag blev vedtaget af Rigsdagen, og Kommissionen blev nedsat den 10. Juni 1903. Kommissionen skulde efter Loven bestaa af 19 Medlemmer, hvoraf Regeringen vælger Formanden og 4 Medlemmer, de øvrige 14 Medlemmer vælges efter Forholdstalsvalgmaaden med Halvdelen af hvert af Rigsdagens Ting blandt dets Medlemmer. Afgaar noget Medlem ved at ophøre at have Sæde i Rigsdagen eller af anden Grund, vælges et nyt Medlem paa samme Maade som anført. Til Formand for Kommissionen blev af Regeringen udnævnt Folketingsmand Thomas Larsen. De øvrige af Regeringen valgte fire Medlemmer blev: Professor ved Københavns Universitet, Dr. polit. H. Westergaard, daværende Sygekasseinspektør, senere Arbejdsledighedsinspektør Th. Sørensen, daværende Bergrægger ved Statsanstalten for Livsforsikring: Konferensraad A. C. V.

Petersen og daværende kgl. Fuldmægtig, senere Departementschef i Indenrigsministeriet: H. S. A. Vedel. De 7 af Folketinget valgte Medlemmer var: Stabslæge H. Rørdam, Raadmand G. Phillipsen, Gaardejer, Direktør Moestrup, Højesteretsagfører Svend Høgsbro, Gaardejer M. Larsen, Borgmester J. Jensen og Direktør Neergaard; af Landstinget blev valgt: Konsul Hey, Lærer S. Jensen, Gaardejer Nordby, Etatsraad Pagh, Gaardejer J. Rasmussen, Landvæsenskommisær J. C. Sørensen og Gaardejer Vestergaard-Gjøttrup.

Jeg var altsaa ikke Medlem af Kommissionen fra dens Begyndelse, men først da Svend Høgsbro, der var valgt af Venstre, nedlagde sit Hverv som Medlem af Kommissionen, da han i Januar 1905 blev udnævnt som Trafikminister i Ministeriet I. C. Christensen; men Udvalgets Arbejde var paa dette Tidspunkt ikke saa langt fremskreden, saa det for mig krævede noget større Arbejde at komme ind i det. Det var en særdeles interessant Virksomhed at sidde i denne Kommission. Efterhaanden som vi fik Oplysninger ind om, hvordan Folkeforsikringen var ordnet i andre Lande, krævedes der af Medlemmerne et ikke ringe Arbejde for at komme ind i det store Materiale, som opdyngede sig paa ens Bord. Men for en Mand, der var socialt interesseret, og som, igennem sin kommunale Virksomhed, var kendt med Forholdene, navnlig i Landdistrikterne, var det et lønnende Arbejde. Ikke mindst Forsikringsordningen af 1889 i Tyskland var af stor Interesse og dannede i det hele taget i ikke ringe Grad Grundlaget for Kommissionsflertallets endelige Indstilling.

For mit Vedkommende blev Arbejdet i Kommissionen Anledningen til en Mængde Foredrag rundt om i Landet. Det var mit Indtryk, at der baade i Byerne og paa Landet var stor Forstaaelse af Ønskeligheden af Indførelsen af den »tvungne Folkeforsikring«, som efterhaanden blev det mest brugte Navn for Indførelse af almindelig Invaliditets- og Alderdomsforsikring. Navnlig ved de Møder, jeg havde Lejlighed til at holde paa Landet, og hvor ikke mindst Sogneraadsmøder mødte op, var det for mig en Tilfredsstillelse at begynde min Udvikling af det Offentliges Forsorg for Trængende med at gøre opmærksom paa, at Begyndelsen til Indførelse af det Offentliges Forsorg for de Trængende blev gjort med den kongelige Anordning af 5. Juli 1803. Jeg kunde i saa Henseende henvise til det udførlige Protokollat, der i Sogneraadets Arkiv for Sønderup-Suldrup Pastorat er indført om det første Møde, som Fattigudvalget

holdt i nævnte Pastorat den 6. Januar 1804. Dette Protokollat, som jeg forøvrigt havde den Tilfredsstillelse som Sogneraadsformand at kunne oplæse i et Sogneraadsmøde hundrede Aar efter, at det var nedskrevet, udviser bl. a., at der havde meldt sig 16 til, som det hedder, »Almisse at nyde«. Der er gjort nøjagtig Rede for Aarsagen til de paagældende Almissemedlemmers Trang. Det hedder for Eksempel om en af dem: Lider af Stensmerter, kan hverken vende sig eller røre sig, med Tilføjelsen: »har fattige Frænder«. Fem af de Tilmeldte kunde ikke komme i Betragtning, og for deres Vedkommende oplyses Aarsagen at være, at de har »formaaende Frænder«. En Sammenligning mellem det, der den Gang blev benyttet som Hjælp til de Trængende — det var i alt væsentlig Korn, der tildeltes dem, og kun meget lidt i Penge — med hvad der nu i Sønderup-Suldrup Kommune anvendes som Understøttelse til Fattighjælp og Alderdomsunderstøttelse, giver et godt Billede af, hvordan Udgifterne er steget i Løbet af de godt hundrede Aar, der er hengaaet, siden det Offentlige paatog sig Hjælpen til de Trængende.

Det var dog ikke særlig Udgifternes Stigning, saavel for Kommunerne som Staten, der var det afgørende for Sympatien for Indførelse af Folkeforsikringen, men meget mere den Betydning, det vilde have for de paagældende Trængende, at de, efter Folkeforsikringens Indførelse, fik en Ret til at faa en ganske vist mindre Understøttelse eller rettere Pension, naar de opnaaede en vis Alder, eller, forinden denne Alders Opnaaelse, mistede saa meget af deres Arbejdsevne, saa de efter de nye Regler kunde anses for Arbejdsinvalidet. Det er ikke helt ved Siden af, naar Chefen for den tyske Socialforsikring, Præsidenten for Reichsversicherungsamt, Dr. P. Kaufmann i en Artikel, skrevet i Begyndelsen af Verdenskrigen 1914 i Anledning af 25-Aarsdagen for Indførelsen af den tyske Rigsforsikring, bl. a. skriver: »I den vældige Kamp mellem Nationerne skal det Folk vise sig at eje den største indre Styrke, som, mægtig gennemtrængt af Følelsen af social Pligt, kan udvise det største Fremskridt i Kampen mod Sygdom og menneskelig Elendighed.« Præsident Kaufmann fortsætter: »Det har jeg ogsaa ofte fremført i Udlandet, mange har let ad den tyske Idealist, men Historien besegler i disse Dage med et mægtigt Ja og Amen disse Udtalelser.«

Dengang Thomas Larsen i 1909 blev Trafikminister og nedlagde sit Hverv som Formand for Kommissionen, blev jeg af Regeringen

udnævnt til hans Efterfølger som Formand og fungerede som saadan, til Kommissionen afsluttede sit Arbejde i 1914. Ganske vist ansaa jeg det for rigtigt, da jeg i Juli 1910 blev Indenrigsminister, at nedlægge Hvervet som Formand, men Kommissionens Medlemmer protesterede herimod, og navnlig Ludvig Bramsen, der var meget forsikringsinteresseret og et virksomt og arbejdsomt Medlem af Kommissionen, henstillede indstændigt, at jeg fortsatte som Formand. Dette indvilligede jeg i og havde saaledes Lejlighed til ikke alene at følge, men at lede Kommissionens Møder. Kommissionen sluttede sit Arbejde i December 1914, altsaa efter at Verdenskrigen var begyndt. At det vilde vare længe med Arbejdet i Kommissionen, var man straks fra Begyndelsen klar over. Det var jo ikke alene om Invaliditetsforsikringen i Udlandet, der skulde skaffes Oplysninger, men ogsaa herhjemmefra skulde der indhentes en Mængde Oplysninger, saavel om Aldersklassernes Fordeling, som om indtrufne Invaliditetstilfælde og Tilfælde af Uarbejdsdygtighed paa Grund af manglende Arbejdsevne. Saavel Tilvejebringelsen af disse Oplysninger som de Beregninger, der paa Grundlag heraf maatte foretages, maatte selvsagt tage lang Tid. Bestemmelsen om, at et Medlem, valgt af Rigsdagen, udtraadte af Kommissionen, naar han ikke længere var Medlem af Rigsdagen, virkede i nogen Grad hemmende paa Arbejdet. Der maatte fornuftigvis gives nye Medlemmer nogen Tid til at sætte sig ind i Sagerne og navnlig i de indhentede Oplysninger. Ser man paa Navnene af Medlemmer, der har underskrevet Kommissionsbetænkningen, opdager man, at kun 6 af de først udnævnte Kommissionsmedlemmer — af disse er de 3 de af Ministeriet valgte — var Medlemmer ved Betænkningens Afgivelse. Gehejmeetatsraad Ludvig Bramsen døde, efter at den foreløbige Betænkning var skrevet, og kort Tid før var Etatsraad Pagh og Konferensraad A. C. V. Petersen afgaaet ved Døden. De 16 Medlemmer, der har underskrevet Kommissionsbetænkningen er: E. Andersen, V. Falbe Hansen, Julius Frandsen, Jensen-Sønderup, N. K. Moestrup, P. Nielsen, J. P. Nordby, H. P. Philipsen, C. Ravn, Rørdam, Elias Sandbæk, Chr. Sonne, Th. Stauning, Th. Sørensen, H. Vedel og Harald Westergaard.

Der opnaaedes ikke Enighed i Kommissionen, noget man heller ikke paa Forhaand kunde vente. Der var dog et Flertal indenfor Kommissionen, der holdt paa Forsikringsprincippet. Det var Medlemmerne: R. Andersen, L. Bramsen, Frandsen, Jensen-Sønderup,

Moestrup, P. Nielsen, Nordby, Philipsen, Sandbæk, Sonne, Vedel og Westergaard. Naar man nu, næsten 30 Aar efter, læser, hvad de nævnte 12 Medlemmer bl. a. skrev i Betænkningen, maa man vist nok sige, at Udviklingen i denne Menneskealder har givet det nævnte Flertal Ret i sin Antagelse: »at en Lovgivning, der hjemler Adgang til Understøttelse af det Offentlige endogsaa uden Tab af borgerlige Rettigheder, selv om den paagældende ikke ved økonomiske Ofre selv har bidraget til at sikre sig Hjælp, let kan virke demoraliserende paa Befolkningen, idet en saadan Ordning slapper Viljen til at hjælpe sig selv og svækker den personlige Ansvarsfølelse.« Men ogsaa den økonomiske Side af Sagen spillede ret naturligt en Rolle for det nævnte Flertal. Allerede i Rigsdagssamlingen 1901—02 skete der Henvendelse til Lovgivningsmagten fra »De samvirkende Sogneraadforeninger i Danmark« om, under Hensyn til de stigende Beløb til Alderdomsunderstøttelse, at tage op til Overvejelse en Ordning hvilende paa Forsikring, og det er Flertallets Opfattelse, at »en blot Udvidelse af vor Forsørgelseslovgivning vil betyde en stærkt stigende yderligere Forøgelse af den i Forvejen tunge Byrde, der hviler paa Stat og Kommune, samtidig med at de paagældende ville være henviste til at nøjes med en mindre Understøttelse end den, de vilde kunne faa ved gennem egne Bidrag at sikre sig en bestemt aarlig Invaliditetsrente og — for saa vidt Vedkommende er trængende — et bestemt Minimumstilskud af det Offentlige.«

Var end Flertallet i Kommissionen enige om Forsikringsprincipets Gennemførelse, var de dog ikke enige med Hensyn til, hvordan dette Princip skulde udføres i det praktiske Liv. Et Flertal indenfor Flertallet mente, at man helt ud skulde gennemføre »Andelstanken« saaledes, at alle betalte lige meget, og alle fik en lige stor Invaliditets- og Alderdomspension. Dette var ganske vist imod Forsikrings teknikernes Opfattelse. De havde udregnet, hvilket naturligvis er rigtigt, at Kvinder lever længere end Mænd, og holdt derfor paa, at hvis Kvinder kun betalte samme Præmie som Mænd, skulde Pensionen til Kvinder være mindre end Pensionen til Mænd. Selvfølgelig burde der aabnes Adgang til ved »frivillig« Indbetaling af Præmier at sikre sig en højere Pension ved indtrædende Invaliditet saavel som ved Opnaelsen af den Alder, der berettigede til den aarlige Pensions Udbetaling. I disse Tilfælde vilde der selvfølgelig for hver Enkelt af dem, der havde indbetalt frivillige Præmier, være at fore-

tage en Beregning, men Grundbeløbet skulde altsaa være ens for alle. Da den »tvungne« Indbetaling af Præmier skulde begynde ved 18-Aarsalderen og vedvare i 15 Aar, medførte denne Ordning, at en ikke helt ringe Kapital blev opsparet i den Rigsforsikringsanstalt, som Flertallet foreslog at oprette. Ganske vist skulde Invaliditetspensionen udbetales til alle, der havde indbetalt Præmier, naar Invaliditet indtraf (efter to Aars Forløb), men for den Del af Befolkningen, der ikke var forsikringspligtig — og det var jo det første Aar kun de 18-aarige — skulde den gældende Sociallovgivning fremdeles opretholdes. Der vilde altsaa gaa mange Aar, inden den Sum, der aarlig skulde udbetales, vilde udgøre noget større Beløb, omend selvfølgelig stigende Aar efter Aar. Først naar de Attenaarige efter 47 Aars Forløb fyldte de 65 Aar, vilde Alderdomsforsikringen begynde at virke, og selvfølgelig vilde det Beløb, der skulde udbetales aarligt, stige Aar for Aar, indtil Tilgangen af 65-aarige opvejes af dem, der udgaar som døde.

Nu lyder det lidt mærkeligt, at der dengang blev indvendt imod Flertallets Forslag om Indførelse af Forsikringsprincippet, at der vilde blive opsparet for store Kapitaler. Selv fra dem, der iøvrigt var Tilhængere af Forslaget om Indførelse af almindelig Folkeforsikring, kunde man undertiden høre Betæneligheder ved, at der opsparedes en saa stor Kapital som omkring ved 80 Millioner Kroner, hvilket Beløb omtrentlig svarede til, hvad Teknikerne havde beregnet, der vilde blive opsparet i Løbet af den Tid, som vilde medgaa, inden Forsikringen »hvilede i sig selv« eller med andre Ord, at Renten af den opsparede Kapital svarede til den aarlige Udgift.

Indenfor det Flertal, der holdt paa Forsikringsprincippet, var der, som allerede nævnt, ikke Enighed om dets Udførelse i Praxis. Nogle mente, at hver eneste Forsikring skulde beregnes for sig saaledes, at saafremt vedkommende Forsikrede døde uden at blive Invalid eller forinden 65-Aarsalderen, skulde Arvingerne have Krav paa hel eller delvis Udbetaling af det opsparede Beløb, Andre, og da navnlig Professor Harald Westergaard, var ængstelig for den Forandring i Pengenes Værdi, som kunde fremkomme som Følge af Verdenspengesituationen. Westergaard foreslog, som det ogsaa ses af Betænkningen, at man skulde prøve at finde noget i Retning af »Kapitelstakst« til Udmaaling af den Pension, der skulde udbetales. Ogsaa Beregningen af Rentefoden voldte selvfølgelig sine

Vanskeligheder. Man mente indenfor Flertallet, at naar man regnede med $3\frac{1}{2}$ pCt. aarlig Rente, var man paa den sikre Side, noget man saa meget tryggere kunde gaa ud fra, som man naturligvis regnede med, at den opsparede Kapital ikke skulde anbringes i Værdipapirer alene, men i høj Grad laanes ud til almenyttige Foretagender, ikke mindst til sundhedsfremmende Foranstaltninger og delvis til Opførelse af billige Lejligheder til Arbejdere. Dette var, som det fremgik af de gennem Udenrigsministeriet modtagne Oplysninger, med stort Held anvendt i Tyskland. Nu er man vel tilbøjelig til at sige, at en Rigsforsikringsfond paa knapt 100 Millioner Kroner ikke vilde betyde ret meget sammenlignet med de Beløb, man nu om Dage anvender i lignende Øjemed. Men selv Skeptikere vil vist indrømme, at det havde været en Lykke for Landet, om vi paa den Maade havde fremmet Sparsommeligheden og Opsparingen af Kapital her i Landet.

Et Mindretal bestaaende af: Ravn, Rørdam, Stauning og Sørensen, kunde ikke gaa med til Indførelsen af Invaliditets- og Alderdomsforsikringen, men stillede Forslag om en Udvidelse af den gældende Understøttelseslovgivning, saaledes at de, der blev uarbejdsdygtige i en tidligere Alder, og som ikke var formuende, skulde have Adgang til en Understøttelse, som i hvert enkelt Tilfælde blev at fastsætte i Forhold til Vedkommendes Trang. Mindretallet bemærker udtrykkeligt i dets Betænkning, at det »herved ikke er udelukket, at en Opnaelse af en vis høj Alder kan skabe en uafbeviselig Formodning om Arbejdsudygtighed, saaledes at Retten til Understøttelse, saafremt Trang og øvrige Betingelser, der maatte opstilles eller ere til Stede, indtræder, naar den paagældende har naaet den fastsatte Alder.« Et enkelt Medlem af Kommissionen: Falbe Hansen, der iøvrigt var Tilhænger af Indførelse af Forsikringsprincippet, mente, at man skulde begynde med frivillig Forsikring, ogsaa mod Invaliditetstilfælde. Dette kunde efter hans Mening danne en Overgang til Indførelse af obligatorisk Forsikring.

Den ved Socialreformen af 20. Maj 1933 under Socialminister Steincke indførte Ordning indfører jo paa en Maade Forsikringsprincippet i vor Lovgivning, for saa vidt som det er en almindelig Betingelse for Opnaelse af de Goder, der er sikret Befolkningen gennem den nævnte Socialreform, og den paalægger jo ogsaa Arbejdsgiverne at yde Bidrag til Invalideforsikringen. Man har for saa vidt ikke været saa ængstelig for at indføre Tvangen, som man

fra deres Side, der var imod den tvungne Folkeforsikring, lod komme til Orde, saavel fra Mindretallets Side i Kommissionen, som fra store Dele af Befolkningen under og efter Kommissionens Arbejdes Afslutning. Jeg husker da ogsaa, at Steincke ved et Møde, som »Dansk Forening for social Oplysning«, efter at han havde forelagt sine Forslag, afholdt i Grundtvigs Hus, sagde: »Ja, jeg maa jo indrømme, at Jensen-Sønderup for saa vidt har faaet Ret, som der virkelig i mine Lovforslag er noget af Forsikringstvung.« Men det var jo langt fra det, jeg havde ønsket, og en Opsparing af et Forsikringsfond, hvilket jeg saa som en stor Fordel, var der ikke Tale om.

Det faldt altsaa i min Lod som Formand i Invaliditets- og Alderdomsforsikringskommissionen at aflevere Kommissionsbetænkningen til den daværende Indenrigsminister: Ove Rode. Det var jo efter Verdenskrigens Begyndelse, saa nogen større Festlighed som Afslutning paa Kommissionens Arbejde fandt Kommissionen ikke Anledning til at afholde. Men vi indbød dog til en Middag, hvori ogsaa Rode som Indenrigsminister deltog. Vi var alle klar over, at saalænge Verdenskrigen varede, var Tidspunktet næppe inde til Gennemførelse af en saa stor Sag som Folkeforsikringen. Sindene, saavel paa Rigsdagen som ude i Befolkningen, var for optaget af de Vanskeligheder, som Verdenskrigen skabte ogsaa her i Landet. Dette gav jeg selvfølgelig ogsaa Udtryk for i min Tale til Indenrigsministeren ved Middagen. At Indenrigsminister Ove Rode ikke var enig i Kommissionsflertallets Forslag om Indførelse af en tvungen Folkeforsikring, var jeg vel vidende om. Det viste sig da ogsaa, at der efterhaanden blev gennemført saavel Lov om Aldersrente som om Invaliderente, Hjælpekasser m. v., og den førnævnte Socialreform af 1933 er jo i høj Grad bygget paa de sidstnævnte Love. Har man læst Steinckes i sin Tid udgivne Bog om »Fremtidens Forsørgelsesvæsen«, hvori han gaar ind for en Forenkling af vor sociale Lovgivning, virker det næsten som en Nemesis, at da Socialreformen — de forskellige Love — udkom i 1933, var de ledsaget af en Mængde »Noter« til Forklaring af, hvordan de enkelte Bestemmelser deri skulde forstaas, men til Trods for de oplysende Noter, er der i den siden da forløbne tiaarige Periode en Mængde Spørgsmaal, hvorom det har været nødvendigt at søge Oplysning hos Ministeriet. Har man som forhenværende Sogneraadsformand arbejdet med Fattigloven og Alderdomsunderstøttelsesloven af 1891, udbryder man

uvilkaarligt: Ak, hvor forandret! Man faar Indtrykket af, at saavel Fattigloven som Alderdomsunderstøttelsesloven i meget højere Grad end Socialreformen af 1933 er skrevet og vedtaget af Mænd, der har arbejdet i det praktiske kommunale Livs Tjeneste. I hvor høj Grad dette skyldes den senere Finansminister Niels Neergaard eller daværende Folketingsmand Frede Bojsen, ved jeg ikke. Maaske skyldes det et Samarbejde mellem de to Mænd og Raadførelse med de mange kommunale Mænd, der sad i Folketinget paa dette Tidspunkt.

KRIGSAARENE 1914—18

Verdenskrigen, der begyndte efter Skuddet i Sarajevo den 21. Juni 1914, var vel nok i nogen Grad forudset af de Indviede, men at den skulde blive saa omfattende og langvarig, som Tilfældet blev, var der vist ingen, der havde tænkt sig Muligheden af. Som et Vidnesbyrd om, hvad man i militære Kredse, ogsaa her i Landet, havde regnet med, kan anføres en Oplysning, som jeg har fra afdøde Folketingsmand Jensen-Knudstrup. Han var Medlem af den Forsvarskommission, hvis Forslag dannede Grundlaget for Forsvarsordningen af 1909. Jensen-Knudstrup fortalte mig, at de i et Kommissionsmøde havde tilkaldt et Par Officerer som Sagkyndige, hvoraf den ene sad ved Siden af Jensen-Knudstrup. Officeren sad med et Europakort foran sig, og jeg kunde ikke undlade, sagde Jensen-Knudstrup til mig, at lægge Mærke til en rød Streg paa Kortet, der fra Tyskland gik ind gennem Holland og Belgien til Frankrig. »Hvad betyder denne røde Streg?« spurgte Jensen-Knudstrup Officeren, der svarede: »Det er der, hvor vi mener, at Tyskland vil gaa igennem for at naa Paris, naar den store Verdenskrig bryder ud.« Det var kort Tid efter, at Tyskerne var marcheret ind i Frankrig, at Jensen-Knudstrup fortalte mig denne Oplevelse, og han føjede til: »Naar jeg nu har læst i Bladene om de Byer, hvorigennem Tyskerne maatte kæmpe sig frem for at naa ind i Frankrig, studsede jeg ved, at det var nøjagtig dér, hvor den røde Streg gik paa Kortet.«

Det første, der skete her i Landet under Verdenskrigen, var Rigsdagens Vedtagelse af Loven af 7. August 1914, hvori der gaves Regeringen Bemyndigelse til at foretage de Foranstaltninger, der ansaas for fornødne, saavel af Hensynet til Bevarelsen af Landets Neutralitet, som de Forordninger der var nødvendige her i Landet. Den første vigtige og vanskelige Opgave var at tage Stilling til Udlæggelsen af Miner i Store Bælt efter det herom opstillede Krav fra tysk Side. Det var jo først og fremmest Regeringens Pligt at tage Stilling til denne vanskelige Sag, men der tilkaldtes ogsaa

Mænd fra de forskellige Partier i Rigsdagen til det Møde, hvori Sagen blev endelig afgjort. Det er vistnok almindeligt bekendt nu, at det var Kong Christian den Tiende, der, ved sin Henvendelse til den engelske Konge, løste Vanskelighederne, og Minerne blev som bekendt udlagt i Store Bælt. Naar man ikke var Deltager i disse Forhandlinger, er det ikke raadeligt at udtale sig om, hvordan de enkelte Medlemmer af Ministeriet eller de tilkaldte Repræsentanter for Partierne udtalte sig.

Der blev dengang afholdt mange saakaldte hemmelige Møder paa Rigsdagen. De bestod jo væsentlig i, at der blev givet Tingenes Medlemmer Besked om, hvilke Foranstaltninger Regeringen havde anset det for nødvendigt at træffe. Dette gjaldt for Eksempel saavel Mobiliseringen som Tilvejebringelsen af Pigtraadsspærringer foran Københavns Befæstning (den gamle) og Anlæg af de forskellige Stillinger ude paa Sjælland, i Virkeligheden de af Ministeriet Neergaard foreslaaede forberedte Stillinger. Det var dog væsentlig Folketingets Finansudvalg, som de forskellige Ministre som Regel forhandlede med før Udstedelsen af de mange Forordninger. Ganske vist havde Regeringen den fornødne Bemyndigelse til at udstede de efter dens Mening nødvendige Forordninger, men saa vidt der kunde blive Tid dertil, raadførte de forskellige Ministre sig med Finansudvalget. Det var især Indenrigsminister Ove Rode, der fik saa at sige hele Ordningen af Landets indre Forhold. Ikke alene Fastsættelse af Maksimalpriser, der den Gang fandt Sted omend ikke i større Omfang, men ogsaa Kornordningen — Bestemmelsen om Aflevering af Brødkorn — blev truffet af Ove Rode. Det var forøvrigt en Tilfredsstillelse i Finansudvalget at forhandle med Indenrigsminister Rode. Han var ualmindelig godt inde i Sagerne, selv noget for ham saa fjernt liggende som Landbrugsproduktion, Svineslagtninger, Smørordning m. m. var han inde i, som om det var ham og ikke Kristian Pedersen, der var Landbrugsminister. Man maatte faa Respekt for Ove Rodes Arbejdsevne. Han udførte et stort, og, det maa indrømmes, samfundsgavnligt Arbejde. Min Respekt for Ove Rode, der forøvrigt ikke var ringe i Forvejen, steg betydeligt, navnlig ved Konferencerne i Finansudvalget. Det var da ogsaa Ove Rode, der, naar der var Tale om ved Møder at klarlægge de Krigsforanstaltninger, det viste sig nødvendigt at træffe, var Regeringens Talsmand. Det var ikke altid, jeg var enig med ham, som for Eksempel i hans saakaldte »Gimle-Tale«, men man maatte

beundre hans Evne til en klar og præcis Fremstilling af Nødvendigheden af de trufne Bestemmelser. Hvorvidt alle de Forordninger, der efterhaanden blev udstedte, var nødvendige, kan selvfølgelig omdisputeres, at mange af dem blev omgaaede, er hævet over enhver Tvivl, og det var efter min Mening en af de uheldigste Følger af de mange Foranstaltninger, der blev trufne i disse Krigsaar, at den almindelige Befolknings Respekt for Love og Forordninger efterhaanden blev nedbrudt, saaledes at det blev almindeligt, at blot man kunde slippe vel fra det, gjorde det ikke saa nøje, at man ikke overholdt disse. Der blev selvfølgelig nedsat mange Udvalg til Behandling af særlige Spørgsmaal, fremkaldt af Krigssituationen og den deraf følgende Vareknaphed. Jeg var Medlem af to saadanne Udvalg. Det ene havde til Opgave at undersøge Muligheden af at udvinde Stof af Nældens »Taver« til Fremstilling af Garn og Tøj. Vi naaede i Udvalget saa vidt, at vi saa baade Garn og Tøj, fremstillet af Nældetaver, men det var altfor bekosteligt, og det fik ingen Betydning under disse Aar. Et andet Udvalg beskæftigede sig med Byggematerialer. Det var navnlig Prisen paa disse, der var Genstand for Udvalgets Behandling. Jeg husker saaledes, at vi i Udvalget ved Forhandling med Formanden for Teglværksforeningen fik en Prisstigning paa to Kroner sat ned til een Krone. Efter at dette Resultat var naaet og den paagældende Formand havde forladt Udvalget, spurgte jeg en tilstedeværende Murermester, der var Medlem af Udvalget, hvad denne Nedsættelse af Priserne paa Mursten vilde betyde paa en almindelig To-Værelses Lejlighed i København. Efter en lille Beregning kom han til det Resultat, at det ikke vilde betyde ret mange hundrede Kroner, saa den Nedsættelse, der kunde opnaas igennem den omhandlede Besparelse i Murstensprisen, vilde ikke betyde ret meget som Huslejesparelse, men et Resultat af Udvalgets Arbejde var det dog. Det har iøvrigt for ringe Interesse nu at redegøre for de Resultater, der opnaaedes igennem de mange Forordninger og Bestemmelser, som blev truffet under disse Aar. Sammenlignet med de under den nuværende Verdenskrig trufne Bestemmelser, der i meget højere Grad er nødvendiggjort af Materiale-mangel, maa de jo siges at være ringe, selv om de dengang følte som store Indgreb i den frie Omsætning, som man forud for Verdenskrigen var vant til at leve under.

Den betydeligste Sag i disse Krigsaar var i hvert Fald for mit Vedkommende Salget af de vestindiske Øer. Allerede kort Tid efter

Systemskiftet i 1901 fremsatte Regeringen Forslag om Afhændelse af de vestindiske Øer: St. Thomas, St. Croix og St. Jan. Forslaget blev med stort Flertal vedtaget i Folketinget. De vestindiske Øer havde i de senere Aar før Systemskiftet kun bragt Landet Udgifter, og der havde ikke været nogen Interesse for Øerne i det hele taget. Men da Landstinget fik Lovforslaget til Behandling, skete der det, at Forslaget faldt ved Afstemningen med lige mange Stemmer for og imod Salget. Det var gamle Kammerherre Thygeson, der var saa svag, at han maatte bæres op i Landstingssalen, som ved sit Nej gjorde Udslaget. Vi var mange Folketingsmænd, der var til Stede i Landstingssalen, da Lovforslaget om Salget var til Behandling, og hørte Kammerherre Thygeson sige sit hviskende Nej, der dog hørtes saa tydeligt, saa ingen var i Tvivl om, at han svarede Nej. Vi vidste paa Forhaand, at dermed var Øernes Ikkesalg afgjort. Saavel Regeringen som Rigsdagen var derefter enige om, at Spørgsmaalet ikke kunde tages op paany, men at der nu maatte tages fat paa Gennemførelse af Reformer til Ophjælpning af Øerne. Det blev navnlig Vilhelm Lassen, der som Finansminister — Øerne hørte under Finansministeriet — i saa Henseende gik ivrigt i Spidsen for Gennemførelse af Love og administrative Bestemmelser til Øernes Ophjælpning. Men ogsaa efter hans Død fortsatte Finansminister Niels Neergaard i det samme Spor. Det kom derfor som noget af en Overraskelse, da vi i 1916 af den daværende Finansminister, Edvard Brandes, fik Bekræftelse paa, at der ikke alene var ført Forhandlinger med De Forenede Stater i Amerika om Afhændelse af Øerne, men endogsaa afsluttet en Overenskomst om Salget. Prisen var steget til det femdobbelte: 25 Millioner i Stedet for 5, da Salget efter Systemskiftet var til Forhandling paa Rigsdagen, men Enigheden var, selv i Folketinget, langt fra saa stor som første Gang. Der blev i Folketinget forelagt, og af Rigsdagen vedtaget, en Lov under 30. September om »Nedsættelse af en Rigsdagskommission og Afholdelse af en Folkeafstemning angaaende Konventionen mellem Danmark og De amerikanske Forenede Stater om Overdragelse til de nævnte Stater af Øerne: St. Thomas, St. Jan og St. Croix i Vestindien«. Kommissionen skulde bestaa af 30 Medlemmer, 15 valgt af hvert Ting. Den skulde være færdig med sit Arbejde 6 Uger efter Dagen for dens Nedsættelse. Jeg var ikke Medlem af Kommissionen, saa jeg er ikke fristet til at fortælle om Kommissionens Forhandlinger, men der var Flertal for Salget. Jeg var Modstander

af dette Salg. Under Arbejdet paa Reformerne til Ophjælpning af de vestindiske Øer var min Interesse for Øerne blevet vakt. Jeg troede paa, at det kunde lade sig gøre at faa noget ud af disse Kolonier ogsaa rent økonomisk, men jeg indrømmer, at det i ikke ringe Grad var et Prestigespørgsmaal for mig. Jeg syntes ikke, vi kunde være bekendt at afhænde vore Besiddelser i Vestindien, selv om de ikke var store, saa for mig betød Betalingen mindre. Forud for Folkeafstemningen om Salget blev der afholdt ikke faa Møder. Bølgerne gik selvfølgelig ikke særlig højt paa disse Møder. Det var i hvert Fald paa de Møder, jeg deltog i, en rolig og saglig Forhandling, der fandt Sted. Jeg husker bedst et Møde i en sjællandsk Stationsby. En stedlig Mand: en Læge, imødegik mine Udtalelser paa Mødet. Han var altsaa Tilhænger af Salget. Efter Mødets Afslutning, da jeg trykkede hans Haand til Afsked, sagde han: »Vi bor lige paa den anden Side af Stationsbygningen« — vi holdt Mødet i en Gæstgivergaard umiddelbart ved Stationen — »og vi har lavet en Overgang over Hegnet imellem Haven og Sporene. Min Kone, der har været til Stede ved Mødet, er løbet hjem for at smøre nogen Stykker Mad, og jeg skulde bede Dem gaa med hjem for at spise dem. Vi kan sidde ganske rolig, til Toget kommer, for De maa jo som tidligere Trafikminister kunne stige ind i en Vogn fra den modsatte Side af Perronen.« Vi gik altsaa over i Lægeboligen, hvor Smørrebrødet stod paa Bordet og Øl dertil. Under Samtalen spurgte Fruen mig, om jeg nu troede, at i hvert Fald nogle blev »omvendt«. Jeg svarede, at det haabede jeg da, men føjede til: »Selv om jeg ikke tør gøre mig Haab om, at Fruen er bleven »omvendt«, som De siger.« Hun svarede: »Afstemningen er heldigvis hemmelig!« Jeg forstod af dette Svar, at Fruen ikke var enig med sin Mand. Om det var mine Argumenter imod Salget, der havde gjort Indvirkning paa hendes Opfattelse, ved jeg ikke.

Ved Afstemningen blandt Vælgerne var der som bekendt stort Flertal for Salget af de vestindiske Øer, og Ratificationen af Overenskomsten blev derefter godkendt af Rigsdagen. Salget gik i Orden, og Afleveringen af vore Besiddelser i Vestindien foregik i 1917.

ARBEJDSANVISNINGSDIREKTØR

Det er tidligere oplyst, at et af de Lovforslag, det lykkedes mig som Indenrigsminister at faa gennemført, var Loven om Arbejdsanvisning. Det var i Loven bestemt, at den skulde træde i Kraft 1. Juli 1913, men dels paa Grund af Ministerskiftet, der som før meddelt fandt Sted i Juni Maaned samme Aar, men vel ogsaa dels som Følge af de indtraadte Krigsbegivenheder i Europa, trak Ansættelsen af Arbejdsanvisningsdirektør og dermed Lovens Ikrafttræden noget ud. Kort Tid før Nytaar 1914 telefonerede Indenrigsminister Rode til mig og bad mig om at komme ned i Indenrigsministeriet. Han gjorde opmærksom paa, at det var trukket lidt længere ud end ønskeligt med Udnævnelsen af en Arbejdsanvisningsdirektør og dermed Lovens Udførelse i Praksis. Nu vilde han spørge mig, om jeg vilde overtage Stillingen som Arbejdsanvisningsdirektør. Dette sagde jeg med Glæde og Tak Ja til. Arbejdsanvisningen, der var en ny Lovgivning her i Landet, interesserede mig ikke lidt, og det var en Glæde for mig at faa Lejlighed til at udføre dens Bestemmelser i det praktiske Liv. Vel var jeg vidende om, at Loven ikke var særlig velanskrevet blandt Arbejdsløshedskasserne, der jo, selvom de var selvstændige Kasser ligesom Sygekasserne, faktisk lededes af Fagforeningerne. Arbejdsløshedskasserne havde siden deres Oprettelse ret naturligt efterhaanden faaet indført en Arbejdsanvisning, der selvfølgelig først og fremmest tog Sigte paa at skaffe de ledige Medlemmer af Kasserne Arbejde. Blandt Arbejdsgiverne var den af Arbejdsløshedskasserne praktiserede Arbejdsanvisning ikke velset. Man havde aabenbart Indtrykket af, at Fagforeningerne benyttede Arbejdsanvisningen saavel i Lønpolitikken som i den allerede da om sig gribende Specialisering. Nogen særlig Velvillie fra Arbejdsløshedskassernes Side kunde man derfor ikke paaregne. Jeg gik imidlertid udfra, at jeg stod saa vel anskrevet blandt Arbejderne, saa det nok skulde lykkes for mig at faa Arbejdsanvisningen ført ud i Livet paa en Maade, som ogsaa

Arbejderne vilde blive tilfredse med. Det var selvfølgelig Meningen, at ledige Arbejdere, der ikke var Medlem af nogen Arbejdsløsheds-kasse, ogsaa skulde kunne søge Arbejde ved Henvendelse til det nærmeste Arbejdsanvisningskontor, og det var maaske navnlig dette, der gjorde, at Arbejdsløshedskasserne (Fagforeningerne) ikke saa med særlig Velvillie paa Loven om Arbejdsanvisning.

Det var i Loven bestemt, at Kontoret i København skulde virke som Centralarbejdsanvisningskontor og ledes af selve Arbejdsanvisningsdirektøren, men under en særlig Bestyrelse, valgt af Københavns Kommunalbestyrelse efter de i Loven fastsatte Regler. For alle øvrige Arbejdsanvisningskontorer gjaldt efter Loven den Bestemmelse, at de skulde ledes af en Bestyrelse paa mindst syv Medlemmer. Formanden for Bestyrelsen maatte ikke være hverken Arbejdsgiver eller Arbejder. De øvrige Medlemmer skulde for Halvdelen Vedkommende bestaa af Arbejdere og den anden Halvdel af Arbejdsgivere. De skulde ganske vist vælges af Kommunalbestyrelserne, men saa vidt jeg ved, gik man overalt ind paa at lade de paagældende Medlemmer udpege henholdsvis af Arbejderne (Fagforeningerne) og af Arbejdsgiverne (de af disse dannede Organisationer), saa Ensidedighed var udelukket. I selve Loven var Samarbejdet med Arbejdsløshedskasserne fastslagt. Det var i Loven bestemt, at Arbejdsløshedskasserne hver Uge skulde tilsende Arbejdsanvisningskontoret en Fortegnelse over samtlige understøttede Medlemmer og saa vidt muligt een over de ikke understøttede Medlemmer af Kasserne. For de arbejdslediges Vedkommende, der ikke var Medlemmer af en Arbejdsløsheds-kasse, maatte man gaa ud fra, at de meldte sig frivillig til det nærmest liggende Arbejdsanvisningskontor, efterhaanden som disses Virksomhed viste sig at være frugtbringende.

Det lykkedes for mig inden for den i Loven fastsatte Frist paa to Aar at faa oprettet Arbejdsanvisningskontorer i samtlige Landets Købstæder. Jeg benyttede mig af mit Kendskab til Amtmændene rundt om i Landet. Flere af dem kendte jeg allerede, før de blev udnævnt til Amtmænd, idet de som Regel havde været ansat i Indenrigsministeriet forinden deres Udnævnelse; men ogsaa dem, jeg ikke havde indstillet til kongelig Udnævnelse, kendte jeg personlig ret godt fra min treaarige Virksomhed som Indenrigsminister. Egentlig skulde en Amtmand indhente Indenrigsministerens Tilladelse, naar han forlod sit Amt, men det var efterhaanden bleven til, at

Amtmændene ikke søgte om Tilladelsen, men, naar de kom til København, kom op i Indenrigsministeriet og sagde: Ja, nu er jeg her, jeg haaber, jeg har Ministerens Tilladelse til at gøre denne Rejse. Det faldt mig derfor let at skrive privat til Amtmændene og anmode dem om at foretage de fornødne Skridt til i de Byer, hvor de boede, at samle Repræsentanter for Byraadene og stedlige Arbejdsløsheds-kasser til en Forhandling om Oprettelse af et Arbejdsanvisnings-kontor paa Stedet. Det lykkedes paa denne Maade at faa oprettet Arbejdsanvisningskontorer i alle større Byer, og efterhaanden ved Henvendelse til Byraadsformændene ogsaa at faa Arbejdsanvisnings-kontorer i de øvrige Byer. Det var Bestyrelserne, der antog Lederne af de oprettede Arbejdsanvisningskontorer. For de mindre Byers Vedkommende var Arbejdet som Leder af Kontoret af saa ringe Omfang, saa det ikke kunde blive et Levebrød for Lederen. Det var som Regel en Mand, der havde andet Erhverv ved Siden af. I mange Tilfælde var Lederen ikke alene arbejdervenlig, men mer eller mindre fremtrædende i Fagforeningsarbejdet, og dette var efter min Mening og Erfaring en Fordel for Vedkommende. Han var i hvert Fald i Praksis kendt med de paagældende Forhold og derved i Stand til at udføre Anvisningen tilfredsstillende saavel for Arbejdsgiverne som for Arbejderne.

Efterhaanden lykkedes det for mig ved Rejser rundt til Arbejds-anvisningskontorerne at lære saa godt som alle Lederne at kende personlig. De var i Virkeligheden alle særdeles interesserede i det dem overdragne Arbejde. Dertil bidrog ogsaa, at jeg med Indenrigsministerens Samtykke fik Bemyndigelse til at indbyde samtlige Ledere af Arbejdsanvisningskontorer til Møde i København. Ved dette Møde gjorde jeg naturligvis Rede for Arbejdsanvisningens For-maal og dens Udførelse i Praksis. Der blev paa Mødet stillet en Mængde Spørgsmaal, som jeg besvarede saa godt, jeg kunde. Ogsaa dette bidrog til Forstaaelsen af Arbejdsanvisningens Betydning. Det var en Tilfredsstillelse for mig at lede Centralarbejdsanvisnings-kontoret i København. Jeg fik som Medhjælp ved Ledelsen af dette Kontor en tidligere Typograf, Forretningsfører Hvidtfeldt, der ud-nævntes som Kontorchef under Centralarbejdsanvisningen. Allerede straks efter min Udnævnelse havde jeg antaget som Privatsekretær en Dame: Frk. Anna Nielsen, der senere blev udnævnt til Fuldmægtig hos Arbejdsanvisningsdirektøren, efterhaanden som det blev nødvendigt at antage mere Personale paa Arbejdsanvisningsdirek-

tørens Kontor. Da Direktørposten i 1921 blev sammenlagt med Arbejdsløshedsinspektørens Stilling med Direktør Vater som øverste Chef for Arbejdsanvisningen og Arbejdsløshedskasserne, blev Frøken Anna Nielsen udnævnt som Kontorchef i Arbejdsdirektoratet.

Ledelsen af selve Anvisningen i København var selvfølgelig overdraget Kontorchef Hvidtfeldt, men det skete dog, at jeg ogsaa fik direkte med Anvisningen at gøre. Jeg husker for Eksempel, at Illum — Indehaveren af den store Forretning af samme Navn — personlig kom op paa Centralarbejdsanvisningskontoret, der dengang havde til Huse samme Sted, som Arbejdsanvisningsdirektørens Kontorer fandtes, og fortalte mig, at han gerne vilde have anvist nogle Syersker, men de skulde kunne sy Herreslips. Vi gik ind i Kontoret og gennemgik de af den paagældende Arbejdsløshedskasse anmeldte ledige Syersker. Det var for hver enkelt angivet, hvad vedkommende Syerske tidligere havde været beskæftiget med, men det viste sig, at ingen af de Ledige havde været beskæftiget med at sy Herreslips. Jeg mente, at den Syerske, der kunde sy Bluser, i Løbet af faa Dage maatte kunne opøve sig i ogsaa at sy Slips, og Illum gik ind paa at prøve Eksperimentet, skønt han var klar over, at de vedkommende Syersker ikke til at begynde med kunde faa Akkord, som ellers var det almindelige, men maatte arbejde paa Timeløn. Anvisningen blev udført, og da jeg ikke senere hørte noget til Resultatet, blev det forhaabentlig tilfredsstillende, saavel for Illum som for de paagældende Syersker. Ogsaa Samarbejdet med Kontorerne ude i Landet gik udmærket. Det var en Tilfredsstillelse for mig at besøge Kontorerne og at tale med Lederne af disse. Man fik ved saadanne Samtaler Forstaaelsen af, at det ingenlunde var noget uheldigt, at vedkommende Leder var tidligere Fagforeningsmand. En Leder af et Kontor fortalte mig under et Besøg, at han blandt de Ledige havde en Snedker gaaende, som han havde mistænkt for, i hvert Fald saa længe han kunde faa Understøttelse, ikke ønskede at tage Arbejde. Lederen havde forsøgt at skaffe ham Arbejde paa et Snedkerværksted, men saa paastod Snedkeren, at han de senere Aar havde arbejdet med Fremstilling af Stole og derfor ikke kunde tage hvad som helst af Snedkerarbejde, der frembød sig. Da der var en Fabrik i Byen, der fortrinsvis lavede Stole, telefonerede Lederen til paagældende Virksomheds Indehaver og spurgte, om han ikke kunde beskæftige en Mand mere, men dette benægtede Indehaveren af Fabrikken. Lederen af Arbejdsanvisnings-

kontoret fik dog Fabrikken til at indgaa paa at tage en Mand mere, navnlig da han antydede, at det slet ikke var sikkert, at den Anviste meldte sig til Fabrikken. Anvisningen til vedkommende Snedker blev udfærdiget og overgivet til ham, men han mødte ikke paa Fabrikken. »Saa er jeg da fri for ham (Snedkeren) og Kassen slipper for at yde ham Understøttelse herefter,« tilføjede Lederen.

Krigssituationen medførte, at der navnlig i Begyndelsen af Krigen var større Arbejdsløshed end sædvanlig. Dette gjorde det i høj Grad ønskeligt at have Opmærksomheden henvendt paa, hvor Arbejde kunde iværksættes, som kunde give Beskæftigelse navnlig til de mange ledige Arbejds mænd og andre, der kunde bruge en Skovl og en Spade. Et af de Arbejder, som jeg paa den Maade fik i Gang, var Udtørring og Afvanding samt Inddæmning af Enge ved Gudena og Randers Fjord. Jeg havde faaet at vide, at der af Hedeselskabet var udarbejdet Planer for det paagældende Arbejde, endda ogsaa dannet »Pumpelag«. Samtlige Lodsejere havde valgt Bestyrelse og var indgaaet paa at acceptere den Ligning, hvorved Lodsejerne forpligtede sig til igennem nogle Aar at yde Bidrag til det omhandlede Arbejde. Nu kunde Arbejdet ikke komme i Gang, fordi det vilde koste adskilligt mere at udføre, end dengang Ligningen blev lagt. Ved den Randers Amtmands Hjælp fik jeg en Forhandling med Bestyrelsen for Pumpelaget, men den mente ikke, det kunde nytte noget paany at komme ud til Lodsejerne med Forslag om Forhøjelse af de paalignede Bidrag. Jeg benyttede mig da af min Stilling som Folketingsmand og Medlem af Finansudvalget til i dette Udvalg at give en Fremstilling af Sagen og foreslaa, at Staten skulde udrede det manglende Beløb. Dette gik saavel Finansudvalget som Ministeren ind paa, og Arbejdet kom i Gang. Jeg var paany i Randers og forhandlede med Lederen af det derværende Arbejdsanvisningskontor. Han var meget optaget af det paagældende Arbejdes Igangsættelse og sagde, at der fra selve Randers kunde skaffes et betydeligt Antal ledige Arbejds mænd. De paagældende Arbejdere skulde selvfølgelig helst blive boende i deres Hjem i Randers, men saa blev det for langt til det længst borte liggende Arbejdssted, og der var ikke noget tidligt Morgentog paa Jernbanen Randers—Ryomgaard. Jeg mente, at det nok kunde ordnes saadan, at der blev sendt en Vogn ud fra Randers Station til Volkmølle. Tilbage rejsen kunde foretages med ordinært Tog. Jeg benyttede straks Lejligheden til at tale med Stationsforstanderen i Randers, der stillede

sig meget forstaaende over for Sagen. Han sagde, at det kunde gøres endda uden Udgift for Banerne. »Vi skal nemlig hver Morgen have fyret op under et Lokomotiv. Det tager cirka en Times Tid med den Opfyring, og Opfyringen kan akkurat ligesaagodt ske under Kørsel som under Opholdet paa Remisen, og Lokomotivet kan sikkert trække en Godsvogn ud til Volkmølle, uden at det kræver mere Brændsel. De paagældende Arbejdere kan vel nok staa i Godsvognen den halve Time, det tager at køre ud ad Banelinien. Saa kan Arbejderne staa paa hvor som helst paa Linien, de ønsker det.« Ankomsten til København forelagde jeg min Plan for Statsbanernes Ledelse, der straks sagde Nej, men da jeg fortalte om min Samtale med Stationsforstanderen i Randers, gik de dog ind paa mit Forslag. Det hjælper undertiden, at man tidligere har været Trafikminister.

Arbejdet skred iøvrigt planmæssigt frem og blev sikkert godt udført. Det glædede mig i de efterfølgende Aar, naar jeg om Sommeren passerede Banestrækningen mellem Randers og Langaa, at se ud over Gudenaadalen og lægge Mærke til de frodige Kornmarker, der stod i Engene. Der, hvor der, dengang jeg saa paa det, før Arbejdet blev iværksat, var saa vaadt, saa man helst skulde have Gummistøvler paa for ikke at blive vaad om Fødderne, var der altsaa nu pløjet og saaet Korn. Det var i bogstavelig Forstand at se Frugterne af sit Arbejde. Jeg har da heller aldrig hørt andet end Tilfredshed med saavel Inddæmningen som Udtørringen af de paagældende Arealer.

Et andet stort Arbejde, som det lykkedes mig at faa iværksat, var Regulering og Uddybning af Susaa paa Sjælland. Ogsaa dette Arbejde var planlagt af Hedeselskabet. Dette havde et Kontor i Slagelse, og derigennem fik jeg Oplysninger om Arbejdet. Der var, saa vidt jeg ved, ingen økonomiske Vanskeligheder med Hensyn til Arbejdets Udførelse. Dette blev væsentligst iværksat fra Arbejdsanvisningsdirektoratets Side for at skaffe Arbejde til de mange ledige Arbejdsmænd i København. For at dette skulde lykkes, var det nødvendigt at skaffe de paagældende Kost og Logis i nogenlunde Nærhed af Arbejdsstedet. For at undersøge Muligheden heraf, gjorde jeg sammen med Amtmanden over Sorø Amt, Baron Bille Brahe, en Tur til de paagældende Egne. Det var jo om Sommeren, saa der stilledes ikke store Krav til Opholdsrummene for Arbejderne. Vanskeligere var det med Kosten, men ved Amtmandens Hjælp lykke-

des det at skaffe saavel Logis som Kost paa en større Gaard under saadanne Forhold, som vi mente det forsvarligt. Der var i selve Arbejdsanvisningsloven givet Bemyndigelse til at afholde en Del af Rejseudgifterne, naar et Arbejde anvistes saa langt fra de paa-gældende Arbejdslediges Hjemsted, saa Rejse med Tog eller Skib var nødvendig. Endogsaa et saadant Spørgsmaal som Opholdsrum til Arbejdernes Frokostpavse lykkedes det at faa ordnet ved Københavns Magistrats Velvilje. En gammel, udrangeret Omnibus, der tidligere havde gaaet i Københavns Gader, blev kørt ned til Susaaen i Nærheden af det Sted, hvor Arbejdet paabegyndtes. Som Bord blev et Brædt anbragt paa langs ad Vognen mellem Sæderne, saa der blev en ligefrem nydelig Frokoststue til et stort Hold Arbejdere.

Jeg var en Gang senere dernede og besaa Arbejdet. Det var ikke noget let Arbejde, der maatte jo lægges Dæmning for at faa Arbejdsstedet tørlagt i hvert Fald saa nogenlunde. Hvor Siderne var saa høje, saa Arbejderne ikke kunde naa at smide Jorden op ovenfor Aaløbet, maatte der anbringes et Brædt paa Siden af Skraaning, hvor Jorden lagdes op af de i Bunden værende Arbejdere, og saa stod der to Arbejdere paa Brættet og smed Jorden saa langt bort, at den ikke løb ned igen. Ogsaa dette Arbejde lykkedes fuldt ud. Det var vel navnlig disse to Arbejder, der førte til, at jeg af »De samvirkende jydsk Landboforeninger« blev anmodet om at tale ved et Delegeretmøde i Aarhus, ved hvilket Møde jeg ogsaa havde den Tilfredsstillelse at lægge et godt Ord ind for Plantning af Læbælter rundt om i Markerne og langs med Skellene.

Efter Nytaar 1916, da Rigsdagen paany samledes efter Juleferien, holdt vi et Møde i Venstre-reformpartiet. Der var i og for sig ikke noget særligt Spørgsmaal til Behandling. Vi samledes i Virkeligheden kun for at hilse paa hinanden og høre, hvad de forskellige Medlemmer havde oplevet i Juleferien. I dette Møde fortalte Folketingsmand Hansen-Stavnsbjerg, at han i Juleferien blev ringet op af sin Svoger, Hanssen Nørremølle, der var hjemme i Aabenraa. Hanssen Nørremølle havde begyndt med at sige, at han meget gerne vilde se en Venstre-Folketingsmand i Berlin. Men da han havde faaet dette sagt, sagde Telefondamen paa Aabenraa Central: »D'Hrr. maa tale Tysk, ellers er jeg nødt til at afbryde«. Da Hanssen Nørremølle ikke vilde sige paa Tysk, hvad han vilde tale med en Venstre-Folketingsmand om, fik Hansen-Stavnsbjerg ikke mere at vide og tilføjede: men jeg kunde tænke mig, at det var Spørgsmaalet om

de saakaldte Hjemløse, han gerne vilde drøfte. Hansen-Stavnsbjerg havde hørt noget om, at der skulde være Tale om, at disse ogsaa skulde indkaldes til tysk Militærtjeneste. Der var Enighed om, at vi burde imødekomme Hanssen Nørremøllers Ønske. Det gjaldt blot om at finde en plausibel Begrundelse. Det kunde selvfølgelig ikke gaa an at angive Hanssen Nørremøllers Ønske som Begrundelse, naar der skulde være Tale om Indrejsetilladelse til Tyskland. Jeg kom da til at tænke paa, at der engang var en Mand fra Kiel, Regierungsrat, der havde det meget danske Navn Hansen, som i min Indenrigsministertid havde været i København og holdt Foredrag i »Dansk Forening for social Oplysning« om den sociale Lovgivning i Tyskland. Det var jo inden Invaliditets- og Alderdomsforsikringskommissionen havde afsluttet sit Arbejde. Samme Hansen havde ogsaa Tilsynet med Arbejdsanvisningen i Slesvig og Holsten m. m. under sig. Han kunde saa meget Dansk, saa han holdt sit Foredrag paa Dansk, og jeg var selvfølgelig til Stede og hørte paa det. Bagefter indbød jeg ham til at besøge mig i Ministeriet, hvilket han følte sig meget bæret af. Jeg havde for Resten ogsaa meget Udbytte af min Samtale med ham. Den tyske Sociallovgivning havde som før nævnt megen Interesse for mig som Formand for den nævnte Kommission. Da jeg var gaaet af som Indenrigsminister og var blevet udnævnt til Arbejdsanvisningsdirektør, modtog jeg Brev fra ham, hvori han meddelte, at der i Sommeren 1914 vilde blive indbudt til en europæisk Kongres i Buda-Pest, og han haabede, at jeg, naar jeg fik Indbydelsen til Kongressen, vilde lægge Vejen om ad Kiel. Saa kunde vi følges ad til Buda-Pest, men gøre en Dags Ophold i Berlin, hvor han vilde vise mig, hvordan Arbejdsanvisningen var ordnet i denne store By. Den nævnte Arbejdsanvisningskongres i Buda-Pest blev ikke til noget paa Grund af Krigen, men det kunde godt have sin store Interesse for mig at se, hvordan Arbejdsanvisningen var ordnet, ikke alene i Berlin, men ogsaa andre Steder i Tyskland, og da navnlig i Hamborg med dens store Skibsfart. Dette sagde jeg lidt om i det forannævnte Møde i Venstrereformpartiet, og man var straks enige om, at dette var tilstrækkelig Anledning til, at jeg søgte Tilladelse til en Rejse til Tyskland. Jeg talte med Indenrigsminister Ove Rode om Sagen, og han var enig med mig i, at det kunde have stor Betydning for mig, ikke mindst nu under Krigen, at se paa Arbejdsanvisningen i Tyskland. Han udvirkede, at jeg fik Pas fra Udenrigsministeriet,

dog ikke et »Kurérpas«, saa jeg slap ikke for det strenge Toldeftersyn, som ogsaa dengang var indført, saavel for Indrejse som Udrejse til og fra Tyskland. Det lykkedes for mig at faa min Søn, der dengang laa til Tjeneste som Løjtnant ved Sikringsstyrken, med som Ledsager. Han var bedre hjemme i det tyske Sprog end jeg. Han havde nemlig en Sommer været paa en Gaard i Hannover for at lære Landbrug og kunde uden Vanskelighed konversere paa Tysk. Han kunde dog ikke faa udenrigsministerielt Pas, men maatte rejse paa almindeligt Politipas. Ved Samtaler i det tyske Konsulat i København gik den tyske Konsul ind paa at paategne Passet. Vi rejste direkte til Berlin og fik uden Vanskelighed Lov til at passere Toldeftersynet ved Grænsen, men det var meget grundigt. Som et Vidnesbyrd om Grundigheden kan nævnes, at en Fyldepen, jeg havde i Vestelommen, blev skruet op og Blækket hældt ud af Beholderen. Det kunde jo nemlig tænkes, at der i Stedet for Blæk sad et sammenfoldet Silkepapir, der indeholdt noget skriftligt, som ikke kunde faa Lov at passere. Et Par Cigarer, som jeg havde i samme Lomme, blev skaaret igennem paa langs for at undersøge ogsaa deres Indhold. De var jo ubrugelige som Cigarer efter den Behandling, men jeg lagde Mærke til, at den paagældende Toldbetjent forsigtigt lagde dem over paa en Hylde bag Skranken, de kunde jo nok gøre Tjeneste som Røgtobak i en Pibe. Jeg slap for at komme helt af Tøjet, eller rettere, jeg beholdt Skjorten paa, og vedkommende Toldembedsmand fornam over hele Kroppen, om der skulde være skjult Dokumenter. For min Søns Vedkommende blev Toldeftersynet foretaget saa indgaaende, saa han endogsaa maatte have Støvlerne af, for at de kunde undersøge, om der maaske var skjult noget i Støvlerne. Det slap jeg dog for. Vi kom til Berlin ved Midnatstid. Vi fik uden Vanskelighed en Droske ved Bane-gaarden og kørte op til det Hotel, hvor jeg havde faaet at vide, at Hanssen Nørremølle boede, naar han deltog i Møderne i den tyske Rigsdag. Desværre var der ingen Plads paa dette Hotel, men Portieren viste os hen til et nærliggende, mindre Hotel, hvor vi fik anvist to Værelser. Næste Dag, der var en Søndag, begav min Søn og jeg os til det Hotel, hvor Hanssen Nørremølle boede. Der blev straks sagt os, at Hanssen Nørremølle var paa Hotellet, og de gjorde sig megen Flid med at finde ham, men kom tilbage og sagde, at de ikke kunde finde ham, han var dog ikke rejst, da hans Tøj hang der. Jeg skrev da paa et Visitkort, at jeg var i Berlin, og hvil-

ket Hotel jeg boede paa. Min Søn og jeg gik tilbage til Hotellet, og i Løbet af en Times Tid indfandt Hanssen Nørremølle sig her. Han fortalte mig da, at det var rigtigt, som hans Svoger havde sagt, at det var Spørgsmaalet om de Hjemløses Indkaldelse til Militærtjeneste, der var Anledningen til hans Ønske om at tale med en Folketingsmand af Venstre, og han var meget taknemmelig for, at det var en tidligere Indenrigsminister, der var kommen derned for at drøfte det paagældende Spørgsmaal med ham. Det var rigtigt, at der var Tale om at indkalde de Hjemløse i Nordslesvig til tysk Militærtjeneste. Han havde talt saavel med den tyske Indenrigsminister som den tyske Forsvarsminister om Sagen. De havde begge indrømmet, at det ikke spillede nogen større Rolle, om de fik de Par hundrede Hjemløse, der var i Nordslesvig. Indenrigsministeren havde endda tilføjet, at han godt vidste, at der var haardt Brug for dem som Hjælp ved de Landbrugsbedrifter, de væsentligst var beskæftiget ved, men saavel Indenrigsministeren som Forsvarsministeren gjorde opmærksom paa, at de ikke kunde lave en Undertagelse for de Hjemløse i Nordslesvig. Der var jo mange andre Hjemløse i det store, tyske Rige, og disse var man nødt til at indkalde. Den tyske Indenrigsminister sagde da til H. P. Hanssen: »Men De kan jo sørge for, at de Hjemløse faar dansk Indfødsret, saa har vi ingen Ret til at indkalde dem.« H. P. Hanssen gjorde Indenrigsministeren opmærksom paa, at i Følge den danske Grundlov kunde ingen faa Indfødsret i Danmark uden ved Lov, hvortil Indenrigsministeren svarede: »Jamen, saa maa De sørge for, at der bliver vedtaget en Lov derom.«

Hanssen Nørremølle fortalte os, at Landdagsmand Nis Nissen, der laa i Felten, var kommen til Berlin, fordi der var Landdagsmøde, og at Grunden til, at vi ikke kunde finde ham paa Hotellet, var den, at han og Nis Nissen havde skjult sig — bag et Skærmbrædt — for at tale uforstyrret sammen. De havde aftalt at spise Frokost sammen paa en nærmere bestemt Restaurant, saa nu var han nødt til at gaa, men spurgte min Søn og mig, om vi ikke vilde gaa med til denne Restaurant, da vi jo alligevel skulde have Mad. Derved fik vi Lejlighed til ogsaa at hilse paa Landdagsmand Nissen, og vi sad sammen og spiste ved et lille Bord, hvor der ikke sad andre, saa vi uden at genere os kunde tale Dansk sammen. Efter Frokosten foreslog H. P. Hanssen, at vi skulde køre en Tur i det prægtige Solskinsvejr, som det var en Dag i Slutningen af Januar 1916, for

at se lidt af Byen. Han fik en Droske, og vi kørte en forholdsvis lang Tur, saa Samtalen kunde fortsættes. Det var interessant at høre Landdagsmand Nissen fortælle om sine Oplevelser i Felten. Her en enkelt af hans Fortællinger. Nissen gjorde Tjeneste ved Trainet, og han var noget i Retning af Befalingsmand. Paa Turen ind i Frankrig kom vi, sagde Nissen, til en større Gaard, der laa som uddød. Det viste sig, at Beboerne var rejst, men havde skrevet paa en Seddel, der laa paa Dagligstuebordet, at de stillede det hele til Raadighed for de tyske Soldater, men haabede til Gengæld paa, at disse vilde behandle Indbo m. v. paa en pæn Maade. Der blev holdt et lille »Krigsraad«, og Officererne kom til det Resultat, at man ikke kunde stole paa, at det var rigtigt, det der stod paa Seddelen, som laa paa Bordet i Dagligstuen. Man bestemte derfor, at kun Halvdelen af Soldaterne maatte blive i Beboelseshuset om Natten, medens den anden Halvdel skulde bivakere sammen med Hestene udenfor Ejendommen. Nis Nissen fortalte videre, at han hen paa Morgenstunden var ved at maale Havre ud til Hestene, da der pludselig faldt et Skud inde fra Bygningen, og alle kom paa Benene. Det viste sig dog at være »blind Alarm«. En Soldat havde fundet et Værelse, antagelig et Gæsteværelse, med kun en Seng, men af Forsigtighedshensyn flyttede han Bordet, der var i Værelset, hen foran Døren og tog sit Gevær med i Sengen. Der var én gaaet rundt og banket paa alle Dørene, men da der ingen svarede, vilde han dog aabne Døren ind til det omhandlede Værelse for at se, om der var nogen derinde. Derved væltede han Bordet, Soldaten vaagnede, greb sit Gevær og skød ud ad Vinduet. Dette gjorde, at alle, baade i og udenfor Gaarden, stimlede sammen. Vi troede jo straks, sagde Nis Nissen, at der var et Baghold skjult et eller andet Sted ved Gaarden, som vilde prøve at indespærre de tyske Soldater. Dette var jo en af de muntre Oplevelser. Nis Nissen kunde ogsaa berette om mere alvorlige Tilfælde, for Eksempel, at han i en Landsby, de drog igennem under Indmarchen i Frankrig, saa en ung Kvinde ligge omtrent nøgen i Haven ved et Hus, gennemstukket af en Bajonet i Brystet.

Jeg var jo imidlertid kommen til Berlin ikke alene for at tale med H. P. Hanssen, men for at se paa Arbejdsanvisningen, som den var ordnet i denne store By. Dette fik jeg ogsaa meget ud af. Arbejdsanvisningen i Berlin havde til Huse i en stor Ejendom, og min Søn og jeg blev beredvilligt vist om i hele Ejendommen af ham,

der stod i Spidsen for Arbejdsanvisningen, og hvis Navn jeg havde faaet opgivet af den førnævnte Regierungsrat Hansen i Kiel. For at begynde øverst oppe: i en lang Sal sad der ved et langt Bord op imod Vinduerne en Mængde — vist 20—30 — Syersker der hver havde en Symaskine foran sig. Jeg fik at vide, at Kvinder, der søgte Arbejde, blev spurgt, om de kunde sy paa Maskine, og hvis de svarede Ja hertil, kunde de straks faa Arbejde. Alle Symaskinerne blev drevet ved elektrisk Kraft, Tøjet var tilskaaret, det var væsentlig Drejlstøj, der syedes, saa der hørte ikke megen Kunst til for at sy det. Eller for at nævne et andet Træk: Vi kom ind i et forholdsvis stort Rum, hvor der arbejdedes med Udrustningsgenstande til Soldater i Felten. Jeg lagde bl. a. Mærke til, at der lavedes lange Lærredsremme, vel et Par Alen lange eller mere. Jeg tillod mig at spørge den Dame, der viste for i det paagældende Arbejdsrum, hvad disse Strimler skulde bruges til. Hun tog en af Remmene, hængte den om sin Hals, og viste mig, at der paa de nedhængende Ender var en Mængde smaa Rum, som man kunde stikke en Finger ind i, idet hun forklarede, at Soldaterne, naar de kom ud i forreste Linie, ikke kunde have Patroner nok i deres Patronstaske, og saa fik de en af disse Remme, hvor de smaa Huller var fyldt med Patroner. Da hun havde fortalt dette, sagde hun til Chefen for Arbejdsanvisningen: »Det havde jeg maaske ikke Lov til at fortælle til en Udlænding.« Men Chefen svarede smilende: »Det kan saamænd ikke gøre noget.« Det maa indrømmes, at Arbejdsanvisningen i Berlin var ualmindelig godt ordnet. Den var selvfølgelig præget af Krigssituationen; men det er jo et Vidnesbyrd om den praktiske Sans, der præger alt, hvad Tyskerne foretager sig, de forstaar at tilpasse Institutionerne efter det praktiske Liv.

Fra Berlin gik Turen til Hamborg, hvor min Søn og jeg kom ved Middagstid. Vi kørte straks op til det danske Konsulat, der elskværdigt ordnede alt, baade med Hotel og med at bese Arbejdsanvisningskontorerne. Konsulatet telefonerede straks til Hotellet og bestilte Værelser. Droskekusken kørte med Kufferterne til det paagældende Hotel, medens vi straks gik i Gang med at se paa Arbejdsanvisningen i Hamborg. Det var som før nævnt særlig Anvisningen af Arbejdere til de mange Skibe i Havnen, der interesserede os. Det viste sig, at der i det hele var tolv Arbejdsanvisningskontorer, der havde Lokaler umiddelbart ved Kajerne. De var omtrent ens indrettede: Man kom ind i et Slags Forkontor, og bagved var der

et mindre Værelse, hvori Bestyreren af Kontoret sad ved Skrivebordet. Bagved Kontorerne var Opholdsrummet for de Arbejdssøgende. Fra Kontorerne gik der noget i Retning af en Løbbebro tværs over det Rum, hvor de arbejdssøgende Havnearbejdere opholdt sig. Vi saa ikke alle tolv Kontorer. Der blev sagt os, at de var omtrent ens indrettede. Der var 20—30 Arbejdssøgende ved hvert Kontor, blev der sagt. Det traf sig saa heldigt, at en Mand fra et Skib, der havde Brug for Arbejdere, kom for at hverve Arbejdere straks efter, at vi af Lederen af Kontoret havde faaet Forklaring paa, hvorledes Anvisningen foregik, og vi fik da Lov til at overvære denne. Den paagældende Repræsentant for Skibet gik sammen med Lederen af Kontoret, min Søn og mig ind paa den nævnte Løbbebro, hvor de Arbejdssøgende sad paa begge Sider. De rejste sig straks op og vendte sig imod ham, der søgte Arbejdere, idet de samtidig trak op af Vestelommen et lille Hefte, som de rakte op imod ham. Han skulde kun have 7—8 Arbejdere. Han tog de nævnte Hefter, saa i dem, stak nogen af dem i Lommen, og gav vedkommende Arbejdssøgende Besked paa, hvor og hvad Klokkeslet de skulde møde ved Skibet. Men nogen gav han tilbage og rystede samtidig paa Hovedet. Da det var besørget, forsvandt han, og vi gik ind i Kontoret sammen med Lederen. Jeg spurgte ham, hvad det var for Hefter, de rakte op til ham, der vilde have Arbejderne, og Lederen svarede: Det er de Arbejdssøgendes »Quittungskart«. Paa min Anmodning forklarede han nærmere, at det paagældende »Quittungskart« var et lille Hefte, der paa hver Side var inddelt med Datoer for en Uges seks Arbejdsdage. Arbejdsgiverne skulde paaklæbe et Mærke for hver Dag, de var i Arbejde. Naar der var for mange Huller i Heftet, det vil sige, mange Datoer for hvilke der ikke var paaklæbet Mærker, var Arbejdsgiveren ikke saa tilbøjelig til at antage Vedkommende. Arbejdsgiveren tog det som et Udtryk for, at vedkommende Arbejder ikke var saa dygtig, som ønskeligt var. Naar der var Arbejdere nok, der søgte Arbejde, foretrak Arbejdsgiverne dem, der havde haft mest stadigt Arbejde. De omhandlede Mærker angav det Bidrag, som Arbejdsgiveren skulde betale til Arbejdsløshedsforsikringen. Set fra Arbejdsgivernes Synspunkt var dette vel en berettiget Fremgangsmaade, men set fra de Arbejdssøgendes Synspunkt var det let forstaaeligt en Fremgangsmaade, der ikke var i Kurs. Jeg forstod efter dette, hvorfor Arbejderrepræsentanterne i Invaliditets- og Alderdomsforsikringskommis-

sionen var Modstandere af at paalægge Arbejdsgiverne at yde Bidrag til Arbejdsløshedsforsikringen, i hvert Fald under denne Form med Opklæbning af Mærker i en Arbejdsbog, som Arbejderne skulde møde med, og dette blev da heller ikke gennemført i Kommissionen. Ogsaa Besøget i Hamborg paa de derværende Arbejdsanvisningskontorer var udbytterigt for mig. Ved Ankomsten til Hotellet, hvor min Søn og jeg skulde overnatte, skete der det pudsige, at Portieren ikke kunde finde mit Navn i Protokollen. Jeg opgav selvfølgelig min Titel som Arbejdsanvisningsdirektør, men min Søn, som ganske vist saa Protokollen omvendt, pegede paa Navnet. Det viste sig, at Konsulatet havde opgivet Titlen som forhenværende Indenrigsminister, og dermed var Sagen jo i Orden.

Tidlig næste Morgen gik Rejsen videre til Kiel. Paa Jernbaneterrænet ved Hamborg saa jeg en Flok kvindelige Arbejdere med Skovle paa Nakken, de skulde aabenbart i Arbejde paa Terrænet. Det var altsaa ikke alene paa Post-, Telegraf- og Jernbanekontorer, der var ansat kvindelige Funktionærer, — saavel i Berlin som i andre Byer gjorde Kvinder ogsaa Tjeneste som Konduktører ved Sporvognene — men ogsaa ved noget saa praktisk som ved Udbedring af Jernbanenettet. Ankommen til Kiel opsøgte jeg selvfølgelig den forannævnte Regierungsrat Hansen, der tog meget elskværdigt imod min Søn og mig. Vi havde paa Hotellet i Hamborg faaet udleveret Ernæringskort for den Dag, vi rejste, men det viste sig, at disse ikke gjaldt i Kiel, og da det ikke var Meningen at blive i Kiel Natten over, kunde der ikke faas Ernæringskort for den paa-gældende Dag. Dette klarede Hansen paa den Maade, at han indbød os til at spise Frokost sammen med ham. I Kiel var der ikke noget nyt at se for Arbejdsanvisningens Vedkommende, den var der ordnet paa samme Maade omend i mindre Omfang som i Hamborg og Berlin. Regierungsrat Hansen havde Lyst til at vise os nogle af Byens Seværdigheder. Allerede medens vi spiste Frokost i en Restaurant, som havde en aaben Plads foran sig, noget i Retning af et Torv, kom der en Flok unge Mænd i Drejlstøj, der holdt Øvelser paa Pladsen. Det var aabenbart indkaldte Rekrutter, som vi kalder dem her i Landet, der skulde opøves som Soldater. Straks da de kom ind paa Pladsen, sagde Hansen med en vis Stolthed: »Kan De se, vi har Unge endnu, der kan gøre Tjeneste som Soldater i den tyske Hær.« Vi gik efter Frokosten en Tur gennem Byen, og Hansen viste med Stolthed udover den store Havn med de mange

Krigsskibe. Og derovre, sagde han og pegede paa et Skib, der laa et Stykke ude, har jeg en Søn, der gør Tjeneste som Læge. Det er et Lazaretskib. Een har været med i Felten, men er bleven saaret, dog ikke mere end at han efter et Lazaretophold kan gøre Tjeneste paa et Skib som Læge. Hver Gang vi paa vor Vandring gennem Byen kom forbi en Viktualiehandel, hvor der hang røggede Sild og Pølser, enkelte Steder ogsaa et Stykke Kød, pegede Hansen ind ad Vinduerne og sagde: »Kan De se, vi mangler heller ikke Fødevarer.« Da vi var kommen tilbage, indbød han paa Kaffe i sin private Bopæl, saa vi fik Lejlighed til at hilse paa Fru Hansen. Hun beklagede, at hun ikke havde noget som helst i Retning af Kaffebrød, men maatte servere en Slags Pandekage, som forøvrigt var ret velsmagende. Hansen fortalte, at de havde haft fire Sønner med i Krigen, de to var faldne, en laa paa Lazarettet, og den fjerde gjorde altsaa Tjeneste paa det førnævnte Lazaretskib. Hansen fortalte om, hvor udmærket Soldaterne havde det, navnlig naar de laa i Skyttegravene. »Kan De tænke Dem, de har ogsaa et lille Blad, som de trykker derude,« og han fremviste et Nummer af Bladet, som Sønnerne havde sendt hjem. Det var forøvrigt pænt trykt, endda med enkelte Billeder.

Henimod Aften ankom min Søn og jeg til det ved Farre indrettede Toldeftersynslokale. Toldeftersynet var knapt saa grundigt som ved Indrejsen til Tyskland. Under mit Ophold i Berlin, Besøget i Hamborg og Kiel havde jeg faaet udleveret ikke faa Tryksager om Arbejdsanvisningsordningen i Tyskland. Alt dette Materiale beholdt de dog paa Toldstedet, endogsaa en tysk Rejseliste og den danske Køreplan, til nærmere Eftersyn; jeg fik det dog senere eftersendt til Arbejdsanvisningskontoret i København, i hvert Fald det meste af det. Det var en stor Behagelighed igen at sætte Foden paa dansk Grund. Der var et Par Timers Ophold paa Lunderskov Station, saa vi havde god Tid til at spise dansk Smørrebrød og faa en dansk Snaps til. Men tidlig om Morgenen gik Rejsen altsaa videre til København.

Jeg gik naturligtvis til Indenrigsministeren for at aflægge Beretning om mit Udbytte af Tysklandsrejsen. Selvfølgelig fortalte jeg ogsaa om min Samtale med Hanssen Nørremølle. Ove Rode hørte ogsaa derom med største Interesse, men sagde: Skal vi lave noget i den Retning, maa det jo være det Udvalg, der har Indfødsretsloven til Behandling paa Rigsdagen. Dette Lovforslag er i Aar, som

De ved, til første Behandling i Landstinget, og jeg vil gerne, at De taler med Formanden for Udvalget: Landstingsmand P. Bojsen, Gedved, om Sagen. Skønt det i og for sig ikke vedrører Arbejdsanvisningen, kan det nok have sin Interesse her at fortælle lidt om, hvad Resultatet af det omhandlede Spørgsmaal om Indfødsret til de Hjemløse førte til. Jeg opsøgte P. Bojsen og satte ham ind i, hvad det drejede sig om, og navnlig da hvad H. P. Hanssen havde fortalt mig under mit Ophold i Berlin. P. Bojsen bad mig om at komme til Stede ved et Udvalgsmøde, som han vilde sammenkalde til, naar han havde faaet aftalt med Indenrigsministeren, hvad Tid det passede ham at komme til Stede. P. Bojsen mente, at der ikke var noget til Hinder for, at jeg gav Møde i Udvalget, da det var en saa ekstraordinær Sag, der var Spørgsmaal om, selvom det var lidt uden for det almindelige, at en Folketingsmand gav Møde i et Landstingsudvalg. P. Bojsen gav mig Meddelelse om, hvad Dag og Klokkeslet det omhandlede Udvalgsmøde skulde afholdes, og jeg indfandt mig sammen med de øvrige Udvalgsmedlemmer i det Værelse i Landstinget, hvor Udvalget holdt Møde. Indenrigsministeren kom, som han havde lovet, til Stede ved Mødet sammen med Udenrigsminister Scavenius. Efter at P. Bojsen kort havde sagt, hvilke Spørgsmaal der skulde behandles, sagde Indenrigsministeren, at han haabede, at man ikke havde noget imod, at han havde taget Udenrigsministeren med, da det jo var et vanskeligt Spørgsmaal, der i høj Grad berørte vort Forhold til Nabolandet Tyskland. Jeg holdt et lille Foredrag, hvori jeg gav Oplysning om, hvad der havde givet Anledning til min Rejse, og gjorde udførligt Rede for, hvad H. P. Hanssen havde fortalt mig om hans Samtaler med den tyske Indenrigsminister og Forsvarsminister, og hvad disse havde svaret paa hans Spørgsmaal om de Hjemløses Indkaldelse til tysk Militærtjeneste. Ove Rode sagde ikke noget som helst i Udvalgsmødet. Det var stadig væk Scavenius, der førte Ordet, og det var let at skønne, at han ikke saa med særlig Velvilje paa Spørgsmaalet om at give de Hjemløse Indfødsret i Danmark, for at de kunde slippe for at gøre Militærtjeneste i Tyskland. Det hjalp ikke, at jeg henviste til H. P. Hanssens Beretning om hans Samtaler med de to tyske Ministre, hvoraf det jo tilstrækkelig tydeligt fremgik, at der ikke fra tysk Side vilde blive nogen som helst Vanskelighed ved at ordne Spørgsmaalet paa den af H. P. Hanssen angivne Maade. Han sagde, at man fra Udenrigsministeriet ikke kunde bruge min Beretning

som Begrundelse. Det var efter hans Mening en Nødvendighed, at man gennem den danske Gesandt i Berlin undersøgte Sagen og fik Bekræftelse paa, at mine Udtalelser var rigtige. Jeg havde ganske vist talt med vor Gesandt under mit Ophold i Berlin. Jeg fandt det nemlig rigtigt at hilse paa ham, navnlig da det var en tidligere Indenrigsminister, der var paa Besøg — hvilket han jo let kunde faa at vide — og derfor sagde jeg til H. P. Hanssen, at jeg ansaa det for bedst, at jeg gik op til Grev Moltke, den senere Udenrigsminister i Danmark, som dengang var vor Gesandt i Berlin. H. P. Hanssen var enig med mig i, at jeg burde gaa op til den danske Gesandt, men bad mig udtrykkelig om ikke at nævne noget som helst om, at jeg havde talt med ham. Jeg var derfor afskaaret fra at nævne noget som helst om mine Samtaler med H. P. Hanssen om Hjemløsespørgsmaalet. Hvorvidt Grev Moltke var forbavset over, at jeg ikke havde nævnt noget som helst om dette Spørgsmaal, ved jeg ikke. Det er da ogsaa muligt, at Udenrigsministeriet i sin Henvendelse til Gesandtskabet i Berlin ikke har nævnt noget om, hvad der var Anledningen til, at det danske Udenrigsministerium bad ham undersøge, om der fra tysk Side vilde blive rejst Indvendinger imod, at Spørgsmaalet om de Hjemløses Fritagelse for tysk Militærtjeneste blev ordnet som af H. P. Hanssen foreslaaet. Det tog forøvrigt lang Tid med denne Undersøgelse. Jeg havde i et Møde i Venstrereformpartiet gjort Rede for Resultatet af min Rejse, og navnlig for min Samtale med H. P. Hanssen. Da det trak i Langdrag med Sagen, og man ikke i Landstingsudvalget kunde afvente Resultatet af Udenrigsministeriets Undersøgelse i Berlin, gik Lovforslaget om Indfødsret til Folketinget, uden at det omhandlede Spørgsmaal om Meddelelse af dansk Indfødsret til de Hjemløse blev berørt i selve Loven, men Sagen laa derfor ikke stille. I et lukket Møde paa Rigsdagen rettede Formanden for Venstrereformpartiet, I. C. Christensen, Spørgsmaal til Udenrigsminister Scavenius om, hvad der blev ud af Sagen med de Hjemløses danske Indfødsret. Scavenius svarede noget om de Vanskeligheder, der var forbundet med Sagens Løsning, men stillede dog i Udsigt, at naar Ministeriet var færdig med sine Overvejelser, vilde der blive forelagt Rigsdagen et særligt Lovforslag, der, saafremt det blev vedtaget, formentlig vilde løse Spørgsmaalet. Han kunde ikke undgaa at skønne, at der var almindelig Sympati paa Rigsdagen for at hjælpe de Hjemløse til dansk Indfødsret og derved fri dem for tysk Militærtjeneste.

Omsider kom Udenrigsministeriets Forslag, der fik en let Gang gennem Rigsdagen. Det maa siges at være meget diplomatisk affattet. Lovforslaget, som blev vedtaget af Rigsdagen og stadfæstet af Kongen den 17. Maj 1916, har følgende Ordlyd: »Indenrigsministeren bemyndiges til efter derom indgivet nærmere Andragende at meddele dansk Indfødsret til Personer af dansk Afstamning, der er eller har været optagne i dansk Lægdsrulle, og som ikke er i Besiddelse af Statsborgerret i fremmed Stat. Denne Lov har Gyldighed til Udgangen af indeværende Aar og træder i Kraft straks.«

Jeg havde forøvrigt den Tilfredsstillelse i 1937 at træffe en af dem, der havde nydt godt af den paagældende Lov. Jeg var den Gang Formand for Repræsentantskabet i Foreningen »Arbejde adler«, der om Sommeren holdt sit Aarsmøde paa Foreningens Arbejdshjem, »Dalhoffsminde« ved Haderslev. Jeg vilde benytte Lejligheden til at se nogen af de minderige Steder i Sønderjylland. Jeg havde en Chauffør fra Haderslev til at køre for mig. Han kørte mig om ad Knivsbjerg, hvor det tyske Monument endnu knejser, men hvor dog Bismarcks Statue i Legemsstørrelse er fjernet fra den Niche, hvor den stod, og videre til Dybbøl. Da vi havde beset Skanserne, som Chaufføren beredvilligt hjalp mig op paa nogen af, indbød jeg ham til at spise Middag sammen med mig i en Restaurant beliggende tæt ved Dybbøl Skanserne og de derværende Krigergrave. Jeg ved ikke, om han var vidende om, at han kørte med en tidligere Indenrigsminister. Han vidste selvfølgelig, at han kørte med Formanden for Repræsentantskabet for »Arbejde adler«, men i hvert Fald vidste han ikke, at jeg havde været medvirkende til Gennemførelsen af den Lov, hvorefter han slap fri for tysk Militærtjeneste. Ved Middagen spurgte jeg ham, om han havde været med i Verdenskrigen 1914/18, og han fortalte da, at han hørte til de Hjemløse og derfor slap fri for Militærtjenesten. Han fortalte videre, at han dengang var hjemme hos sin Far, der havde en Landejendom i en Landsby uden for Haderslev. Han var paa Arbejde ude i Marken, da der kom en Gendarm ridende ud til ham og sagde, at han skulde møde et bestemt Sted paa en nærmere angivet Dag for at blive tysk Soldat. »Heldigvis spurgte jeg ham, om han havde noget skriftligt for sit Forlangende. Det havde han ikke, og jeg sagde til ham, at saa længe han ikke havde noget skriftligt, mødte jeg ikke, og Gendarmen vendte da i Vrede sin Hest og galopperede bort. Siden hørte jeg ikke mere til det, men fik godt nok at vide, at han

havde haft bedre Held med sig hos enkelte andre Hjemløse, der jo bagefter var kede af, at de ikke havde forlangt skriftligt Bevis for, at det var rigtigt med Indkaldelsesordren.« Jeg fortalte selvfølgelig, at det i Virkeligheden var H. P. Hanssen Nørremølle, der havde foranlediget, at de Hjemløse blev fri for at gøre tysk Militærtjeneste, og hvorfor det var trukket i Langdrag med Gennemførelsen af Sagen.

Som før nævnt, blev jeg som Arbejdsanvisningsdirektør indbudt til Deltagelse i flere Møder, ikke mindst af Arbejderne. Jeg husker saaledes et Møde i København, hvortil kun var indbudt Arbejdsløse. Ved dette Møde blev der bl. a. holdt et Foredrag af en Arbejder om Indførelse af »Bedriftsraad«. Han var, ligesom forøvrigt mange af Arbejderne, meget veltalende. Han var aabenbart Arbejder paa en større Fabrik og altsaa ikke arbejdsløs for Tiden. Han fortalte bl. a.: »Naar man arbejder i en større Virksomhed, og det bliver henimod Fyraften, lister man sig til at se paa sit Ur.« Han tog sit Ur op af Lommen for at illustrere det, han sagde, keg paa det, og stak det i Lommen igen og fortsatte sit Foredrag: »Man kigger omkring i Fabrikken, og hvis Værkføreren ikke er i Nærheden, begynder man at knappe sit Arbejdstøj op for at kunne smide det, saa snart Fabriksfløjten lyder, sætter sig paa sin Cykle og skynder sig bort. Er man saa heldig, som jeg er, at have en Kolonihave, tager man ikke hjem, men i Kolonihaven. Der slider man med Spade, Skuffejern og Rive uden at se til Uret, men naar det begynder at mørkne, ser man op og er forbavset over, at Solen allerede er gaaet ned. Saa hurtigt gaar Tiden, naar det er ens eget, man arbejder med.« Dette overførte han paa Bedriftsraadsinstitutionen: »naar vi faar Bedriftsraad indført, betyder det i Virkeligheden, at Arbejderne føler, det er deres eget, de arbejder paa. Det er det, der skal opnaas ved Indførelsen af Bedriftsraad.«

Krigssituationen medførte, at forskellige Ændringer i Loven om Arbejdsanvisning var ønskelig, og jeg fik Indenrigsministerens Bemyndigelse til at indkalde enkelte Arbejdere til Drøftelse af de Forandringer, der ansaas for paakrævede. Under det Venstreministerium, der kom efter »Generalstrejken« i 1920, og hvori Sigurd Berg sad som Indenrigsminister, blev jeg kaldt op til Konference i Indenrigsministeriet sammen med den daværende Arbejdsløshedsinspektør, Frøken Black. Man var i Indenrigsministeriet begyndt paa Tilrettelægning af Arbejdet med det ny Lovforslag om Arbejds-

anvisning og Arbejdsløshedsforsikring; dette blev senere gennemført af Krag, der blev Indenrigsminister efter Sigurd Bergs Død. Jeg gjorde allerede da opmærksom paa, at det efter min Mening vilde være det heldigste, at saavel Arbejdsanvisningen som Arbejdsløshedsforsikringen blev samlet under een Mand, da de to Sager i saa høj Grad havde Forbindelse med hinanden. Jeg havde paa det Tidspunkt set i Bladene, at der var et Arbejde i Gang for at lave en Arbejdsløshedskasse, beregnet særlig for Landarbejdere, og benyttede Lejligheden til at sige, navnlig til Arbejdsløshedsinspektør Frøken Black, at hun nu burde sørge for, at der i den Vedtægt, der skulde gælde for den ny Arbejdsløshedskasse, kom en Bestemmelse om, at der ikke kunde udbetales Arbejdsløshedsunderstøttelse til nogen Arbejdsløs i Tiden fra 1. November til 1. April. Frøken Black var lige ved at gaa bagover i Stolen, hvor hun sad, af lutter Forbavselse. »Det er jo den Tid,« sagde hun, »hvor Landarbejderne har mest Trang for Arbejdsløshedsunderstøttelse. Hvordan begrundes De Deres Standpunkt, der gaar ud paa, at de ikke skal have Understøttelse i den Tid, hvor de trænger haardest dertil?« Jeg forklarede hende saa, at det vilde være heldigst for de fleste, der arbejdede ved Landbrug, at de fik Helaarsfæste, og at de, der ikke ønskede Helaarspladser, fordi de ved løst Arbejde kunde tjene mere i Sommermaanederne, indsaa Nødvendigheden af at lægge noget til Side, saa de kunde leve deraf om Vinteren, hvor de kun kunde paaregne at faa Arbejde i Ny og Næ. Jeg henviste i saa Henseende til, at der i den saakaldte »Kristelige Arbejdsløshedskasse« fandtes Bestemmelser om, at Landhaandværkere ikke kunde faa Understøttelse i de tre Maaneder af Vinteren, hvori der som Regel ikke kunde arbejdes paa Grund af Vejrliget. Jeg vidste, at de paagældende Bestemmelser havde virket særdeles tilfredsstillende, og at de paagældende Haandværkere i stor Udstrækning tog andet Arbejde i den Tid, de ingen Understøttelse havde Ret til. Det ansaa jeg for en Fordel, ogsaa for Landarbejdere, og saa var de ikke nødt til at opgive Indtægten, de maaske havde haft ved tilfældigt Arbejde om Vinteren. Hvis de derimod var saa uheldige at gaa ledige i længere Tid i Sommermaanederne, for Eksempel mere end seks Dage, der var den sædvanlige »Karenstid« i andre Arbejdsløshedskasser, syntes jeg, at det var rimeligt, at de havde Ret til Understøttelse. Den paagældende Bestemmelse blev dog ikke gennemført i den for Landarbejdernes Arbejdsløshedskasse stadfæstede Vedtægt. Naar man har

haft saa meget at gøre med Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring, som jeg i sin Tid havde, kan det ikke andet end forundre en, at et Synspunkt som dette ikke har været gjort gældende under den megen Forhandling om Ændring i Socialloven, som den senere Tid opviser. Men indrømmes maa det, at noget i den Retning er dog gennemført ved Bestemmelserne i den ny Lov om Arbejdsløshedsunderstøttelse derved, at der skal tages Hensyn til ekstraordinær stor Fortjeneste ved Sæsonarbejde, naar Talen er om Indtrædelsen af Retten til Understøttelse.

SKOLE- OG KIRKEPOLITIK

Mine Forældre maa aabenbart have vidst noget om, at Skole-
tvangen var ophævet i 1855. De talte ikke om det, i hvert Fald
mindes jeg ikke at have hørt nogen Samtale derom, hverken mellem
dem indbyrdes eller med andre, der kom i mit Hjem. Men min
ældre Broder, der var født i 1859 (i November), begyndte ikke sin
Skolegang, før han var 9 Aar gammel. Mine Forældre underviste
ham selv. Det var dengang almindeligt, at Børnene i Hjemmet lærte
at læse eller i hvert Fald at stave, inden de kom i Skole, ogsaa
lidt Regning og Skrivning — paa Tavle med Griffel — lærte de
som Regel hjemme. Det var min Moder, der lærte os at læse. Hun
begyndte selvfølgelig med at lære os Bogstaverne, og hun havde
en egen Evne til det. Jeg husker endnu, hvordan hun forklarede
os, hvorledes man skulde se Forskel paa et n og et u. »Kan du ikke
nok se, at et u er et n, der staar paa Hovedet, det er aabent for-
oven, medens et n er aabent forneden.« Eller om et æ: »Det er
som et a og et e, der hænger sammen.« Min Moder kaldte da ogsaa
et æ for et ae. Derimod var det min Fader, der lærte os at skrive,
og navnlig at regne. Jeg husker endnu, at min Broder drev det til
at skrive Stil med Pen og Blæk: En Slags Genfortælling af Bibel-
historien. Naar min Broder ikke kom i Skole de to første Aar, han
var undervisningspligtig, var det ikke paa Grund af noget spændt
Forhold til Læreren — han kom ofte i mit Hjem — saa det maa
have været i Forstaaelse saavel med ham som med Præsten, at min
Broder ikke begyndte sin Skolegang, da han var 7 Aar gammel.
Præsten var jo dengang Formand for Skolekommissionen, men de
andre to Medlemmer af Kommissionen regnede man vistnok ikke
med paa det Tidspunkt. Det var Præsten, der holdt Eksamen, og
jeg husker, at min Fader fulgte med min Broder i Skolen til Eksa-
men, forinden han begyndte sin Skolegang. Min Broder maa aaben-
bart have syntes godt om at gaa i Skole, for han fortalte begejstret

om, hvordan det var. Jeg fik i hvert Fald Lyst til at følge med ham i Skole, og dette fik jeg ogsaa Lov til, trods det, at jeg ikke var meget mere end seks Aar. Han kom imidlertid straks i ældste Klasse, og da jeg skulde følge med ham, kom jeg altsaa til at gaa i Klasse sammen med Børn, der var meget fremmeligere end jeg, hvad naturligvis ikke var saa heldigt. Ganske vist havde man ikke dengang nær saa mange »Fag« i Børneskolen, som man nu har, kun Religion, Læsning, Skrivning og Regning. Men Læreren havde dog noget, baade Danmarkshistorie og Geografi, med de ældre Børn, og dette forstod jeg jo ikke meget af. Der var kun faa af Børnene i ældste Klasse, der havde en Danmarkshistorie og en Geografi, men Læreren kunde nok fortælle noget af Danmarkshistorien, selv om det meste var Krigshistorie og Aarstal. Geografien fik vi paa den Maade, at der i Skolen fandtes tre Ophængskort, et Danmarkskort, et Europakort og et Verdenskort. Som Regel foregik Undervisningen i Geografi paa den Maade, at tre af de fremmeligste Drengene blev sat til hver sit Kort og staaende med en Lineal i Haanden foran de ophængte Kort forklarede, hvad de vidste om Grænser, Have og enkelte Byer. Børnene blev fordelt i tre Flokke, en Flok omkring hver Dreng med Linealen, og Læreren saa naturligvis til og hjalp til, naar der var et eller andet, som vedkommende Dreng enten ikke vidste eller sprang over. Jeg stod naturligvis ogsaa i en af Flokkene og kunde til en vis Grad følge med i Geografiundervisningen, selv om det ikke blev meget, jeg fik ud af det. Læreren skulde jo sætte mig i Arbejde med noget, jeg kunde udføre. Det gik helt godt med Læsningen, selv om det kunde knibe noget med enkelte svære Ord i den Læsebog, der brugtes af ældste Klasse. Regningen gik det ogsaa helt godt med, naar Læreren havde Tid til at skrive smaa Regnestykker paa min Tavle, men der var jo mange Børn i Klassen, omkring ved 30, og dem skulde Læreren jo først og fremmest passe. Det var almindeligt, at Børnene kom op til Læreren og viste ham de Regnestykker, de havde skrevet paa Tavlen, saa det kunde ske, at han sagde til mig: »Du kommer til, Jens, at gaa hen paa din Plads og læse paa den Tabel, jeg har givet dig.« Det var en Gangetabel, den lille Tabel, som den blev kaldt. 2 Gange 2 er 4, 2 Gange 3 er 6 o. s. v. Det var ikke saa morsomt, navnlig fordi jeg mange Gange i Vinterens Løb blev sat til at læse paa denne Tabel. Den skulde jo kunnes udenad, men efterhaanden blev jeg saa ked af at gaa i Skole, mest over den evige

Læsen paa denne Tabel, saa jeg endogsaa græd mine modige Taarer om Morgenen, naar vi skulde af Sted til Skolen. Mine Forældre var egentlig ikke strenge i deres Opdragelse af os Børn, men een Ting holdt de fast paa, naar vi havde paabegyndt noget, skulde vi gøre det færdigt. Der var ikke Tale om, at de, fordi jeg var ked af at komme i Skole, drøftede at fritage mig derfor, skønt jeg ikke havde naaet 7-Aarsalderen. Da Sommeren begyndte, og jeg havde naaet 7-Aarsalderen, kom jeg til at gaa i Skolen sammen med yngste Klasse, og saa gik det meget bedre. Jeg var i Virkeligheden fremmeligere end de fleste i de Fag, vi skulde lære i Skolen, saa det blev straks helt glædeligt for mig. Ikke mindst Regning blev jeg dygtig til. Læreren havde megen Interesse for Regning. Det var ganske vist gammeldags Regning paa Tavle med Griffel og efter en Regnebog for yngste Klasse, og en sværere for ældste Klasse. Der var dog i Skolen en sort Tavle, men jeg mindes aldrig, at Læreren skrev noget paa den. Den var sædvanligvis skjult af et Kort. Europakortet hang altid over den sorte Tavle. Jeg mindes aldrig i Skolen at have hørt nogen Forklaring paa i en Regneopgave: At de bageste Tal i en Kolonne var Enere, de næste Tiere og de tredie Hundreder o. s. v., men ikke desto mindre lærte vi at regne, og vi havde i ældste Klasse en særdeles god Regnebog for Landsbybørn. Som et Eksempel kan nævnes: »Af 60 Pund Garn kan væves et Stykke Lærred paa 180 Alen, naar det er $1\frac{1}{4}$ Alen bredt. Hvormange Alen kan der blive af samme Garn, naar det skal være $1\frac{1}{2}$ Alen bredt?« Det interesserede vel særligt Pigerne, men ogsaa vi Drengene vidste god Besked om Vævning. Det var jo den Gang almindeligt, at Garnet blev vundet i Nøgler hjemme paa Gaardene, saa vi var klar over, at der var Forskel paa, om Lærredet skulde være smallere eller bredere. Eller for at tage en Opgave, der navnlig interesserede os Drengene: »5 Høstkarle kan høste en Mark i 8 Dage, hvor hurtigt kan da 3 Høstkarle udføre samme Arbejde?« Vi saa ligefrem for os en Kornmark, der blev høstet med Le, og tænkte paa, hvor festligt det saa ud, naar Mejerne og Opbinderskerne arbejdede om Høsten.

Jeg blev udskrevet af Skolen det Foraar, hvor jeg i Februar var fyldt 13 Aar. Jeg havde uhyre let ved at lære udenad, og kunde saavel Bibelhistorien som Lærebogen fra Ende til anden, saa der var slet ikke Tale om, at jeg læste paa den Lektie, vi havde for. Jeg husker endnu, at Læreren morede sig med en Gang imellem at

bede mig begynde. Vi blev jo hørt i Lektien, og jeg rejste mig selvfølgelig op, som vi skulde, naar vi skulde »høres«, men havde ikke mindste Anelse om, hvor jeg skulde begynde. Naar jeg havde staaet lidt, sagde Læreren med et Smil: »Du har nok ikke læst paa Lektien, Jens.« Og det maatte jeg jo indrømme, men naar Læreren sagde mig, hvor jeg skulde begynde, gik det let at aflevere det paa-gældende Stykke. Jeg blev udskrevet af Skolen for at hjælpe til med Gaardens Drift, og den interesserede mig unægtelig mere end Skolen. Dette at komme i Marken, pløje og harve, passe Kreaturer med mere, gik mindst lige saa let for mig som Arbejdet i Skolen.

Mine Forældre var nok interesseret i Skolen, men det blev mindre omtalt med Skolens Virksomhed i mit Hjem end det Kristelige og Kirkelige. Mine Forældre var pietistisk prægede i min første Barndom men vi fik i Begyndelsen af 1870'erne en grundtvigsk Præst til Sønderup og Suldrup Pastorat, han hed Peter Jepsen Bertelsen og var i Virkeligheden den første grundtvigske Præst i Himmerland. Han kom meget i mit Hjem og fik efterhaanden mine Forældre helt over i det Grundtvigske. Det var dengang almindeligt, at Børnene, naar der kom Fremmede, sad i Stuen og hørte paa Samtalerne. Vor Interesse for kristelige og kirkelige Spørgsmaal blev derved vakt, selvom vi jo ikke blandede os i Samtalen. Jeg gik til Konfirmationsforberedelse hos Bertelsen, endda to halve Aar inden min Konfirmation, og han gennemgik det første Halvaar Matthæusevangeliet, og det andet halve Aar Apostlenes Gerninger. Derved fik vi Beretningen om Jesu Liv og et Stykke Missionshistorie fra den første kristne Menigheds Tilblivelse. Der var ikke Tale om, at vi lærte noget udenad, ikke engang Salmer. Det var paa det Tidspunkt, de første grundtvigske Salmer blev sunget. Naar vi begyndte Konfirmationsforberedelsen, sang vi altid en Salme først, og saa kunde Bertelsen sige: »Nu kan I jo prøve at lære den udenad. Man synger altid bedst, naar man kan Salmen udenad,« men der var aldrig Tale om, at han »hørte« os næste Gang. Det var Bertelsens Skyld, at jeg fik Lyst til at blive Præst. Skønnere Gerning kunde jeg ikke tænke mig end at blive Præst ude paa Landet. Der gik ganske vist lang Tid, inden jeg fik paabegyndt Læsningen. Min ældste Broder vilde være Lærer, og han skulde først have Ende paa sin Seminarietid, inden der kunde blive Raad til, at jeg paabegyndte Læsningen. Denne blev afbrudt paa Grund af mine to yngre Brødres Død i Foraaret 1882. Men min Interesse

for kirkelige Spørgsmaal holdt sig, ogsaa efter at Læsningen til Præst var ophørt. Jeg skrev Artikler, som jeg fik optaget, bl. a. i et Blad, der hed »Kirkebladet«, f. Eks. et Stykke, der havde til Overskrift: »Skal der prædikkes eller missioneres?« hvori jeg gjorde gældende, at Præsterne havde den Opgave ogsaa at prædike for Menigheden. De skulde ikke altid tale om Omvendelse og Opvækelse. Ogsaa i Højskolebladet, der blev holdt i mit Hjem allerede fra det begyndte at udkomme 1876, fik jeg en Artikel optaget i 1884, altsaa da jeg kun var 22 Aar gammel. Den havde til Overskrift »Folkekirken og Præstefriheden«. Højskoleforstander Frederik Nørgaard skriver om denne Artikel i et Stykke i Højskolebladet i Anledning af min 80 Aars Fødselsdag bl. a.: »Artiklen er velskrevet og klart tænkt, men lang, som Jensen-Sønderups Artikler ofte er, men det skal føjes til, at lang ikke betyder vrøvlet. Vrøvl har den Mand aldrig produceret. Dertil tænker han for klart.«

Mine Frihedsideer, saavel vedrørende Skole- som Kirkespørgsmaal, faldt jo ikke altid sammen med Flertallet indenfor det Parti, jeg tilhørte paa Rigsdagen, men heldigvis havde vi Lov til at have vore egne Meninger om disse, som iøvrigt ogsaa om andre Sager, naar man blot sagde det i Partimøder, hvor vi drøftede Sagerne. Den første Skolelov, som vi havde for paa Rigsdagen, var Skoleloven af 1899. Jeg var ikke særlig glad for, at man den Gang udvidede de tvungne Fag i Skolen til at omfatte Historie og Geografi, navnlig det første, men jeg maatte jo indrømme, at disse Fag var almindelige i Skolen, saa nogen større Modstand imod deres Indførelse som »obligatoriske« kunde ikke med Held gøres gældende. Særlig glad for, at det blev fastsat i Loven, at Dansk var et Hovedfag, og at der ligefrem fastsattes et Mindstetimetal for dette Fag, var jeg. Jeg havde iøvrigt den Tilfredsstillelse, at da det ved denne Skolelov var bestemt, at Skolekommissionerne maatte udvides med to Medlemmer, som Sogneraadsformand at blive valgt som den ene af disse. Det var vel navnlig, fordi jeg havde været med til at vedtage Loven, at jeg blev valgt som Medlem af den udvidede Skolekommission for Sønderup-Suldrup Kommune. Skolekommissionerne fik i Henhold til Loven mere Indflydelse paa Skolevæsenets Ordning i Landkommunerne, end de tidligere havde haft. Vi skulde udarbejde saavel Skoleplaner som Undervisningsplaner for Skolerne, og disse skulde indsendes til Godkendelse i Ministeriet. Vi holdt ikke faa Møder, og Præsten, der tillige var selvskrevet Formand,

var mærkeligt nok — han var streng Indre Missions — meget forstaaende og skoleinteresseret. Han havde da ogsaa været Lærer, før han gav sig til at læse til Præst. Jeg husker endnu, at han, da vi drøftede Skoleplanen, bl. a. sagde: »Det havde nu været langt bedre, hvis vi kunde have lavet Skoleplanen saadan, at ældste Klasse havde fri tre eller fire Maaneder om Sommeren, men saa kan vi jo ikke faa det lovbefalede Antal Skoledage: 244 om Aaret.« Det var forøvrigt en Glæde for mig at benytte mig af min Ret til Adgang til Eksaminerne i Skolen, navnlig Foraarseksaminerne, der dengang altid faldt i Slutningen af April, hvor Rigsdagen var hjemsendt, og hvor ældste Klasse havde gaaet i Skole fire Dage om Ugen i Vintermaanederne. Det var dygtige Lærere i Kommunens tre Skoler, men hver af dem havde sin egen Opfattelse baade af at undervise i Skolen og af Maaden at behandle Børnene paa. Det var let at skønne, at dette prægede Børnene. Den ene Lærer var noget militaristisk anlagt, havde streng Disciplin i Skolen, og Børnene vidste meget, det saa man paa alle de Fingre, der blev rakt i Vejret, hver Gang der blev stillet et Spørgsmaal. Den anden Lærer var noget tung af Natur, en Alvorsmand i hele sin Færd, ogsaa i sin Skolegerning, og det var let at mærke paa Børnene, at de var ligesom tungere og alvorligere saavel i som udenfor Skolen. Den tredie Lærer var paa en Maade Friskolemand. Han var livlig i hele sin Færd, talte frit med Børnene, og de ogsaa med ham, det var mere fornøjeligt at være til Eksamen i denne Skole, end i de to andre. Det kom mig til Gode, ogsaa ved Eksaminerne i Kommuneskolerne, at jeg havde forberedt mig til Studentereksamen. Det var ganske vist mest Sprog: Latin, Græsk og Fransk, vi lærte, og det var forøvrigt Sprogkundskaberne, der interesserede mig mest, men vi havde dog ogsaa andre Fag, som f. Eks. Historie og Geografi. Historie var jo mest Kongerækker og Krigshistorie. Det var jo det, vi skulde op i til Eksamen. Vi havde dygtige Lærere i alle Fagene, for en stor Del Lærere ved københavnske Latinskoler. Jeg husker endnu, at Læreren: Granzow, der forøvrigt selv havde skrevet en Geografi, som vi naturligvis benyttede, engang jeg var »oppe«, sagde: Naar De nu tænker Dem svævende oppe over St. Gotthard i Svejts og ser mod Øst, hvad ser De saa udover og videre mod Syd o. s. v. Det var i Virkeligheden en god Maade at undervise paa. Eller Læreren i Matematik: With, hed han, sagde engang til os Elever: »Naar De skal op til Eksamen, skal De jo trække en Opgave.

Jeg plejer at faa Lov til at skrive paa den sorte Tavle. Jeg skriver nemlig hurtigere end De. De begynder med at diktere mig Opgaven, og saa snart jeg har skrevet den, ved jeg selvfølgelig, hvordan den skal løses. Jeg har naturligvis ikke Lov til at skrive noget, før De dikterer Løsningen, men hvis den er rigtig, har jeg næsten skrevet Løsningen samtidig med, at De dikterer den. Hvis De siger noget forkert, er jeg selvfølgelig nødt til at skrive det, men jeg er ikke slet saa rask paa Haanden, saa De bør være opmærksom og tænke Dem om endnu en Gang, hvis De opdager, det gaar trægt med Skrivningen.« Det var en god Anvisning at faa. Det gjaldt jo for os at faa Studentereksamen saa hurtig som mulig, da vi alle var i en noget ældre Alder, for at kunne paabegynde det Studium, der skulder førte til det Maal, vi havde sat os. Der krævedes dengang ikke hverken Eksamen i Regning eller Dansk for at blive Student, men disse to Fag kunde jeg saa grundigt fra Børneskolen, saa det voldte mig ingen Vanskeligheder at følge med ved de før-omtalte Eksaminer i Kommuneskolen. Den førnævnte Præst i Sønderup og Suldrup var forøvrigt meget dygtig i Regning. Han lavede selv Opgaverne, som han lod Lærerne skrive op paa den sorte Tavle. Jeg husker, at han engang havde lavet en Opgave saa svær, saa han selv var klar over, at der vist næppe var nogen af Børnene, der kunde løse den. Der var dog en Dreng i den ene af Skolerne, der løste den. Da vi sluttede med Eksamen i Friskolen i Sønderup, sagde han til mig: »Tror De, der er nogen af Børnene her i Friskolen, der kan løse den Opgave, som kun én Dreng i Kommuneskolerne fik løst.« Jeg svarede, at det vidste jeg ikke, men jeg syntes, det var bedst, den blev stillet ogsaa for Børnene i Friskolen. Det viste sig glædeligvis, at der ogsaa var én Dreng i denne, der kunde løse den svære Opgave.

Under Behandling af Skolelovsforslagene paa Rigsdagen, var det som før nævnt mere Lærernes Frihed end Fagenes Forøgelse, der interesserede mig, og ikke mindst at skabe saa gode Kaar som muligt for Friskolerne (Privatskolerne). Min Interesse for Skolevæsenet blev iøvrigt vakt paa et tidligt Tidspunkt, allerede længe før jeg kom paa Rigsdagen. Det var ikke mindst ved at læse i Rigsdagstidende, som jeg begyndte at holde, noget før jeg kom ind i Folketinget, og da særlig en Tale af Folketingsmanden for Frederikshavnskredsen: Hans Madsen, Skærumhede, havde vakt min Opmærksomhed, at Interessen udviklede sig. Det var ganske vist en

Tale, han holdt under Finanslovsbehandlingen, men han talte bl. a. om Skolemulktsystemet, som han var meget imod. Jeg fik senere, da jeg kom paa Rigsdagen, at vide, at nævnte Hans Madsen selv havde undervist sine Børn i sit Hjem, men da de mødte til Eksamen i Kommuneskolen, kunde de efter Skolekommissionens, hvilket vel nok betød efter Præstens, Mening ikke staa Maal med de andre Børn i Skolen. Da Hans Madsen sad Skolekommissionens Paalæg om at lade sine Børn indskrive i Kommuneskolen overhørig, blev der paalagt ham Multker, som han dog ikke betalte. Det gik nok endog saa vidt, saa han kom til Frederikshavn for at afsone dem. Dette blev vist ikke til noget. Man kviede sig ved at anbringe en Folketingsmand i Fængslet. Hvordan Sagen iøvrigt endte, ved jeg ikke. Underhaanden drøftede jeg f. Eks. med Socialdemokraten K. M. Klausen bl. a. dette Spørgsmaal om Skolemulkterne. Han lagde ikke Skjul paa, at han ikke var nogen Ven af Friskolen, men han havde en god pædagogisk Indsigt og sagde bl. a.: I Byerne, og da navnlig i København, maa man for mig gerne ophæve Skolemulktsystemet. I hvert Fald ved de københavnske Skoler ved jeg ikke af, at der nogen Sinde er bleven idømt Skolemulker, men for Landsbyskolernes Vedkommende kunde det aldrig gaa an at ophæve Skolemulkterne. Saa vilde især de ældste Børn ikke komme i Skole om Sommeren. Dengang det første Tilskud til Friskolerne blev gennemført paa Rigsdagen, blev der, væsentligst foranlediget af K. M. Klausen, indsat en Bestemmelse om, at en af Betingelserne for at faa Del i Tilskudet skulde være, at man ved Eksaminerne fremlagde en Protokol, der udviste, hvor mange Dage der almindeligvis var forsømt af Skolegangen. Denne Bestemmelse blev angrebet fra Friskolernes Side, men jeg fandt Anledning til i det Møde, hvor Forslaget behandledes, at forsvare Bestemmelsen om Forsømmelsesprotokollen. Jeg mente, at der ikke var Grund til at skjule noget for Friskolernes Vedkommende. Dette blev jeg iøvrigt angrebet for fra Friskolernes Side, der mente, at det ikke vedrørte det Offentlige. Jeg har nu altid ment, og mener fremdeles, at Friskolerne ikke har noget at skjule med alt, hvad der vedrører det rent statistiske. Meget vigtigere er det, at man overlader til Læreren og de paagældende Forældre selv at bestemme, hvad der skal undervises i og paa hvilken Maade. Det var mig en stor Tilfredsstillelse sammen med Seminarieforsøgeren, senere Undervisningsminister, Jens Byskov i »Dansk Skoleforening«s Bestyrelse at

faa rettet en Henvendelse til Undervisningsministeriet om, at kun Dansk, Skrivning og Regning skulde være obligatoriske Fag i Skolen. Dette blev som bekendt aldrig gennemført.

Paa det kirkelige Omraade var det navnlig den størst mulige Frihed for Præsterne og Menighederne, jeg lagde mig i Selen for at faa gennemført. Paa dette Omraade var jeg desværre ikke enig med Kultusminister — senere Kirkeminister — I. C. Christensen, der ikke lagde Skjul paa, at han var Folkekirkemand for ikke at sige Statskirkemand til Fingerspidserne. Der var jo ikke faa Lejligheder, hvor vi brød en Lanse, navnlig i Partimøderne, forøvrigt ogsaa undertiden i Folketingssalen ved Forhandlingerne om de kirkelige Love. Gennemførelsen af den første Lov om Menighedsraad, et Spørgsmaal, der var rejst allerede før Systemskiftet, ligesom ogsaa Indførelsen af borgerligt Ægteskab, gav især Anledning til Debatten om de kirkelige Frihedskrav. Jeg hørte til dem, der var ængstelige for at give Menighedsraadene Indflydelse paa de rent kristelige Sager. Det lykkedes da ogsaa ved den første Lov om Menighedsraad at undgaa dette. Det var forøvrigt saa meget lettere, som den første Lov om Menighedsraad i højere Grad blev en Lov om Valg af et kirkeligt Udvalg — det kirkelige Udvalg af 1903 — end om Menighedsraadenes Opgaver iøvrigt, omend Menighedsraadenes Indstilling af Præster selvfølgelig blev bevaret. Desværre kom jo efterhaanden i de senere Love om Menighedsraad Spørgsmaalet om deres Indflydelse i de rent kristelige Spørgsmaal mere og mere i Forgrunden. Som et Vidnesbyrd om I. C. Christensens Indstilling kan nævnes, at hans Motivering for Valgmenighedernes Ret til at benytte Sognekirkerne var den, at det gik lettere at ophæve en Valgmenighed, naar den ikke havde sin egen Kirke, hvad jo var fastsat i Loven af 1866. Under Forhandlingen i Folketinget henviste I. C. Christensen til Valgmenigheden i Mellerup, der paa det Tidspunkt i længere Tid havde været uden Præst. I. C. Christensen mente aabenbart, at saafremt de ikke havde haft egen Kirke i Mellerup, vilde Valgmenigheden være bleven opløst. Dette foranledigede forøvrigt Folketingsmand Moestrup, der den Gang boede i Mellerup og var Medlem af Valgmenigheden dér, til at give I. C. Christensen et meget bestemt og afvisende Svar. Moestrup sagde: »Den ærede Minister skal ikke bekymre sig for Mellerup Valgmenighed. Det skal vi nok selv ordne.«

Der var heldigvis mange, omend ikke Flertallet i Venstre, der

var enige med mig i mit Standpunkt gaende ud paa, at Frihedslovene inden for Kirken var et Krav om Mindretallets Ret til i aandelige Spørgsmaal at ordne sig, som de selv mente at kunne tage Ansvar for. Rundt omkring fra hele Landet fik jeg Henvendelser under Behandlingen af de kirkelige Love om Bevarelsen, og mulig Udvidelse, af Mindretallets Ret, hvad angik de kirkelige Forhold. En af disse Henvendelser, vel nok den mest udførlige og velbegrundede, modtog jeg i 1920 fra Valgmenighedspræsten Villads Kristensen i Mellerup. Han skrev til mig:

»Hr. Folketingsmand Jensen-Sønderup.

Grunden til, at jeg ulejlig Dem med denne Skrivelse, er Kirkeministerens Forslag til Lov om Afhjælpning af Præstemanglen. Det Punkt i nævnte Forslag, som bestemmer, at de, der efter Forslaget faar Præsteembede i Folkekirken, skal være villige til at aflægge Folkekirkens Præsteløfte, har fyldt mig med Bekymring, fordi jeg ser paa det som et Tilbageskridt, der vil blive en tung Anstødssten for mange frisindede Mennesker inden for Venstre, ikke mindst inden for de grundtvigske Præsters Kreds. Mange af os — jeg taler selv af smertelig Erfaring — har følt dette Præsteløfte som et Tryk, og som noget der besværede vor Samvitighed, ikke fordi vi følte os i Uoverensstemmelse med det lutherske, men fordi vi syntes, at den Form, under hvilken vi blev forpligtet paa det, ikke var redelig. Medens Rationalister og Subjektivister aflagde det uden Betænkning — en Mand som Morten Pontoppidan (ham ellers ufortalt) synes jo, at det er udmærket, fordi det jo skal fortolkes, og Biskoppen siger til Ordinanderne, at de maa fortolke det, alt det de vil — saa er der jo mange gammeldagstroende Mænd, der staar paa Daabspagtens Grund, og som er saa gode Lutheranere, som nogen er det i dette Land, der har følt sig saa tynget af dette Løftes Uredelighed (efter deres Opfattelse), at det har hindret dem i, eller i hvert Fald i høj Grad gjort det besværligt for dem, at gaa ind i den Præstetjeneste i Folkekirken, som de gerne vilde virke i.

Ja, dette kender De jo lige saa godt, som jeg gør det. De ved jo, at dette Løfte har været med til at føre en Mand som Pastor Søren Anker-Møller ud af Folkekirken, ligeledes Pastor Morten Larsen. Maa jeg, som en Begrundelse for at jeg, der jo ikke hører til de kendte Navne, skriver til Dem om denne Sag, kortelig fortælle, hvor megen Tyngde den bragte mig. Jeg var 32 Aar, da jeg

blev ordineret til Præst for Valgmenigheden her. Jeg kom til at vente paa min Ordination i 3 Maaneder og fik derved saa god Tid til at tænke over Spørgsmaalet — mange unge Kandidater faar til deres Held ikke tænkt over det før Ordinationen —. Og jo mere jeg tænkte over det, jo mere kom jeg i Vaande, fordi jeg syntes, at Løftet var uredeligt. Jeg hørte, som jeg stadig gør det, til de gammeldagstroende, var ikke »befængt« med nogen Slags Kritik og kunde med en god og glad Samvittighed gaa ind i Præstetjeneste i Folkekirken. Hverken Menigheden her eller Biskoppen (Fr. Nielsen) tvivlede paa min »Retroenhed«. Hvorfor skulde jeg saa ved min Præstevieelse have dette med, der jo kun kunde skade mig? — Jeg var lige ved at ville opgive at lade mig ordinere; saa fik jeg en stor, personlig Sorg — jeg mistede min Hustru — jeg syntes saa ikke, jeg med mine to smaa Børn kunde rejse fra det Hjem, som vi allerede i nogen Tid havde haft her i Menigheden, og min Sorg gjorde, at jeg syntes, jeg *maatte* være Præst nu, og at jeg kunde se bort fra det, som jeg ikke var glad for — alle de andre var jo ogsaa gaaet ind under dette —. Saa blev jeg ordineret, det er 14 Aar siden; men der var Skygge over den Dag, og jeg glemmer aldrig, saa længe jeg lever, det Aag, der blev lagt paa mig af Mennesker — det var tilvisse ikke af Gud —. Ja, var jeg den eneste, der havde følt Tyngen der, kunde jeg jo være bleven regnet til de skrupuløses Kategori; men der har jo været mange, ikke mindst blandt grundtvigske Præster, dem af dem, der fik Lejlighed til at tænke over det, og saa ikke som Brücker kunde tage den Sag fra en helt anden Side, der har følt saadan.

Skal nu Mænd, som er i moden Alder og maaske har tjent Menigheden i adskillige Aar, aflægge dette Løfte, skal eventuelt en Thade Petersen, Jørgen Eriksen, Jørgensen, Skærbæk, aflægge det, saa bliver det utaaleligt, saa bliver det for Alvor sat i Kraft og sat i Højsædet. Og skal Venstre øve den Bedrift, tror jeg, at der bliver mange af os grundtvigske Præster, som i mange Aar har staaet i Venstre, der maa vende os fra det med stor Sorg. Vi har holdt af Venstre, fordi det var det Parti, hvor vi mødte det sunde, besindige Fremskridt i Overensstemmelse med det, der igennem Grundtvig har faaet Magt i vort Folkeliv og Menighedsliv. Maatte det dog ikke ske, at Venstre skulde skuffe os der nu. Jeg ved, at Venstre har store Skarer af Vælgere, der er uklare i aandelige Spørgsmaal. Jeg mener heller ikke, at det er godt at faa Principperne frem i

Renkultur, det maa gaa langsomt frem, *men fremad maa det gaa, ellers visner Livet!* Var det ikke muligt, ja undskyld, De ved jo nok meget bedre Udvej, end jeg; men jeg kan ikke tie alligevel, De faar holde mig det til Gode — var det ikke muligt, at der kunde formes et Forslag — en Ændring eller maaske blot en Fortolkning af Paragraffen, jeg kender den kun efter en Avismeddelelse, der sagde, at hvor en Menigheds Flertal — jeg ved ikke hvor stor Brøken skal være — efter at Præsten havde redegjort for, hvorfor han ikke ønskede at aflægge Præsteløftet, fritog ham derfor, og hvor dernæst Biskoppen fandt, at han var skikket til at tjene i den evangeliske Folkekirke, hvis Lære han efter Grundlovens Paragraf 1 saa naturligvis altid er rent juridisk forpligtet overfor, dér kunde Præsten fritages for at aflægge Løftet.

Hvis det skulde være af afgørende Betydning for at faa en saadan eventuel Ændring vedtaget i Rigsdagen, at der blev bedt om det fra Befolkningens Side, saa vilde jo sikkert mange Præster i vort Land — ogsaa uden for den grundtvigske Retning — være med til at anmode herom. Og naar Anmodningen blev formet saadan, at det blev tydeliggjort, at det ikke var Folkekirkens »konfessionnelle Karakter«, man ønskede at forandre, men man ønskede den nødvendige Frihed for Samvittighederne, baade for Præsterne og Menighederne, en Frihed som først og fremmest de gammeldags-troende ønskede — medens Rationalisterne næppe ønskede den, de bryder sig jo ikke om at faa Menigheden som øverste Autoritet — ja saa gad jeg vide, om Rigsdagen kunde være et saadant Samvittighedskrav overhørigt, og jeg gad vide, om selve Landsforbundet vilde sætte sig imod det. Jeg kunde tænke mig, at en saadan Mand som Pastor Welding vilde sætte sig i Spidsen for en saadan Adresse, der kunde sikkert ogsaa faas Mænd af andre Retninger med, der er K. F. U. M.-Mænd, der ser paa den Sag paa samme Maade, ligeledes Mænd af den yngre Indre Mission, saa det var at vente, at Mænd som Ricard og Pastor Hans Drejø vilde slutte sig til.

Hvis dette lille Frihedskrav bliver gennemført, saa er vi naaet et lille Skridt fremad i den rigtige Retning. Saa er vi naaet fremad paa samme Maade, som vi gjorde det ved de Appelske Kirkelove, og det er sikkert den eneste Maade en god og sund Frihedsudvikling kan ske paa, saa det bliver til Gavn og Glæde for alle vaagne og retsindige Mennesker i vort Folk. Ved den Art af Lovgivning synes det mig, at der bliver gode Muligheder for, at flere og flere i vort

Folk kan vokse til mere Forstaaelse af Samvittighedsfrihedens afgørende Betydning for det aandelige Livs Trivsel og i det hele taget hjælpes frem mod større aandelig Klarhed og Modenhed. Det har jo været Venstres Ære, at det hidindtil paa denne gode og sunde Maade har ført Udviklingen frem i vort Folk. Der er efter min Mening intet andet Parti end Venstre, der kan gøre dette, det radikale Parti kan det ikke; maatte Venstre saa dog blive ved at være førende der, det var en Ulykke, syntes det mig, om det skulde svigte sin Opgave her!

Dette Brev — skrevet i Hast og ud fra den Ængstelse, som har drevet mig Pennen i Haanden — gør ikke Krav paa noget Svar. Kun, hvis De mener, at der er Fare for, at det vil gaa i den Retning, som jeg anser for en Ulykke, og at der ikke inden for Partiet Venstre vil blive gjort noget for at hindre dette, beder jeg Dem sende mig denne Skrivelse tilbage. Men det er mit Haab, at alle mine Bekymringer i den Sag har været ganske overflødige. Saa faar De tage dette Brev som et Bud ude fra de mange Vælgeres Kreds om, at vi staar vaagne overfor Arbejdet i Fremgangslinien i den frisindede Politik, som vi jo ved, at De staar som Talsmand for.

Med venlig Hilsen,

Deres ærbødige

V. Christensen.«

Nogen Ændring med Hensyn til Lægfolks Adgang til at blive Præster, Frimenighedspræster og Præster, der havde gjort Tjeneste i Amerika, blev foretaget i det af I. C. Christensen forelagte Forslag, men de Forandringer, som V. Christensen, Mellerup, ønskede, blev ikke gennemført.

Allerede det første Lovforslag om Menighedsraad skabte ikke saa lidt Forstaaelse af de kirkelige Frihedskrav. Jeg husker endnu, at en af dem, der i et Nabosogn blev valgt til Medlem af Menighedsraadet, om Sommeren, da Rigsdagen havde Ferie, kom til mig og fortalte, at han var blevet Medlem af Menighedsraadet. Dette havde faaet tilsendt Ansøgningerne til Præsteembedet der. Han havde Fortegnelsen med og spurgte mig, om jeg kendte nogen af Ansøgerne. Der var ikke mange. Det var et lille Embede og før den ny Præstelønningslov kom, og jeg kendte ikke nogen af dem, der havde søgt det paagældende Embede. »Det er kedeligt nok,« sagde han, »vi

har jo i Menighedsraadet et Ansvar for, hvem vi indstiller, og hvis den af dem, der faar Embedet, ikke er tilfredsstillende for Menigheden, vil de jo bebrejde os det.«

Da det kirkelige Udvalg af 1903 i 1906 afgav Betænkning, øgedes Interessen udover Landet for de kirkelige Frihedskrav. Der kom Anmodninger til mig fra mange Egne af Landet, og navnlig fra Jylland, om at komme til Stede og tale om de kirkelige Spørgsmaal. Det var en stor Glæde for mig paa den Maade at komme ud til Møder, hvor jeg ikke skulde holde politiske Foredrag, men fremlægge mit Syn paa de kirkelige Forhold saadan, som jeg i mange Aar havde set paa dem. Det var rart for mig at mærke, at der ikke alene blandt grundtvigske Folk, men ogsaa blandt kirkeligt interesserede Mennesker i Almindelighed var Interesse for disse Spørgsmaal. Da den første Lov om Menighedsraad udløb, uden at der blev forelagt nyt Forslag, holdtes der ogsaa Møder forskellige Steder i Landet, bl. a. i København, hvor vi holdt et Møde i »Grundtvigs Hus«. Det var hovedsagelig Spørgsmaalet om »Tilmeldingen«. Den første Lov havde jo en Bestemmelse om, at dem, der vilde gøre Brug af deres kirkelige Valgret, skulde melde sig til Optagelse paa Valglisten. Dette vakte en ikke ringe Misfornøjelse. Det var jo, naar et Præsteembede var ledigt, at Spørgsmaalet blev brændende i Menigheden om, hvem der skulde indstilles. Paa Mødet, vi holdt i »Grundtvigs Hus«, var der blandt andre en ganske almindelig Arbejder ude fra Nørrebro, som jeg ikke kendte, men som jeg forstod hørte til St. Stefans Sogn, hvor den senere Biskop i Roskilde, Axel Rosendal, dengang var Kapellan. Arbejderen kom op paa Talerstolen og udtalte sin Forbavselse over, at de derude ikke kunde faa Lov at bestemme, naar nu engang i nær Fremtid Sognepræsten gik af, »at vi vil have Rosendal til Sognepræst. Det er ham, vi Arbejdere synes om, og som vi sender vore Børn til Konfirmationsforberedelse hos. Han har mange flere Konfirmander, og der er langt flere i Kirken, naar han prædiker, end naar Sognepræsten prædiker. Kapellanen har ikke nær saa stor en Løn som Sognepræsten, skønt han har meget mere Arbejde. Nu manglede det bare, at Rosendal ikke skulde blive Sognepræst, naar nuværende gaar af.« Dette med »Tilmeldingen« til de kirkelige Valglistes blev som bekendt senere ordnet derhen, at de, der engang var optaget paa de kirkelige Valglistes, ikke behøvede at melde sig paany, men blev uden videre optaget paa de nye Valglistes. Derimod lykkedes det

ikke at faa gennemført, som jeg og mange med mig havde ønsket, at man lavede Valglister med samtlige kirkelige Vælgeres Navne, paa samme Maade som Kommunevalglisterne, uden Hensyn til, om de Paagældende bad om at komme paa Valglisten. Det sidste Spørgsmaal paa det kirkelige Livs Omraade, som jeg fik Lejlighed til at beskæftige mig med, inden jeg i September 1920 gik ud af Rigsdagen, angik kvindelige Præster. Det var nu ikke et Lovforslag om kvindelige Præster, det drejede sig om. Det sidste Ministerium Zahle havde forelagt et Forslag til Lov, hvorefter Kvinder skulde have lige Adgang med Mænd til samtlige Embeds- og Tjenestemandstillinger. Hidtil havde Kvinder jo kun haft Adgang til at beklæde de Stillinger, hvorom der ved særlige Love var givet Berettigelse. Nu vilde man altsaa give Kvinderne Ligestilling med Mændene ogsaa paa alle andre Omraader, militære Tjenestestillinger dog undtaget, hvilket udtrykkeligt var nævnt i Forslaget. Der skete det mærkelige i Venstre, dengang vi efter Lovforslagets Forelæggelse holdt Møde, hvori forøvrigt flere andre Sager var til Behandling, at I. C. Christensen, der fungerede som Formand for Partiet, sagde: »Ja, saa har vi jo faaet et Lovforslag om Kvinders lige Adgang med Mænd til Embeder og Tjenestestillinger. Dette Lovforslag kan vel gaa uden Omtale til anden Behandling.« Jeg fandt Anledning til at gøre opmærksom paa, at der sikkert fra de andre Partiers Side gennem en Ordfører vilde blive givet Udtryk for det glædelige i, at Kvindernes Ligeberettigelse med Mænd blev helt anerkendt, og at jeg fandt det rimeligt, at der ogsaa blev sagt noget fra Venstres Side. Det viste sig, at i hvert Fald Flertallet inden for Partiet var enige med mig i dette Synspunkt, og man bad mig om at være Venstres Ordfører. Dette paatog jeg mig, men talte selvfølgelig ikke det mindste om, at Kvinder altsaa ogsaa herefter kunde blive Præster. Da Turen kom til det konservative Partis Ordfører: Professor J. Oskar Andersen, talte han næsten udelukkende om, at efter dette Lovforslag kunde Kvinder altsaa ogsaa blive Præster. Det var han og hans Parti imod, saa han maatte forlange, at Forslaget blev Genstand for nærmere Overvejelse i et Udvalg. Første Behandling endte altsaa med, at Lovforslaget blev henvist til videre Behandling i et Udvalg. Dette Udvalg blev jeg Medlem af, men det lykkedes selvfølgelig ikke at opnaa Enighed i Udvalget. Jeg prøvede at formulere en særlig Paragraf gaaende ud paa, at saafremt et Menighedsraads Flertal ønskede en kvindelig

theologisk Kandidat til et Præsteembede, og vedkommende Biskop ikke havde noget at indvende imod Ordinationen, skulde Kirkeministeriet kunne indstille og Kongen udnævne en Kvinde til Præst. Men ikke engang dette kunde gennemføres i Udvalget. Man gjorde opmærksom paa, at der var visse Præsteembeder, hvortil der ikke foretoges Indstilling af Menighedsraadene, og hvortil Ministeren altsaa kunde indstille hvilken som helst af Ansøgerne, altsaa ogsaa en Kvinde, til kongelig Udnævnelse. Der blev saa rettet Spørgsmaal til samtlige Menighedsraad angaaende kvindelige Præster, men det var desværre faa af Menighedsraadenes Medlemmer, der gav Tilslutning til de kvindelige Præster. Sagen er som bekendt endnu ikke løst ad Lovgivningens Vej.

GENFORENINGEN

Allerede før Verdenskrigens Afslutning i November 1918 var man klar over, at Fredsslutningen blandt andet vilde indeholde Bestemmelse om, at Sønderjylland skulde tilbagegives Danmark. Straks efter Vaabenstilstanden rejste H. P. Hanssen Kravet i den tyske Rigsdag om en Afstemning om Sønderjyllands Tilbagegivelse, og, saafremt der blev Flertal, om Gennemførelsen heraf. Selve Fredsslutningen i Versailles trak imidlertid længere ud end ventet. Der blev sendt Mænd til Paris for at forhandle med de ledende Fransk-mænd om Genforeningen af Sønderjylland med det øvrige Danmark. Da jeg ikke var med i Paris, er jeg ikke fristet til at give, hvad Forhandlingerne gik ud paa. Det meste jeg ved, har jeg faaet meddelt af Niels Neergaard, som var en af dem, der fra dansk Side deltog i disse Forhandlinger. Han havde jo den Fordel at kunne baade forstaa og tale det franske Sprog. Det var vistnok særlig Tardieu, Neergaard havde forhandlet med, og det var Neergaards bestemte Opfattelse, at Danmark uden Afstemning kunde faa Sønderjylland helt ned til den gamle Ejdergrænse. Det ansaa han dog ikke for heldigt. Derimod kunde han nok gaa med til, at det sydligste Stykke af Sønderjylland fra Ejderen og nordpaa omtrent til den senere fastsatte Grænse blev en Mellemstat mellem Tyskland og Danmark, maaske under dansk Protektorat, men iøvrigt med sin egen Lovgivning og Administration. Neergaards Ønske blev ved den endelige Fredsslutning ikke imødekommet. Man fastholdt Afstemningen, men desværre saadan, at der stemtes i to »Zoner«. Personlig vilde jeg meget hellere, at man samme Dag og under eet havde stemt i begge Zoner. Derefter kunde man have ladet den saakaldte Grænsekommision sætte Grænsen efter Afstemningens Resultater og de øvrige praktiske Forhold, der maatte tages Hensyn til ved Grænsens Fastsættelse, saadan som det forøvrigt ogsaa var bestemt i det Kommissorium, som Grænsekommisionen fik. Det var og er fremdeles min Overbevisning, at megen Bitterhed vilde have været

undgaaet, hvis man havde valgt denne Fremgangsmaade i Stedet for Afstemningerne i Zoner. Det betragtedes jo nemlig som givet, at i første Zone vilde der blive stort Flertal for Genforeningen med Danmark, medens det var højst tvivlsomt for anden Zones Vedkommende. Det er meget sandsynligt, at Grænsen vilde være blevet trukket samme Sted — Skelbækken og Flensborg Fjord — som Tilfældet blev, men megen Misfornøjelse vilde være undgaaet, saafremt man havde ladet Kommissionen afstikke Grænsen paa Grundlag af de foreliggende Oplysninger m. v.

Dette med Afstemningen i Zoner er for Resten det eneste Spørgsmaal, hvor jeg véd mig i Uoverensstemmelse med H. P. Hanssen. Vi havde baade før Genforeningen og efter denne et udmærket Samarbejde. Da jeg umiddelbart efter de sidste Valg i Sommeren 1920, det Valg, hvor der første Gang blev valgt Repræsentanter til den danske Rigsdag fra de sønderjydske Landsdele, var en Tur dernede for at faa oprettet Arbejdsanvisningskontorer i Byerne, havde jeg den Glæde den Dag, jeg var i Aabenraa, at træffe H. P. Hanssen paa »Hejmdal«s Kontor i Aabenraa. Man var lige bleven færdig med Optællingen af Stemmerne til Rigsdagsvalgene, og H. P. Hanssen var særdeles tilfreds med Udfaldet. Han spurgte mig, hvad jeg skulde om Aftenen, og da jeg svarede, at jeg intet som helst havde at udføre udover det, jeg havde besørget, sagde han: »Saa skal De rigtignok følge med mig hjem i min private Bopæl, saa giver min Kone nok en Kop Kaffe, og vi kan ryge en Cigar.« Det blev en fornøjelig Samtale. Jeg spurgte blandt andet H. P. Hanssen om, hvordan de Embedsmænd, der var sendt ned til Sønderjylland som Post-, Telegraf- og Statsbanemænd, blev modtaget af Befolkningen. Han sagde: »Det gaar ualmindelig godt, Befolkningen opdagede jo straks, at man kunde tale med dem som med andre Mennesker. Kun een Ting forstaar man ikke: at Togene ikke afgaar præcis paa Klokkeslet fra Stationerne. Det var man nemlig vant til i den tyske Tid.« Jeg mindedes og fortalte ham om en Oplevelse, det var maaske i Aaret 1900, paa en Rejse gennem noget af Tyskland (til Paris). Da vi kørte sydpaa fra Altona Banegaard, saa jeg fra Kupévinduet, at der fra Pakvognen fløj den ene Pakke efter den anden ud mellem Skinnerne ved Siden af, hvor Toget kørte. Jeg tænkte ved mig selv: Det er sikkert et probat Middel til at lære saavel Togpersonalet som Stationspersonalet at rappe sig. Toget var aabenbart kørt paa Minuttet uden Hensyn til,

at de ikke var færdige med at lange Pakkerne fra Pakvognen ud paa Perronen. Der var ikke noget med, som her i Danmark, at Stationsforstanderen raaber: »Er De snart færdige dér forude?« Det blev en hyggelig Aften i H. P. Hanssens Hjem. Han var som nævnt godt tilfreds med Resultatet af de første Valg i Sønderjylland.

Dengang man med nogenlunde Sikkerhed kunde gaa ud fra, at Sønderjylland ved Fredstraktaten vilde blive indlemmet i Kongeriget, besluttedes det af Regering og Rigsdag at nedsætte et Udvalg bestaaende af 20 Medlemmer, fem valgte af hvert af de fire politiske Partier paa Rigsdagen. Hvert af Partierne udpegede sine Medlemmer, og man valgte saavel Landstings- som Folketingsmænd. Jeg kom først senere ind i det paagældende Udvalg, da nogen af de af Venstre valgte Medlemmer blev Ministre i April 1920. Man var i det første Udvalgs møde enig om, at Udvalget skulde hedde »Rigsdagspartiernes sønderjydske Udvalg«, og at Formaålet med Udvalgets Arbejde skulde være »uden besluttende Myndighed, som Mellemed mellem Rigsdagspartierne og Regeringen, at udøve en raadgivende Virksomhed ved Forberedelsen af den Lovgivning, som en eventuel Indlemmelse af Nordslesvig i Danmark vil nødvendig-gøre«. Det viste sig, at der var Brug for mange »midlertidige« Love ved Indlemmelsen af de sønderjydske Amter i Kongeriget. Mange af de i Kongeriget gældende Love kunde selvfølgelig uden videre indføres i de sønderjydske Landsdele, men paa mange Omraader var Overgangsbestemmelser nødvendige. De paagældende Lovforslag blev naturligvis udarbejdet i Ministeriet, men blev i »Det sønderjydske Udvalg« Genstand for en grundig Behandling. Disse Lovforslag kunde jo ikke behandles paa selve Rigsdagen, saalænge Genforeningen ikke var fastslaaet i Fredstraktaten, men naar denne var fuldbyrdet, skulde Forslagene forelægges og behandles saavel i Folketing som i Landsting, og det var et ikke ringe Antal, som det viste sig nødvendigt at gennemføre, over 70. Alle Rigsdagens Medlemmer kendte dem imidlertid fra de Referater, der af de paagældende Partimedlemmer blev givet i Partimøderne, saa det var for saa vidt en Formalitet, omend en nødvendig Formalitet, at de skulde vedtages ved tre Behandlinger i hvert af Tingene.

De Sager, der interesserede mig personlig mest, var ret naturligt Ordningen af Skolevæsenet og kirkelige Forhold. For Skolevæsenets Vedkommende gjaldt fra den tyske Tid den Bestemmelse, at der i hver Kommune var en Skolekommission. Denne Kommission havde

ganske vist ikke meget at betyde, men den var der altsaa, og man fandt ikke Anledning til, lige straks i hvert Fald, at gaa over til den i Danmark gældende Regel: At det var Kommunalbestyrelserne, der valgte Skolekommissionsmedlemmerne. Da det, der svarer til vore Kommuner, som Regel var et meget mindre Omraade end her i Landet, betød det faktisk, at der i næsten alle Kommuner kun var et Skoledistrikt med kun een Skole. Dette blev bibeholdt i den midlertidige Lov for Folkeskolen i Sønderjylland. Der blev altsaa i de allerfleste Tilfælde en Skolekommission i hvert enkelt Skoledistrikt valgt af samtlige kommunale Vælgere. Skolekommissionerne fik imidlertid meget mere at sige med Hensyn til Skolens Arbejde. Dette var man særdeles tilfreds med dernede, saa det viste sig, at man ikke vilde give Slip paa dette, hverken dengang den midlertidige Lov udløb eller ved dens Forlængelse og ej heller dengang, der blev vedtaget en endelig Lov om den sønderjydske Skoleordning. Jeg ved da ogsaa, saavel fra Henvendelse fra »Foreningen af Lærere i Sønderjylland«, som ved Samtale med en Lærer dernede fra, der efter Genforeningen kom ind i »Dansk Skoleforening«s Bestyrelse, at Lærerne satte saa megen Pris paa denne Bestemmelse om en Skolekommission, valgt af Kommunens Beboere for hvert enkelt Skoledistrikt, saa man paa ingen Maade ønskede at opgive denne Ordning. Mærkelig nok, at man ved Revisionen af Skolelovgivningen i det øvrige Land i 1930'erne ikke kunde enes om at gennemføre en tilsvarende Ordning som den, der var gennemført i de sønderjydske Landsdele. Man gav Folkeskolen i det øvrige Land et »Surrogat« i noget, man kaldte Forældreraad for hvert Skoledistrikt, men man gav ikke disse Forældreraad nogen Myndighed af nævneværdig Betydning, og de er da ogsaa efterhaanden bortfaldet i en Mængde Skoledistrikter.

Blandt de Lovforslag, der behandlede i »Det sønderjydske Udvalg«, var ogsaa et Forslag til Lov om »Bestemmelser om de i de sønderjydske Landsdele ansatte Tjenestemænd samt om de tidligere tyske eller preussiske Embedsmænds Retsstilling«. Der var af »Den nord-slesvigske Vælgerforening« nedsat forskellige Udvalg vedrørende de Forhold, der havde særlig Betydning med Hensyn til de midlertidige Bestemmelser, det viste sig nødvendigt at gennemføre. Disse Udvalg fik oversendt i hvert Fald de vigtigste af de Forslag, der var til Behandling i »Det sønderjydske Udvalg«, og man tog i dette, i det Omfang det var muligt, Hensyn til de af de paagældende Ud-

valg fremsatte Ønsker. Det forannævnte Forslag om de tyske Embedsmænds Retsstilling var ret naturligt ikke sendt til det Udvalg i Sønderjylland, der behandlede de kirkelige Spørgsmaal, men dette Udvalg havde dog faaet at vide, at ogsaa Præsterne i de sønderjydske Landsdele kom ind under Bestemmelserne i Forslaget om tyske og preussiske Embedsmænds Retsstilling. Paa en eller anden Maade maa det ogsaa være rygtedes imellem Præsterne, og de vilde ikke behandles som Embedsmænd. Man havde i »Det sønderjydske Udvalg« for Ordningen af de kirkelige Forhold bragt i Erfaring, at samtlige tyske Præster var enige om at gøre »Strejke«, den Dag et saadant Lovforslag som det oftomtalte blev vedtaget af den danske Rigsdag. De vilde nægte at udføre enhver kirkelig Handling: Daab, Konfirmation, Bryllup og Begravelse. To af Udvalgets Medlemmer sammen med Biskop Koch i Ribe rejste til København og henvendte sig til Kirkeministeren: I. C. Christensen. Han fandt det rigtigt, at de ogsaa fik Lejlighed til at gøre »Rigsdagspartiernes sønderjydske Udvalg« bekendt med Sagen og telefonerede til mig — han havde aabenbart forgæves forsøgt at faa fat i den Mand, der fungerede som Formand i den paagældende Maaned —. Jeg fik fat i de Medlemmer af »Det sønderjydske Udvalg«, der var til Stede paa Rigsdagen, og vi modtog altsaa Biskop Koch og de to ham ledsagende Medlemmer af det nedsatte kirkelige Udvalg. De gjorde opmærksom paa, at det forsaavidt var berettiget, at de tyske Præster ikke vilde betragtes som Embedsmænd, og at der vilde opstaa mange Vanskeligheder, hvis deres Strejketrusel kom til Udførelse. De tyske Præster er, sagde de, jo ikke som i det øvrige Danmark udnævnte af Kongen. De er antaget af Menighederne efter afholdt Prøveprædiken og derefter bekræftet som Præster af Konsistoriet i Kiel. De hævder derfor med Rette, at de er Præster og ikke Embedsmænd. Henvendelsen foranledigede, at der gennemførtes en særlig Bestemmelse for Præsternes Vedkommende, hvorefter der skulde foretages en Afstemning blandt Befolkningen indenfor hvert Pastorat om, hvorvidt Præsten skulde blive eller han skulde afskediges.

Ogsaa af dette kunde man her i Landet have lært adskilligt. Naar de tyske Præster ikke var Embedsmænd, men Præster, laa dette jo i, at de ingen »borgerlige« Embedsforretninger havde at udføre. Der var i Tyskland borgerlig Indgaaelse af Ægteskab, hvorefter det stod et Brudepar frit for, om de vilde have kirkelig Vielse bagefter. Og der var en særlig Registerfører, der førte Fortegnelsen over

fødte og døde m. v., saa det havde Præsterne intet at gøre med. Mærkelig nok har navnlig Præster her i Landet modsat sig tvungen »borgerlig« Ægteforening og Indførelse af Registerføreren.

Efter den endelige Fredsslutning i Versailles kom Tidspunktet for samtlige sønderjydske Lovforslags Vedtagelse, men selvfølgelig var der en særlig Lov om de sønderjydske Landsdeles Indlemmelse i Kongeriget. Lovforslaget herom blev forelagt af Konseilpræsident Neergaard i et Møde i Folketinget den 25. Juni 1920. Forslaget havde følgende Ordlyd:

§ 1.

»De Landomraader, som overdrages til Danmark ifølge Fredstraktaten i Versailles af 28. Juni 1919, Artikel 110, sidste Sætning, indlemmes i Kongeriget og benævnes de sønderjydske Landsdele.

§ 2.

Denne Lov træder straks i Kraft.«

I Bemærkningerne til Lovforslaget er den af Grænsekommisjonen udstukne Grænse nærmere angivet, hvorhos det, ligeledes i Bemærkningerne, siges, at Genforeningen regnes fra den Dag, Notifikationen blev udfærdiget: den 15. Juni 1920.

Lovforslaget blev, som allerede anført, forelagt i Folketinget den 25. Juni. Der var flere Møder samme Dag. Vi begyndte allerede Klokken 10 om Formiddagen, men Forelæggelsen af Indlemmelsesforslaget fandt først Sted i et Møde Kl. 14,15. Statsminister N. Neergaard begyndte med at oplæse Forslagets Indhold, som det foran er anført, og udtalte derefter »Naar Regeringen har valgt at foreslaa Indlemmelsen iværksat ved en Lov og ikke, saaledes som den Gang de tidligere slesvigske Distrikter, de saakaldte 8 Sogne, indlemmedes i Danmark efter Fredstraktaten af 30. Oktober 1864, ved en Rigsdagsbeslutning, er Grunden dertil iøjnefaldende. Det er den, at denne Indlemmelse har en ganske anden Karakter og af saa langt større Omfang, at vi har fundet, at det Rette var her at bruge Lovsformen og ikke Rigsdagsbeslutningens Form. Den nye Grænse er blevet Danmark officielt notificeret den 15. Juni 1920, og i Lovforslagets Motiver vil findes aftrykt denne Notificering af Grænsen. Notifikationen indeholdt endvidere, i Overensstemmelse med vedkommende Artikel 110, 3die Stykke om Fredstraktaten, en Meddelelse om, at Tyskland til Fordel for de allierede og associerede

Hovedmagter endeligt har givet Afkald paa alle Suverænitetsrettigheder over de Omraader, der ligger Nord for den angivne Grænselinie, samt at Hovedmagterne overdrager disse Omraader til Danmark. Det vil i Henhold hertil være naturligt, naar det danske Folk, hvad jeg er sikker paa, det vil gøre, i Fremtiden vil mindes ved aarlige Fester Genforeningen med de sønderjydske Landsdele, at disse Genforeningsfester da finder Sted paa den 15. Juni, en Dato, som jo allerede har national Betydning for Danmark.

Ved Indlemmelsen bliver de vedkommende Landomraader en integrerende Bestanddel af det danske Kongerige, og som Følge deraf bliver den fremtidige danske Lovgivning gældende dér. Man har søgt at give Udtryk derfor ved Betegnelsen »Sønderjydske Landsdele«. Derved kendetegnes de indlemmede Landomraader som en Del af Kongeriget og ikke som en selvstændig Provins. Det er jo et af de fremherskende Træk, der har vist sig tydeligt, lige siden Genforeningstanken efter de Allieredes Sejr dukkede op, at Sønderjydernes Ønske var, at der ingen Særstilling skulde være for de sønderjydske Omraader, men at man vilde se dem som en Del af Kongeriget, saaledes at deres Kaar, deres Styrelse, deres Lovgivning i videst muligt Omfang skulde være fælles med det øvrige Kongeriges. En Overgangstid er jo, som det saa mange Gange er blevet berørt under Forhandlingerne om de særlige sønderjydske Love, nødvendig paa forskellige Omraader, men Maalet maa være, at Indlemmelsen bliver fuldkommen og Fællesskabet ubetinget.

Naar Regeringen har ment allerede nu at kunne forelægge dette Forslag for Rigsdagen, søger den Begrundelse herfor i den Meddelelse, som jeg forleden Dag ved Indledningen til Behandlingen af de sønderjydske Love oplæste her fra denne Plads. Jeg skal erindre om, at denne Meddelelse jo indeholdt dette, at Ambassadørraadet har bestemt »hurtigst muligt at undertegne en Traktat mellem de Allierede og Danmark med det Formaal at overdrage Danmark Suverænitet over de under 15. Juni i Danmarks Besiddelse overgivne Territorier«. Det føjes til, at »denne Traktat vil udgøre Danmarks lovlige Hjemmel for Udøvelse af Suverænitet«. Tillige siges der, »at indtil denne Traktat er undertegnet og traadt i Kraft, erklæres i de allierede Hovedmagters Navn, at disse tilkender den kongelige Regering Ret til frit at udøve paa de nævnte Territorier den kongelige Myndighed, forsaavidt angaar saavel den udøvende, den lovgivende og den dømmende Myndighed, som enhver anden af

Suverænitetens Beføjelser.« Under Hensyn til dette har vi ment det berettiget allerede nu at forelægge dette Lovforslag for Rigsdagen.

Naar man med Hensyn til Forelæggelsen ikke afventer den endelige Meddelelse af den Traktat, som er bebudet at ville komme hurtigst muligt, er det, fordi iøjnefaldende praktiske Hensyn gør det ønskeligt, at den nuvalgte Fremgangsmaade følges. Ellers vilde Forholdene let kunne medføre, at den egentlige Indlemmelse af de sønderjydske Landsdele i Kongeriget vilde trække ud til efter Valgene, og da der baade skal foretages Folketings- og Landstingsvalg, vilde dette sige, at først et godt Stykke hen i August vilde den egentlige Indlemmelse kunne finde Sted. Dette vilde i mange Henseender være uheldigt, ikke mindst for de sønderjydske Landsdele selv og deres Befolkning. Derfor har man valgt denne Fremgangsmaade, idet det dog er Meningen, at Kongens Underskrift paa Loven, og dermed dens Ikrafttræden først skal kunne finde Sted, naar Traktaten officielt er meddelt os, hvilket altsaa, jeg gentager det — er lovet hurtigst muligt. — Den Dag, hvor Kongens Underskrift meddeles, vil altsaa blive fejret som Genforeningsdagen i Aar, medens jeg, som allerede nævnt, venter, at som den aarlig genkommende Genforeningsdag vil den 15. Juni blive betragtet. Jeg skal endnu kun sige dette, at naar vi nu er i Stand til at forhandle om og vedtage et Lovforslag som dette, saa maa vi føle os dybt bevægede af Taknemmelighed over, at den Dag nu er saa nær, da vi staar over for den endelige Fuldbyrkelse af vort store nationale Haab, som har været stillet os i Udsigt af Magterne. Vi ved jo, hvilke Trængsler den sønderjydske Befolkning og Befolkningen heroppe i Danmark, der har følt saa dybt og inderligt med den, har udstaaet gennem Fremmedherredømmets mange og tunge Aar. Men jo større disse Trængsler har været, jo bitrere Følelsen af den nationale Sorg, som Landets og Folkets Lemlæstelse nu i to Menneskealdre har bragt over alle Danske, har været, des større maa vor Taknemmelighed være. Den Glæde og Taknemmelighed, som maa opfylde os, bør ikke fordunkles, men umuligt er det dog for os ikke samtidig at sende en Tanke til de mange gode og brave Danske, der har været med at bære Undertrykkelsens Trængsler, og som havde næret et Haab om at kunne komme hjem til deres eget Land ligesom Beboerne i de Landsdele, som nu bliver indlemmet i Danmark. Vi føler med dem, vore Tanker følger dem,

og vor Taknemmelighed mod dem er selvfølgelig ikke mindre end vor Taknemmelighed mod den øvrige sønderjydske Befolkning. Thi — lad mig gentage det — Følelsen af Taknemmelighed maa være det alt beherskende, baade Taknemmelighed mod de allierede Magter, hvis Retssans vi skylder, at Genforeningen kan finde Sted, og i ikke mindre Grad Taknemmelighed mod den Befolkning dernede, der saa trofast har holdt deres Danskhed oppe igennem mange Aar, og som har givet os den moralske Ret til, at det sker, som vi nu staar saa nær ved Fuldbyrnelsen af.»

Da Lovforslaget skulde gennemføres i Folketinget samme Dag, var der ikke nogen længere Tid for Ordførerne for de forskellige Partier til Forberedelse af de Udtalelser, man ønskede at fremsætte. Der var i Venstre Enighed om at anmode mig om at tale ved Lovforslagets første Behandling. Nogen længere historisk Redegørelse for Udviklingen i de sønderjydske Landsdele i de 56 Aar, der var hengaaet siden Fredsslutningen i Kiel, hvor Hertugdømmerne indlemmedes i det tyske Rige, var der da heller ingen Grund til at give og blev da heller ikke fremført fra nogen Side. Min Tale lød saaledes:

»Ved Fremsættelsen af nærværende Lovforslag mindede den højtærede Statsminister om den Forskel, der, ogsaa fra Formens Side forøvrigt, er mellem det, der i 1865 forelaa for den da siddende Rigsdag om en Beslutning vedrørende Indlemmelsen af de 8 Sogne, og det, der her foreligger Forslag om, nemlig Indlemmelsen af de sønderjydske Landsdele. Det er ikke alene Forskellen i Formen, og for den Sags Skyld ogsaa Forskellen i Indholdet, der er saa overordentlig stor, jeg kunde ogsaa udtrykke det paa den Maade, at der er selvfølgelig en overordentlig stor Forskel paa den Stemning, der baade blandt Rigsdagens Medlemmer og ude omkring i Befolkningen er til Stede over for det foreliggende Lovforslag, og den, der var overfor det Forslag, som blev behandlet i 1865. Medens Baggrunden for det Forslag til Beslutning, der blev behandlet dengang, var den sørgelige, at Hertugdømmerne som Følge af Udfaldet af Krigen var skilt fra Kongeriget, saa der altsaa da kun var Tale om Indlemmelse af de 8 Sogne, saa er der denne Gang Tale om et Lovforslag, hvorefter der indlemmes en ret betydelig Del af det, der dengang blev tabt. Medens det var og maatte være sørgelige Betragtninger, der laa bagved de Forhandlinger i 1865, som ingen af dette Tings Medlemmer, saa vidt jeg ved, havde Lejlighed til

at deltage i, saa er det denne Gang glædelige Betragtninger, der ligger bagved vor Behandling af det foreliggende Lovforslag. Som Statsministeren i sin Tale gjorde opmærksom paa, og der er Grund til at nævne det ogsaa fra mit Partis Side i fuld Overensstemmelse med Statsministeren, er det jo saadan, at vort Sind først og fremmest opfyldes af Taknemmelighed overfor de allierede og associerede Magter for det Højsind, de har udvist ved at gaa ind paa den Ordning, hvorefter den danske Del af Nordslesvig kommer tilbage til Danmark. Jeg kan paa mit Partis Vegne fuldt ud slutte mig til, hvad Statsministeren i saa Henseende udtalte. Og det gælder ikke mindre den Taknemmelighedsgæld, vi føler os i til de Danske i de sønderjydske Landsdele, der gennem de mange Aar trofast har holdt ud i den overordentlig vanskelige Kamp, de har haft dernede, og bevaret deres danske Sindelag og deres danske Sprog. Naar det kommer til Stykket, er det i Virkeligheden denne Trofasthed, der er Aarsag til, at vi kan behandle et Lovforslag som det foreliggende. Sammen med at vi udtrykker vor Glæde og vor Taknemmelighed over, at de Danske trods de vanskelige Kaar har bevaret deres danske Sprog og deres danske Sind, synes jeg, vi har baade Grund til at mindes og Grund til at fremhæve, at det allervanskeligste Tidspunkt for Danskerne dernede kom velnok den Gang, det endogsaa krævedes af dem, at de skulde gaa i Kamp, ikke for deres eget Fædreland og ikke for deres egen Sag, men for det Land, som de ved Afgørelsen i 1864 var kommet til at høre under. Baade for de mange, der blev derude paa Slagmarkerne, og overfor dem, der kom tilbage, har vi Grund til at udtrykke vor Taknemmelighed, og jeg har vel Lov til at sige ogsaa vor Stolthed over, at de som Danske kunde bringe det Offer, som det var for dem, at de maatte kæmpe for en Sag, der i bedste Forstand ikke var deres egen. I Forbindelse med dette er der ogsaa al Grund til at mindes, at selv om Udfaldet af Krigen i 1864 for os blev, som det blev, var det ikke forgæves, hvad der blev ofret fra dansk Side baade af dem, der den Gang maatte blive paa Slagmarkerne, og af dem, der kom tilbage, og hvoraf endnu adskillige Tusinder lever og glæder sig over, at de ikke den Gang helt forgæves havde været med til at sætte noget i Vove for at redde Landet.

Den højtærede Statsminister mindede om — og jeg maa ogsaa have Lov til at nævne det paa mit Partis Vegne — at det er saaledes, at vi, samtidig med at vi udtaler baade vor Taknemmelighed

og vor Glæde over, at vi nu staar ved den Genforening med de sønderjydske Landsdele, som dette Lovforslag drejer sig om, ikke kan undgaa at mindes dem, der ikke kommer med, dem, der fremdeles vil komme til at leve under det, de maa opfatte som Fremmedherredømmet, og som fremdeles, for at bevare deres danske Sidelag og deres danske Sprog, vil have vanskelige Kaar at arbejde under. Jeg gør mig til Tolk for den Følelse baade af Sorg, men ogsaa af Forstaaelse af de vanskelige Kaar og den Skuffelse, som det er for dem, der ikke kan deltage i Genforeningsglæden paa samme Maade, som vi paa begge Sider af Kongeaaen og ned til den nye Grænse. Jeg tror at turde sige, at lige saa fuldt som vi glæder os over Genforeningen med de Landsdele, der i Henhold til dette Lovforslag og med den i Bemærkningerne angivne Grænse er notificeret og nu kommer til at høre sammen med os, vil vi ogsaa forstaa de Pligter, vi som Danske har overfor de Danske, der fremdeles bliver paa den anden Side af Grænsen, Pligter, der ikke alene, haaber jeg, vil give sig Udslag gennem Følelser, Udtalelser og Stemninger, men ogsaa igennem Handlinger paa den Maade, som ske kan i Retning af at støtte dem dernede, saa at de kan faa saa gunstige Kaar som muligt at leve under, som vi som en lille Nation kan bidrage til. Jeg slutter ligesom den højtærede Statsminister min Anbefaling af Lovforslaget med at sige, at idet vi mindes dem paa den anden Side af den nye Grænse, glæder vi os fuldt og helt over, at der nu trækkes en ny Grænse — trukket som man ved Afstemningen har erkendt, at den nationale Grænse maa trækkes — og haaber paa, at der under de Love, som vi nu i Dag har vedtaget for de sønderjydske Landsdele, der genforenes med det gamle Kongerige, vil kunne blive et fælles Arbejde til Gavn, til Fremgang for vort Folk og vort Land.«

Ogsaa Ordførerne for de andre Partier talte kort. Borgbjerg for Socialdemokratiet, Harboe for det konservative Folkeparti, P. Munch for det radikale Venstre og Schjær paa Erhvervs partiets Vegne. Alle korte, men værdige Taler, der gav Udtryk for Glæden over Genforeningen.

Ganske vist var det Spørgsmaalet om Indlemmelsen af de sønderjydske Landsdele, der gav Anledning til det andet Ministerium Zahles Afgang, den 30. Marts 1920, Udnævnelser af Ministeriet Liebe, som kun sad i fem Dage, og til Udnævnelser af Overformyndere M. P. Friis's Ministerium, der sad en Maaned, men jeg

har ingen personlige Erindringer om de Forhandlinger, som førtes i Anledning af saavel Ministeriet Zahles Afgang som Dannelsen af de to Forretningsministerier: Liebe og M. P. Friis. Det var jo ret spændende Dage, og navnlig Socialdemokraten Marotts Udmeldelse af sit Parti, og den radikale Moesgaard Kjeldsen af det radikale Venstre gav selvfølgelig Anledning til mange Samtaler ogsaa indenfor Venstre, men Partiet som saadan blev ikke raadspurgt i den Anledning. Allerede W. Oxholm, der var Indenrigsminister i det korte Ministerium Liebe, fik udskrevet Valg til Folketinget til den 26. April. Jeg husker, at Oxholm efter sin Afgang kom til mig — ham kendte jeg jo særdeles godt som tidligere ansat i Indenrigsministeriet — og mindede mig om, at jeg, da vi holdt Fest for ham i Indenrigsministeriet efter Udnævnelsen til Amtmand over Lolland-Falster, i en Tale ved Middagen bl. a. havde sagt, at Ministre jo kom og gik, men Amtmænd var mere stabile. Og jeg havde føjet til, sagde Oxholm, at der maaske kunde komme den Tid, da han sad som Indenrigsminister; han fortsatte: »Det var ganske vist ikke mange Dage, men jeg glæder mig over, at een god Handling fik jeg Lejlighed til at foretage: Den med Udskrivningen af nye Valg, thi det er aabenbart nødvendigt, at Vælgerne faar en Lejlighed til at udtale sig, forinden Genforeningen bliver fuldbyrdet.«

Valgene den 26. April 1920 gav Flertal for Venstre, og Neergaard dannede sit andet Ministerium den 4. Maj, og det blev altsaa først og fremmest dets Opgave at forberede og gennemføre Genforeningen. Som allerede omtalt krævede Genforeningen Gennemførelse af en Mængde Love og selve Genforeningsloven, hvis Forhandling foran er omtalt. Men det var ogsaa en Nødvendighed at foretage Ændringer i den i 1915 gennemførte Grundlov, for at Sønderjyderne kunde faa Repræsentanter i Rigsdagen. Selve disse Ændringer og de nødvendige dertil hørende Ændringer i Valgloven, voldte ikke nogen som helst Vanskelighed. Alle var klare over, at Stedet ikke var her til at rejse Krav om videregaaende Ændringer hverken i Grundloven eller i Valgloven. Det mest spændende under alle disse Forhandlinger var, hvordan det vilde gaa med Hensyn til den i Grundlovens Paragraf 93 indførte Bestemmelse om, at der, naar en Grundlovsændring er vedtaget af to paa hinanden følgende Rigsdagssamlinger, skal afholdes en Folkeafstemning, hvori »mindst 45 % af Vælgerne har afgivet deres Stemme for Rigsdagens Beslutning«. Selvfølgelig var der blandt Vælgerne ingen Uenighed om, at de nød-

vendige Ændringer i Grundloven skulde gennemføres. Men der kunde være Fare for, at mange Vælgere ikke just var ligegyldige, men ansaa det for saa selvfølgelig, at de ikke fandt Anledning til at ulejlige sig til Valgbordene for at stemme Ja. Det lykkedes som bekendt at faa lidt mere end de 45 % for Grundlovsændringen, men det var sørgeligt, at der ikke en Gang var 50 % af Vælgerne, der fandt Anledning til at afgive deres Jastemmer ved Gennemførelsen af den Grundlovsændring, der var nødvendig, for at Sønderjyderne kunde faa Ret til at vælge Repræsentanter til Rigsdagen.

Det var selvfølgelig ikke nødvendigt at afvente denne Grundlovsændrings Gennemførelse, forinden Genforeningen kunde fuldbyrdes. Der var udskrevet Valg i det gamle Land til den 6. Juli 1920, og Genforeningsfestlighederne ansattes til at foregaa den 10. og 11. Juli. Den 10. Juli skulde Kongen ride over den gamle Grænse — Kongeaagrænsen — medens den egentlige Fest skulde holdes paa Dybbøl den 11. Juli. Hvorledes Kongens Ridt over Grænsen, Modtagelsen af ham paa den anden Side Grænsen og Festen paa Dybbøl skulde ordnes, blandede Rigsdagen sig iøvrigt ikke i. Naturligvis har Ministeriet vidst Besked med og billiget den nærmere Ordning, men Enkelthederne deri: hvem der skulde modtage Kongen Syd for den gamle Grænse, og hvem der skulde holde Talerne ved Festen paa Dybbøl, var mig bekendt ikke Genstand for Forhandling, endnu mindre nogen Vedtagelse paa den danske Rigsdag. I Venstre var der ganske vist ikke lidt Forhandling om Ordningen af Genforeningsfestlighederne, men det var kun Spørgsmaalet om Rigsdagens Deltagelse i disse, der var til Debat. Der var nogen, der mente, at Rigsdagen skulde følge umiddelbart efter Kongen, naar han over den gamle Grænse drog ind i Sønderjylland. Navnlig talte Folketingsmand Hansen-Stavnsbjerg for dette. »Vi skal nok stille 40 Landauere til Raadighed i Kolding, der kan køre Rigsdagens Medlemmer over Grænsen og ind i det genvundne Land,« sagde han. Dette vilde I. C. Christensen, der jo som bekendt var Kirkeminister i Ministeriet Neergaard, paa ingen Maade gaa med til. »Det er Sønderjyderne, der skal modtage Kongen og ikke Rigsdagsmændene. Hvis Rigsdagsmedlemmerne skal være med, maa de jo komme umiddelbart efter Kongen og Ministrene, og dette vil medføre, at Sønderjyderne bliver trængt saa langt tilbage, saa de intet kan høre, selv om de maaske kan se Kongen paa den hvide Hest.« I. C. Christensens Synspunkt, der absolut var rigtigt, sejrede med overvæl-

dende Flertal i Venstre. Det blev derefter besluttet, at Rigsdagen skulde leje et Skib og sejle direkte fra København til Sønderborg. Derved blev Indkvarteringsspørgsmaalet for Rigsdagens Medlemmer ogsaa løst paa en let Maade. Vi boede selvfølgelig paa Skibet i den Tid, vi deltog i Festlighederne i Dybbøl.

Om selve Kongens Indtog i Sønderjylland ved jeg altsaa ikke mere end det, enhver kan læse sig til i Bladene fra den Tid. Det er ogsaa bekendt, at Kongen havde udtalt Ønske om at besøge den første Kirke, han efter at have overskredet Grænsen kom forbi. Det var Stiftsprovst Nissen, Haderslev, der skulde modtage Kongen i Tyrstrup Kirke, som var den første, han passerede paa Vejen til Haderslev. Nissen havde faaet Besked om, at han ingen Tale maatte holde, ogsaa fordi der ingen Tid var til længere Ophold i Kirken. Provst Hjortkjær, der efter Nissens Død blev Stiftsprovst i Haderslev, har fortalt mig, at Nissen efter nogen Overvejelse valgte at lyse Velsignelsen over Kongen og Kongehuset; dette var en overordentlig heldig Løsning af det vanskelige Spørgsmaal. Provst Hjortkjær fortalte mig, at Kongen var overordentlig glad og taknemmelig for, at Stiftsprovsten havde valgt netop denne Fremgangsmaade ved Besøget i Kirken.

Det var saa heldigt, at »Det forenede Dampskibsselskab« havde faaet en af sine Englandsbaade, »A. P. Bernstorff«, til København til Eftersyn. Den kunde godt gøre Turen til Sønderborg, forinden Eftersynet skulde foregaa, og Skibet blev i Løbet af faa Dage gjort klar til at modtage Rigsdagens Medlemmer.

Der blev af Partierne paa Rigsdagen nedsat et Slags Arrangementsudvalg for Ordningen af Rigsdagens Sønderjyllandstur, det kom til at bestaa af fire Medlemmer, et fra hvert af de fire store Partier paa Rigsdagen. Det blev mig, der blev udpeget fra Venstres Side, Stauning, Zahle og Harboe, henholdsvis som Repræsentanter for Socialdemokratiet, det radikale Venstre og det konservative Folkeparti. Jeg nød den Ære at blive Formand for Udvalget og havde saaledes Lejlighed til, ja ogsaa Pligt til at være med i hele Arrangementet. Der var ikke særlig mange Kahytter i Skibet, men de store Lagerrum, der plejede at være fyldt med Svinekroppe, blev lavet om til Sovesale, hvori anbragtes Jernsenge med Madrasser og de nødvendige Tæpper. Det var jo midt i Sommertiden, saa Varme var ikke nødvendig. Vi sejlede fra København om Eftermiddagen i det dejligste Sommervejr. Selve Sejlturen ned omkring

Møens Klint var en Oplevelse. Om Natten sov vi selvfølgelig og ankom til Sønderborg om Morgenen. Rigsdagens Medlemmer blev modtaget af Sønderborgs Bystyre med den for Tilfældet konstituerede Borgmester, Karberg, senere Amtmand i Ringkøbing, i Spidsen. Der var i Arrangementsudvalget Enighed om at indbyde enkelte Honoratiores til Middag om Bord paa Skibet. Det kneb jo lidt med Plads. Der var kun een Salon i selve Skibet. Denne kunde vel rumme imellem 40 og 50 Deltagere i Middagsselskabet. Det var heldigvis fint Vejr, saa der blev dækket tre Borde paa Dækket og spændt Sejldug over det, saa Solen ikke generede. Jeg fik Plads i Salonen med den fungerende Borgmester, Karberg. Ved de tre Borde paa Dækket blev de andre tre Medlemmer af Arrangementsudvalget anbragt for hver sin Bordende. Nede i Salonen, hvor jeg sad, gik det livligt med Taler og Sange, der traf jeg for første Gang Chr. Ernst Christensen, Asserballe, som senere blev valgt som en af Venstres Folketingsmænd for Sønderjylland. Ogsaa ved de tre Borde paa Dækket var det, efter hvad man sagde, gaaet godt, selv om der havde været en enkelt Taler, der havde været lidt uforsigtig i sine Udtalelser om Grænsespørgsmaalet.

Vi Rigsdagsmedlemmer havde benyttet Lejligheden til at se enkelte af Sønderborgs Seværdigheder, men gik forholdsvis tidlig til Ro. Næste Dag skulde jo den egentlige Fest paa Dybbøl afholdes. Vi havde bestemt, at Rigsdagsmedlemmerne skulde samles foran det gamle Sønderborg Slot. Rigsdagen havde selv Musikkorps med, der gik i Spidsen og spillede hele Vejen fra Slottet til Dybbøl Banker. Rigsdagsmedlemmerne gik fire og fire bagefter hinanden og bagefter Musikken. Vi fire Arrangementsudvalgsmedlemmer: Stauning, Zahle, Harboe og jeg forrest, lige bagefter Musikkorpsset. Vi spadserede altsaa hele Vejen over den gamle Pontonbro over Alssund og op ad Bakken til Dybbøl. Der var festligt smykket med Flag paa Broen og langs begge Sider af Vejen derop, men man kunde jo ikke undgaa at tænke paa, at ad den samme Vej havde danske Soldater i 1864 marcheret fra Sønderborg ud til Dybbøl Skanser uden at vide, om de nogen Sinde kom tilbage. Man følte, at det var en »via dolorosa«. Der var fuldt op af Mennesker paa begge Sider af Vejen, da vi var kommen over Broen. Jeg kunde ikke undgaa at høre, at der enkelte Gange af Tilskuerne blev sagt: »Se, der gaar skam Zahle.« Ankommen til Skanserne, gik vi ned i den Skanse, der nu kaldes Kongeskansen. Der var anbragt Siddepladser til Rigs-

dagens Medlemmer ved Foden af Skansen, saa vi havde let ved at se og høre alt, hvad der foregik, men iøvrigt var der fuldt af Folk baade i og omkring Skanserne. Det var en heldig Ordning, at man havde bedt Amtmand Schack Schackenborg om at holde Hovedtalen. Det er ikke Meningen her at referere Talernes Indhold. Grev Schacks Tale var gribende, han talte jævnt og ligetil, og det faldt helt naturligt, at han sagde Du til Kongen, da han blandt andet udtalte: »Det lover vi Dig, Kong Christian, at vi vil være Dine tro Undersaatter hernede i de sønderjydske Landsdele.« Ogsaa P. Grau og Hanssen Nørremølle talte. H. P. Hanssen var øjensynlig noget vanskeligt stillet, men efterhaanden talte han sig op, idet han pegede ud mod Vemmingbund o. s. v. og mindede om, hvordan Kanontordenen forud for og selve den 18. April lød over Hovedet paa de i Løbegravene paa Dybbøl forskansede Soldater. Ogsaa Statsminister Neergaards Tale med Udtalelsen om, at de Syd for den trukne Grænse ikke skulde blive glemte, var gribende. Mest gribende, for mig i hvert Fald, var dog det Øjeblik, da seks hvidklædte, sønderjydske Piger bar den gamle Krigsfane fra 1864 op ad Højen for at overrække den til Kong Christian den Tiende, og hvor han gik dem i Møde, tog omkring Flagdugen og førte den til sine Læber. Det var som en Besejling paa, at han aldrig vilde glemme de danske Sønderjyder, som saa trofast havde holdt ud gennem over halvtreds Aar og bevaret deres danske Sindelag, og ikke glemme, at hans Ord hin Majdag i 1912 om Danmarks Selvstændighed og Frihed ogsaa gjaldt de sønderjydske Landsdele.

Fra Rigsdagsmændenes Skib sendte Arrangementsudvalget paa Rigsdagsmedlemmernes Vegne et Lykønskningstelegram til Kongeskibet, hvor Kongen havde Taffel med enkelte indbudte som Deltagere. Næste Dag gjorde Rigsdagsmedlemmerne sammen med mange andre en Tur med Amtsbanen over Als til Mommark Kro, hvor der i Krohaven var samlet en Mængde Mennesker, og hvor der blev serveret Kaffe, men navnlig blev holdt Taler og sunget mange Fædrelandssange. Det var let at mærke, at Sønderjyderne glædede sig over, at de nu frit og ved et Friluftsmøde kunde synge de Sange, som de tidligere kun havde kunnet synge inden Døre. Og synge, det kunde Sønderjyderne, meget mere end nogen dansk Forsamling; de havde god Opøvelse. De der deltog i Indtoget i Sønderjylland og ikke mindst de mange, som deltog i Festlighederne i Dybbøl Skanse, glemmer sikkert aldrig den Stemning, der hvilede over det

hele. Paa Hjemturen skete intet bemærkelsesværdigt. Vi (Arrangementsudvalget) havde forespurgt Komiteen, der forestod Ordningen af Festlighederne paa Dybbøl, hvad de vilde gøre med de Hundreder af Flag, hvormed saavel Vejen op til Skanserne, som selve Skanserne var smykkede. »Det har vi saamænd ikke talt om endnu,« sagde Komiteens Medlemmer, nogen af dem kan vi maaske sælge, skønt der jo næsten ved hvert Hjem i de indlemmede Landsdele er anbragt Flagstænger med danske Flag. Da vi sagde, at der muligvis var mange af Rigsdagens Medlemmer, der gerne vilde eje et af disse Flag, tilbød de straks at forære ethvert Medlem af Rigsdagen et af disse Flag. Dette Tilbud fandt vi dog ikke Anledning til at modtage, men sagde til Komiteen, at de Rigsdagsmedlemmer, der ønskede et Flag, sikkert gerne vilde betale det. Vi fik Prisen opgivet og sagde til Komiteen, at nu vilde vi give Meddelelse til Rigsdagsmedlemmerne om, at de kunde faa et af de Dannebrogflag, der havde staaet paa Dybbøl hin mindeværdige Dag: Den 11. Juli 1920. Det var Komiteen i og for sig glad for, men tilføjede: »Men saa maa vi have Lov til paa det øverste røde Felt med hvidt at sy: Dybbøl, 11. Juli 1920. Der er Piger nok, der gerne vil og kan sy dette.« Jeg glæder mig over, hver Gang jeg hejser Dannebrog ved den Villa, hvori jeg bor i Sønderup, at se paa denne Inskription og tænke paa, at dette Dannebrog har vajet paa Dybbøl Skanser ved Festlighederne den 11. Juli 1920. Skønt det har været til Tops mange Gange i de over 20 Aar, der er forløbet siden hin Dag, har det dog holdt sin røde og hvide Farve uplettet, selvom det er blevet lidt kortere, end det var oprindeligt. Jeg husker ikke, hvormange Flag der blev købt af danske Rigsdagsmænd, men det var mange.

Endnu er kun at berette vedrørende Genforeningsfestlighederne, at Arrangementsudvalget fandt det rigtigt at anbringe en Plade i Skibet »A. P. Bernstorff« med Inskription, der angav, at paa dette Skib havde den danske Rigsdag sejlet til Sønderborg i Anledning af Genforeningen med de sønderjydske Landsdele. Efter indhentet Tilladelse blev det overdraget mig som Formand for Udvalget at faa den omhandlede Plade anbragt paa Skibet. Dette var paa det Tidspunkt allerede indgaaet i sin gamle Fart med Landbrugsprodukter fra Esbjerg til England, men vi fik at vide, hvilken Dag det laa i Esbjerg Havn for at laste Landbrugsprodukter, og jeg rejste altsaa sammen med Bureauchef Lauesgaard fra Rigsdagen til

Esbjerg for at faa Pladen skruet paa. Den blev anbragt paa Trappenedgangen til Salonen. Samtidig overrakte vi Erindringsgaver til Kaptajnen og de øvrige Befalingsmænd paa Skibet. Kaptajnen fik et Guldur og de øvrige Befalingsmænd Sølvcigaretetuiet.

Der er senere blevet spurgt, hvorfor det ikke blev Hanssen Nørremølle, men daværende Landboforeningsformand Refshauge, der paa Sønderjydernes Vegne holdt Talen for Kong Christian den Tiende, da han paa sin hvide Hest red igennem Æresporten lige Syd for Kongeaagrænsen, og hvorfor det blev Grev Schack og ikke Hanssen Nørremølle, der holdt Hovedtalen ved Dybbølfesten. Det er allerede meddelt, at den danske Rigsdag ikke blandede sig i, hvordan Genforeningsfestlighederne skulde ordnes. Jeg ved altsaa ikke noget bestemt, men kunde tænke mig, at Hanssen Nørremølles Stjerne i Sønderjylland var dalet noget, fordi han tog imod Zahles Opfordring til at gaa ind i Ministeriet i Slutningen af Juni Maaned 1919.

I Folketingets Møde 25. Juni 1919 blev Tingets Medlemmer overrasket ved, at Formanden ved Mødets Begyndelse oplæste følgende Skrivelse:

»Statsministeriet, København, 25. Juni 1919:

Under 24. d. M. har det paa Statsministerens derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling behaget Hans Majestæt Kongen allernaadigst at udnævne forhenværende Redaktør, Hans Peter Hanssen (Nørremølle), boende København, til Minister uden Portefeuille.

Zahle.

Til Folketingets Formand.«

Folketinget gik straks over til Behandling af de paa Dagsordenen opførte Sager, men da første Taler (N. Frederiksen) havde sluttet sin Tale — det var anden Behandling af Lovforslaget om »Lens og Stamhuses Overgang til fri Ejendom« — udtalte Folketingets Formand, Pedersen-Nyskov: »Umiddelbart efter at jeg havde givet Ordføreren (N. Frederiksen) Ordet, saa jeg, at den ny Minister, Redaktør H. P. Hanssen fra Sønderjylland, var kommet til Stede. Jeg tror, jeg paa Folketingets Vegne kan udtale, at det er med inderlig Glæde, vi byder ham velkommen. H. P. Hanssens Udnævnelse til Minister er jo en Bebudelse af den store Tid, som vi alle

længes efter snart vil komme, da det danske Sønderjylland forenes med det øvrige Danmark, og det er os en stor Glæde, at det er Dem, H. P. Hanssen, der som Sønderjydernes anerkendte Repræsentant først træder ind i den danske Rigsdag. Velkommen vil vi byde Dem, et hjertelig Velkommen vil lyde med endnu større Klang, naar De fører Deres sønderjydske Kammerater med ind i dette Ting.« (Medlemmerne tilkendegav ved at rejse sig deres Tilslutning til disse Udtalelser).

Landstinget holdt, ligesom Folketinget, ordinært Møde 25. Juni 1919 Klokken halvto — altsaa en halv Time senere end Folketinget, hvis Møde begyndte Klokken 1. I Landstingets Møde blev selvfølgelig oplæst samme Skrivelse om H. P. Hanssens Udnævnelse som Minister uden Portefeuille som den i Folketinget oplæste. Slet saa overraskende som i Folketinget virkede Meddelelsen jo ikke der. Er der end langt — den saakaldte »Vandrehal« — mellem de to Tings Mødesale, spredes en saa stor Nyhed hurtigt fra Folketing til Landsting. Ogsaa i dette Ting gik man straks efter Oplæsningen af Statsministerens Skrivelse over til Behandlingen af de paa Dagsordenen opførte Sager. Inden Mødets Slutning i Landstinget var H. P. Hanssen kommen til Stede, og Landstingets Formand — A. Thomsen — udtalte da: »Da jeg ser, at den nysudnævnte Minister: Hr. H. P. Hanssen, nu er kommet til Stede her i Salen, skal jeg paa Landstingets Vegne udtale vor Glæde over at se den ny Minister her i vort Ting og byde ham velkommen som dansk Minister. Jeg udtaler det Haab, at denne Udnævnelse er et godt Varsel om, hvad der fremdeles vil komme, og at der skal blive et lykkeligt Samarbejde mellem det gamle danske Folk og dem, der forventelig snart kommer til at samles med os igen.« (Medlemmerne paahørte denne Udtalelse staaende).

Derefter fortsattes Forhandlingerne i Landstinget om den sidste paa Dagsordenen opførte Sag.

Til Trods for Velkomsthilsenerne til H. P. Hanssen saavel i Folketing som i Landsting var det let at skønne, at Overraskelsen ved hans Udnævnelsen som Minister ikke kom som en *glædelig* Overraskelse. Det var for dem af os, der kendte H. P. Hanssen, let at se, at han heller ikke selv var glad for Udnævnelsen. Selvfølgelig modtog han fra nogle af Medlemmerne et Haandtryk og en personlig Lykønskning, men nogen længere Samtale eller Forhandling med ham fandt ikke Sted, skønt man ellers ikke er saa nøjeregnende

med under Møderne i Tinget at passiare ret livligt. Man fik Indtrykket af, at H. P. Hanssen følte sig trykket af Situationen, og at han var en ensom Mand paa Rigsdagen, ikke blot den første Dag, men ogsaa, naar han senere, det var ikke ret ofte, gav Møde i et af Tingene.

Mest overraskende, ja pinligt overraskende, kom H. P. Hanssens Udnævnelse som Minister i Ministeriet Zahle vel nok for Venstre paa Rigsdagen. Ikke alene var vi gennem Aarene bleven vant til at betragte H. P. Hanssen som Venstremand, men vi forstod slet ikke, at han havde sagt Ja til at gaa ind i Ministeriet uden i Forvejen at forhandle derom med de forskellige Partiers Bestyrelser, eller dog i hvert Fald Venstres og de Konservatives ledende Mænd. H. P. Hanssens Svoger: Rasmus Hansen-Stavnsbjerg gav mig nogen Tid efter Forklaringen. Han (Hansen-Stavnsbjerg) blev en Formiddag før Udnævnelsen i København ringet op i Telefonen af H. P. Hanssen, der bad ham komme op paa det Hotel, hvor han boede. Da Hansen-Stavnsbjerg kom op til H. P. Hanssen paa Værelset, fortalte han ham under Tavshedslofte, at Statsministeren havde kaldt ham til København og havde nu forespurgt ham, om han vilde træde ind i Ministeriet. Ministeren havde fremhævet den Betydning, det vilde have, at der ved Forhandlingerne om Sønderjyllands forventede Genforening med Moderlandet var en Repræsentant for Sønderjylland i Ministeriet. H. P. Hanssen havde sagt, at han, forinden han gav noget Svar, gerne vilde have Lejlighed til at forhandle med de andre Partier, navnlig Venstre. Dette havde Zahle meget bestemt modsat sig, og H. P. Hanssen havde da spurgt, om han dog ikke maatte tale med sin Svoger, Hansen-Stavnsbjerg. »Hvis De vil indestaa for, at han ikke siger det til nogen, ikke en Gang til sin Kone, maa Hansen-Stavnsbjerg vide det,« svarede Zahle. Dette lovede H. P. Hanssen at staa inde for, og nu drøftede han og Rasmus Hansen-Stavnsbjerg Spørgsmaalet om Indtrædelser i Ministeriet. H. P. Hanssen nærede nogen Betænkelighed ved at sige Nej, men var meget ked af, at han ikke kunde faa Lov til at raadføre sig hverken med Venstre paa Rigsdagen eller sine Venner i Sønderjylland. Hansen-Stavnsbjerg indsaa godt de Vanskeligheder et Nej til Opfordringen vilde medføre for H. P. Hanssen, navnlig hvis det senere kom offentligt frem. Han tilraadede ham at fastholde Kravet om at faa Lejlighed til at raadføre sig med Venstre, og hvis det blev afslaaet, da at svare Nej til Zahle. De

skiltes, uden at der blev truffet nogen Afgørelse. Da Hansen-Stavnsbjerg ved Aftenstide, efter at have været til Møde i Folketinget, paany indfandt sig paa Hotellet, hvor H. P. Hanssen boede, gik denne urolig og nervøs op og ned ad Gulvet i Værelset. »Jeg har sagt Ja,« sagde H. P. Hanssen, da Svogeren traadte ind ad Døren. Det var de eneste Ord, der blev talt, sagde Hansen-Stavnsbjerg, da han fortalte mig det foran gengivne. »Men det bliver ikke saa morsomt for mig at komme hjem til min Kone, thi hun vil sige, straks hun ser mig: og det vidste du altsaa heller ikke noget om, siden du ikke har ladet mig det vide,« tilføjede han.

30. Juni 1919 udstedtes Bekendtgørelsen om, at Kongen paa Statsministerens Forestilling havde bestemt, »at det overdrages Minister uden Portefeuille Hans Peter Hanssen at varetage de særlige Hensyn, der vil kræves tagne som Følge af eventuel Indlemmelse i Kongeriget Danmark af Dele af Sønderjylland, saaledes at Fagministrene hører det nyoprettede Ministerium eller indhenter dets Betænkning angaaende alle herhenhørende Spørgsmaal.« Der var paa Rigsdagen et Par Dage før (den 27. Juni) gennemført et Lovforslag om »Oprettelse af et midlertidigt Embede som Kontorchef under Minister uden Portefeuille H. P. Hanssen«, og dermed kunde han altsaa begynde sin Virksomhed som Minister.

Det er en Selvfølge, at der ikke for Minister H. P. Hanssen kunde blive Lejlighed til Deltagelse i Forhandlingerne ved Møderne paa Rigsdagen i nævneværdigt Omfang. I den paagældende Rigsdags-samling — 1918—19 — havde han Ordet to Gange, nemlig under Behandlingen 30. Juni i Folketinget af den af Medlemmerne: Abrahamsen, Frøkjær, Klaus Berntsen, I. C. Christensen, Hansen-Stavnsbjerg, N. Neergaard og Parkow stillede Forespørgsel til Udenrigsministeren om, hvilke Oplysninger han kunde »give om, hvad der søges gennemført til Sikring af Afstemningsfriheden i 2. Zone i Sønderjylland, og hvad har det danske Udenrigsministerium foretaget til Støtte af Ønsket om tysk Rømning af 3. Zone.« Udenrigsministeren svarende paa Forespørgslen, men under Debatten om de stillede »Dagsordener« fandt H. P. Hanssen Anledning til at give nogle Oplysninger om Ønskerne blandt Befolkningen i Sønderjylland. Der var forøvrigt det bemærkelsesværdige under denne Debat, at Socialdemokraten: Andreasen, fandt Anledning til at byde H. P. Hanssen Velkommen som Minister. »Det forekommer mig, at denne Forhandling ikke bør gaa til Ende, uden at der lyder et hjerteligt

Velkomstord til Minister H. P. Hanssen,« og han føjede til, »at der jo af Formændene i Tingene er udtalt Velkomsthilsener, men disse to Velkomsthilsener fremkom med Reservation.« Det gjorde Andreasens Hilsen altsaa ikke.

H. P. Hanssen blev tilkaldt til Møderne i »Rigsdagspartiernes sønderjydske Udvalg«, der begyndte at arbejde 29. April 1919, hvor han selvfølgelig var til megen Nytte. Ogsaa efter Ministeriet Zahles Afgang i April 1920 kom han efter Anmodning til Stede, skønt han ikke var Medlem af Ministeriet.

Den ved Valgene den 6. Juli valgte Rigsdag samledes til en overordentlig Rigsdagssamling den 18. August 1920. Selv om den nødvendige Grundlovsændring for Sønderjydernes Valg af Repræsentanter til den danske Rigsdag ikke var endelig vedtaget, gik man selvfølgelig ud fra, at dette vilde ske, og Regeringen forelagde derfor allerede den 20. i samme Maaned de Ændringer i Valgloven, som det af denne Grund var nødvendigt at foretage. Disse Ændringer i Valgloven var af et Udvalg, bestaaende af Repræsentanter for de sønderjydske Landsdele, valgte i hvert Amt for sig, godkendte enstemmigt af dette Udvalg, og den eneste Ændring, sammenlignet med Valgloven for det gamle Land, er i Virkeligheden, at de indlemmede Amter inddeles i 7 Opstillingskredse, og at Amterne tilsammen betragtes som eet Omraade. Dette skete først og fremmest af Hensyn til det ringe Antal Repræsentanter, der kunde vælges i hvert Amt — en eller to — som jo i høj Grad vilde forringe den forholdsmæssige Repræsentation, men ogsaa og navnlig under Hensyn til, at kun paa den Maade kunde man imødekomme et Ønske om, at ogsaa tyske Vælgere i de sønderjydske Landsdele fik Mulighed for at vælge en Repræsentant til den danske Rigsdag.

Det af Indenrigsminister Sigurd Berg forelagte Forslag til Ændringer af Valgloven blev vedtaget uden Ændringer. Ganske vist blev der af Socialdemokraterne ved anden Behandling stillet Ændringsforslag om samtidig at forøge Folketingsmændenes Antal i København, men dette Forslag fik kun 43 Stemmer for og 61 imod, altsaa forkastet, og Forslaget vedtoges som nævnt uændret af Rigsdagen.

Nogen Tid forud for Folketingsvalget den 21. September 1920, det første Valg efter de sønderjydske Landsdeles Genforening med

Moderlandet, ved hvilket der skulde vælges Medlemmer til Folketinget som Repræsentanter for disse Landsdele, var H. P. Hanssen sammen med den tidligere Landdagsmand Nis Nissen i København bl. a. for at føre Forhandlinger med de politiske Partiers Bestyrelser. H. P. Hanssen var paa dette Tidspunkt mest stemt for, at de Repræsentanter, der skulde vælges i de sønderjydske Landsdele — ialt 8 — ikke burde opstilles som tilhørende de forskellige politiske Partier i det danske Folketing. Selvom Vælgere i disse Landsdele havde fulgt saa meget med i dansk Politik, saa man dernede i Sønderjylland var nogenlunde klar over, hvorledes Partiernes Standpunkter var i de mest aktuelle Spørgsmaal og over Hovedlinierne i Partiernes Programmer, mente han dog, at det vilde være vanskeligt, baade for de opstillede Kandidater og for Vælgerne, straks at tage Stilling til Sagerne rent politisk og at stemme efter partipolitiske Linier. Dertil kom, at der i den første Tid efter Genforeningen selvfølgelig vilde være mange Spørgsmaal vedrørende de sønderjydske Landsdele, som vilde kræve sin Løsning, og som ikke havde nogen Forbindelse med eller burde ses paa ud fra partipolitiske Opfattelser.

H. P. Hanssen ansaa det ud fra den forannævnte Begrundelse for mere formaalstjenligt, at Kandidaterne ved dette første Valg i de sønderjydske Landsdele blev opstillede og valgte som Repræsentanter for Sønderjylland. De kunde paa Rigsdagen danne en særlig Gruppe, som vel ikke talmæssig kunde faa Ret til Repræsentation i de Udvalg, der af Partierne vælges til Behandling af de Lovforslag, som forelægges i Folketinget, men hvor man formentlig dog vilde vise de sønderjydske Repræsentanter det Hensyn at lade en af dem blive Medlem af Udvalg, der behandlede Lovforslag vedrørende de sønderjydske Landsdele. H. P. Hanssen vidste jo fra sin Virksomhed i den tyske Rigsdag, at selv »Løsgængere« kunde blive Medlemmer af Udvalg.

I Venstres Bestyrelse saavel som blandt Ministeriets Medlemmer, der deltog i det Styrelsesmøde, som efter H. P. Hanssens og Nis Nissens Ønske blev afholdt, næredes der megen Betænkelse ved den af dem foreslaaede Ordning. Det vilde efter vor Opfattelse være ønskeligt, at Genforeningen ogsaa og ikke mindst i det politiske Liv og i Arbejdet paa Rigsdagen saavidt muligt straks gennemførtes, saa der ikke blev en særlig sønderjydske Politik og en særlig

Rigsdagsgruppe. Der var jo i den ordinære Rigsdagssamling 1919—1920 og i den ekstraordinære Samling efter Valget den 6. Juli 1920 gennemført en Række af Love om Ordningen af Forholdene i Sønderjylland. Om disse Love var der forud for deres Forelæggelse for Rigsdagen forhandlet med de Udvalg, der var nedsat af Vælgerforeningen for Nordslesvig. Der var ganske vist ikke faa af Bestemmelserne, der var »Overgangsbestemmelser«, midlertidige Love, f. Eks. om Styrelsen og Tilsynet med Børneskolen i de sønderjydske Landsdele, men der vilde dog hengaa nogen Tid, inden der blev specielt sønderjydske Spørgsmaal, der krævede Lovgivningsforanstaltninger iværksat.

H. P. Hanssen og Nis Nissen forstod godt Venstres Betænkkeligheder, og i hvert Fald H. P. Hanssen syntes tilbøjelig til at opgive Planerne om, at Kandidaterne ved Valget i Sønderjylland skulde opstilles som staaende uden for Partierne. »Hvor strengt er man bundet til at følge det Parti, man tilhører, hvis man optages som Medlem af et Parti?« spurgte H. P. Hanssen. »De kan jo se hen paa ham, der sidder midt for Bordet og leder Forhandlingerne her — Jensen Sønnerup —, saa har De et levende Vidnesbyrd om, at der, i hvert Fald inden for Venstre, hersker stor Frihed til, endda i ret betydningsfulde Spørgsmaal, at indtage Særstillinger,« svarede Statsminister Neergaard.

Det er mig ikke bekendt, hvorledes Forhandlingerne mellem H. P. Hanssen og de andre Partiers Bestyrelser forløb. Ejheller har jeg noget Kendskab til, hvorvidt og i hvilken Grad det forskellige Syn paa Ønskeligheden af, at de sønderjydske Rigsdagsmedlemmer skulde staa uden for Partierne, var medvirkende — maaske den egentlige Grund — til, at H. P. Hanssen sagde Nej til at lade sig opstille som Kandidat ved Folketingsvalget den 21. September. Det er muligt, at ogsaa det før omtalte Forhold: at han ikke blev den, der tog imod Kongen den 10. Juli 1920 ved dennes Ridt over Grænsen, og det, at det ikke blev ham, der kom til at holde Hovedtalen ved Festen paa Dybbøl den følgende Dag, kan have været medvirkende til, at H. P. Hanssen ikke ønskede at være Kandidat ved det første Valg til Rigsdagen efter Genforeningen. Derimod blev han opstillet og valgt ved Folketingsvalget i 1924. Jeg sad ikke paa Rigsdagen dengang, saa jeg havde ingen Lejlighed til personligt Samarbejde med ham. Man kan vistnok uden Forklejnelse for

ham sige, at det rent saglige og det særlig partipolitiske ikke laa for ham og interesserede ham meget lidt. Det var Sønderjyllands og Danskhedens Fremgang og Bevarelse dernede, der laa ham paa Sinde og som han viede al sin Energi og Arbejdskraft. Og det lader sig ikke gøre alene i Kraft af Lovgivningsforanstaltninger, der kan i det højeste ved Love skabes Betingelser for, at dette Arbejde kan fremmes.

AFSLUTNING

Det var en rig Tid i politisk Henseende de næsten 25 Aar, jeg sad i Rigsdagens Folketing, fra Midten af 1890'erne til 1920. Ganske vist var Lovgivningsarbejdet paa Rigsdagen begyndt nogle Aar før Forliget i 1894, saadan som der kan læses om det i Niels Neergaards politiske Erindringer. Det var jo navnlig Sociallovgivningen — Fattigloven og Alderdomsunderstøttelsen af 1891 og Sygekasse-loven af 1892 — der satte sit Præg paa Lovgivningen, før Venstre-reformpartiet blev dannet forud for Valget i 1895, men det var dog navnlig efter at dette Parti, som blev det største i Folketinget, tog Føringen, der rigtig kom Fart i Arbejdet. Og det var et meget interessant Arbejde at være med i. Det gjaldt baade Arbejdet paa Rigsdagen og Arbejdet ude i Landet ved Vælgermøderne. Det at komme ud til Møder, baade i sin egen Valgkreds og andre Steder i Landet, for at tale om de Sager, Venstre-reformpartiet havde paa sit Program, medførte, at der blev Liv over Arbejdet. Ganske vist havde der, navnlig i Begyndelsen af Provisorietiden, været holdt store Møder, hvor Vælgerne mødte i Tusindvis; men det var i Virkeligheden Protestmøder mod Højres Modstand imod Gennemførelsen af Folketingsparlamentarismen, og dette var ikke i Stand til at holde den politiske Interesse vaagen. For saa vidt saa Frede Bojsen og Niels Neergaard rigtigt: som skulde Folketinget genvinde sin Indflydelse paa Lovgivningsarbejdet, var det nødvendigt, at Folketinget, og da navnlig Venstre paa Rigsdagen, gik i Gang med et positivt Arbejde. Ogsaa Arbejdet i selve Folketinget vilde have lidt ubodelig Skade, hvis man havde fortsat med »Visnepolitikken«. Jeg husker endnu en Udtalelse af en tidligere Folketingsmand (Venstremand), der havde spillet en ret fremtrædende Rolle under Visnepolitikken. Han sagde blandt andet: »Ja, nu kan I Folketingsmænd af Venstre sagtens være tjent med at sidde paa Rigsdagen, for nu kan I faa Lov at bestille noget. I min Tid, var det faa af os, der havde noget at foretage os paa Rigsdagen. Man kunde blive

Ordfører for et Lovforslag, meget ofte »Gengangere«, men det krævede jo ikke noget videre Arbejde, og saa endte man med at foreslaa Forslaget henvist til et Udvalg. Dette Udvalg blev nedsat, men holdt ingen Møder under Rigsdagssamlingen. Man gik og drev hele Tiden, det var ikke til at udholde i Længden.«

Da jeg kom paa Rigsdagen, var der ingen Mangel paa Arbejde, hverken i selve Tinget og ejheller i Udvalgene. Der bestiltes noget i alle Udvalg; selv om det kun var et Medlem af Udvalget, der kunde blive Formand — det var jo altid et Medlem af Venstre-reformpartiet, der blev Formand — og som Regel et andet Medlem, ogsaa af Venstre-reformpartiet, der blev Ordfører, var alle Udvalgs-medlemmerne, og ikke mindst Venstres Medlemmer af Udvalget, faktisk i Arbejde hele den Tid, Udvalgsarbejdet foregik. Jeg havde altsaa, som før nævnt, det Held at komme ind i Finansudvalget efter Systemskiftet i 1901 i en forholdsvis ung Alder, baade Levealder og Anciennitetsalder, og dette gav ny Lejlighed til at sætte sig ind i, ikke alene Finanslovens Enkeltheder, men faktisk alle vigtigere Spørgsmaal i Lovgivningsarbejdet. Det var en Glæde at være med i dette Arbejde paa Rigsdagen, og kom man ud til Vælgermøder, større eller mindre, i sin egen Kreds eller i andre Kredse, havde man Følelsen af, at de groede omkring én.

Da der var forløbet 25 Aar efter Systemskiftet, fandt »Den københavnske liberale Forening« det rigtigt, at Dagen for Systemskiftet, 23. Juli, blev mindet paa en festlig Maade. Det var altsaa i 1926, den 23. Juli, og der var paa dette Tidspunkt kun faa af Venstres Folketingsmænd til Stede i København, saa nogen stor Festmiddag blev det jo ikke, men jeg boede altsaa i København som Hypothek-bankdirektør og blev indbudt til Middagen. Som Æresgæster var indbudt Ole Hansen og hans Hustru. Ole Hansen var den eneste af Systemskiftets Ministre, der boede i København, og selvfølgelig var han Genstand for stor Hyldest. Ogsaa jeg havde Lejlighed til at udtale mig om den første Bonde i Kongens Raad. Jeg sluttede min Tale med at sige, at paa en Jubilæumsdag som denne burde man jo ikke alene beskæftige sig med Fortiden men ogsaa med Fremtiden. Skulde jeg, udtalte jeg, ønske noget godt for Venstre i de kommende Tider, kunde jeg kort udtrykke det ved at sige, at jeg ønskede for Venstre, at der i Fremtiden vilde blive ført en mere positiv Politik. Jeg fandt, at de senere Aars politiske Liv for Venstre havde medført, at det i for høj Grad blev en negativ

Politik, der blev ført. Det var min Erfaring, at skulde et politisk Parti gaa fremad og vinde nye Tilhængere blandt Vælgerne, var det en Nødvendighed, at Partiet havde noget at arbejde for, der virkelig kunde fange Vælgerne Interesse. Jeg havde den Glæde at faa Tilslutning af en yngre Postmand. Han fortalte, at han var vokset op i et konservativt Hjem — hans Fader havde været Postmester — og at han selv begyndte som konservativ. Efter at han havde hjulpet sin Fader paa Postkontoret, kom han til Grenaa for sin videre Uddannelse. Politisk interesseret, som han var, deltog han i et Vælgermøde, som Folketingsmanden for Grenaaakredsen, Pedersen-Nyskov, holdt. Pedersen-Nyskov forklarede, hvad Venstre arbejdede for og hvad Venstre havde gennemført: Skattelove, Husmandsbrug, Toldlov m. v., medens Pedersen-Nyskovs politiske Modstandere, saavel en Socialdemokrat som en radikal Venstremand, kun kritiserede Venstre. »Dette gjorde, at jeg blev Venstremand,« sagde han. »Jeg fandt, at det var rigtigt, hvad Pedersen-Nyskov fortalte, og indsaa, at det var godt at være med i et Parti, der havde noget at arbejde for. Saadan blev jeg Venstremand.« Dette var for mig en Bekræftelse paa min Erfaring: at skal Venstrepartiet gaa frem og faa Tilslutning, navnlig fra de Unge, er det ikke nok at kritisere, hvad de andre Partier laver. Det gælder om, at Venstre har noget at arbejde for, og der er jo Opgaver nok at tage op ogsaa i Fremtiden.

Jeg indrømmer, at det var noget af en Skuffelse for mig, at jeg ikke blev anmodet om at indtræde i Ministeriet Neergaard, der blev dannet 4. Maj 1920. Neergaard talte ikke med mig, før han dannede sit Ministerium, og forøvrigt heller ikke forud for Dannelsen af det tredje Ministerium Neergaard. Der var da forøvrigt heller ikke nogen Plads til mig. At I. C. Christensen og Sigurd Berg skulde være med i dette Ministerium, var vel saa nogenlunde givet, det betragtedes i hvert Fald som en Oprejsning for disse to, der havde staaet anklagede for Rigsretten for deres Forhold under Albertikatastrofen. Slesbager blev Trafikminister i det andet Ministerium Neergaard, og for saa vidt kunde der altsaa have været Tale om, at jeg havde faaet dette Ministerium overdraget. Om jeg har været paa Tale som Trafikminister ved Ministeriets Dannelse, ved jeg ikke. Det sandsynligste er, at Neergaard havde paa Følelsen, at Samarbejdet i Ministeriet og navnlig med de to Mænd, I. C. Christensen og Sigurd Berg, ikke vilde være blevet saa godt som

ønskeligt var. At Grunden skulde være den, at Neergaard og andre, som han muligvis har raadført sig med, skulde have fundet, at jeg ikke kunde undværes som Leder og Ordfører for Partiet Venstre paa Rigsdagen, er dog næppe sandsynligt. Men denne Opfattelse mødte mig for Resten mange Gange i den nærmest følgende Tid, naar jeg kom ud blandt Vælgerne. Det kneb vist ogsaa i ikke ringe Grad med Samarbejdet i det andet Ministerium Neergaard. Da Appel havde afløst I. C. Christensen som Kultusminister 15. August 1922, talte jeg med ham nogle Uger efter hans Udnævnelse. Ret naturligt spurgte jeg Appel, hvordan han var tilfreds med paany at sidde nede i Kultusministeriet. »Jo, det er jo interessant at vende tilbage igen til et Arbejde, man har været glad for, selv om der er gaaet adskillige Aar, siden jeg sidst sad her.« Men saa føjede han til: »Men det er jo ikke Ministeriet Klaus Berntsen, det kan jeg nok skønne. Der havde vi et dejligt og behageligt Samarbejde.« Ogsaa et andet Vidnesbyrd fik jeg, rent tilfældigt, ved et Besøg i Ministerialbygningen, Dagen før det andet Ministerium Neergaard afgik. Jeg havde paa Appels Anmodning overtaget Kassererstillingen i »Radiumfondet«, og vi havde i Fondets Bestyrelse planlagt en Slags 10 Aars Jubilæumsfest. Hans Majestæt Kong Christian den Tiende var Protektor for Fondet og havde som saadan givet Til-sagn om at møde ved den paatænkte Festlighed. Forud for denne havde Fondets Forretningsudvalg et Møde til Planlæggelse af Festligheden og den efterfølgende Middag. Ved Slutningen af dette Møde sagde Sekretæren: »Jeg er i stor Forlegenhed med Placeringen af Gæsterne. Jeg har skrevet til de to Ministre: Finansminister Neergaard og Justitsminister Rytter — Statstilskuddet til Radiumfondet stod paa Justitsministeriets Budget — men de har ikke svaret, og jeg kan da ikke telefonere og spørge, om de kommer?« »Det kan jeg let klare for Dem,« svarede jeg. »Jeg har alligevel Ærinde nede i Ministerialbygningen og kan let spørge dem, om de kommer, og saa skal jeg nok telefonere det til Dem.« Dagen efter kom jeg ned i Ministerialbygningen hen paa Eftermiddagen. Saa snart jeg kom op ad Trapperne i Ministerialbygningen, spurgte jeg i Finansministeriets Budstue, om Finansministeren (Neergaard) var ledig i Tiden. Finansministeren er gaaet hjem, blev der svaret. Jeg fortsatte hen ad Gangen, og da jeg kom til Justitsministeriets Budstue, gentog jeg mit Spørgsmaal, men fik det Svar, at Ministeren ikke var der i Øjeblikket, men kom tilbage. Jeg sagde saa, at jeg havde

Ærinde i Indenrigsministeriet, men ser ind, naar jeg gaar derfra. Da jeg var færdig i Indenrigsministeriet og paany indfandt mig i Justitsministeriets Budstue, sagde Budene: »Nej, Ministeren er endnu ikke kommen tilbage. Han er forøvrigt nede i Landbrugsministeriet.« »Saa gaar jeg uden videre derned,« svarede jeg, »det tager kun et Øjeblik med mit Spørgsmaal, og jeg kender da saa godt Madsen-Mygdal (Landbrugsministeren), saa det gør saamænd ikke noget, at jeg forstyrrer dem i deres Samtale.« Men saa sagde Budene: »Det er vist ikke værd, Hypothekbankdirektøren gaar ned til Landbrugsministeren. Der er flere Ministre samlet hos ham, og de har aabenbart noget vigtigt at forhandle om.« Meget forundret over, at Finansminister og Konseilspræsident Neergaard var gaaet hjem til sin Bopæl, og at forskellige andre af Ministeriets Medlemmer forhandlede hos Landbrugsminister Madsen-Mygdal, vendte jeg hjem til min Bopæl, spekulerende paa, hvad der var i Gære. Hen paa Aftenen telefonerede jeg til Justitsminister Rytter, som blot svarede: »Ja, undskyld, jeg har saamænd glemt at svare paa den Indbydelse, men jeg kommer ikke.« Saa var der ikke mere. Derefter telefonerede jeg til Neergaard, som sagde: »Der har i de sidste Dage været saa meget, saa jeg ikke har kunnet svare paa Radiumfondets Indbydelse. Her i Telefonen kan jeg ikke nærmere forklare Grunden. Den kan De jo altid senere faa.« Næste Dag saa jeg i Bladene, at det andet Ministerium Neergaard var afgaaet, og at Neergaard havde dannet sit tredie Ministerium, bestaaende af omtrent de samme Medlemmer, men dog en ny Udenrigsminister — Harald Scavenius var ombyttet med Cold —, en ny Forsvarsminister — Klaus Berntsen var ombyttet med Brorson — og en ny Handelsminister, idet Tyge Rothe blev ombyttet med Jørgen Christensen. Endelig var Klaus Berntsen fra 16. Oktober udnævnt til Minister uden Portefeuille. Skønt flere af det ny Ministeriums Medlemmer ikke var Medlemmer af Rigsdagen, og der forsaavidt intet havde været til Hinder for, at jeg var blevet Medlem af det tredie Ministerium Neergaard, var jeg dog ligefrem glad for ikke at være bleven opfordret til at indtræde i dette Ministerium. Jeg var jo Aaret i Forvejen blevet udnævnt til administrerende Direktør i Hypotekbanken. Dette Arbejde interesserede mig, og jeg havde fuldt ud forliget mig med at følge Rigsdagens Virksomhed lidt paa Afstand, selv om jeg, som boede i København, kunde have Lejlig-

hed til at følge dens Arbejde og forsaa vidt bevare Forbindelsen med de mange Rigsdagsmænd, jeg havde siddet sammen med paa Rigsdagen, navnlig indenfor Venstre. Men jeg glædede mig over at have været med i de næsten 25 Aar, haft Lejlighed til at deltage i det store Arbejde, der blev udført i disse Aar, ikke mindst af Venstre, og navnlig at have haft Lejlighed til at tage mere aktiv Del i Genforeningen med de sønderjydske Landsdele, mere aktivt end der kunde have blevet Lejlighed til, hvis jeg havde siddet som Medlem af Ministeriet paa det Tidspunkt, hvor Genforeningen blev forberedt og fuldbyrdet.

Det var ikke indenfor Venstre Coutume, hvad vi af Neergaards politiske Erindringer fik at vide, som det var indenfor det moderate Venstre, at Medlemmer af Partiet ogsaa kunde deltage i dets Møder efter at være gaaet ud af Rigsdagen. Jeg kunde derfor ikke faa Lejlighed til personlig at tage Afsked med Venstre paa Rigsdagen, men skrev den 1. Oktober 1920 til Pedersen-Nyskov og bad ham overbringe min Hilsen og Tak. Pedersen-Nyskov var paa det Tidspunkt Formand for Partiet, og mit Brev havde følgende Ordlyd:

Kære Pedersen-Nyskov!

Maa jeg bede Dig bringe Venstre paa Rigsdagen min Hilsen og hjerteligste Tak for den Tillid Partiet gennem mange Aar, og ikke mindst i de to nu forløbne Sommersamlinger, har vist mig ved at overdrage mig Ordførerskab i saa mange betydelige Sager og vælge mig til Medlem af — i flere Tilfælde til Formand for — vigtige Kommissioner, navnlig Finansudvalget. Det har været mig dobbelt kært, at Partiet — endskønt jeg i enkelte Spørgsmaal har haft en anden Opfattelse end dettes Flertal — dog har betroet mig disse Hverv, og jeg kan med Tilfredshed se tilbage paa de snart 25 Aar, hvori jeg har faaet Lov til at være med i Arbejdet for sund, demokratisk Politik, et Arbejde, som jeg med Glæde har ofret mine bedste Manddomsaar. Gerne vilde jeg have bragt hvert enkelt af Partiets Medlemmer min Tak for godt Samarbejde og særlig for den elskværdige Tillidsfuldhed, hvormed de altid henvendte sig til mig. Da jeg ikke faar Lejlighed til dette, beder jeg Dig ogsaa bringe Medlemmerne min Tak herfor, jeg har kun lyse og gode Minder fra min Færden blandt Medlemmerne paa Rigsdagen.

Jeg ønsker for Venstre, at det under Ministeriet Neergaards

Ledelse i de kommende Aar maa faa Lykke til at føre vort Folk og Land heldigt igennem de vanskelige Tider, der forestaar, baade paa de økonomiske, sociale og kulturelle Omraader; jeg vil gerne fremdeles være med i Arbejdet herfor, selvom det ikke mere kan blive saa direkte som i den Tid, jeg havde den Ære at være Medlem af Rigsdagen.

Din meget forbundne

Jensen-Sønderup.

INDHOLD

Forord	5
Hvorledes jeg blev Politiker	7
De første Aar paa Rigsdagen	15
Systemskiftet 1901	20
I Finansudvalget	27
Deltagelse i Møder	44
Uroen i Venstre	53
Islandsfærden	59
Trafikminister	70
Albertikatastrofen	89
Indenrigsminister i Ministeriet Klaus Berntsen	100
Kong Frederik den Ottende	117
Christian den Tiendes Tronbestigelse	123
Grundlovsændringen	130
Invaliditets- og Alderdomsforsikring	147
Krigsaarene 1914—18	157
Arbejdsanvisningsdirektør	162
Skole- og Kirkepolitik	183
Genforeningen	199
Afslutning	224